

PREDGOVOR

UDK 910.1:913

YU ISSN 0352-7921

YU ISBN 86-7207-014-3

Oddelek za geografijo Filozofske fakultete Univerze
Edvarda Kardelja v Ljubljani

Department of Geography Faculty of Philosophy
University of Edvard Kardelj in Ljubljana

DELA

št. 4

TEORIJA IN METODOLOGIJA REGIONALNE GEOGRAFIJE

The theory and methodology of regional geography

Jugoslovanski simpozij, Ljubljana, 2. do 3. aprila 1987

Ljubljana, 1987

Izdala in založila Oddelek za geografijo in Znanstveni inštitut Filozofske
fakultete Univerze Edvarda Kardelja v Ljubljani

Uredništvo

+ 367176

367176

Izdajateljski svet - Publishing Counsel

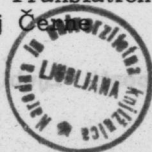
Borut Belec, Slavko Brinovec, Matjaž Jeršič, Vladimir Klemenčič,
Mirko Pak

Odgovorni urednik - Responsible Editor
Vladimir Klemenčič

Uredniški odbor - Editorial Board
Marijan Klemenčič, Franc Lovrenčak, Mirko Pak, Janja Turk

Glavni urednik - Editor in Chief
Mirko Pak

Prevod izvlečkov v angleščino - Translation of abstracts into English
Andrej Čepina

-2-07-1987

0-3143

Izdano s finančno pomočjo Raziskovalne skupnosti SR Slovenije

Tisk - Printed by
Univerzitetna tiskarna Ljubljana

Naklada 500 izvodov

pl

PREDGOVOR

Oddelek za geografijo Filozofske fakultete v Ljubljani je skupaj z Zvezo geografskih društev Slovenije sklenil ob začetku vsakega leta organizirati strokovni sestanek in ga posvetiti spominu na velikega slovenskega geografa akademika profesorja dr. Svetozarja Ilešiča. Profesor Ilešič se je močno ukvarjal z regionalno geografijo, tako s teorijo kot s pisanjem visokošolskih ter srednješolskih učbenikov; to daje našemu simpoziju ob tako imenovanih Ilešičevih dnevnih še poseben pomen.

Teorija in metodologija regionalne geografije sta osnova vsemu snovanju na tem področju, ki je po usmeritvi geografov v specialistične študije, v povojnem obdobju doživljalo vse prej kot ugoden razvoj. Tradicionalističen koncept in premajhno število kakršnihkoli regionalnih študij sta vzrok za močno zaostajanje za moderno regionalno geografijo in za potrebami izobraževanja in drugih uporabnikov. Po Meliku tudi še nismo dobili modernejše regionalne geografije Slovenije in Atlas SR Slovenije, ki naj bi del te vrzeli tudi zapolnil, saj nikakor ne more preskočiti praga od skoraj v celoti pripravljenih založniških originalov do tiska. Podobno je stanje tudi v drugih federalnih enotah, pa tudi kolikor toliko ustrezne regionalne geografije Jugoslavije še do danes nimamo.

Simpozij naj bi torej z referati in diskusijskimi prispevki prispeval k napredku naše regionalne geografije, za katero smo vsi enako zainteresirani: Upamo, da bo to tudi prvi konkretnejši korak v naših skupnih prizadevanjih za temeljno Geografsko monografijo Jugoslavije.

Oddelek za geografijo se zahvaljuje Znanstvenemu inštitutu Filozofske fakultete in Raziskovalni skupnosti Slovenije za sredstva za tisk te publikacije in Filozofski fakulteti za uporabo prostorov.

Organizacijski odbor so sestavljali člani Katedre za regionalno geografijo: dr. M. Pak, predsednik in člani, dr. Marijan Klemenčič, dr. Franc Lovrenčak, dr. Mirko Pak, Janja Turk in Maja Umek.

Uredništvo

VSEBINA - CONTENTS

Ivan G a m s : Regionalna geografija v sistemu geografske znanosti	1
Regional geography in the system of geographic science	
Vladimir K l e m e n č i č : Dileme o vsebini in položaju regionalne geografije v sistemu znanosti	14
Thoughts on position and contents of regional geography in the system of science	
Mirko P a k : O sodobni regionalni geografiji	23
About the advanced regional geography	
Marijan K l e m e n č i č : Sistemska teorija: pot k novi regionalni geografiji?	32
System theory: a way to modern regional geography?	
Jovan Dj. M a r k o v i ć : Dometi i problemi (regionalne) geografije Jugoslavije	41
(Regional) geography of Yugoslavia, its feasibilities and problems	
Franc L o v r e n č a k : Regionalna geografija v slovenski geografiji	52
Regional geography in Slovene geography	
Novak Z u b i ć , Rajko G n j a t o : Planske regije i problemi kompleksnog regionalnog razvoja	66
Planning regions and problems of complex regional development	
Andrej Č e r n e : Regionalne razlike in regionalni razvoj	73
Regional disparities and regional development	
Krešimir P a p i ć : Koncepti regionalizacije	80
Regionalization concepts	
Milan V r e s k : Metropolitanske regije u sistemu regionalizacije	90
Metropolitan regions in the system of regionalization	

Asllan P u s h k a : Uticaj industrije na formiranje regija - primer SAP Kosova	100
The influence of industry on formation of regions - case of SAP Kosovo	
Igor V r i š e r : Regionalni razvoj v SR Sloveniji	113
Regional development in the Socialist republic of Slovenia	
Miroslav S i ć : Autobusni promet kao faktor suvremene organizacije prostora - primjer Jugoslavije	124
Bus traffic as a factor of modern regional organization: Yugoslavia	
Dragoljub B u g a r s k i , Pavle T o m i ć : Metodolo- gija izrade geografskih monografija vojvodžanskih opština ...	136
The methodology for geographical monography of communes in Voivodina	
Muharem C e r a b r e g u : Korelacija narodnog i naučnog koncipiranja prostornih cjelina na primeru SAP Kosovo	141
Correlation of the national and scientific determination of spatial units in the case of Kosovo	
Jovan Ž i k i ć : Upotreba gravitacionih i potencijalnih modela za odredjivanje nodalnih regija na primeru SR Srbije	149
The use of gravity and potential models to define nodal regions, case study of SR Serbia	
Zoran K l a r i ć : Neka razmatranja o turističkoj regio- nalizaciji Jugoslavije na temelju indeksa turističke funkcio- nalnosti	157
Some thoughts about touristic regionalization of Yugoslavia on the basis of functional touristic index	
Stevan M. S t a n k o v i ć : Prioritetne turističke regije Srbije	171
The preferred touristic regions of SR Serbia	
Maksut Dž. H a d ž i b r a h i m o v i ć : Mikroregiona- lizacija geografsko-turističkog prostora ulcinjske opštine ...	181
Regionalization of the recreational areas of the commune Ulcinj	

Milan N a t e k : Hribovske kmetije v pokrajinski strukturi Mežiške doline	187
Mountain farms in the regional-geographic structure of the Meža Valley (Mežiška dolina) northern part of Alpine Slovenia	
Zdravko I v a n o v i ć : Metodiske specifičnosti obrade regionalno-geografskih tema	202
The treatment of regional-geographic topics and their metho- dological specifics	
Tatjana F e r j a n : Sodobni vidiki problematike obravnave regionalne geografije v šoli	208
Contemporary aspects of regional geography in the school	
Safet N u r k o v i ć : Regionalna struktura Sandžacko- starovlaškog prostora	213
Regional structure of Sandžak-Stari Vlah area	
Werner F r i c k e : Die Nutzung des von der Regionalen Geo- graphie gebotenen Potentials für die Praxis: Das Beispiel Adamaua/Kamerun	225
The application of regional geography: the case of Adamaua/ Kamerun	

REGIONALNA GEOGRAFIJA V SISTEMU GEOGRAFSKE ZNANOSTI

Ivan Gams*

IZVLEČEK

UDK 910.1:913

Članek razčlenjuje vsebino fizične in družbene geografije na sploh v odnosu do sorodnih strok, ter vprašanja o njeni kompleksnosti in regionalnosti.

ABSTRACT

UDC 910.1:913

REGIONAL GEOGRAPHY IN THE SYSTEM OF GEOGRAPHIC SCIENCE

Physical and social geography contents are analysed in general in relation to the related sciences, and questions about its complexity and regionality.

Če hočemo opredeliti pojem regionalne geografije, moramo definirati oba člena sestavljenke, kaj je geografija in kaj je regija.

O predmetu geografije se javljajo v literaturi tako različna mnenja in definicije (Monkhouse, 1970, Stamp, 1961), da si lahko vsak izbere ustrezno za podkrepitev svojega mnenja. Ni namen tega referata, da bi polemiziral z večino objavljenih mnenj in definicij. Oprli se bomo raje na nekatere novejšje definicije iz geografskih terminoloških slovarjev, ki imajo večjo težo zato, ker gredo pred tiskom skozi recenzetske skupine.

Geografi smo dokaj enotni, da je zastarelo naziranje, po katerem geografija samo opisuje zemeljsko površje in njegove dele. Zavedamo se, da mora imeti vsaka veda in torej tudi geografija svoj sistem zakonitosti. Novejši geografski teoretiki iščejo to zakonitost v dveh sferah, v območju prostorske soodvisnosti in v genetski razlagi geografskih

* Dr., univ. prof., Oddelek za geografijo, Filozofska fakulteta, 61000 Ljubljana, Aškerčeva 12.

pojavov. Obe ti sferi nakazuje leksikon Geografija (ta prirejeni Herderjev Lexikon der Geographie je izšel pri DZ 1.1977 v Ljubljani), ko definira geografijo tako-le: "Znanost, ki se ukvarja s proučevanjem pojavov na zemeljskem površju, nastalih z delovanjem naravnih procesov in človeške družbe, v medsebojni vzročni in funkcijski povezanosti."

Poglejmo si najprej, ali je raziskovalna geografija sposobna sama ugotavljati kompleksno-vzročno povezanost pojavov na zemeljskem površju.

Iskanje osnovne vzročnosti v območju fizične geografije je predmet temeljnih naravoslovnih ved, kemije (geokemije), fizike (geofizike) in biologije. V družboslovju se pripisuje podobna vloga sociologiji. Ker se univerzalne zakonitosti družbenega razvoja odvijajo preko psihofizičnih aktivnosti človeka, spada delno med te temeljne vede tudi psihologija. Sociologija in psihologija pa proučujeta tudi že prostorske modifikacije procesov. Med slednje se uvršča tudi zgodovina, etnografija in nekatere druge prostorske vede.

V geografiji ne proučujemo osnovnih zakonitosti dogajanja v naravi in družbi. Zato nas naravnost tudi ne prizadeva slovita ostra delitev zakonitosti na počasne naravne in hitrejše družbene, ki da so v osnovi povsem različne. Ne raziskujemo ali pojasnujemo, zakaj in kako raste drevo, zakaj je mogoče uporabljati vodno silo, poteka svetovnega gospodarstva in podobno. Vsestransko vzročno pojasnjevanje geografskih pojavov torej ne more biti naloga geografije.

Namesto vzročnosti pojasnujemo v geografiji razvoj (genezo) geografskih pojavov. Razčlenimo vprašanje, po geografskih panogah, ali more geografija sama kompleksno pojasniti razvoj. Z razvojem reliefa se ukvarja genetska geomorfologija, z razvojem klime paleoklimatologija, ki je pretežno geološka in kvartarološka disciplina. Manj je razvita paleopedologija. Razvoj živega sveta je domena biologije in paleontologije oziroma geologije in antropologije ter palinologije. V fizični geografiji je stvar jasna: s preteklim razvojem se ukvarjajo druge vede. Izjema je genetska geomorfologija, ki se po tradiciji goji tudi v

geografiji in ne samo v geografiji. Zanje pa so se že javili dvomi, ali je pretežno geološka ali geografska panoga. V družbeni geografiji je razmejitev do drugih ved o procesih in preteklem razvoju manj jasna. Ni nedvoumne časovne meje med geografijo oziroma historično geografijo in zgodovino (Vrišer, 1985). Nekatera vprašanja, na primer razvoj naselij, zemljiško parcelacijo, delno industrijski in prebivalstveni razvoj, proučujejo tako geografi kot zgodovinarji. Pri teh posegamo geografi v preteklost do poldruega stoletja nazaj ali več. Istočasno pa so v zgodovini razvite panoge, ki se ukvarjajo samo s tem stoletjem (zgodovina delavskega gibanja, NOB itd.). Kriterija, da geografi proučujemo preteklost, da bi spoznali sedanost, zgodovina pa obratno, zgodovinarji ne bi sprejeli. Zanje je sedanost samo faza, ki bo jutri preteklost. Tudi kriterij, da skušamo geografi s preteklostjo ugotoviti zgodovinske relikte v pokrajini (Ilešič, 1964), je dvomljiv, saj je vsa sedanost proizvod preteklosti. Tudi kriterij, po katerem naj bi zgodovina obravnavala polpreteklost tedaj, ko to zahteva obdelavo arhivov, ne more držati. Za vsestransko pojasnitev v zadnjih desetletjih nastalih industrijskih obratov bi morali geografi raziskovati arhive planskih teles, ki so te objekte odobrile. Najmanj, kar lahko rečemo je, da se družbeni geografi pri proučevanju polpreteklega razvoja srečujejo z drugimi vedami, na primer pri rasti prebivalstva z zgodovinarji in sociologi, pri naseljih in značilnih zgradbah, na primer kozolcu, z etnologi in arhitekti, pri gospodarskem razvoju z ekonomisti itd. Pri vprašanju kompleksne genetske razlage se zastavlja še principiarno vprašanje: razvoj ugotavljamo s primerjavo dveh ali več časovnih stanj, od katerih je za nas eno gotovo sedanost. Čim daljše je primerjalno razdobje, tem manj smo geografi sami sposobni kompleksnega pojasnjevanja. Že pri prebivalstvenem razvoju nekega slovenskega kraja med leti 1931 in 1981 je sodelovalo ne le gospodarstvo, ampak tudi druge silnice, ki jih obravnava sociologija, zgodovina NOB, zgodovina uprave, medicina, tehnika, po svoje svetovni politični razvoj in podobno. Geografi lahko ugotavljamo samo kvantitativno razliko

med sedanjostjo in preteklostjo. Za kompleksno razlago procesov, ki so povzročili te razlike, se moramo posluževati spoznanj drugih ved, od globalne tektonike in sedimentologije do sociologije, demografije, ekonomike, medicine itd.

Doslej smo razpravljali samo, ali so procesi oziroma razvoj predmet raziskovalne geografije ali ne. Ako je odgovor negativen, s tem ni rečeno, da ne bi bili dolžni, geografskih pojavov genetsko pojasnjevati z izsledki drugih ved. To daje geografiji večjo veljavo, zlasti v šoli. Negativni odgovor na zastavljeno vprašanje tudi ne zanika potrebe našega ugotavljanja, kako različno okolje modificira realizacijo sedanjih in polpreteklih procesov v podobi pokrajine. Da so tako zastavljena vprašanja na primer deagrarizacije, urbanizacije, litoralizacije (Gams, 1986) geografska, ne more biti dvoma.

Po mnogih mnenjih se geografija loči od drugih ved po svojem kompleksnem pristopu. Tu je vprašanje, kaj ta kompleksnost pomeni (Radinja, 1977). Če je pri tem mišljena tudi osnovna zakonitost razvoja materije in družbe in osnovna zakonitost naravnih in družbenih procesov, potem je naša kompleksnost okrnjena. Kompleksna metoda pa je značilna tudi za nekatere druge, zlasti prostorske vede. V geobotaničnih delih se navadno ne podaja sama vegetacija, ampak tudi vse, kar jo pojasnjuje, od litologije in geologije do posegov človeka. Tako so tudi zastavljeni tolmači k novim fitogeografskim kartam na slovenskem v izdaji Biološkega inštituta J.H. ZRC SAZU. Tudi v družboslovju kompleksnejše študije niso izjemne. V sociologiji obstoja smer, ki se imenuje geografska sociologija in ki poudarja vlogo naravnega okolja za razvoj družbe. Podobno je v filozofiji, zlasti v preteklem stoletju, tudi v tej, ki sloni na dialektičnem materializmu. Plehanov in drugi so še v tem stoletju pripisovali naravnemu okolju večjo vlogo (Čirić, 1966) kot tako imenovana deterministična geografija. Če je v čem geografija res kompleksna, je v iskanju prostorske in funkcijske soodvisnosti geografskih pojavov v pokrajini.

Druga vrsta zakonitosti, ki naj bi bila v smislu modernih definicij predmet geografije, je regionalna struktura (in podobni izrazi kot pokrajinski kompleks, pokrajinski značaj, geografska podoba). Da je regionalni kompleks ali celo sama regionalna geografija edina posebnost geografije med drugimi znanostmi, se je izjavila vrsta vidnih geografskih teoretikov (na primer Bobek, 1970, Mensching, 1972, Schmithüsen-Bobek, 1967, Schmithüsen, 1962/63, 1970, Mihailescu, 1970, Sauškin, 1974, od Slovencev Ilešič, 1969, Vrišer, 1975, 1979, 1981, 1982, 1985, in Radinja, 1977). Od novejših geografskih terminoloških slovarjev naj navedem definicijo slovarja splošne geografije (v izdaji Diercke, 1985, zv.1), ki se glasi: "Geografija-znanost, ki se ukvarja z trodimenzionalno strukturo in razvojem zemeljskega površja, katerega posamezni pojavi se fiziognomsko in funkcijsko združujejo v spoj vplivanj (=Wirkungsgefüge) v pokrajini". Pred kratkim izdan mednarodni geografski slovar v publikaciji komisije za geografsko terminologijo v Mednarodni geografski zvezi (Meynen, 1985) navaja, da je "specifični raziskovalni predmet geografije pokrajina, kulturna pokrajina in geosfera kot celota".

V tej nemško napisani verziji sta ločeni pokrajina, kot jo obravnava posebna veja Landschaftskunde, in kulturna pokrajina, kjer je v ospredju človekov vpliv in ki jo obravnava Länderkunde. Sama pokrajina je v isti izdaji definirana kot ekosistem in kot sistem interakcije, Landschaftskunde pa kot opisovanje delov geosfere, ki so individui in ki so ena glavnih nalog geografije.

Regionalni aspekt kot specifični predmet geografije zagovarja tudi Ilešič (1973, 91) v stavku: "Gre pač za to, da si mora geografija kljub vsem težnjam za specializacijo ohraniti svoje lastno delovno področje, kjer ne ponavlja dela drugih strok s še izrazitejšo potrebo po specializaciji. To delovno področje je lahko samo kompleksno obravnavanje prostorske stvarnosti, temelječe na regionalnem aspektu in ne na ločenem obravnavanju posameznih elementov te stvarnosti".

Če je torej v smislu navedenih definicij raziskovalni predmet geografije v regionalni oziroma pokrajinski strukturi, smo jo dolžni podrobneje opredeliti. Pri tem nas pusti večina objavljenih definicij na cedi-lu. Ali je mogoče trditi, da geografija v pokrajini obravnava samo to, kar je vidno? Žal ne. Temperaturo zraka na primer ne vidimo, a jo v klimatogeografiji vseeno obravnavamo. Od blizu ne vidimo položaja nekega kraja, katerega vpliv geografi navadno podcenjujemo, ali upravno oziroma državno pripadnost, pa je oboje predmet našega zanimanja. Po drugi strani vidimo v pokrajini poedinosti, ki jih kot take ne obravnavamo, temveč jih združujemo v kategorije. V smislu matematičnega izrazoslovja bi lahko rekli, da se ukvarjamo samo z množicami. Pomembnejše imenujemo tudi pokrajinske prvine, pokrajinotvorne dejavnike ali geofaktorje (Gams, 1977, 1981, 1983, 1984). Po tradiciji prištevamo mednje relief, klimo, tla (prst), živi svet, vode, naselja, prebivalstvo in njegove pokrajinotvorne dejavnosti, ki si jih zadnji čas lasti cela vrsta novih geografskih panog (med drugimi geografija prostega časa, oskrbe). Ali lahko opredelimo kot predmet regije oziroma pokrajine vse, kar je za njeno strukturo pomembno? Ali še boljše: pomembno za njen razvoj? Tu je potrebno pripomniti, da marsikaj, kar vpliva na regionalni razvoj, kvantitativno ne raziskujejo tudi druge vede. Vemo, da so pomembne psihofizične lastnosti prebivalstva, kot se javljajo v delovnih navadah, gospodarnosti, nadalje dejansko znanje prebivalstva, ne le sistem šol, pa vemo o tem zelo malo. Ne obravnavamo na primer prava, zdravja ljudi, vloge svetovnega kapitala, socialističnega planiranja, svetovnega in lokalnega tehničnega napredka, čeprav vse to vpliva na razvoj družbe. Vse to je tudi nevidna sfera pokrajinskega površja.

Bliže realni opredelitvi, kaj geografi v pokrajini obravnavamo, je princip materialnosti. Ta princip bi lahko osvojili, kolikor se tiče izhodiščne raziskave, ko bi jo lahko imenovali tudi pokrajinska fiziognomija ali zunanja podoba pokrajine. Končni cilj je funkcijsko pojmovana regionalna struktura, ki je miselna kategorija.

V definicijah regionalne geografije se često pojavljajo deli zemeljskega površja kot individualne regionalne strukture. Ob tem se zastavlja vprašanje, ali ni vsak košček zemeljskega (kopnega) površja edini in neponovljiv na svetu? Ali nima torej individualne regionalne strukture? Ob tem se postavlja vprašanje, kako pojmujeemo regijo, oziroma pokrajino. V vsakdanji rabi in tudi v geografski literaturi nastopa regija (pokrajina) kot pojem za poljubno izbran in omejen del zemeljskega površja, z eno ali nekaj geografskimi podobnostmi (za ta pojem je bil predlagan rajon - Gams, 1984), ali kot večje ozemlje s homogeno regionalno strukturo. V tem smislu je A. Melik (1953, 1957, 1959, 1960) in v petdesetih letih tudi S. Ilešič (1956) prikazal slovenske pokrajine. Med takimi homogenimi se često nahajajo prehodne regije (Gams, 1983b). V takem smislu nastopa regija oziroma pokrajina tudi v doslej navedenih definicijah o geografiji (tudi v Urbanističnem terminološkem slovarju in Mastilo, 1979). Funkcijsko strukturo regije kot končni cilj regionalne geografije (gl. tudi Westermannov Lexikon der Geographie, 1969) v svetovnem povprečju res sestavljajo že imenovane pokrajnotvorne prvine, ki jih obravnavajo posamezne geografske panoge od gemorfologije do prebivalstva in geografije naravovarstva. Toda na lokalni ravni stopijo v ospredje tudi drobni geografski pojavi kot osnovni dejavniki, ki dajo pečat pokrajini. Ne poznamo samo hribovitih in jezerskih pokrajin, ampak tudi mestne, rudarske, industrijske, turistične, agrarne in podobne pokrajine.

Ob navajanju tako različnih pokrajin se vznemlja vprašanje, ali je geografija veda, ki so ji predmet univerzalne zakonitosti. Če našo stroko proglašamo za vedo o regionalni strukturi je jasno, da je univerzalen samo obstoj medsebojnih vplivov pokrajnotvornih prvin. Toda ta vpliv nima povsod enake moči, pa tudi vrednost za človeka je lahko različna. Rahla strmina površja je lahko ugodna za riževa polja, večja lahko onemogoča poljedelstvo, toda istočasno omogoča gorski turizem in smučarstvo. Toda povsod ima strmina svoj vpliv, tudi na širjenje mesta iz ravnice ob obali ali dolini po dolinskem pobočju, kjer

stene onemogočijo gradnje, tako kot v hribih smučanje. Vplivi so odvisni od časa, zlasti od tehničnega razvoja. Klima drugače vpliva na kmetovalca kot na zaposlenega, ki se dnevno podaja na delo. Svetovni proces koncentracije prebivalstva v večjih naseljih ima v industrijskih deželah drugačen vpliv na gospodarski razvoj kot v agrarnih družbah. Vsi procesi imajo omejen teritorialni obseg in so podvrženi lokalnemu okolju.

Depopulacija hribovskega prebivalstva je omejena pretežno na razvito severno poloto.

Ob koncu nekaj trditev in vprašanj za poživitev diskusije. Moderni geografski teoretiki vedno bolj soglasno opredeljujejo regionalno strukturo kot specifični predmet geografije v sistemu znanosti. Toda geografsko raziskovanje v praksi se vedno bolj drobi po panogah in problemih, kompleksna regionalna geografija pa je vedno bolj v ozadju. Ali s tem ne prepuščamo drugim osrednjega predmeta naše stroke?

V sodobni geografiji so se okrepile zlasti panoge splošne geografije, ki so svoje znanje dopolnjevale z izsledki sorodnih strok. Glede razvoja kvantitativnih raziskovalnih metod pa je najbolj zaostala regionalna geografija pri ugotavljanju funkcije geografskih pojavov. Ali zato, ker takega napredka nismo sposobni? Osebnostno v to ne verjamem. Prej krivim za to razdrobljenost organizacije raziskovalnega dela (Gams, 1983 a). Na Zahodu je geografija pretežno izobraževalni predmet, kar ne sili geografov k večjim skupinskim raziskavam regionalnih problemov. Na Vzhodu so v velikih raziskovalnih institucijah v tem na boljšem, na slabšem pa glede principielnega ostrega razlikovanja naravnih in družbenih zakonitosti, kar zavira iskanje součinkovanja regionalnih prvin. V tem vidim delni vzrok za tako imenovano dualistično regionalizacijo, ki se je uveljavila v Jugoslaviji, kjer smo priče delitve ozemlja na tako imenovane fiziognomske in funkcijske regije. Če je zamišljena kot dokončna in ne pomožna, je dualistična delitev v nasprotju z idejo o homogeni regionalni funkcijski strukturi, ki je

specifični predmet geografije in koncepcijo o kompleksni geografiji. Kdo more na primer zanikati, da v Sloveniji glavne prometnice, večji gravitacijski centri, industrijski obrati, srednje in višje šolstvo in varstva drugih družbenogeografskih pojavov in procesov ni ozko navezana na ravninski svet in le izjemoma na rudarska in obalna mesta? Ali nista depopulacija in ogozdovanje značilna za gorati svet? Za Slovenijo še vedno drži Ilešičev stavek: "Da pokrajinsko-fiziognomične regije danes hote ali nehoti radi imenujemo enostavno geografske, ni slučajno; brez njih geografija dejansko izgubi svoj osnovni smisel in svoje izhodišče" (Ilešič, 1957-58, 92).

Ker nekateri geografski pojavi v pokrajini izhajajo iz sosednje regije in ne iz regionalne strukture domače regije, smo med načrtovanjem koncepcije bodoče geografske monografije Slovenije sklenili, da take pojave obravnavamo v okviru sosednjih regij. V vsaki pokrajini obravnavamo torej le tiste pojave, ki izhajajo iz njene regionalne strukture. V okviru hribovske regije zato ne bo govora na primer o zaposlenem nekmetijskem prebivalstvu. O njem bo govora pri obravnavi zaposlitvenih centrov v dolini.

Ako je stanje, ko vsesplošno priznavamo kompleksno geografijo (Razprava .. 1981), potem bi bil o tem vprašanju koristen poseben posvet. Tam bi morali tudi razčistiti z navedbami, da se tako imenovana praksa za kompleksne regionalne raziskave ne zanima. To bi moglo imeti različne vzroke:

1. ker se praksa zadovoljuje s kratkimi uvodnimi geografskimi pregledi starega stila, 2. ker kvantitativnih sintetičnih regionalnih analiz, čeprav usmerjenih v eno vprašanje, ne pričakuje in se sama loteva sintentiziranja izsledkov raznih strok, 3. ker ve, da slovenski geografi organizacijsko nismo sposobni, pritegniti k reševanju kompleksnih regionalnih problemov specialistov iz svoje in iz drugih strok.

Razgovori v znanstveni sekciji ZGD v l. 1986 v smislu vabila k regionalnim raziskavam za potrebe gradnje hidroelektrarn so dali vtis, da

take raziskave le niso "nepraktične".

Eno je usmerjenost geografskega raziskovanja v regionalne strukture, drugo pa je vprašanje, koliko časa odmerjamo regionalni geografiji v visokošolskih učnih načrtih (glej o tem diskusijo v Geografskem obzorniku: Medved, 1973, Gams, 1974, 1977, Ilešič, 1974). Ako so geografske panoge orientirane k regionalnemu konceptu, bodo absolventi tudi ob manjšem času za regionalno geografijo dobro podkovani o kompleksni geografiji.

Visokošolski učni načrt, ki se sedaj uvaja, je zelo razvejan in fizično-geografske ter družbenogeografske panoge so dokaj uravnovešene. Ker pa so izbrani pomožni predmeti domala povsem družboslovni, izobrazba absolventov le ni polivalentna. Večji poudarek na teoretski geografiji je zato nujen.

Sedaj najstarejša generacija slovenskih raziskovalcev je pričela z delom v regionalni geografiji. Odkar je ta prisila nehala in smo se ozko specializirali, smo pozabili na regionalni kompleks. Da ne bi imela podobne razvojne poti tudi najmlajša generacija raziskovalcev, bi jo bilo potrebno pritegovati v timske raziskave regionalnih problemov.

Literatura:

- Bobek, H., 1970, Bemerkungen zur Frage eines neuen Standorts der Geographie. Geographische Rundschau 22, št. 11, Braunschwig, s. 438-443.
- Čirić, J. V., 1966, Geografija od deskripcije do eksplikacije i aplikacije. Radovi katedre za geografiju VPŠ u Nišu. Niš.
- Gams, I., 1974, O konceptu geografije za 2. in 3. razred. Geografski obzornik XXI, št. 203, Ljubljana, s. 7-10.
- 1977a, O regionalni geografiji, vrhu ali anahronizmu metodične geografije. Geografski obzornik XXIV, št. 1-2, Ljubljana, s. 41-45.
- 1977b, Okolje-človekovo okolje-geografsko okolje-geografija. Geografski vestnik XLIX, Ljubljana, s. 59-64.
- 1981, Razprava o geografiji. Geografski vestnik LIII, Ljubljana, s. 85-86.

- 1983a, Stanje in perspektive slovenske raziskovalne geografije. Geografski vestnik LV, Ljubljana, s.9-18.
- 1983b, Geografske značilnosti Slovenije: MK, Ljubljana.
- 1984, Metodologija geografske razčlenitve ozemlja. Geografski vestnik LVI, Ljubljana, s.75-82.
- 1986, Razpotja v geografiji. Naši razgledi XXXV, 24.okt.1986.
- Geografija. Leksikoni Cankarjeve založbe. Ljubljana 1977.
- Ilešič, S.,1956, Slovenske pokrajine. Geografski obzornik III, št.2, Ljubljana, s.25-38.
- 1957-58, Problemi geografske rajonizacije ob primeru Slovenije. Geografski vestnik XXIX-XXX, Ljubljana, s.83-140.
- 1964, Preostanki preteklosti v pokrajini kot element resničnega geografskega okolja. Geografski vestnik XXXVI, Ljubljana, s.3-12.
- 1969, Položaj socialne geografije v sklopu geografske znanosti. Geografski vestnik XLI, Ljubljana, s.81-91.
- 1974, Na rob razpravljanja o marksističnem izobraževanju pri pouku geografije in o novem učnem načrtu geografije za gimnazije. Geografski obzornik XX, št. 4, Ljubljana, s.19-22.
- Mastilo, N.,1979, Geografija. V: Školski riječnik terminoloških više-strukosti. Ins.za jezik i knj. u Sarajevu. Sarajevo.
- Medved, J.,1973, O novi orientaciji geografije kot učnega predmeta. Geografski obzornik XX, št.1-2, Ljubljana, s.22-30.
- Mensching, H.,1972, Länderkunde-Regionalgeographie, Räumliche und zeitliche Bewegungen. Würzburg.
- Mihailescu, V.,1970, Geografie-ecologie, regiune geografica-ecosistem. Studii si cercetări. Seria Geografie XVII, št.2, Bucuresti.
- Meynen, E.,1985, International Geographic Glossary. International Geographical Union. Stuttgart.
- Melik, A.,1953, Slovenski alpski svet. SM, Ljubljana.
- 1957, Štajerska s Prekmurjem in Mežiško dolino. SM, Ljubljana.
- 1959, Posavska Slovenija. SM. Ljubljana.
- 1960, Slovensko Primorje. SM. Ljubljana.
- Monkhousc, F.,1970, A Dictionary of Geography. London-Southampton.
- Radinja, D.,1977, O kompleksnosti v geografiji in izven nje. Geografski vestnik XLIX, Ljubljana, s.25-30.
- Razprava o geografiji (več avtorjev). Geografski vestnik LIII, 1981, Ljubljana, s.85-92.
- Sauškin, J.,G.,1974. Geografia v perspektive. Vestnik Moskovskega Univerziteta, št.2, Moskva.
- Schmithüsen, J.,1962/63, Vorschläge zu einer internationale Terminologie geographischer Begriffe und der Grundlage des geospärischen Synergismus. Geographisches Tachenbuch.
- Schmithüsen, J.,Bobek, H.,1967, Die Landschaft im logischen System der Geographie. Erdkunde (3), 1949, 2/3. Sonderdruck: Zum Gegenstand und zur Methode der Geographie.
- Schmithüsen, J.,1970, Die Aufgabenkreise der Geographischen Wissenschaft. Geographische Rundschau 22, št. 11, Braunschweig s.431-437.

- Stamp, D., L., 1961, A Glossary of Geographical Terms. London.
- Urbanistični terminološki slovar 1975. Urbanistični inštitut SRS, Ljubljana.
- Vrišer, I., 1975, Nove meje geografije. Geografski vestnik XLVII, Ljubljana, s. 3-9.
- 1979, Razmišljanja o geografiji. Geografski vestnik LI, Ljubljana, s. 83-96.
- 1981, Razprava o geografiji. Geografski vestnik LIII, Ljubljana, s. 92.
- 1982, Uvod v geografijo. FF, Ljubljana.
- 1985, Historična geografija: cilji, pomen in metode. Geografski vestnik LVII, Ljubljana, s. 73-82.
- Westermann Lexikon der Geographie, II, F-k, Braunschweig 1969.
- Wörterbuch der Allgemeine Geographie. 1985. Zv. 1, Diercke, Westermann. München-Braunschweig.

REGIONAL GEOGRAPHY IN THE SYSTEM OF GEOGRAPHIC SCIENCE

The article aims at clarifying the notions of geography and regional geography in particular. It stresses the difference between the explanation of geographical features as provided by the findings of other sciences, and the specific object of the geographical research proper. In this regard, the capability of geographers to carry out a comprehensive causal research of geographical features is presented as being rather questionable. In physical geography, this kind of research is clearly reserved for other sciences (geology, biology, meteorology, hydrology etc.). But in social geography, the time and subject-matter limitation (as opposed to the object of research in history, sociology, demography etc.) seems to be less clear. Here, geography has been forced to work hand in hand with the social sciences for some time now.

The article gives support to the view that the spatial interrelationship of the geographical phenomena within the frame of the regional structure is the only specific object of any geographical research, and the regional aspect the only specific object of the geographical disciplines.

An attempt is made to explain the discrepancy between the general recognition of this view and the geographical praxis. Recently, there seems to be some lack of studies devoted to comprehensive and well-balanced (in the sense of the interrelationship between the natural and social factors of the region) regional analyses, while the research of isolated problems has been steadily gaining ground. The author of the article thinks one of the reasons for such discrepancy to be the misapprehended notion of the regional structure, which remains insufficiently determined. The regional structure as presented in the studies is usually limited to the physico-geographical sphere, or to the social sphere. Such "dualistic" regionalisation is quite common.

The present article calls for greater importance to be given to geographical theory in the teaching of geography at university, and for a more frequent joint research of the regional problems in collaboration with many geographic "specialists". A special symposium should answer all reproaches brought against the uselessness of the so defined regional studies.

DILEME O VSEBINI IN POLOŽAJU REGIONALNE GEOGRAFIJE V
SISTEMU ZNANOSTI

Vladimir Klemenčič*

IZVLEČEK

UDK 910.1:913

Avtor razvija misel o potrebnosti regionalne sinteze ob upoštevanju naravnih in družbenih elementov v njihovi medsebojni soodvisnosti.

ABSTRACT

UDC 910.1:913

THOUGHTS ON POSITION AND CONTENTS OF REGIONAL GEOGRAPHY IN THE SYSTEM OF SCIENCE

The author develops thoughts on needs of regional synthesis where physical and social elements should be brought into an adequate interdependency.

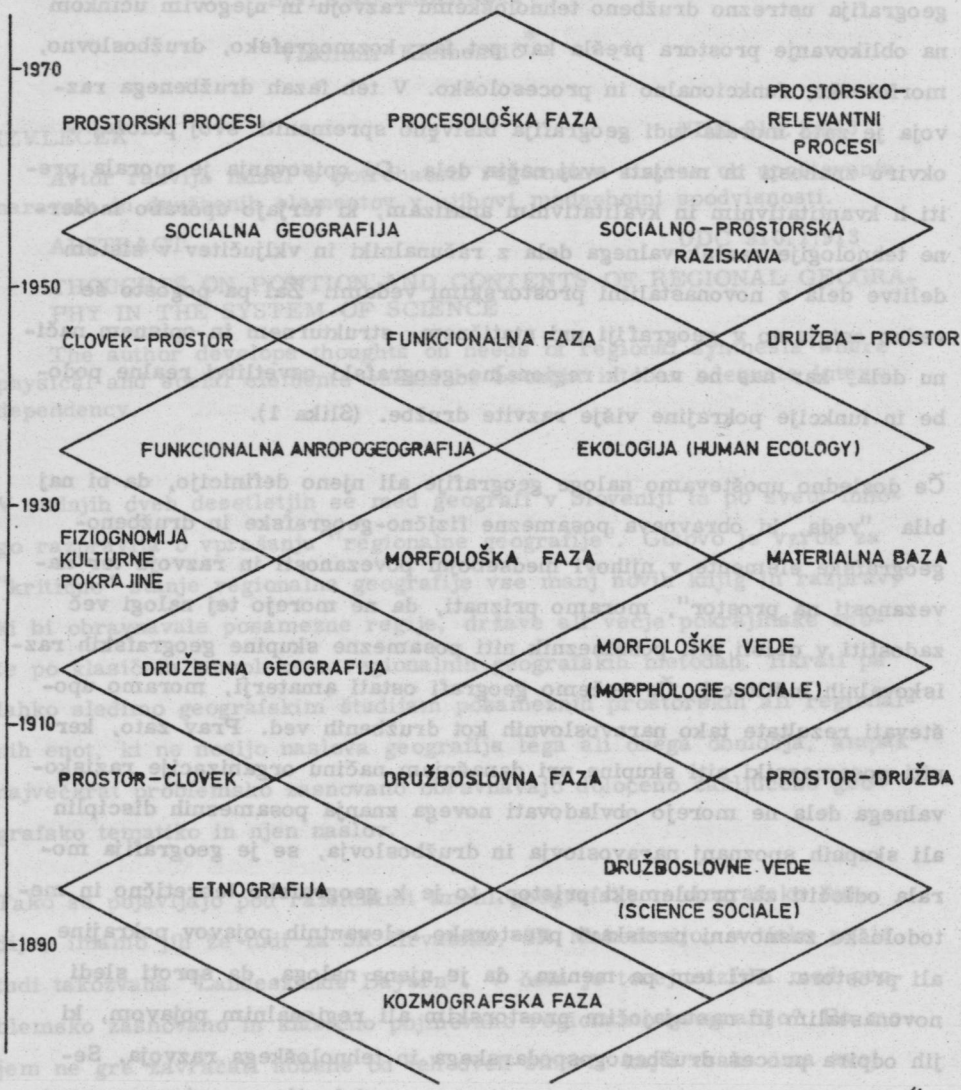
V zadnjih dveh desetletjih se med geografi v Sloveniji in po svetu mnogo razpravlja o vprašanju "regionalne geografije". Gotovo je vzrok za "kritično" stanje regionalne geografije vse manj novih knjig in razprav, ki bi obravnavale posamezne regije, države ali večje pokrajinske enote po klasičnih kompleksno regionalnih geografskih metodah. Hkrati pa lahko sledimo geografskim študijam posameznih prostorskih ali regionalnih enot, ki ne nosijo naslova geografija tega ali onega območja, ampak največkrat problemsko zasnovano obravnavajo določeno zaključeno geografsko tematiko in njen naslov.

Tako se pojavljajo pod različnimi imeni geografske monografske študije, imamo jih že tudi za SR Hrvatsko, SR Makedonijo, v tisku pa je tudi takozvana "Landeskunde Bayern". V čem je torej razlika med problemsko zasnovano in klasično pojmovano regionalno geografijo? Po mojem ne gre zavračati nobene od teh dveh smeri, kajti vsaka ima svoj namen in cilj. Ne moremo pa razlike teh dveh konceptov opredeliti, ne da bi osvetlili razlike v funkciji, vsebini in teoretično metodološkem pristopu geografije, ki je značilna za prostor statične agrarne družbe na eni in prostor moderne dinamične industrijske družbe na drugi strani.

* Dr., univ. prof., Oddelek za geografijo, Filozofska fakulteta, 61000 Ljubljana, Aškerčeva 12.

Zavedati se moramo, da je od konca 19. pa do 80. let tega stoletja geografija ustrezno družbeno tehnološkemu razvoju in njegovim učinkom na oblikovanje prostora prešla kar pet faz: kozmografsko, družboslovno, morfološko, funkcionalno in procesološko. V teh fazah družbenega razvoja je zato morala tudi geografija bistveno spremeniti svoj položaj v okviru znanosti in menjati svoj način dela. Od opisovanja je morala preiti h kvantitativnim in kvalitativnim analizam, ki terjajo uporabo moderne tehnologije raziskovalnega dela z računalniki in vključitev v sistem delitve dela z novonastalimi prostorskimi vedami. Žal pa pogosto še vedno ostajamo v geografiji pri statičnem, strukturnem in opisnem načinu dela, kar nas ne vodi k regionalno-geografski osvetlitvi realne podobe in funkcije pokrajine višje razvite družbe. (Slika 1).

Če dosledno upoštevamo naloge geografije ali njeno definicijo, da bi naj bila "veda, ki obravnava posamezne fizično-geografske in družbeno-geografske elemente v njihovi medsebojni povezanosti in razvoju ter navezanosti na prostor", moramo priznati, da ne morejo tej nalogi več zadostiti v celoti niti posamezniki niti posamezne skupine geografskih raziskovalnih institucij. Če nočemo geografi ostati amaterji, moramo upoštevati rezultate tako naravoslovnih kot družbenih ved. Prav zato, ker niti posamezniki niti skupine pri današnjem načinu organizacije raziskovalnega dela ne morejo obvladovati novega znanja posameznih disciplin ali skupnih spoznanj naravoslovja in družboslovja, se je geografija morala odločiti za problemski pristop, to je k geografsko teoretično in metodološko zasnovani raziskavi prostorsko relevantnih pojavov pokrajine ali prostora. Pri tem pa menim, da je njena naloga, da sproti sledi novonastalim in nastajajočim prostorskim ali regionalnim pojavom, ki jih odpira proces družbenogospodarskega in tehnološkega razvoja. Seveda ji pri tem ostaja naloga razvijanja metodologije za pripravo monografskih študij, ki pa imajo večinoma le strokovni, ne pa znanstveni značaj. Pri tem delu morajo geografi upoštevati rezultate drugih znanosti, nekatere pojave pa morajo tako kot doslej obravnavati le z opisovanjem.

F.F.-P.Z.E.GEOGRAFIJA I.-1978 *zfo*

PREGLED NAD DRUŽBENO-GEOGRAFSKIMI IN EMPIRIČNO-SOCIOLOŠKIMI FAZAMI RAZVOJA ZNANOSTI

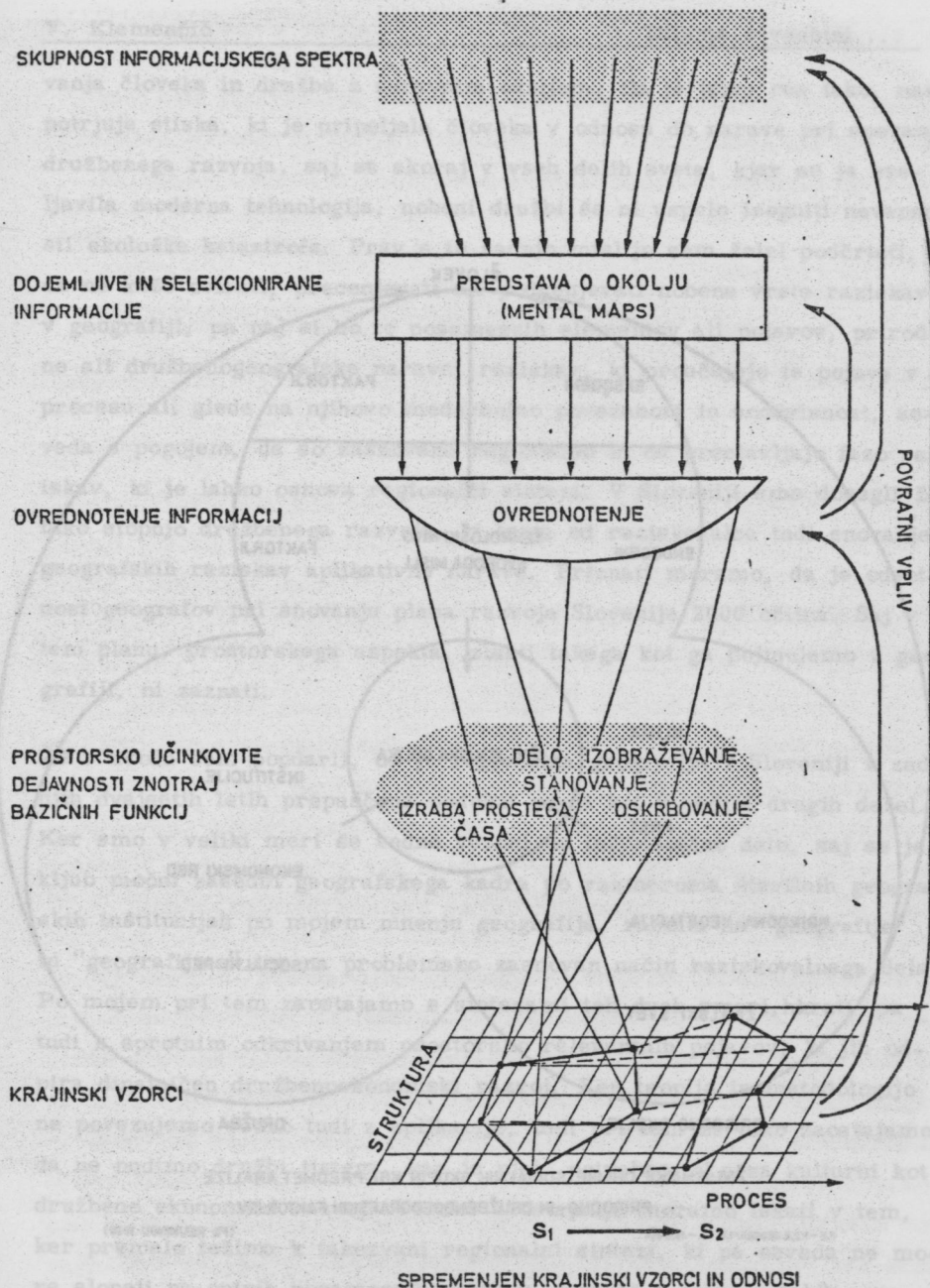
(PO THOMALE-ju 1972)

V moderni industrijski družbi postaja pokrajina in prostor direktno ali indirektno predmet vrste drugih disciplin, saj tudi druge stroke pojavov ne morejo obravnavati izven prostora in izven družbe. Tako sledimo oblikovanju novih vej znanosti, ki snujejo svoje delo prostorsko in regionalno, zlasti v sociologiji, ekonomiji, ob oblikovanju nove vede ekologije, ki jo tako kot v geografiji pojmuje vsaka stroka na svoj način.

Ob takem razvoju pojmovanja in funkcije geografije se odpira vprašanje kaj lahko pojmuje pod "geografijo" ali "regionalno geografijo". Pri tem se srečamo z različnimi definicijami, ki so največkrat subjektivne narave. Gotovo ne moremo označevati nobenega dela za geografskega, če ne izhaja iz iskanja zvez med človekom in družbo ter naravo. Ker vsebuje vsaka pokrajina ali vsaka regija svoje specifičnosti in svojstven sistem medsebojne povezanosti le-teh in s tem tudi svojstven učinek povezanosti teh elementov na oblikovanje pokrajine, se problemsko zasnovana geografija s sistemskim pristopom postopoma vsebinsko oddaljuje od stare klasične opisne regionalne geografije.

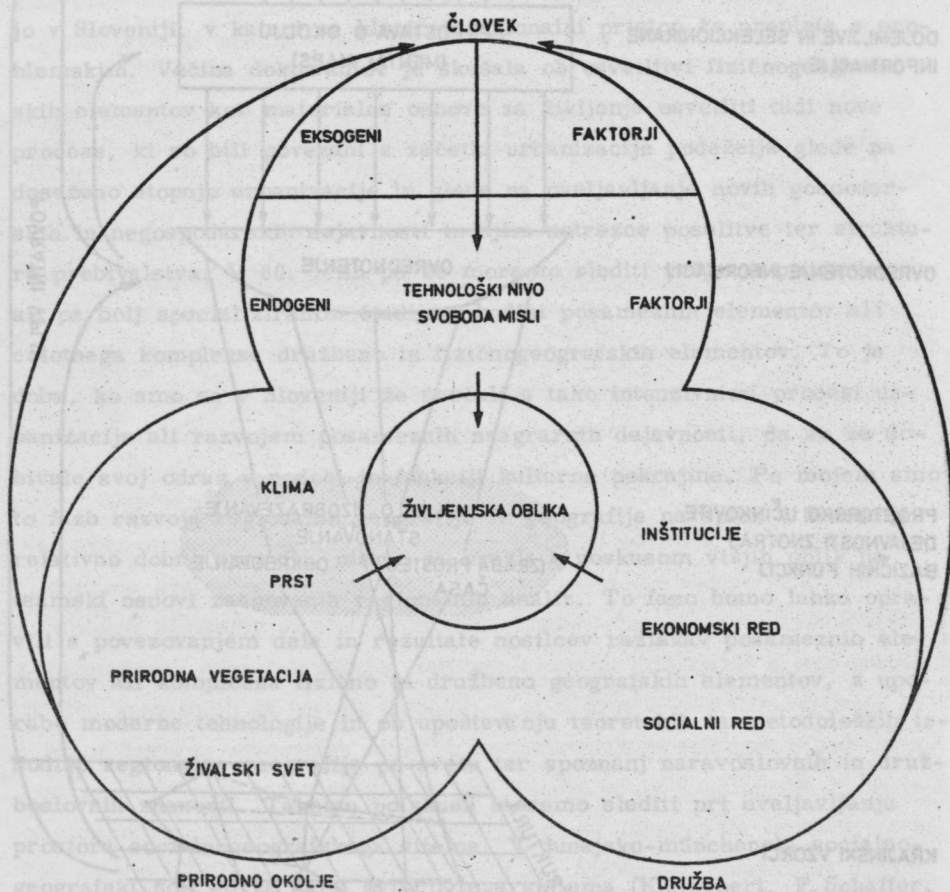
Prav gotovo pa moramo ločiti takozvano regionalno geografijo nam oddaljenih kontinentov ali dežel od regionalne geografije ožjega območja, za katerega smo v stanju opraviti lastne raziskave določenih pojavov, a hkrati tudi s terenskim delom ugotavljati učinke dejanske povezanosti in soodvisnosti človekovega dela v določeni družbi in določenem prirodnem okolju na oblikovanje pokrajine od tiste regionalne geografije, ki sloni na kompilaciji virov geografske in negeografske narave in ki jih avtorji nikoli niso mogli terensko obiskati ali proučevati. Ko imamo v mislih regionalno geografijo, ki sloni zgolj na opisih ali le deloma na terenu geografsko proučenih pojavov, se moramo zavedati, da se v poljudnem tisku vse bolj pojavljajo tudi razne enciklopedije in statistični prikazi o družbeno in fizičnogeografskih pojavih za posamezna območja. Mnogo novih informacij dobivamo tudi v dnevnem časopisju, na radiu in televiziji.

Vprašanje nastaja, kako je z regionalno geografijo v Sloveniji. V zadnjih tridesetih letih lahko zasledimo geografske študije, ki jih lahko razvrstimo po aspektih in zasnovah v več skupin. V disertacijah, ki jih je opravila danes že starejša generacija slovenskih geografov ob koncu 60. in v 70. letih so individualna dela vezana na določeno regijo v Sloveniji, v kateri se klasični regionalni pristop že prepleta s problemskim. Večina doktorantov je skušala ob osvetlitvi fizičnogeografskih elementov kot materialne osnove za življenje osvetliti tudi nove procese, ki so bili povezani z začetki urbanizacije podeželja glede na doseženo stopnjo urbanizacije in glede na uveljavljanje novih gospodarskih in negospodarskih dejavnosti in njim ustrezne poselitve ter strukture prebivalstva. V 80. letih pa že moramo slediti večjemu poudarku ali pa bolj specializiranim študijam bodisi posameznih elementov ali celotnega kompleksa družbeno in fizičnogeografskih elementov. To je doba, ko smo se v Sloveniji že srečali s tako intenzivnimi procesi urbanizacije ali razvojem posameznih neagrarnih dejavnosti, da so že dobivale svoj odraz v podobi in funkciji kulturne pokrajine. Po mojem smoto fazo razvoja regionalne geografije in geografije na sploh v Sloveniji relativno dobro opravili, nismo pa prešli k poskusom višjih oblik na teamski osnovi zasnovanih regionalnih analiz. To fazo bomo lahko opravili s povezovanjem dela in rezultate nosilcev raziskav posameznih elementov ali kompleksa fizično in družbeno geografskih elementov, z uporabo moderne tehnologije in ob upoštevanju teoretskih in metodoloških izhodišč regionalne geografije po svetu ter spoznanj naravoslovnih in družboslovnih znanosti. Takemu poizkusu moremo slediti pri uveljavljanju prostora socialnogeografskega sistema. V dunajsko-münchenski socialnogeografski šoli so že sami avtorji tega sistema (K. Ruppert, F. Schaffer, H. Bobek, W. Hartke, E. Thomale, J. Maier, R. Paesler) pokazali na vrzeli pri proučevanju tako nekaterih elementov fizičnogeografske kot družbenogeografske narave (Slika 2 in 3). Pri tem se je pokazalo, da morajo geografske raziskave temeljiti na dobrem poznavanju procesov uveljavljanja gospodarskih in negospodarskih dejavnosti in na usposobljenosti geografa za sprotno zaznavanje novega načina soodvisnosti in povezo-

SOCIALNO-GEOGRAFSKI PROSTORSKI SISTEM (PO K. RUPPERTU)

F.F. - P.Z.E.GEOGRAFIJA 1-1978

ŽIVLJENJSKE OBLIKE SOCIALNIH SKUPIN KOT PREDMET ANALIZE
PRIRODNO-IN DRUŽBENOGEOGRAFSKIH FAKTORJEV

P.F. - P.Z.E.GEOGRAFIJA 1. - 1978/79.

(PO KEUNINGU 1969)

vanja človeka in družbe z naravnim okoljem. Da je temu res tako, nam potrjuje stiska, ki je pripeljala človeka v odnosu do narave pri snovanju družbenega razvoja, saj se skoraj v vseh delih sveta, kjer se je uveljavila moderna tehnologija, nobeni družbi še ni uspelo izogniti nevarnosti ekološke katastrofe. Prav s to zadnjo mislijo sem želel poudariti, da ne kaže ovirati, precenjevati ali podcenjevati nobene vrste raziskav v geografiji, pa naj si bo to posameznih elementov ali pojavov, prirodne ali družbenogeografske narave, raziskav, ki proučujejo te pojave v procesu ali glede na njihovo medsebojno povezanost in soodvisnost, seveda s pogojem, da so zasnovane regionalno in da predstavljajo fazo raziskav, ki je lahko osnova regionalni sintezi. V Sloveniji smo dosegli že tako stopnjo družbenega razvoja, ki terja od raziskovalca tudi snovanje geografskih raziskav aplikativne narave. Priznati moramo, da je odsotnost geografov pri snovanju plana razvoja Slovenije 2000 očitna. Saj v tem planu, prostorskega aspekta, zlasti takega kot ga pojmuje v geografiji, ni zaznati.

Že v uvodu sem poudaril, da je regionalna geografija v Sloveniji v zadnjih dvajsetih letih prepuščena podobni usodi kot v večini drugih dežel. Ker smo v veliki meri še vedno vezani na individualno delo, saj se je kljub močni zasedbi geografskega kadra po razmeroma številnih geografskih inštitucijah po mojem mnenju geografija, razbila na "geografije" in "geografijice" ter na problemsko zasnovan način raziskovalnega dela. Po mojem pri tem zaostajamo s sintezami teh dveh smeri, hkrati pa tudi s sprotnim odkrivanjem prostorsko relevantnih pojavov, ki jih odpira dinamičen družbenoekonomski razvoj. Ker teorijo in metodologijo ne povezujemo vedno tudi z aplikacijo, tudi pri tem že tako zaostajamo, da ne nudimo družbi tistega, kar je njej potrebno tako za kulturni kot družbeno ekonomski razvoj. Vzroke zaostajanju moramo iskati v tem, ker premalo težimo k takozvani regionalni sintezi, ki pa seveda ne more sloneti na opisih posameznih pojavov, temveč v iskanju takih zvez med elementi družbenoekonomskega procesa, ki se odraža v načinu izrabe naravnih danosti ali pa že od človeka preoblikovane kulturne po-

krajine. Vse premalo smo posvetili pozornosti proučevanju smotrnosti, skladnosti ali nesmotrnosti in neskladnosti razvoja in funkcije zunanje podobe in funkcije prostora odnosno pokrajine.

Čeprav že dvajset let bolj ali manj sistematično raziskujemo Slovenijo v okviru raziskovalnih programov, ki jih financira Raziskovalna skupnost, se še do danes nismo mogli zediniti, kako bi sistematično izbirali in proučevali slovensko pokrajino, da bi nas privedlo do take sinteze, ki bi jo potrebovali pri usmerjanju take rabe slovenskega prostora, ki bi odgovarjala pestrim in raznolikim potezam obalnega, kraškega, alpskega, predalpskega in panonskega sveta.

DER STAND DER REGIONALEN GEOGRAPHIE IM SYSTEM DER WISSENSCHAFTEN UND DIE DIESBEZUEGLICHEN INHALTLICHEN DYLEMEN

Im Aufsatz wird die Entwicklung der regionalen Geographie und Inhalt und Methodologie vorgestellt. Berücksichtigt wird die Bereich der klassischen, statischen agraren und der dynamischen, urbanen Gesellschaft. Dabei wird besonders der veränderte Stand der geographischen Wissenschaft im Rahmen des wissenschaftlichen Systems berücksichtigt.

Es wird festgestellt, dass die Geographie der Gegenwart mit anderen Disziplinen, z. B. der Oekologie, aber auch mit den Wirtschaftswissenschaften und der Soziologie das Forschungsobjekt teilt. Die Geographie in Slowenien hatte die Phase der so g. "beschreibenden Regionalgeographie" schon überwunden sie verblieb jedoch in der problemorientierten Geographie ohne, dass sie sich für eine komplexe Regionalanalyse zu organisieren versucht. Die Aufwertung der Geographie auf die Ebene der regionalen Analyse kann nur im Rahmen eines "Teamworks" geschehen wobei moderne Technologien, die Computertechniken eingeschlossen werden müssen.

Mirko Pak*

IZVLEČEK

UDK 913:"312"

Na osnovi teoretične literature avtor razmišlja o predmetu in vsebini regionalne geografije ter o njenih teoretičnih in metodoloških osnovah.

ABSTRACT

UDC 913:"312"

ABOUT THE ADVANCED REGIONAL GEOGRAPHY

On the basis of literature the author meditates about the subject and content of regional geography and its theoretical and methodological basis.

Teorija in metodologija regionalne geografije ni slučajno naslov prvega našega znanstvenega sestanka, ki je izključno posvečen regionalni geografiji. Drastično zmanjšanje zanimanja zanjo med geografi se kaže v skromnem številu regionalnih del in geografov specialistov (regionalnih specialistov), ki bi se z njo temeljiteje ukvarjali, njeni teoretični in še zlasti metodološki zastarelosti. Po višku v dvajsetih in tridesetih letih, ko se je močneje začela razvijati specialistična geografija na ško do regionalne, ki v tem razvoju ni našla svojega ustreznega predmeta proučevanja, se je njeno zaostajanje in relativno nazadovanje poglobilo.

Na drugi strani pa potrebe po regionalnogeografskih prikazih, od informacijsko-enciklopedijskih do modernih kompleksnih in sintetskih za prakso, še zlasti za potrebe izobraževanja, naraščajo. Iz tega izhajajo sicer prizadevanja za ponovno aktiviranje regionalne geografije v smislu moderne sinteze, žal mnogo pogostejše in bolj uspešno izven meja naše širše domovine. Da pa je pri tem med razvojem in problemi geografije na sploh ter regionalne geografije kot njene srži, vrha ali krone neposredna soodvisnost, ni treba posebej poudarjati. Pomembno pa je, kaj pomeni regionalna geografija v geografski znanosti sploh in kakšna ta regionalna geografija, teoretska in praktična, po svetu in pri nas je in

* Dr., izr.univ.prof., Oddelek za geografijo, Filozofska fakulteta, 61000 Ljubljana, Aškerčeva 12.

kakšno si želimo. To še toliko bolj, ker vsi z razvojem geografije povezani problemi neposredno prizadevajo razvoj regionalne geografije.

Že splošna definicija geografije vsebuje vse osnovne elemente regionalne geografije. Geografija razlaga tiste pojave in dejavnike na zemeljskem površju, ki v medsebojni povezavi in funkcijski soodvisnosti vplivajo na oblikovanje zemeljskega površja in na razmestitev pojavov, naravnih in družbenih, ter tvorijo obsežni součinkujoči sistem, oziroma njegove subsisteme, zemeljske površinske sfere. Nobena druga veda ne proučuje na tako celovit način pokrajine, ki je kompleksen pojav, sestavljena iz različnih pojavov, ki so povezani, odvisni in součinkujoči med seboj. Razložimo jo lahko edino na sintetski način (Vrišer, 1979, 85).

Ker pa po mnenju številnih geografov posamezna področja splošne geografije, od geomorfologije do demogeografije, tako močno zahajajo na področje drugih ved, ki posamezne pojave bolje in temeljiteje obravnavajo, med drugim tudi z regionalnega vidika, ta področja pravzaprav ne sodijo v osnovno delovno področje geografije. Vsekakor pa niso njeno jedro in ostaja nam potemtakem v resnici le regionalna geografija v najširšem smislu pravi predmet geografske stroke. Vprašanje je, koliko in kako je regionalna geografija sledila tem zakonitostim, kako hitro je sledila razvoju analitičnih ved in kako je uresničevala proklamirano kompleksno proučevanje zemeljske površinske sfere.

Ugotovitev, da je regionalna geografija s tem, ko je obdržala staro zasnovo in metodologijo, obtičala na ravni med obema vojnama, pri preprostem razlaganju in prikazovanju prostorske stvarnosti, je v večji meri upravičena. (Vrišer, 1975). To velja še posebej za celotno jugoslovansko regionalno geografijo, pri katere delu je opaziti trmasto vztrajanje na tradicionalnih metodoloških pristopih in pri takozvanem Kerovem vrstnem redu ali sistemu prezentiranja podatkov o regionalnih enotah. Za tem večinoma zelo močno bolehajo dosedANJI regionalni prikazi Jugoslavije v celoti in njenih posameznih delov. Tako so na primer zasnovane tudi monografije vojvodinskih občin. Ni dvoma, da so to koristni

opisi posameznih pokrajintvornih elementov, vendar so ostali na informativni in deskriptivni ravni ter enciklopedijskemu pristopu. Da je to in še vse drugo v regionalni geografiji posledica pomanjkanja konkretnega dela in konkurence kaže tudi sicer upravičena ugotovitev, da so tudi topografski prikazi slovenskih občin izpod peres etnografov sicer koristne regionalne študije za vsesplošne potrebe, regionalne geografije pa to ne more zamenjati.

Mnogokrat ne gre niti za pojasnjevanje, temveč zgolj za opisovanje-navajanje. Kako daleč je še vse to od kompleksne znanosti o pokrajini. Govorimo o slabi regionalni geografiji, hkrati pa jo zaradi naše nezainteresiranosti prepuščamo ali vsaj dopuščamo njeno vključevanje sorodnim znanostim: etnologiji, sociologiji, ekonomiji itd. (Mensing, 1972).

Ena od zahtev v regionalni geografiji na sploh je razvojna osvetlitev dejavnikov, ki vplivajo na dani pojav v pokrajini, ga ustvarjajo ali oblikujejo dano pokrajino. Prevladujeta dva načina, tradicionalni historični prikaz, katerega geografska vsebinskost je vsekakor vprašljiva in na drugi strani primerjava podatkov v dveh ali več časovnih razdobjih, kar je sicer samo po sebi koristno, dejanskih vzrokov in dejavnikov pa največkrat ne more prikazati.

x

Ne glede na podobna, če že ne enaka gledanja večine geografov na predmet in vsebino regionalne geografije, praksa od tega bistveno odstopa.

Problem je vsekakor v pomanjkljivi teoriji ter iz nje izhajajoči praksi.

Teoretično objektivno visoka je stopnja enotnosti o teoretičnih pogledih, da bodi regionalna geografija kompleksna obravnava konkretnih regij in njihove razvojne dinamike (Ilešič, 1975). V resnici, in prav je tako, pa se je v različnih naravnih in družbenih okoljih regionalna geografija usmerila, podobno kot tudi druga geografska področja, v takšne oblike, ki so najbližje tamkajšnji usmeritvi in času. Haggett govori o regionalnem mozaiku ekoloških odnosov med človekom in okoljem do prostorske

strukture človekove organizacije. V resnici je kompleksna regionalna analiza kombinacija prostorske in ekološke analize (Haggett, 1972).

Tako je regionalna geografija v Severni Ameriki večinoma močno matematično obarvana s številnimi specialnimi publikacijami, kar naj bi pripeljalo do razumevanja prostorske ekonomije pri njihovi delitvi na številne funkcionalne in nodalne regije. Druga usmeritev so prostorske študije, ki so prerasle iz klasične regionalne geografije. Pomenijo prepletanje fizičnih in družbenih elementov s pomočjo spoznanj drugih disciplin, kolikor lahko pripomorejo k razlaganju prostorske stvarnosti. Tretji trend je razvoj regionalnega planiranja (Russel, 1979). V Nemčiji se poleg že tradicionalne regionalne geografije ali "Länderkunde", ki naj bi upoštevala vse prostorske elemente pri izdelavi določenih prostorskih modelov na osnovi treh kriterijev (oblikuje, združuje in dela to za določene potrebe), uveljavlja še "Raumforschung", ki poskuša strukture, funkcije in procese regionalnega razvoja obrazložiti, opisati, ovrednotiti in presoditi (Wirth, 1978, Brugger, 1984). V Sovjetski geografiji so med drugim tudi Sauškin, Baranski in Anučin dali odločno prednost regionalni geografiji kot konkretizaciji geografske vede o "landšaftni sferi", o "teritorialnih kompleksih" geografskega okolja, ki izstopa v povezavi s prakso, pri čemer "landšaftovedenje" - pokrajinska ekologija pomeni določeno usmeritev ali orientacijo na področje fizičnega okolja. (Ilešič, 1973). Družba regionalno geografijo potrebuje v obliki regionalno geografskih sintez o naravnih in socialnih elementih, sistemih, njihovih medsebojnih odnosih in orientaciji. Moderna regionalna geografija mora biti antropocentrična, ugotavlja Mazur. Tudi rezultati posebne ankete izvedene na Mednarodnem geografskem kongresu v Tokiju so poudarili potrebo po problemski in dinamični regionalni geografiji (Vasović, 1983). Mensching pa pravi, da čim bolj se odnosi med naravo in človekom prekrivajo, tem bolj pridobiva na pomenu problematika, ki razlaga človeka kot nosilca resničnih zgradbenih faktorjev življenjskega prostora, pri čemer pa izjemni naravnogeografski faktorji tudi ne smejo izostati (Mensching, 1972).

Pri tem, ko vseskozi govorimo o vzročni povezanosti pa pravi Gams, da posebnost regionalne geografije ni v tem, da povezuje naravne in družbene pojave v geografski kompleks, temveč da sta obe komponenti enakomerno ali vsaj enakopravno zastopani. Dalje pravi, da družbene pojave, ki jih ne moremo razložiti tudi z naravnimi pogoji, niso predmet geografije. Opozarja pa tudi, da zaradi vedno novega formiranja geografske kompleksnosti in nove, po njegovem mnenju enostransko pojmovane regionalne geografije, srečujemo vedno nove delitve sveta, ne več po kontinentih ali prirodnogeografskih pasovih, pač pa po socioloških vidikih. (Gams, 1977). Velikokrat je govora tudi o regionalni fizični geografiji, o geografski pokrajinski ekologiji, ki obravnava predvsem tiste sestavine geofaktorjev, ki imajo večji vpliv na živi svet. (Gams, 1986). Na drugi strani pa imamo tudi pri nas vrsto čistih družbenih regionalnih prikazov (nikakor ne socioloških) Jugoslavije in njenih regionalnih enot, ki le obrobno obravnavajo naravnogeografske elemente. Spomnimo se še na Rogičevo Regionalno geografijo Jugoslavije s podnaslovom: Prirodna osnova in historijska geografija (Rogić, 1982), pri čemer je slednji tematiki namenjene več kot štiri petine knjige.

V ospredje se torej postavlja fizična geografija, v okviru katere naj bi se vključili najbolj prostorsko relevantni družbenogeografski dejavniki. Iste misli, oziroma tendence se kažejo pri naših prizadevanjih za regionalno monografijo Slovenije, kjer se ob metodoloških zadregah večkrat proklamira tudi metodologija Melikovih regionalnih geografij Slovenije. Na takšni teoretični in še posebej metodološki podlagi se mi zdi priprava neke skupne jugoslovanske geografske monografije vsaj zaenkrat še neuresničljiva.

Iz navedenih razlogov temeljnih regionalnogeografskih prikazov obsežnejših regij doslej pri nas še nimamo. Spomnimo se samo na geografijo Hrvatske, ki v šestih knjigah prinaša zelo različno obdelana področja, od zelo temeljitih in kvalitetnih prikazov vsebin, ki jih avtorji tudi sicer raziskujejo, pa do skrajno pomanjkljivih, ki se pri gospodarstvu

omejujejo največkrat na zgodovinske prikaze ter je kot takšna v resnici sestavljena posameznih specialističnih študij. Tudi Ilešičeva regionalna primerjava dveh alpskih regij, Zgornjega Posočja in Gorenjske, ne pomeni ravno vzornega modela regionalnogeografskega prikaza, saj gre le za bolj ali manj splošni primerjalni prikaz (Ilešič, 1975). Sam Ilešič pa opozarja na študije Haloz, Slovenskih goric, Dravskega polja, Blejskega kota, Kozjanskega in na druge podobne študije naših pokrajinskih enot, ki so pisane sicer v smislu kompleksne regionalne analize, vendar z močno izpostavljenim enim ali večimi osnovnimi razvojnimi faktorji regije. Govori celo o primerih takozvane interne regionalne specializacije, ko se nek raziskovalec ukvarja poglobljeno predvsem z določeno regiojo. Takšna regionalna specializacija naj ne bi le prispevala k reintegraciji regionalnega aspekta, temveč tudi k poglobitvi problemske analize in s tem k modernizaciji, aktualizaciji in dinamizaciji regionalne geografije (Ilešič, 1983). Isto zagovarja Vasović, ko pravi, da se pri proučevanju posameznih regionalnih enot s širokega geografskega stališča postavljajo sledeča tri vprašanja: sistematizacija zbranih podatkov, opredelitev in omejitev teh enot ter popolnejše proučevanje nekaterih sodobnih procesov in pojavov (Vasović, 1973).

Končno tudi Mensching ugotavlja, da gre pri regionalni geografiji za proučevanje dinamičnih silnic v regiji. Potrebno je razviti specialne metode, ki pa ne morejo biti enostavne in enotne za vse, ker stopa v ospredje različna problematika in je treba izločiti predvsem to, kar je dejansko geografsko relevantno (Mensching, 1972).

x

Kako naprej v regionalni geografiji? Kokole poroča, da je Mednarodni geografski kongres v Montrealu pokazal, da je sodobna geografija prišla v obdobje nekakšne presnove. Podrobne preučitve marsikje rušijo stare koncepte, so pa še premalo obsežne ali preozke, da bi hkrati že služile za nov sistem v regionalni in obči geografiji (Kokole, 1958). Obenem pa Vasović poroča, da se je na Mednarodnem geografskem kongresu v Moskvi 1976 leta pokazala težnja po renesansi regionalne geografije.

Rezultati ankete okrog 90 geografov so pokazali zahtevo po posodabljanju regionalne geografije, upoštevajoč potrebe po njeni revitalizaciji, preusmeritvi, pomladitvi, prepору, po teoretično-metodološki opredelitvi njenih osnov v smislu nove filozofije, ter po novi raziskovalni tehniki (Vasović, 1983).

Večina avtorjev si je tudi edina, da je regionalna geografija še vedno ena bistvenih osnov in neobhodnih pogojev za eksistenco geografije. Tudi v praksi narašča potreba po njej in zato naj bi bila tudi temu primer-na, torej uporabna v najširši praksi, še predvsem pa v regionalnem planiranju in v izobraževanju. Toda to naj ne bi bila faktografsko ali celo leksikografsko prikazana regija na ravni informacijske geografije. Potrebna je za razlago in za razumevanje številnih procesov in je tudi edina veda, ki resnično informira o sodobnem svetu in njegovih pokrajinskih enotah.

Predvsem je regionalna geografija potrebna krepke idejne in metodične prenove. Potrebna je izboljšav in izhajati mora iz regionalne danosti ne pa iz problemov. Pri tem pa ni nujno težiti za nekakšno leksikografsko celovitostjo in shematičnostjo. Lahko je usmerjena enkrat v en in drugič v drug vidik. (Vrišer, 1979). Redno pa bi naj prikazovala regije, ki so njena osnova in njihovo opredelitev, kar je bolj sintetično in kompleksno. Za takšno geografijo se zavzema tudi Hagget, ki govori o kompleksni regionalni analizi kot kombinaciji rezultatov prostorske in ekološke analize in o geografiji kot moderni sintezi (Haggett, 1972). Kot taka se mora nujno opirati na moderne tehnike (npr. matematične metode), usposobiti pa je potrebno tudi regionalne specialiste, ki jih sedaj skoraj ni.

Poleg obdelave podatkov na regionalni ravni v smislu regionalne sinteze je te potrebno regionalno primerjati za potrebe regionalnega planiranja, kar je izhodišče za regionalno sintezo (Leser, 1974). Vedno več pa se tudi v regionalni geografiji govori o sistemski analizi kot poskusu združitve enakih oblik v drugih sistemih, iz katerih je mogoče opredeliti splošne značilnosti.

Literatura :

- Bennett, R., 1984, Systemanalyse für Umwelt-Management: Entwicklung und Zukunftstendenzen. Mitteilungen der Österreichischen Geographischen Gesellschaft, št. 126, Wien, s. 29-49.
- Gams, I., 1977, Regionalna geografija - vrh ali anahronizem metodične geografije. Geografski obzornik XXIV, št. 1-2, Ljubljana, s. 41-45.
- Gams, I., 1986, Osnove pokrajinske ekologije. Ljubljana.
- Haggett, P., 1972, Geography: a modern synthesis.
- Ilešič, S., 1973, Za regionalno kompleksnost v geografski teoriji in praksi. Geografski vestnik XLV, Ljubljana, s. 91-99.
- Ilešič, S., 1974, Geografija na razpotjih. Geografski vestnik XLVI, Ljubljana, s. 3-9.
- Ilešič, S., 1975, Pomen kompleksnega regionalnega aspekta v sodobni geografiji na primeru alpskih predelov Slovenije. Geografski obzornik XXII, št. 3-4, Ljubljana, s. 1-6.
- Ilešič, S., 1983, Specializacija i reintegracija u savremenoj geografiji. Zbornik XI. kongresa geografa SFRJ, Titograd, s. 51-56.
- Kokole, V., 1958, XVIII. mednarodni geografski kongres v Rio de Janeiru. Geografski vestnik XXIX, Ljubljana, s. 169-171.
- Mensching, H., 1972, Länderkunde-Regionalgeographie. Eine kritische Betrachtung über eine Zeitströmung der Geographie. Würzburger Geographische Arbeiten, št. 37, Würzburg, s. 53-65.
- Rogić, V., 1982, Regionalna geografija Jugoslavije. Zagreb.
- Russel, K., 1979, Regional geography is dead: Long live regional geography! Teaching geography, št. 3, s. 109-113.
- Vasović, M., 1974, Pristup proučavanju regionalnih celina. Glasnik etnografskog instituta XXII (1973), Beograd, s. 1-11.
- Vasović, M., 1983, Regionalna geografija i njena uloga u integraciji naše nauke. Zbornik XI. kongresa geografa SFRJ, Titograd, s. 57-66.
- Vrišer, I., 1975, Nove meje geografije. Geografski vestnik XLVII, Ljubljana, s. 3-9.
- Vrišer, I., 1979, Razmišljanja o geografiji. Geografski vestnik LI, Ljubljana, s. 83-96.
- Vrišer, I., 1981, Razprava o geografiji. Geografski vestnik LIII, Ljubljana, s. 92.
- Vrišer, I., 1982, Geografska veda v preteklosti, sedanjosti, prihodnosti. Geografski vestnik LIV, Ljubljana, s. 91-98.
- Wirth, E., 1978, Zur Wissenschaftstheoretischen Problematik der Länderkunde. Geographische Zeitschrift 66, št. 4, Wiesbaden, s. 242-261.

ABOUT THE ADVANCED REGIONAL GEOGRAPHY

In the twenties and thirties regional geography remained behind specialistic geography and is still in the stage of search for appropriate theoretical and methodological basis. Because of traditionalistic approach this ambitious is very slow in Yugoslav geography, and ineffective. Traditional regional description of Yugoslav territory and bigger regional units is the result of it. Appart of geography of Croatia we don't have other presentations of federal units because of theoretical, specially methodological straits. Questions of equal treatment of natural and socio-economic factors, complex view and synthetical approach are also the problems.

Endeavourment for modern and more advanced regional geography presents special regional analysis, specially those from before twenty years: Haloze, Slovenske gorice, Dravsko polje, Blejski kot and some regions in Croatia. The leading spatial problems are exposed in these studies. Modern tehnics, mathematical methods and others are in the need. The need for regional geography is increasing because of the need for education and specially for multydisciplinary planning.

SISTEMSKA TEORIJA: POT K NOVI REGIONALNI GEOGRAFIJI?

Marijan Klemenčič*

IZVLEČEK

UDK 910.1:913

Podan je kratek pregled razvoja regionalne geografije, možnosti uporabe sistemske teorije v geografiji, posebno z vidika posodobitve metodologije regionalnogeografskih preučevanj. Posebna pozornost je namenjena regiji kot sistemu.

ABSTRACT

UDC 910.1:913

SYSTEMS THEORY: A WAY TO MODERN REGIONAL GEOGRAPHY?

Short survey of development of regional geography and possibilities of the use of systems theory in geography, especially from the viewpoint of modernization of methodology in regional geography, is given. Special attention is destined to a region as a system.

Uvod

Regionalna geografija je prav gotovo tisti del geografije, ob kateri se strokovna kopja najbolj lomijo. Spomnimo se le llešičevih prizadevanj, da bi regionalna geografija dobila mesto, "ki ji pripada". Stanje regionalne geografije in pogled nanjo se spreminjata, kar je posledica razvoja geografije v celoti. Glede na notranjo organiziranost stroke Coffey (1981) loči tri osnovne pristope sodobne geografije.

Prvi je "klasični" pristop Humboldta in Ritterja, ki izhaja iz pogleda, da je za vso znanost značilna posebna metodologija. Pridobivanje znanstvenih spoznanj je sestavljeno iz dveh delov: iz zbiranja faktografskega gradiva ter odkrivanja zakonitosti o vzrokih in učinkih.

Drugi je "regionalnogeografski" pristop, ki ga je oblikovala predvsem francoska šola v začetku stoletja. Prevladovalo je mnenje, da znanost preučuje subjektivni predmet. V geografiji to pomeni, da so fizični in družbeni objekti in dogodki povezani v pojavnostno neločljivost. Zato je bil potreben bolj predmeten, regionalni način obravnave sveta in regija

* Dr., doc., Oddelek za geografijo, Filozofska fakulteta, 61000 Ljubljana, Aškerčeva 12.

je postala organizacijski koncept stroke. Fenneman je leta 1911 trdil (Coffey, 1981), da je edina stvar, ki je prva, zadnja in je vedno geografija in ničesar drugega - študij območij v njihovi kompleksnosti; to je regionalna geografija.

Za tretji, novejši organizacijski okvir geografije je značilen prostorski vidik, ki se uveljavlja s preučevanjem vpliva razdalj in relativnih lokacij, in to od Christallerja do Haggetta.

Regionalna geografija v sodobni geografiji

Po zadnji vojni je z uveljavljanjem prostorskega vidika v geografijo začela prodirati metodologija, ki je postavljala v ospredje kvantitativno analizo. Raziskave so bile v večji meri naravnane na tematsko plat kot na regionalno. Tovrstne raziskave so geografom jemale veliko sil, saj so zahtevale iskanje vedno novih metodoloških pristopov, pa tudi povpraševanje prakse po njihovih izsledkih je bilo precejšnje. Teoretska stran geografije je ostala nedorečena in z njo njen logični sistem. Ob močnem porastu metodologije je geografska teorija ostala v grobem stara. Najkrajši konec je potegnila regionalna geografija. Tudi sodobna metodologija ni bila sposobna - potem ko se je odmaknila od deskriptivnega pristopa - zadovoljivo preučevati kompleksa zemeljskega površja. V praksi prihaja do tragikomičnih položajev, ko mnogi geografi v želji, da bi bili "pravoverni", "znanstveni" in "teoretični", na ves glas zagovarjajo regionalno geografijo, čeprav je njihovo delo izrazito geografsko specialistično. Hkrati pa tudi ti geografi tiho priznavajo, da "kласična", na opisni metodi sloneča regionalna geografija, ni več ustrezna.

Vsebina regionalne geografije in njeno mesto v geografiji je tako danes bolj ali manj neopredeljeno in nejasno. Ali jo sploh še potrebujemo?

Če ostajamo pri tradicionalnih opredelitvah geografije, je odgovor vsakakor pritrdilen. Vprašanje je samo, kakšna naj bo sodobna regionalna geografija. Pri tem je odločilnega pomena opredelitev regije. Žal

je velika večina opredelitev nejasnih in dvoumnih, tako da je zmeda popolna. Regija naj bi bil del zemeljskega površja, ki se po svojih značilnostih loči od sosednjih območij. Zaradi tako poenostavljene definicije v praksi prihaja do nešteti "regionalizacij", ki bi jih lažje uvrstili med rajonizacije ali celo klasifikacije.

Najnovejša splošna opredelitev regije, ki jo srečamo v literaturi (Small, Witherick, 1986), je že natančnejša: regija je del zemeljskega površja, ki se loči od drugih in mu posebna značilnost ali niz kriterijev dajejo celovitost. Težišče definicije je na celovitosti.

Dumolard (1975) je eden izmed redkih geografov, ki se prizadevajo zmanjšati dvoumnost izraza regija. Opredeljuje jo kot prostorsko celovitost, strukturirano in kohezirano zaradi delovanja tako močnega dejavnika, da oblikuje strukturo. Poleg te osnovne, predlaga še nekatere enostavne in enoznačne definicije.

Sistemska teorija in geografija

Splošna teorija sistemov je nastala kot reakcija na pretirano specializacijo v znanosti. Težki poenotenju znanja ter k oblikovanju obče teoretične osnove znanstvenega preučevanja. Splošna teorija sistemov, ki jo je prvi začel razvijati biolog von Bertalanffy, je torej teorija splošnih modelov. Seveda pa to ni nek povsem nov pristop. Harvey (1969) ugotavlja, da je postopek oblikovanja sistema s pomočjo drugega znanost uporabljala že od nekdaj. Res pa je, da ta način ni bil opažen in posebej opredeljen vse do zadnje vojne.

Svet, v katerem živimo, je sestavljen iz neskončnega števila materialnih elementov, ki so medsebojno povezani in se medsebojno pogojujejo. Materializacijo teh součinkovanj v določen sklop lahko imenujemo sistem.

Sistemske pristop se je v geografiji pojavil pozno in zelo boječe. Verjetno je bila geografija preveč obremenjena z vročimi razpravami o

tako imenovani "novi geografiji", ki so jo obljubljali zagovorniki uporabe matematičnih metod v geografiji. Ker se v geografiji običajno obravnavata kompleksnost in součinkovanje, se je nemogoče izogniti uporabi metodologije in izrazoslovja sistemske teorije.

Danes se sistemski pristop uporablja praktično na vseh geografskih področjih, od geomorfologije do geografije prebivalstva. Zelo redki pa so poskusi celovitega, regionalnega pristopa; mednje lahko uvrstimo predvsem Chapmana (1977), delno Coffeya (1981). Zdi se, da se v geografiji zadovoljujemo s preučevanjem posameznih pojavov ali prostorskih problemov. V to silijo hitre spremembe, pa tudi želje po lažnejši in hitrejši strokovni afirmaciji. Pokrajinska kompleksnost ostaja cel oreh, ki je sicer vabljen, vendar nas lupina prestraši, da je niti ne poskušamo razbiti.

Regija kot sistem

Najbolj splošna definicija sistema je naslednja: "Sistem je niz součinkujočih objektov" (Small, Witherick, 1986). Ena od definicij sistema, ki je prilagojena uporabi v geografiji, je naslednja: "Sistem je celovitost, sestavljena iz niza medsebojno odvisnih in součinkujočih delov ter jo je z mejo možno ločiti od sosednjih območij" (Barry, Conkling, Ray, 1976).

Osnovne poteze sistema, kot jih opredeljuje splošna teorija sistemov, so:

- odnosi (povezave) med elementi sistema; posebno pomembni so sistemotvorni elementi,
- urejenost elementov določa delovanje sistema; hierarhičnost je značilen izraz urejenosti elementov,
- struktura in organizacija sistema,
- delovanje sistema, ki je lahko aktivno ali reaktivno,
- vodljivost sistema, ki nastopa pri visoko organiziranih sistemih.

Osnovne lastnosti sistemov so: dinamičnost, hierarhičnost in razvojnost.

Sistemi se odlikujejo po določeni stopnji notranje povezanosti (koherentnosti). Ta sloni na taki povezanosti elementov, da sprememba kateregakoli od njih potegne za seboj spremembo ostalih.

Ločimo odprte in zaprte sisteme. Odprt sistem je tisti, ki se povezuje z okolico, zaprt pa je neodvisen od okolice.

V velikih sistemih lahko nastopa centralizacija, ki je značilna za hierarhične sisteme. Če so med elementi sistema odnosi podrejenosti oziroma nadrejenosti, je sistem hierarhični.

Vsak sistem lahko delimo na podsisteme ali sisteme nižjega reda, te pa naprej do elementarnih sistemov. Torej vsak sistem lahko obravnavamo kot del drugega, splošnejšega, ki ga imenujemo nadsistem. Vsak sistem lahko preučujemo z dveh aspektov: kot element nadsistema in kot samostojni sistem. V prvem primeru posvečamo pozornost zunanjim povezavam sistema in njegovim funkcionalnim lastnostim, v drugem pa notranjim povezavam in njegovim strukturnim lastnostim.

Po klasičnem pojmovanju v sistemu kroži energija. Na osnovi novejših spoznanj energije dodajajo še pretok informacij, ki pa ni isto kot energija. Informacijskega signala ni brez materialnega posrednika, pa tudi ne brez energije.

Nakazane osnovne značilnosti sistemov govorijo v prid dejstvu, da je prilikovanje sistema regiji povsem umestno. Lahko rečemo tudi drugače: regionalna geografija močno potrebuje tovrstno formalizacijo, ki pa bi ji morala slediti ustrezna metodologija. Ob sprejemanju systemskega pristopa se razjasnjujejo tudi vsebinska vprašanja regije. Regija naj namreč ne bi bila katerikoli del zemeljskega površja, pač pa le tisti, za katerega je značilna določena stopnja notranje povezanosti, zaključenosti.

Sistemski pristop in regionalna geografija

Sistemski pristop, ki sledi induktivni poti znanstvenega dela, ugotavlja notranje povezanosti med elementi, torej sisteme. Zato Chapman (1977) napada tradicionalno opredeljevanje regij in poljubno razmejevanje zemeljskega površja kot predmeta geografskega preučevanja. Delitev geografskega prostora se mora začeti od spodaj, z najmanjšimi sistemi, za kar so potrebna drobna lokalna preučevanja. Tu bi kdo našel stičišče z münchensko socialnogeografsko šolo, ki se tudi v veliki meri poslužuje lokalnih raziskav. Dejansko pa je njena zasnova iskanje družbenih skupin, sestavljenih iz ljudi z enakim prostorskim obnašanjem, povsem nasprotna izhodiščem sistemskega pristopa, ki išče celovitosti na osnovi povezav med objekti. Pri tem uporablja metodologijo, ki se je razvila ali izpopolnila v zadnjih desetletjih.

Več kot očiten je prehod (prelom) od tradicionalne, sistematično zasnovane in na deskriptivni metodi sloneče regionalne geografije, k sodobni regionalni geografiji, ki se poslužuje sistemskega pristopa in uporablja sodobne geografske metode.

Istočasno se spreminjajo tudi predstave o geografiji kot znanstveni vedi. Tradicionalne definicije govorijo o geografiji kot opisovalki zemeljskega površja. Sodobna obča geografija je že močno presegla tako gledanje, medtem ko se v preostankih tradicionalne regionalne geografije še ohranja. Zdi se, da se ohranja bolj v načinu razmišljanja starejših geografov, ki vidijo v regionalni geografiji "idilični vrt" geografije. Zato ni čudno, če se regionalna geografija omejuje na (opisno) "šolsko" geografijo; na geografijo, ki mora biti zaradi tradicionalne sistematike vede in ki nima prave znanstvene teže. Regionalna geografija v očeh dobršnega dela geografov ostaja kot slepo črevo geografije. S takim dvoličnim gledanjem slepimo sebe, geografiji pa delamo medvedjo uslugo. Regionalna geografija je mrtva, živela regionalna geografija!

Brž ko pa pristanemo na to, da geografija spada med znanstvene discipline, moramo sprejeti zahteve, ki jih pred nas postavlja znanost. To pa je na primer kritično preverjanje spoznanj, njihova sistemizacija in oblikovanje splošnih načel. Klasična regionalna geografija verjetno težko zadosti osnovnim zahtevam znanstvenega preučevanja, zato jo je treba ukiniti ali pa posodobiti. Sistemska teorija prav gotovo lahko pripomore, da se stoletne teoretske zahteve po celovitem (kompleksnem) preučevanju v veliki meri tudi uresničijo. Če ne drugega nam sistemski pristop omogoča nov način razumevanja regije. Ne samo to; pri vsakem geografskem preučevanju nas sili, da razmišljamo o celovitosti, kompleksnosti.

Kot pri uvajanju vsake novosti lahko tudi v primeru uporabe sistemske teorije zapademo modnosti, kar vodi k pretirani formalizaciji oziroma stanju, ki ga lahko imenujemo *l'art pour l'art* v geografiji. Na to nevarnost opozarja Chisholm (1967) ko trdi, da so nekatera teoretska izhodišča teorije sistemov nič drugega kot razmišljanja z zdravo pametjo. Žal se v današnjem svetu vse pre pogosto dogaja, da povsem vsakdanje stvari zavijamo v "znanstveni celofan". V skrajnem slučaju to ni tako velika tragedija, le da pri tem ne bi izrodili zdravega razuma.

Zaključek

Specializacija v geografiji in životarjenje regionalne geografije sta osnovna problema geografije v zadnjih desetletjih. Sistemska teorija ni čudežna palica, s katero bi bilo mogoče na mah ozdraviti vse slabosti, je pa prav gotovo pomemben metodološki pripomoček. Kvantitativne metode so prinesle velik napredek v metodologijo geografskih preučevanj, posebno posameznih geografskih disciplin. Drugače je s sistemsko teorijo, ki s celovitim pristopom nudi možnosti trdnejše opredelitve predmeta preučevanja, poglobljanja spoznanj o geografskem okolju (sistemu), zmanjšanja razlik med geografskimi disciplinami ter ponovni uveljavitvi regionalne geografije ali vsaj regionalnega koncepta. Gre za metodolo-

ške novosti ter teoretične osvežitve, ki lahko posodobijo geografijo. Slovenska geografija ima bogate izkušnje s tega področja: vrsto let, posebno ob zborovanjih slovenskih geografov, si prizadeva izdelati metodologijo regionalnogeografskih raziskav. V veliki zadregi pred sinteziranjem spoznanj so posamezniki povzeli rezultate delnih raziskav. Ostajamo torej na deskriptivizmu, na "seštevalnem" načinu predstavljanja pokrajinskih elementov.

Literatura:

- Berry, J.L., Conkling, E.C., Ray, D.M., 1976, The geography of economic systems. Prentice-Hall, London.
- Chisholm, M., 1967, General systems theory and geography. Transactions 42, London, s. 45-52.
- Chapman, G.P., 1977, Human and environmental systems: a geographer's appraisal. Academic Press, London.
- Coffey, W.J., 1981, Geography. Towards a general spatial systems approach. Methuen, London, New York.
- Dumolard, P., 1975, Région et régionalisation. Une approche systématique, L'Espace Géographique, št. 2, Paris, s. 93-111.
- Harvey, D., 1969, Explanation in geography. E. Arnold, London.
- Small, J., Witherick, M., 1988, A modern dictionary of geography. E. Arnold, London.

SYSTEMS THEORY: A WAY TO MODERN REGIONAL GEOGRAPHY?

There are two main problems in geography in the last decades: specialization and backwardness of the regional geography.

Quantitative methods have enlarged and deepened the field of geographic methodology, especially in the sphere of particular geographic disciplines. It is quite different situation with system theory offering possibilities of more precise definition of the subject of geographic researches. It offers diminution of isolation of geographic disciplines also as reaffirmation of regional geography or regional concept at least. Systems theory brings methodological newness and new horizons to a theoretical

thinking, so it seems to be very successful in geography but not for all problems and for every case. The main problem is how to use theory in practical researches, how to catch the coherence of real world. Nevertheless, region as a central notion in geography can profit very much from systems theory using thinking in a way of systems.

There is a hope to overcome descriptive and sistematic character of (traditional) regional geography; systems theory gives a chance to modernize it.

IZVLEČEK

UDK 913(497.1)

Realizacija regionalnogeografskega prikaza Jugoslavije je odvisna od stopnje doseženih regionalnih orisov posameznih regionalnih enot. Avtor podaja vrsto misli, kako z dolgoročno načrtovanim organiziranim znanstveno-raziskovalnim delom doseči ta osnovni cilj jugoslovenskih geografov.

ABSTRACT

UDC 913(497.1)

(REGIONAL) GEOGRAPHY OF YUGOSLAVIA, ITS FEASIBILITIES AND PROBLEMS

The realization of regional geography of Yugoslavia depends on regional description of single regional units. The author presents several thoughts how to achieve this aim of yugoslav geographers with long-term planned organizations of scientific research work.

Fizička, ekonomska, antropo i regionalna geografija su četiri stožera geografske nauke. Svaka integriše niz specijalnosti i oslanja se na srodne nauke. Sve imaju naučni i nastavni pristup, opšti i posebni (svetski i jugoslovenski) aspekt. Otuda, naučna i nastavna tematika, pored drugih, i Regionalne geografije Jugoslavije. Poenta je na njoj, njenom dometu, problemima, potrebama i značaju u geografiji i za zajednicu. Njeno poimanje proističe iz geografskog staža (rada, znanja, iskustva) i opšteg uzrasta. Ono se prihvata ili ne, bez prizivanja "autoriteta" i samišljenika, a ne isključuje polemiku oponentima. Namera članka je - vizija geografije Jugoslavije kroz bilanse prošlog, ocene sadašnjeg za bolje idućevekovnog. Reč je o potrebama moderne osmišljene geografije i njenoj naučnoj i društvenoj reafirmaciji. Potrebni su nam - drukčiji rad, nova organizacija, viši ciljevi u geografiji radi prevazilaženja njenog status quoa. Zablude geografa i nemoć, nerazumevanja zajednice za potrebe naše nauke mogu joj produžiti tavorenje ili viziju učiniti iluzijom. Na obostranu štetu!

* Dr., univ.prof., Odsek za geografiju i prostorno planiranje PMF, 11000 Beograd, Studentski trg 3.

Rad na (regionalnoj) geografiji Jugoslavije, uvid u postojeću literaturu svih naših geografskih centara, karta geografske proučenosti jugoslovenskih prostora potvrđuju neravnomernu tematsko-problemsku proučenost naših terena, kao posledicu neplanskog, nesistematskog rada obeleženog i afinitetnim individualizmom do zablude. Neosporni su uspesi pojedinaca, manji ili veći uzleti centara, ali izostali su kolektivni naponi, timski projekti, svestrani specijalistički naučni zahvati geografskog proučavanja republičkih prostora, ne računajući pojedinačne i periodične pokušaje u jednovjekovnom radu. Otuda hiljade geografskih radova po zbornicima i glasnicima su samo privid geografskog poznavanja Jugoslavije. Mnogim prostorima nedostaju osnovna poznavanja, a strukturno-problemsko nepoznavanje prostora isključuje njegovo kompleksno, sintetičko naučno poznavanje, od regionalnog diferenciranja do svestranog valorizovanja.

Izneta ocena nameće mnoga pitanja, traži odgovore, izlaze iz stvarnosti ... Evidentna je potreba ravnomernog i svestrano specijalističkog poznavanja sveg jugoslovenskog prostora, kao preuslov njegovog regionalnog poznavanja.

Regionalna geografija je sintetička, integralna, stožerska geografska naučna i nastavna disciplina, sa višestruko aplikativnom funkcijom, te izuzetnim značajem. Da bi ostvarila zadatak i cilj, bila naučna, neophodne su joj analize. Poznato je pravilo "da nema sinteze bez analize i da ove nisu optimalno vredne ako se ne sintetišu". Kako jugoslovenskim prostorima nedostaju neophodne specijalističke analize - ne mogu se regionalno naučno meritorno prikazivati. To je moguće samo u stručnom, nastavnom ili popularnom dometu. Drukčije, mi imamo regionalnu geografiju Jugoslavije u nastavi srednjih škola i fakulteta, te i nastavnike regionalne geografije, no ne i naučnike specijaliste regionalne geografije. Samozvanaca i kvazi regionalnih geografa - naučnika ima. Što je i jedno i drugo - tako, nije nepoznato. Dosadašnji rad na geografiji, lišen neophodnog sistema, plana, kadra i novca, opterećen

individualizmom, "školama", slabostima katedara i instituta geografskih centara, nije obezbedio finaliziranja. Nominalni geografi su bez krivice - krivi, jer pišu udžbenike i monografije bez dobre naučne podloge, jer su bili bez inicijativa za organizovanje rada na analizama, jer se udaljuju od matice, zapostavljaju je ... U dometu regionalno-geografskog stvaranja više su krivi zbog sopstvenih nemoći nego zbog objektivnih moći. Dobronamerni regionalni geografi greše kada precenjuju snage i u samouverenosti prenebregavaju realno, pa se late neostvarljivog. Otuda malo koja objavljena "regionalno-geografska studija" zadovoljava geografa-specijalistu odeljkom njegove struke. Otuda je kvalifikacija "studija" za "stručni geografski prikaz" preteška, pogotovu ako izostane i osnovna regionalna individualnost i problematika. U naučnom vrednovanju sopstvenih (i tuđih) proizvoda potrebna je odgovornost pred stvarnošću, naukom i istinom, vremenom i društvom. Radovi naših uglednih geografa univerzalnog profila (J. Cvijić, B. Ž. Milojević, A. Melik i dr.) odrazili su autore, vreme i uslove stvaranja, nivo onovremenih geografskih dostignuća i vidika. Dugujemo im zahvalnost, iako su im, prirodno, sadržaji, tematika i problematika prikaza prevaziđeni, ali i sa trajnim i drukčijim vrednostima. Imamo novije monografije planina i dolina, regija i gradova, republika, dela pojedinaца i timova autora, ustvari skupa individualaca. Ali, monografije Srbije (5 knjiga), Hrvatske (6 knjiga) ili Slovenije, Vojvodine, Crne Gore su samo opštegeografske kompilacije, manje ili više uspešni geografski prikazi, stručni i analitički, samo pokušaji sintetičkih prikaza regija i komuna. Analize monografija i "regionalno-geografskih studija" mahom potvrđuju "da se u širini gubi dubina, a u dubini širina". Veća je nevolja, ako se nauka i struka pobrkaju.

Razlike u ocenama geografa o bitisanju regionalne geografije i regionalnih geografa je u priznanju da jesu i nisu. Ako se regionalni geograf delom ne potvrdi, ako meditacijski koncept uzornim delom ne oživotvori ili ako tradicionalno jedva prevaziđje, ili se "studije" odrekne, nije regionalni geograf u suštini, već na rečima. Pogotovu ako se bavi

više, npr. geomorfologijom, turističkom i nekom drugom specijalističkom geografskom disciplinom. Kabinetska razmišljanja mogu poroditi irealni (fiks) koncept, neostvarljiv u postojećem, bez preduslova. Stoga B. Ž. Milojević, sa kojim se poistovećuje regionalna geografija u Srbiji, nije davao recepte, delom je koncept demonstrirao, a teren i opštegeografsko interesovanje je prepostavio teorijske-metodološkim pitanjima regionalne geografije, prepuštajući sudu savremenika i potomaka domet svojih dela. Geografska univerzalnost i enciklopedijska znanja ne mogu mu se poreći.

Svojevrsno su instruktivni primeri u naučno-stručnoj preorijentaciji pojedinih geografa; nekoliko geomorfologa predaju i pišu udžbenike iz regionalne i ekonomske geografije (turističke, saobraćajne), iz antropogeografije, životne sredine, aplikativne geografije ... Nema, međutim primera, da je ekonomski ili regionalni geograf postao geomorfolog. Čak i "ortodoksni" regionalni geografi radje brane doktorsku disertaciju iz geomorfologije ili pišu radove iz turističke geografije. Priklanjanje geografskim specijalnostima je razumljivo, kako zbog sticanja naučne kvalifikacije i indentiteta, tako i zbog udaljavanja od svaštarenja i rovitog.

Kako do regionalne geografije Jugoslavije ?!

Postavljeno pitanje je centralna tema geografske nauke i nastave Jugoslavije. Regionalna geografija Jugoslavije je dalek cilj naše nauke, do čijeg je ostvarenja potrebno mnogo napora i vremena. Preduslovi su: ljudi, novac, organizacija, jugoslovenski koncept i razvoj geografske nauke i nastave. U tom opsegu podrazumevaju se sistematski, planski, etapno-dugoročni, koordinirani rad, uz analitička (specijalistička) proučavanja celokupnog prostora zemlje, u funkciji sintetičkog geografskog finaliziranja. To podrazumeva radikalan energičan zaokret u dosadašnjem radu, temeljitu reorganizaciju u svim centrima. Svestrano dogovoreni i intenzivan rad, društveno verifikovan i finansijski obezbeđen mogao bi tokom dve-tri decenije da obezbedi mnoštvo specijalističkih

analiza, bar po desetak za svaki planom izdvojeni prostor, za potonje regionalno geografske studije. Institutski naučni rad mora biti u funkciji plana, što ne isključuje tematsko-problemske afinitete individualnog naučnog kreiranja. Ukratko: svim republičkim i pokrajinskim geografskim naučnim institutima i katedrama, kadrovski kompletnim, finansijski bezbednim, temeljno organizovanim, dobro rukovodjenim, planski definisanim, treba postaviti zakonske obaveze proizvodnje. U njima treba okupiti sve dokazane naučne radnike, talentovani podmladak, saradnike srodnih nauka, pa intenzivno raditi od starta do cilja. Ako bi svaki od desetak (bolje petnaestak) naučnik instituta u vodećim gradovima (geografskim centrima) Jugoslavije okupio po dvojicu-trojicu specijalista geografskih i srodnih disciplina, tim od 400-500 vrhunskih geografa, mogao bi u trodecenijskom terensko-kabinetskom radu da pokrije sav jugoslovenski prostor hiljadama specijalističkih geografskih analiza. Taj uopšteno zamišljeni put do cilja podrazumeva niz preduslova i imperativa, od neophodnih pojedinačkih i kolektivnih vrlina ljudi, entuzijazma i predanog rada, istinskih terenskih istraživanja, naučnih saopštenja i diskusija, do svestrane koordinacije u radu do cilja. Savezni geografski institut objedinjavao bi sve naučne aktivnosti republičkih i pokrajinskih instituta, uskladjivao bi sve planove, sadržaje rada, rad institutskih i medjuinstitutskih odeljenja i saveta, centralnog saveta geografa-veterana ... Dogovoreni rad i cilj, pogled u budućnost geografije, kroz zaostavštinu i stvarnost, je imperativ geografa Jugoslavije, obaveza prema zajednici i nastupajućem milenijumu. Ni aktualna ekonomska kriza iznetu viziju ne može oglasiti grandomanskom idejom irealnih htenja. Mnogo smo bliži trećem milenijumu nego antičkom dobu, nauci nego zemljopisu, pa dosadašnje i postojeće moramo mnogo, mnogo da prevazidjemo. Mali i skromni pomaci još više će nas udaljiti od neophodnog nedosegnutog.

O profilu regionalnog geografa!

Da bi regionalna geografija ostvarila cilj sinteze i naučno-društvenu funkciju neophodne su joj specijalističke studije-analize. Samo pomoću njih ona može da ostvari zadatak kompletne, kompleksne, sintetične i stožersko-mostovske nauke. Ta pijedestalna naučna geografska disciplina integrisanog tematskog trojstva u prostornom jedinstvu treba da pronalazi sopstvene probleme u njegovoj strukturi i individualnosti. Oni moraju imati integralno obeležje, eventualno i naglašeno specijalističko, ali nikako samo specijalističko, jer bi bili pozajmljeni, svojatani. Regionalno-geografski problem mora imati interakciono kauzalno-posledično obeležje sa pro i retrogradijentnim manifestovanjem u prostornom jedinstvu njegovog trojstva (priroda, čovek, privreda). Regionalna geografija u združivanju i povezivanju oblika, pojava i procesa u prostoru treba da ukaže na njegove specifičnosti i potrebe, mogućnosti svekolikog iskorišćavanja, planiranja u njemu (življenja i privredjivanja), bez degradacije. Očito, zadatak regionalne geografije je složen, težak i odgovoran, pa se postavlja pitanje - koji ga geograf može obaviti!? Nije slučajno što J. Cvijić "nije obraćao pažnji regionalnoj geografiji", što je P. Jovanović čak nipodaštavao, što su se "mnogi geografi gotovo odricali od nje", što je mnogo kritikovana, označavana deskriptivnom, što "regionalni geografi lutaju po tuđim morima". Razumljivo je to, jer nema geografa sa toliko specijalističkih znanja, fizičkih i misaonih snaga i sposobnosti terenskih opservacija, problemskog pronicanja, sa toliko vremena i sredstava da bi sopstvenim analizama obezbedio sintezu, da bi odmenio učinak niza analitičara. Sintezom se, dakle, ne može baviti svaki geograf, nijedan uski specijalista-analitičar, a najmanj početnik u geografiji. Ne može to ni naučni savetnik, ni univerzitetski profesor regionalne geografije - bez svoje krivice, bez preduslova. Jer, da bi smrtni geograf postao besmrtni, treba da sazna šta ne zna - u struci i životu! Regionalnom geografijom se, dakle, mogu baviti samo veterani i vedete geografije, višestruki raniji analitičari, iskusni terenci, dubiozni naučnici, erudite enciklopedij-

skih znanja i bogatog životnog iskustva ... Regionalni geograf mora dobro da razume studije petnaestak analitičara-specijalista (ako i sam ne može pisati), njihovu sadržinu i problematiku, da bi ih združio u problem (e) prostorne sinteze, sopstveni - regionalno geografski problem (e). Što je on školovaniji, analitički potkovaniji, misaoniji, iskusniji, pronicljiviji i vredniji, sinteza će mu biti uspešnija i regionalno geografska studija osmišljenija. Ali, i takav div-geograf, geografski univerzum je nemoćan bez analize. Otuda nemamo pravog regionalnog geografa, pogotovu divove. Imamo - što imamo.

Jedna narodna poslovice kaže: "Nema kuće bez cigala". A druga: "Bolje išta, nego ništa"! Zato su nam "geografski prikazi", monografije - dobro došli. Prikazi, ne studije! Jer, inversno je, kada se početnički rad kvalifikuje kao "studija", a završni kao "prikaz" (npr. Kopaonika).

Odkora imamo zvanje "diplomirani prostorni planer" (ne i magistar, doktor). A ovaj je regionalni geograf, planer prostora. Ovi sinonimi se neznatno razlikuju. A time je sve - rečeno!

O značaju regionalno-geografske sinteze

Geografija odavno nije zemljopis, ni nauka radi nauke - sterilne, učaurene. Naše društvo nedovoljno koristi aplikativnost specijalističkih geografskih disciplina, na svoju štetu. Nauka o prostoru, njegovim komponentama, njihovoj interakciji, najpozvanija je u prostornom planiranju, horološki sveobuhvatnom. Svestranost u prostornom poimanju, valorizovanju, uređenju i očuvanju date teritorije, njene prošlosti, stvarnosti - strukture i problematike, garancija su dobre sinteze iz još boljih analiza, te i uspešnog planiranja - budućnosti tog prostora. Nažalost, nemamo preuslove za naučni pristup imperativnom, za odgovornost pred društvom i vremenom. Otuda - mnogo je promašaja u našem vremenu i društvu, od najmanjih do kardinalno-fatalnih, sa posledicama i za potomstvo. Otuda i ovaj tekst - apel.

Moderno i uspešno društvo mora da se oslanja na nauku. Svakako i na nauku o prostoru, pojavama i procesima u njemu, prirodi, ljudima, privredjivanju, na geografiju. Ako smo nemoćni za geografske sinteze, sve specijalističke geografske discipline veoma mogu da pomognu u raznim planiranjima. Nisu štetne i kvazisinteze u filtrima, koji sprečavaju (ili bar ublažavaju) kažnjavanje u neuspehim planiranjima. Široka je lepeza planiranja u privredi i demografiji, u prirodi, gradu i selu. Stihiji se suprotstavlja i porodica, ako ne i svi pojedinci. A opština, regija, republika, savremeno društvo bez plana je bez glave. Naše društvo i vreme nije slučajno bremenito problemima - nerazvijenih područja, višestrukog diferenciranja severa i juga zemlje, depopulacije sela, planinskih i prigraničnih prostora, urbane imigracije, ekonomske emigracije, investicionih promašaja, raznovrsnih kriza, oštećenja prirode itd. Imaju šta da kažu geografi o makro i mikrogradnjama, revitalizaciji ekonomsko-demografski zapuštenih prostora, uređenju naselja (posebno sela), prirodne i životne sredine, korišćenju prirodnih bogastava, pogodnostima u odbrani zemlje ... Može geografija da pomogne u zaštiti od stihije, izradi kapitalnih projekata, monografija komuna i gradova, planina i dolina, prirodnih lečilišta, izradi atlasa, izdvajanju regiona i regiona ... Istina, sadašnji dometi geografskog poznavanja zemlje predpostavljaju defektnosti, subjektivne proizvoljnosti i zastranjivanja, omaške zbog palijativnosti ... Zato predlog pledira za decenijski rad na analizama u funkciji sinteza, za fundamentalna i egzaktna istraživanja kao jedini i pravi naučni temeljac osmišljene geografije, baze svih planiranja. Te prve sinteze bile bi osnova svim potonjim - dopunjavanjem, korigovanjem, svim aktualnim i savršenijim geosintezama i planiranjima. Tek tako i tada uhvatiće se do sada ne dosegnut korak moderne geografije i imperativa njenog bitisanja, nauke funkcionalno primerene vremenu i planerskom društvu. Nova kretanja, viši dometi i ciljevi, jači kadrovi, temeljniji naučni rad, prave studije, progresivnija organizacija vode ka neophodnoj reafirmaciji geografije i njenom valjanom tretmanu u sistemu nauka. Njoj i društvu ciljevi su zajednički radi obo-

strane koristi - kroz simbiozu, asimptotsko približavanje naučnim istinama i socijalnim savršenstvima, vodiljama i zalagama trećeg milenijuma. Značaj nove nacionalne geografije biće daleko veći, kao i korist od nje i njena autoritativnost.

Zaključak

Limitirani tekst članka uskraćuje saopštenja mnogih misli, htenja, obrazloženja, predloga ... Osvrt na još neka pitanja generalne teze umanjice škrtosti i nedoumice, opravdaće je i učiniti prihvatljivijom i prividnoj irealnosti i stvarnoj neophodnosti.

Geografija se mora energično osloboditi kompromitujuće deskriptivnosti i ostvariti na delu proklamovanu fundamentalnost i egzaknost na svim nivoima prezentiranja. U njoj se moraju jasno razlučiti - naučno od stručnog i popularno-informativnog, naučno od nastavnog. Tu nema tajni, ni dilema, ali ima primera kardinalnih ogrešenja o jasnom i za prekršioca. Suptilna merila i rafiniranja prosudjivanja predpostavljaju skromnost i objektivnost o delu, ako ne kreatora ono mnjenja. Samozadovoljstvo i samouverenost u dosegnutom nosi u nekritičnosti rizik neuspеха, površnosti do promašaja u domenima autorove stručne deficitarosti. Izuzetno teško je iznaći regionalno-geografski problem, originalan, neuzorpiran. Oni nisu očekivani ni od "naučnog projekta" o geografiji Srbije, još manje od publikovane stručne geografske monografije "Srbija". Nema u njoj nijednog, pogovu ne 12 ili 38 naučnih radova. Stručnih prikaza - da! Mnogo je teže napisati regionalno-geografsku studiju, naročito "uzorni model", nego dva-tri univerzitetska udžbenika regionalne geografije ili preporučiti kako treba raditi nego uraditi. J. Cvijić nije ni spominjao regionalnu geografiju, pa joj ne može biti utemiljavač samo stoga što je pisao geološko-geografske osnove i prikaze. B. Ž. Milojević je bio najplodniji pisac-geograf, ali neostvarljivo nije mogao prevazići. Geografska širina pisca predpostavljena dubini može odvesti u previde i greške. Povodjenje za autoritetom dovodi do zablu-

da, trajnih ili potonjeg odricanja od sopstvenih radova (primer Cvijićeve abrazionističke škole).

Objektivne i subjektivne nemoći kreiranja moramo priznati. Moramo stremiti mnogo višim dometima i ciljevima geografije, njenoj viziji i stvarati do sagorevanja - prema zamišljenom. Potrebne su nam hiljade terenskih analitičkih studija, kalibra disertacija pedesetih godina, svakako i sinteze makar limitirajuće tematike-problematike. Nažalost, geografske prikaze prostora i kvazi geografske monografije pišu uljezi-uzorpatori u geografiji.

Dugotrajan i mukotrpan je put do regionalne geografije Jugoslavije, ako nećemo površnost, surogate i zablude. Jer, na nesreću (bruku) nismo načisto ni sa osnovnim terminima - stranim i domaćim. Šta je to - region, rejon i regija? A šta - kraj, predeo, oblast, pokrajina?! Mnogi geografi pišu i govore da regionalna geografija proučava - regije. A nije regijalna geografija! Regionalna geografija valjda proučava regione. Ako je region prevashodno prirodni prostor, onda jezička doslednost (predpostavljena tradicionalnom) podrazumeva geomorfološku, klimatsku ili hidrološku regionalizaciju. Ako dominantno privredni sadržaj obeležava prirodni okvir, ovaj se može označiti rejonom, a tada se izdvajaju npr. agrarni, industrijski ili turistički rejoni. Treći (preostali) termin je - regija. A onda - regijalna geografija, ragijalizacija. Bez anateme - uime tradicionalnog. Može i drukčije, suprotno sa pojmovima: region, rejon, regija. Valja se dogovoriti - uime doslednosti, umesto prisutnog haosa. Pogotovu narodne oznake prostora nalažu nam dogovor i doslednost. Imamo mi više krajina, dve pokrajine, od kojih se jedna ranije nazivala Kosovsko metohijska oblast, kada je postojala i Niška oblast. Postojale su i dve zone Trsta. Dakle, ako (tradicionalna) regionalna geografija proučava - regione, čije su regije?! Baš smo na njenom početku!

PORTÉES ET PROBLÈMES DE GÉOGRAPHIE (RÉGIONALE) DE LA
·YUGOSLAVIE

Le territoire de la Yougoslavie n'est pas étudié du point de vue géographique dans une mesure égale, en ce qui concerne l'espace aussi bien que les thèmes et les problèmes. Il n'y a aucun territoire qui fut bien et complètement étudié par les spécialistes, et, par contre, il y a des micro-régions qui n'ont presque jamais été l'objet des études. Pour les bonnes synthèse, c.à.d. les études de géographie régionale il manque d'indispensables bonnes analyses et, par conséquent, dans le présent article, on traite des questions de perspective de la géographie nationale - nouvelle organisation de l'étude de l'espace yougoslave entier sous tous les aspects géographiques, particulièrement le profil de géographe régional, l'importance des études de géographie régionale dans les planifications, jusqu'à la nécessité de définir la terminologie fondamentale.

Les études géographiques, faites jusqu'à présent, ont été volumineuses, mais insuffisamment exécutées selon un plan et système, caractérisées par l'absence du plan et de la méthode, l'orientation non uniforme des cadres, par le choix de thèmes et de terrains d'études, basé sur l'affinité, la base matérielle insuffisante pour un travail mieux organisé et plus sensé. Le troisième millénaire exige des géographes des portées considérablement plus grandes.

REGIONALNA GEOGRAFIJA V SLOVENSKI GEOGRAFIJI

Franc Lovrenčak*

IZVLEČEK

UDK 913(497.12)

Prispevek obravnava pregled regionalnogeografskih del v slovenski geografiji. Po vsebini in številu teh del ločujemo tri razdobja v razvoju regionalne geografije: do ustanovitve univerze v Ljubljani, od te ustanovitve do druge svetovne vojne in dobo po njej.

ABSTRACT

UDC 913(497.12)

REGIONAL GEOGRAPHY IN SLOVENE GEOGRAPHY

Contribution deals with a survey of regional geographic work in Slovene geography. According to the contents and number of work we can distinguish three periods in development of regional geography: up to establishment of University in Ljubljana, between establishment and second World war, and after it.

Regionalnogeografska dela v slovenski geografiji lahko razdelimo na tri obdobja. Prvo obsega dobo do ustanovitve univerze v Ljubljani, ko je bil na filozofski fakulteti osnovan geografski inštitut in katedra za geografijo. To je doba, ko je mogoče govoriti le o posameznih delih, s katerimi se začena slovenska geografija. Druga doba zajema čas od ustanovitve univerze do druge svetovne vojne, ko se že pojavijo kompleksne regionalne obdelave. V tretje obdobje pa spada čas po drugi svetovni vojni z močnim razmahom regionalnogeografskih študij.

I.

V obdobju do prve svetovne vojne, ko se je šele rojevala slovenska geografija, regionalnogeografskih del skoraj ni. Bohinec (1925) je v pregledu razvoja geografije pri Slovencih zapisal, da so takrat prevladovala dela iz domoznanstva in šolske geografije. Regionalni prikazi so imeli v precejšnji meri opisni značaj. Nova smer v evropski geografiji, ki je vodila k razlagi pokrajine kot celote, se je v knjigah o

* Dr., doc., Oddelek za geografijo, Filozofska fakulteta, 61000 Ljubljana, Aškerčeva 12.

slovenskih deželah le malo uveljavila. Do neke mere se kaže modernejša regionalnogeografska zasnovanost v posameznih delih o slovenskih deželah, ki jih je v drugi polovici 19. stol. začela izdajati Slovenska matica v zemljepisno-zgodovinski zbirki Slovenska zemlja. Med sodelavci pri tej zbirki ima dokaj pomembno mesto Simon Rutar, ki je napisal knjigo: Zgodovina Tolminskega. Drugi del knjige zajema prirodoznanški opis Tolminskega in tretji statistični del. Ta dva dela zajemata glavne prirodne in družbene značilnosti, od reliefa, voda in geološke sestave do prebivalstva in živinoreje.

Za matično zbirko je Rutar (1892) napisal knjigo o Goriški in Gradiščanski. V prvem delu je podal že bolj popolen regionalnogeografski prikaz kot ga je za Tolminsko. Poleg lege in meja je zajel še reliefne in kamninske značilnosti, vodovje, podnebje, živalstvo in rastlinstvo. Temu poglavju sledi politični opis in poglavje o prebivalstvu, gospodarstvu in šolstvu. Po Bohincu (1925) je ta knjiga prvi moderni opis neke slovenske dežele in knjiga o Tolminskem v naši geografiji prvi opis manjše geografske enote.

Podoben koncept bolj ali manj uspešnega prikazovanja posameznih slovenskih dežel odseva tudi iz ostalih knjig te zbirke. Med njimi izstopa še knjiga Seidla (1907), ki je napisal monografijo o Kamniških Alpah. To ni celovita regionalna študija. Izrazit poudarek je na morfologiji in geološki zgradbi in rastlinstvu.

Novo pot je ubral tudi Šarabon (1916), ki je napisal geografijo Avstro-Ogrske. Čeprav ponekod v posameznih poglavjih našteva dejstva in podatke, drugod vzročno povezuje pojave, npr. reliefno ekspozicijo, nadmorsko višino in rastlinske pasove. Razporeditev snovi pa še ni v smislu moderne regionalne geografije. Najprej so obdelani relief, podnebje (vetrovi in padavine so v ločenih poglavjih) flora in favna, nato prebivalstvo, narodnosti in verske razmere. Sledijo prikazi posameznih regij, npr. alpske dežele, kraške dežele itd. Za vsako deželo avtor na-

vaja značilne naravne in družbene dejavnike. Šele za tem regionalnim prikazom je uvrščeno gospodarstvo. Avtor se dotika perečih vprašanj, ki so še sedaj aktualna. Kot zanimivost navajamo stavek o onesnaženosti rek v Alpah: "Moderni čas je s svojimi tovarnami, odpadki itd. ribe na večjih krajih popolnoma pregnal, prim. Gornja Štajerska". Strokovno težo temu geografskemu pregledu daje v uvodnem poglavju navedena literatura in karte, kjer so upoštevana tudi slovenska dela.

II.

Ko je bila 1919. leta ustanovljena univerza v Ljubljani, je bil že v šolskem letu 1919/20 ustanovljen tudi geografski inštitut (Bohinec, 1925). S tem je bilo osnovano organizacijsko središče za razvoj slovenske geografije, ki naj bi dosegla raven, doseženo drugod po svetu; tudi v kompleksnem proučevanju ne samo manjših pokrajinskih enot v Sloveniji, temveč tudi v Jugoslaviji in ostalih evropskih ter izvenevropskih dežel. Čeprav v tem najzgodnejšem obdobju slovenske znanstvene geografije na univerzi še ni bilo ljudi, ki bi napisali pomembnejša regionalnogeografska dela, so to storili nekateri srednješolski profesorji.

Capuder (1919) je napisal kratko geografijo Jugoslavije z naslovom "Naša država" in podnaslovom "Zemljepisni pregled s statističnimi tabelami". Po vsebinski zasnovi se ne razlikuje od Šaraboňove geografije Avstro-Ogrske. V knjigi je najprej obdelan položaj države, njene naravne značilnosti in politična razdelitev, nato pa prebivalstvo, naselja ter prometne poti. Drugi del obsega opis posameznih regij in tretji gospodarske razmere. Avtor obravnava pojave že vzročno, ko npr. povezuje podnebje, relief in rastlinstvo.

Posebno mesto med regionalnogeografskimi deli zavzema knjiga o Jugoslaviji, ki jo je napisal mladi Melik (1921 - prvi del, 1923 - drugi del). Z njo smo dobili prvi obsežen zemljepisni pregled Jugoslavije v slovenščini, izhajajoč iz modernega koncepta regionalne geografije. Snov je razdeljena po znani shemi, ki se je ohranila še do danes. Prvi del

zajema naravne (relief, vode, podnebje, rastlinstvo in živalstvo) in družbene (prebivalstvo, tipe naselij in gospodarstvo) dejavnike. V drugem delu so razvrščeni prikazi posameznih delov države od Slovenije, preko Hrvaške do južne Makedonije. Slovenijo je avtor že dokaj podrobno razčlenil in geografsko predstavil tudi manjše regije. S tem smo dobili prvo moderno regionalno obdelavo celega slovenskega ozemlja, žal takrat razdeljenega na svobodno ali jugoslovansko Slovenijo ter avstrijsko in italijansko Slovenijo (Melik, 1923, 5). Knjigo odlikuje pregled geografske literature, ki jo je avtor uporabil, kar omogoča kritičen pretres njegovih trditev. Takih pregledov v nekaterih starejših delih še ne najdemo.

V času izida prvih modernih slovenskih regionalnih knjig o Sloveniji in Jugoslaviji je nastalo tudi prvo slovensko geografsko delo o neki nedomači državi. Šarabon (1922) je napisal kratek geografski pregled Češkoslovaške republike, ki je manj popolen kot njegovo starejše delo o Avstro-Ogrski. Čeprav je to poljudno pisano delo (avtor ne naveda virov), je z njim začeta regionalna geografija tujih držav. Knjižica zajema od prirodnih dejavnikov relief, podnebje in rastje, od družbenih pa prebivalstvo, naselja in gospodarstvo. Nima pa pregleda o posameznih pokrajinskih enotah.

Kmalu po ustanovitvi univerze so mladi študentje začeli izdajati prvo geografsko znanstveno revijo Geografski vestnik (leta 1925). S tem je bila dana možnost tiskanja tudi regionalnih razprav. Vendar v letnikih vestnika do druge svetovne vojne skoraj ni takih študij, z izjemo Ilešičeve (1938) razprave o Škofjeloškem hribovju. Do neke mere je to razumljivo, saj je bilo potrebno najprej proučiti slabo poznane posamezne elemente pokrajine. Šele na tej osnovi se lahko preide h kompleksnemu pregledu določene regije. Vendar je kljub temu izšlo več regionalnogeografskih člankov in razprav Melika (Meze, 1960) in Ilešiča (Meze, Lojk, 1967) in drugih.

Najpomembnejše regionalnogeografsko delo v času med svetovnima vojnama v slovenski geografiji predstavlja Melikova Slovenija (1935 - prvi del, 1936 - drugi del). V njej so že zbrani rezultati cele vrste podrobnih proučitev Slovenije, ki jih je opravil Melik sam, delno pa tudi drugi geografi. S to knjigo je avtor nadaljeval že pred leti začeto regionalnogeografsko delo v zemljepisnem pregledu Jugoslavije, ko je najprej podal obči pregled in nato pregled posameznih regij.

V obdobju po prvi svetovni vojni so slovenski geografi pripravili tudi vrsto regionalnogeografskih učbenikov za srednje in strokovne šole. V njih so obravnavali geografijo Evrope in izvenevropskih dežel ter geografijo Jugoslavije. S temi deli se je prenašal nov vzročni in razlagalni način geografskega mišljenja tudi v šole. Pisci teh zemljepisov za različne razrede so bili Bohinec, Prijatelj, Savnik in Miklavčič (Gams, 1968). Zanimivo je, da v tem času slovenski geografi niso napisali pomembnejših del iz regionalne geografije sveta. Ilešič (1950) piše, da v stari Jugoslaviji pri tem delu niso prišli čez nekatere poskuse, ki so zamrli zaradi izdajateljskih težav.

III.

Doba po drugi svetovni vojni je po Ilešiču (1979) pomenila tudi za slovensko geografijo pomembno prelomnico. Zlasti zaradi razširjenih organizacijskih in materialnih delovnih pogojev. Ta prelom se kaže tudi v regionalni geografiji, delno v konceptu in v izrazitem porastu obsežnejših regionalnogeografskih del. Podobno kot je Ilešič (1979) postavil leti 1960 - 1961 za mejnik v razvoju povojne slovenske geografije, lahko tudi v razvoju regionalne geografije postavimo isto mejo.

Za prvo obdobje je značilen pravi izbruh regionalnih sintez pri obeh tedaj vodilnih slovenskih geografih Meliku in Ilešiču. V tem se kaže njuna znanstvena in strokovna dozorelost, ki sta jo dosegla po svojem večletnem proučevanju raznih geografskih vprašanj. Vsebinsko se kaže razlika med njima v tem, da je bil Melik izrazito usmerjen v regionalno

geografijo Slovenije in Jugoslavije, Ilešič pa bolj v regionalne obdelave tujih dežel, čeprav je napisal tudi več študij o regionalni strukturi Slovenije.

Vrh v regionalni geografiji Slovenije pomeni podroben regionalnogeografski prikaz njenih posameznih delov v Melikovi Sloveniji II, ki ima 4 zvezke: Slovenski alpski svet, Slovenska Štajerska s Prekmurjem in Mežiško dolino, Posavska Slovenija in Slovensko Primorje. Zadnje delo je izšlo leta 1960. Z njimi smo Slovenci dobili prvo obsežno geografsko sintezo o naši deželi. Melik pa se ni ustavil samo pri regionalni predstavitvi Slovenije. Dve leti pred izidom Slovenskega Primorja je izšel njegov zemljepisni pregled Jugoslavije. Ilešič (1950) ocenjuje to delo "kot vrhunsko delo slovenske geografije, ki častno reprezentira našo geografsko znanost ne samo v drugih predelih naše države, temveč tudi v inozemstvu". Poleg teh obsežnih del ima regionalni značaj še nekaj drugih razprav, ki jih je Melik napisal v tem času (Meze, 1960). Drug zelo pomemben dosežek v slovenski regionalni geografiji pa pomenijo Ilešičeve knjige o tujih deželah. Z njimi smo dobili Slovenci moderne regionalne prikaze Amerike, Afrike, Južne Azije, Avstralije z Oceanijo in južnim polarnim svetom. Žal v tem sklopu ni izšla Evropa s Sovjetsko zvezo. V tem času je Ilešič pripravil tudi Gospodarsko in politično geografijo sveta, ki jo je kasneje še dopolnjeval in predeloval ter je izšla kar še sedemkrat. To delo je predstavljalo tudi dolga leta pomemben regionalnogeografski učbenik. Ilešič je kasneje napisal še celo vrsto regionalnih učbenikov za posamezne razrede gimnazije.

Pomembna pa so tudi dela, v katerih Ilešič regionalizira Slovenijo. Omeniti je treba izrazito odmevno regionalizacijo Slovenije, ki je izšla v Geografskem obzorniku pod naslovom Slovenske pokrajine. Ta regionalizacija, v katero se je Ilešič vedno bolj usmerjal, je ostala vrsto let ena najpomembnejših v slovenski geografski literaturi.

Poleg teh izrazito strokovnih del so izšla v tem obdobju tudi nekatera poljudna dela. Mednje sodi zbornik Slovensko Primorje v luči turizma in Planinova (1959) knjiga Naša domovina Jugoslavija. Obe knjigi predstavljata nov prispevek k širjenju poznavanja domačih pokrajin, saj je bilo tovrstnih del tedaj le malo.

Ob koncu prvega povojnega obdobja se pojavijo v slovenski geografiji dela, ki so bila znanilci nove usmeritve v regionalni geografiji po letu 1960. V teh delih so še kompletno obdelane večje pokrajinske enote, vendar je v njih že zaznati premike težišča k obravnavi nekega osrednjega pojava ali problema tiste enote. V vrsto takih del se uvrščata s svojima študijama Gams (1959) o Pohorskem Podravju in Vladimir Klemenčič (1959) o Pokrajini med Snežnikom in Slavnikom. Še močneje se uveljavi ta usmeritev v delih geografov, ki so izhajala med leti 1960 - 1970. V tem času se je povečalo število raziskovalcev na univerzi v Ljubljani, pedagoški akademiji v Mariboru in na geografskih inštitutih SAZU in univerze, ki so proučevali posamezne geografske probleme v neki pokrajinski enoti. Ilešič (1979, 144) je zapisal, da so bila dela, ki postavljajo v ospredje določene probleme regije, sistematično pospeševana. Taka dela so napisali: Titl (1965) o Koprskem Primorju, Bračič (1967) o Halozah, Jeršič (1967) o Bledu, Lojk (1967) o Škofji Loki, M. Vojvoda (1965) o Bohinju, Medved (1967) o Mežiški dolini, Žagar (1967) o Kozjanskem, Belec (1968) o Ljutomersko-ormoških goricah, Lah (1969) o Ljubljanskem barju, Pak (1969) o Zgornjem Dravskem polju itd. Delno se uvršča v to skupino tudi delo Soreta (1968). Taka dela po Ilešiču (1979) niso enciklopedične regionalne geografije, ker v njih prevladuje regionalni aspekt in jih zato štejemo k regionalnogeografskim.

Poleg teh obsežnih del ima tako usmerjenost tudi vrsta razprav, ki so izšle v Geografskem vestniku (Ilešič, 1978). Regionalnogeografske obdelave so izšle tudi v drugih publikacijah in kot samostojna dela. Mednje se uvršča kot poljudno regionalna knjiga Planine (1963) Slovenija in

njeni kraji, ki poleg Melikove Slovenije edina nudi prikaz celotne republike.

Poleg teh del o domačih regijah je izšlo tudi dvojje del o geografiji tujih dežel. Medve (1969, 1972) je napisal dvojje priročnikov za študij regionalne geografije na univerzi. Z njima je do neke mere nadaljeval delo Ilešiča, saj je zajel podobna območja. Najprej je izšlo delo o Afriki, ki je bilo kasneje ponatisnjeno. Sledila mu je knjiga o Latinski Ameriki. Oboje del kaže nov vsebinski koncept, čeprav gre za kompleten prikaz obeh celin. Pri Afriki je avtor po uvodnem poglavju predstavil naravnogeografske in družbenogeografske dejavnike in nato prešel k pregledu regij. Pri Latinski Ameriki enako kot pri Afriki v poglavju o naravnih in družbenih razmerah posveti posebno podpoglavje opredelitvi določenih regij na osnovi podnebja in vegetacije. Taka zasnova izhaja iz nove smeri v regionalni geografiji, ki stremi k opredelitvi faktorjev regionalne diferenciacije. Ta smer odseva tudi iz drugih regionalnih del, npr. iz Crkvenčičeve (1966) knjige o Afriki.

Slovenski geografi so po letu 1960 napisali še vrsto regionalnogeografskih prispevkov o Sloveniji, SFRJ in tujih deželah. Pregled Slovenske geografske bibliografije pokaže zanimivo spreminjanje števila del iz regionalne geografije, ki so jih napisali tudi negeografi in so geografsko zanimiva. Število člankov iz regionalne geografije Slovenije in SFRJ se je v dobi 1960 - 1975 gibalo okoli 10 na leto. Podobno je bilo v obdobju 1976 - 1984^{*/}. Krivulja, ki kaže število regionalnih del, poteka v glavnem enakomerno, izjema je le v primeru, ko je zajetih več let. Večje število del je izšlo tudi v letih 1971 in 1975.

Še bolj umirjena krivulja kaže število del iz regionalne geografije tujih dežel, le enkrat jih je bilo 16 v enem letu. Žal jih bibliografija ne

^{*/} To obdobje smo izločili, ker se je v letu 1976 spremenila metodologija bibliografske obdelave.

beleži več po letu 1977. Že iz števila regionalnih del se kaže določena stagnacija tovrstnih prispevkov. Če pogledamo še vsebino in izločimo netipične regionalne obdelave, je slika še slabša; npr. v letu 1975 je od 26 člankov 9 do 10 in v 1978 od 17 člankov le 4 do 5 takih, ki kažejo kompleksno obravnavo določene pokrajinske enote. Gams (1983), ki je prišel do podobnih zaključkov, razlaga upad regionalnih obdelav s specializacijo raziskovalnih kadrov in nezanimanjem za tovrstno tematiko na geografskih zborovanjih. K temu bi lahko pristavili še slabo poznavanje tujih dežel in upad del iz regionalne geografije sveta.

REGIONALNOGEOGRAFSKI ČLANKI V SLOVENIJI OD 1960-1984

Določeno podobo o regionalni geografiji pokaže tudi pregled člankov o Sloveniji, Jugoslaviji in tujih deželah, ki so izšli v 30 letnikih Geografskega obzornika, slovenskega časopisa za geografsko vzgojo in izobraževanje. Po številu med 1400 članki prevladujejo regionalnogeografski z 42,5 % (splošno geografskih je 26,7 % in ostalih 30,7 %). Po vsebini prevladujejo članki iz regionalne geografije Slovenije z 29,7 % vseh regionalnih člankov. Na drugem mestu so članki o Evropi in Sovjetski zvezi. Prav malo je bila obravnavana Jugoslavije in sicer le 13,1 % člankov, medtem ko članki o tujih deželah po posameznih celinah ne presegajo 10 %. Kaže se izrazita usmerjenost v obdelavo Slovenije in Evrope, kar je zaradi bližine razumljivo. Preseneča pa malo člankov o SFRJ, kar potrjuje misel o slabšem poznavanju širše domovine. Tudi malo člankov o tujih deželah kaže določeno slabost slovenske regionalne geografije. To je precejšnja škoda, saj je pri pouku geografije dokaj poudarjena regionalna geografija tujih dežel.

Po letu 1980 se kaže iskanje novih poti pri uveljavljanju regionalne geografije v šoli, podobno kot drugod v svetu. Učbeniki za osnovne in srednje šole so vsebinsko in metodološko usmerjeni v aktivizacijo učencev, kar se odraža tudi v krajšanju vsebine. Znanje naj bi si pridobili tudi z reševanjem vaj v delovnih zvezkih. Take nove obravnave regionalne geografije Slovenije, Jugoslavije in tujih dežel še težko ocenimo, saj je minilo premalo časa za njihovo objektivno ovrednotenje.

F. Lovrenčak

Regionalna geografija ...

Tabela 1: Število člankov iz regionalne geografije v Sloveniji od 1960 - 1984 *

	1960-1965	1966	1967	1968	1969	1970	1971	1972	1973-1974	1975
Regionalna geografija Slovenije in SFRJ	55	13	9	8	7	14	26	16	44	26
Regionalna geografija tujih dežel	52	4	11	5	9	11	10	16	14	9
Regionalni opisi (Slovenija, SFRJ)	1976	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	
	8	6	17	7	20	12	5	5	14	
Tuje dežele	4	2								

Tabela 2: Število člankov iz regionalne geografije v Geografskem obzorniku **

Slovenija	SFRJ	Evropa in Sovjetska zveza	Afrika	Azija	Amerika	Avstralija	Vsi članki iz regionalne geografije	Vsi članki v G.o.	%
177	78	171	47	58	46	18	595	1400	42,5
29,7 %	13,1 %	28,7 %	7,8 %	9,7 %	7,7 %	3,0 %	99,7 %		

* Vir: Slovenska geografska bibliografija 1960-1984. Ljubljana, 1966-1985.

** Vir: Turk J., 1985, Bibliografija Geografskega obzornika I (1954)-XXXI(1984), Geografski obzornik XXXII-2, Ljubljana.

Literatura:

- Belec, B., 1968, Ljutomersko-ormoške gorice. Maribor.
- Bohinec, V., 1925, Razvoj geografije v Slovencih. Geografski vestnik, I., Ljubljana.
- Bračič, V., 1967, Vinorodne Haloze. Maribor.
- Capuder, K., 1919, Naša država. Maribor.
- Cerkvenič, I., 1966, Afrika. Zagreb.
- Gams, I., 1959, Pohorsko Podravje. SAZU, Dela 9, Ljubljana.
- Gams, I., 1968, Prof.dr.Valter Bohinec - sedemdesetletnik. Geografski vestnik, XL, Ljubljana.
- Gams, I., 1983, Stanje in perspektiva slovenske raziskovalne geografije. Geografski vestnik, LV, Ljubljana.
- Geografska bibliografija Slovenije za leta 1960-1984. Ljubljana 1966-1985.
- Ilešič, S., 1938, Škofjeloško hribovje. Geografski vestnik XIV, Ljubljana.
- Ilešič, S., 1947, Gospodarska in politična geografija sveta. Ljubljana.
- Ilešič, S., 1950, Slovenska geografija v 30 letih ljubljanske univerze. Geografski vestnik XXII, Ljubljana.
- Ilešič, S., 1952, Amerika. Ljubljana.
- Ilešič, S., 1956, Slovenske pokrajine. Geografski obzornik III, št. 2, Ljubljana.
- Ilešič, S., 1957, Afrika, Južna Azija, Avstralija z Oceanijo in južnim polarnim svetom. Ljubljana.
- Ilešič, S., 1969, Geografija (Petdeset let slovenske univerze v Ljubljani). Ljubljana.
- Ilešič, S., 1978, Petdeset letnikov Geografskega vestnika. Geografski vestnik L, Ljubljana.
- Ilešič, S., 1979, Pogledi na geografijo. Ljubljana.
- Jeršič, M., 1967, Vpliv turizma na razvoj naselja Bled. Geografski vestnik XXXIX, Ljubljana.
- Klemenčič, V., 1959, Pokrajina med Snežnikom in Slavnikom, SAZU, Dela, 8, Ljubljana.
- Lah, A., 1969, Ljubljansko barje. SAZU, Dela, 19, Ljubljana.
- Lojk, J., 1967, Razvoj mestne aglomeracije Škofja Loka v zadnjih sto letih. Geografski vestnik XXXIX, Ljubljana.
- Lojk, M., Meze, D., 1967, Bibliografija prof.dr.S.Ilešiča. Geografski vestnik XXXIX, Ljubljana.
- Medved, J., 1967, Mežiška dolina. Ljubljana.
- Medved, J., 1969, Afrika. Ljubljana.
- Medved, J., 1972, Latinska Amerika. Ljubljana.
- Melik, A., 1921(1), 1923(2), Jugoslavija. Ljubljana.
- Melik, A., 1935(1), 1936(2), Slovenija I. Ljubljana.
- Melik, A., 1954, Slovenski alpski svet. Ljubljana.
- Melik, A., 1957, Štajerska s Prekmurjem in Mežiško dolino. Ljubljana.
- Melik, A., 1958, Jugoslavija. Ljubljana.
- Melik, A., 1959, Posavska Slovenija. Ljubljana.
- Melik, A., 1960, Slovensko Primorje. Ljubljana.

- Meze, D., 1960, Bibliografija prof. Antona Melika. Geografski vestnik XXXII, Ljubljana.
- Pak, M., 1969, Družbenogeografski razvoj Zgornjega Dravskega polja. Geografski zbornik XI, Ljubljana.
- Pak, M., 1981, Nekaj misli o položaju v slovenski geografiji. Geografski vestnik LIII, Ljubljana.
- Planina, F., 1959, Naša domovina Jugoslavija. Ljubljana.
- Planina, F., 1963, Slovenija in njeni kraji. Ljubljana.
- Rutar, S., 1882, Zgodovina Tolminskega. Gorica.
- Rutar, S., 1892, Poknežena grofija Goriška in Gradiščanska. Ljubljana.
- Seidl, F., 1907(1), 1908(2), Kamniške ali Savinjske Alpe. Ljubljana.
- Sore, A., 1969, Geografija nekaterih delov Celjske makroregije. Celje.
- Slovensko Primorje v luči turizma, Ljubljana, 1952.
- Šarabon-Komatar, 1916, Zgodovina in geografija Avstro-Ogrske. Ljubljana.
- Šarabon, V., 1922, Češkoslovaška republika. Ljubljana.
- Turk, J., 1985, Bibliografija Geografskega obzornika 1954-1984. Geografski obzornik XXXII, št. 2, Ljubljana.
- Vojvoda, M., 1965, Razvoj kulturne pokrajine v Bohinju. Ciklostirano na Oddelku za geografijo FF v Ljubljani.
- Žagar, M., 1967, Kozjansko. Geografski zbornik X, Ljubljana.

REGIONAL GEOGRAPHY IN SLOVENE GEOGRAPHY

The review of regional geographic works of Slovene geography can be divided into three stages. The first one is up to the establishment of University in Ljubljana, when the chair for geography has been established. This is a period of separate works dealing with bigger or smaller landscape units. Complex regional works sprang up in the second period between the establishment of the University and the second World war, for example: geographical description of Yugoslavia, Melik extensive The general geography Slovenia. Regional geographic studies spread very quickly in the third period, after the second World war. Slovene geography got several regional description of Slovenia, Yugoslavia and also of some continents. After the 1960 Slovene geographers wrote several regional studies with emphasize on specific phenomenon or problems. Regional geographic works have been decreasing after 1975. One of the

causes lies also in the bigger specialization of researchers. Regional geography of foreign countries is also in stagnation. It is surprising because a lot of time in the school is destined to the regional geography.

PLANSKE REGIJE I PROBLEMI KOMPLEKSNOG REGIONALNOG RAZVOJA

Novak Zubić,* Rajko Gnjato**

IZVLEČEK

UDK 913:711.2

Avtorja opredeljujeta pojem planske regije kot osnovno karakteristiko planskega razvoja.

ABSTRACT

UDC 913:711.2

PLANNING REGIONS AND PROBLEMS OF COMPLEX REGIONAL DEVELOPMENT

Authors defined the notion of planning region as the basic characteristic of planned development.

Savremena organizacija prostora, što izmedju ostalog podrazumijeva zasnovanost privrednog razvoja kao glavnog činioca kompleksnog regionalnog razvoja, nezamisliva je bez aktivnih nosilaca planskog razvoja nacionalnog prostora.

Planiranje prostora nameće potrebu izdvajanja planskih regija. Osnova za njihovo izdvajanje mora biti geografsko proučavanje prostora, i komponentno i kompleksno, uvažavajući ostala pitanja relevantna u ovoj problematici.

Savremena regionalna geografija daje kompleksan prikaz prostornih cjelina sa osnovnim regionalnim sadržajima, a težište stavlja na analizu regionalnih problema.

Izdvajanje ekonomskih rejona, nodalnih, nodalno-funkcionalnih i homogenih geografskih regija, donekle i fizičkih regiona, ima obilježje vremena u kojem je vršeno. Medjutim, suština i smisao regionalizacije nije

* Dr.,izr.prof., Geografski odsek PMF, 71000 Sarajevo, Vojvode Putnika 43

** Univ.asis., Geografski odsek PMF, 71000 Sarajevo, Vojvode Putnika 43

samo u registrovanju postojećeg stanja, već, prije svega, u pravilno i dugoročno usmjerenom razvoju regije. Naprijed navedene, karakteristično izdvojene, prostorne cjeline treba da posluže kao osnova za stvaranje planskih regija.

Pored toga što planski razvoj predstavlja preduslov svakom uspješnom razvoju, on između ostalog podrazumijeva ujednačavanje kvalitativnih svojstava društveno-ekonomskih sadržaja regionalnih cjelina.

Klasična građanska ekonomska nauka dugi niz godina zagovarala je ekonomski samorazvoj, koji sam po sebi stvara regionalne razlike, odnosno oblikuje regije. Tržišni automatizam doveo je do pojave velikih regionalnih razlika u okvirima istih nacionalnih zajednica. Navedeni i slični problemi nametnuli su potrebu državne intervencije u pogledu prevazilaženja teritorijalnih razlika privrednog i opšteg regionalnog razvoja. Prve organizovane i "planske" korake napravile su neke socijalističke zemlje, da bi nacionalni prostor, koliko je to moguće, učinile približno jednako razvijenim. Kapitalističkim zemljama objektivna stvarnost nametnula je iste potrebe. Tako nacionalno (državno) planiranje postaje važan elemenat regionalnog razvoja.

U praksi još uvijek prisutna lokaciona teorija uzrok je neskladu u pogledu zasnovanosti pojedinačnog i opšteg ekonomskog razvoja, kao i neskladu u ciljevima individualnog i regionalnog razvoja.

Naše socijalističko društvo u prvim godinama razvoja suočilo se sa objektivnim problemima u pogledu ravnomjernosti opšteg i regionalnog razvoja, a svakako ne treba bježati od subjektivnih slabosti koje su se ispoljile u neplanskom i kratkoročnom razvoju određenih regionalnih cjelina, koje danas označavamo nerazvijenim i nedovoljno razvijenim. Otežavajući faktori planskog kao i regionalnog razvoja u početnom periodu socijalističke izgradnje ispoljili su se kroz teritorijalne neravnomjernosti, pretežno agrarnu strukturu privrede sa niskim stepenom industrijalizacije, granski pristup u pogledu opšteg privrednog razvoja,

a problemi nepotpune kvantitativne analize onemogućili su temeljniji pristup regionalnoj problematici i slično.

Bez obzira koliko određene društvene institucije i stručna tijela vode računa o planskom razvoju naše zemlje i o problematici regionalnog razvoja, odnosno o elementima koji čine osnovu pojedinačnog i kompleksnog regionalnog razvoja, mi danas sa puno razloga ovu problematiku označavamo veoma važnom, kako u teorijskom tako i u praktičnom pogledu. Za praktično rješavanje navedenih i sličnih problema potrebno je u jugoslovenskoj privredi ostvariti gransko i teritorijalno jedinstvo, te izvršiti reintegraciju privrede kroz planske regije na saveznom nivou. Po našem mišljenju planske regije morale bi imati funkciju teritorijalno-proizvodnih kompleksa (TPK).

Kao što smo već rekli, osnova za izdvajanje planskih regija mora biti geografsko proučavanje prostora i komponentno i kompleksno, uz uvažavanje ostalih pitanja vezanih za problematiku razvoja društveno-političkog i ekonomskog sistema. Spoljni faktori razvoja moraju se uzeti u obzir prilikom pravljenja dugoročnih planova privrednog razvoja, odnosno izdvajanja planskih regija i utvrđivanja njihove osnovne funkcije. Pod spoljnjim faktorima podrazumijevamo sva pitanja vezana za ekonomski razvoj koja utiču izvan granica nacionalnog prostora.

Dakle, prvi i osnovni korak ka planskom razvoju nacionalnog prostora kao cjeline i njegovih dijelova je izdvajanje planskih regija na osnovu temeljnih geografskih istraživanja: a/ komponentnih prirodnogeografskih, b/ komponentnih društvenogeografskih, c/ karakteristično izdvojenih prostornih cjelina (prirodnih regiona, privrednih rejona, nodalnih i nodalno-funkcionalnih geografskih regija). Drugu grupu elemenata potrebnih prilikom izdvajanja planskih regija čine istraživanja u prirodnoj sredini vezana za prirodne nauke, a za cilj imaju da utvrde mogućnosti iskorištavanja prirodnih resursa, odnosno mogućnosti ekonomskog razvoja na bazi njihova iskorištavanja. Treću grupu elemenata čine istraživanja postojeće strukture nacionalne privrede, sa isključivo eko-

nomskog stanovišta.

Po našem mišljenju navedena istraživanja su osnov za globalno odredjenje planske regije i globalne zasnovanosti njenog ekonomskog razvoja. Unutar planske regije potrebno je izvršiti funkcionalnu diferencijaciju prostora na osnovu jasno odredjene privredne specijalizacije, kojoj kao osnova moraju poslužiti, pored navedenih, i druga istraživanja sa ekonomskog, sociološkog, istorijskog i drugih aspekata.

Nije nam cilj da analiziramo brojna pitanja vezana za planski razvoj i izdvajanje planskih regija već načelno da doprinesemo rješavanju ove složene problematike i utvrdimo zadatke geografa.

Ukoliko prihvatimo planske regije kao osnov opšteg i bitnu karakteristiku regionalnog razvoja onda zaključujemo da je ekonomsko pitanje osnovno u regionalnoj problematici. U vezi sa ovom problematikom nameće se pitanje kompleksnog regionalnog razvoja. O ovom problemu, kao i o većini iz regionalne geografske problematike, postoje različita shvaćanja. Većina analitičara teorijske koncepcije regionalnog razvoja slaže se u tome da se suština regionalnog razvoja ogleda u racionalnoj teritorijalnoj podjeli rada. S tim u vezi najvažniju stranu regionalnog razvoja predstavlja proizvodna specijalizacija planske regije - TPK. Kompleksan razvoj planske regije ne isključuje usku proizvodnu specijalizaciju. Ukoliko glavna specijalizovana grana privrednog razvoja planske regije ima uspješan razvoj onda će i prateće djelatnosti imati sigurnu osnovu razvoja. Neke od pomoćnih (akcesornih) grana uslovljavaju glavnu specijalizovanu granu a neke su posljedica njenog razvoja. Ni u kom slučaju ne znači da se razvoj planske regije mora zasnivati na usko specijalizovanoj proizvodnji. Ukoliko baza privrednog razvoja regije pruža različite mogućnosti razvoja, onda i razvoju planske regije treba prići kompleksno, dovodeći privredu i ukupan razvoj u povezan i uslovljen proces. Kompleksnost regionalnog razvoja treba uslovno prihvatiti i pojedinačno tretirati, zavisno od konkretnih uslova i mogućnosti razvoja.

Imamo primjera gdje kompleksnost regionalnog razvoja praktično znači razvoj skoro svih funkcija u regiji. Međutim, neke regije sadrže samo određene ili samo jednu specijalizovanu granu privrednog razvoja. Po našem mišljenju kompleksnost regionalnog razvoja može se zasnivati na jednoj ili na više specijalizovanih grana privrednog razvoja.

Dakle, skelet planske regije čini jedna ili više specijalizovanih grana privrednog razvoja, oko koje se, ili oko kojih se, razvijaju prateće djelatnosti komplementarnog karaktera. Planska regija treba da ima glavnu - vodeću funkciju, bez obzira na broj specijalizovanih grana. Npr. Vojvodina je žitnica Jugoslavije iako se u njoj nalazi veći broj specijalizovanih industrijskih grana, od kojih je većina preduslov uspješnog razvoja glavne specijalizovane grane, a ostale posljedica njenog razvoja.

Poseban problem prilikom izdvajanja planskih regija predstavljaju oni prostori koji ne pružaju osnove za razvoj niti jedne specijalizovane grane. U ovakvim primjerima politika regionalnog razvoja mora pored ekonomskog rješavati i pitanja socijalnog, političkog i sličnog karaktera, razvijajući pomoćne (akcesorne) djelatnosti ili vještačku industriju.

U nacionalno heterogenim zajednicama, kao što je naša zemlja, problemi neujednačenog regionalnog razvoja dolaze do punog izražaja. Uz sva pitanja koja determinišu strategiju regionalnog razvoja i ovo zasluži posebni pažnju.

Regionalni planovi predstavljaju posljednju etapu planskog procesa, gdje se u već izdvojenim planskim regijama utvrđuju pravci i perspektive razvoja.

Iz ovog kratkog izlaganja donekle se mogu sagledati zadaci geografa u rješavanju veoma složenih zadataka planiranja prostora i regionalnog razvoja, jednog od njegovih osnovnih pitanja. Obzirom da geografija, posebno regionalna, prostor tretira kompleksno smatramo da bi regio-

nalni geografi trebali imati važnu ulogu u izradi prostornih planova, izdvajanju planskih regija i utvrđivanju njihove osnovne funkcije. Svakako, regionalni geografi treba da vladaju i raspolazu analizama komponentnih geografskih nauka, te analizama regionalnogeografskih istraživanja, da bi se mogli uključiti u timski rad na izdvajanju planskih regija i utvrđivanju veoma složene problematike regionalnog razvoja.

Literatura:

- Alamfiev, P.M., 1959, Ekonomičeskoe raionirovanie. Gosplanizdat. Moskva
- Kirovski, P., 1968, Geografski elementi na ekonomskata regionalizacija. Zbornik na VIII. kongres na geografite od SFRJ vo Makedonija od 9.IX. do 14.IX.1968, Skopje.
- Marković, J., 1970, Geografske oblasti. Beograd.
- Vasović, M., 1971, Regionalna geografija - karakteristične regije na zemljinoj površini. Beograd.
- Papić, K., 1977, Ekonomskogeografske regije Bosne i Hercegovine. Geografski pregled, št. 21, Sarajevo.
- Mastilo, N., 1981, Regionalna geografija kao nastavni sadržaj. Geografski pregled, št. 25, Sarajevo.
- Čobeljić, N., 1980, Privreda Jugoslavije, knjiga druga, Beograd.
- Rogić, V., 1973, Regionalizacija Jugoslavije. Geografski glasnik 35, Zagreb.
- Gnjato, R., 1982, Prilog poznavanju regionalizacije jugoslovenskog prostora. Geografski list, št.37, Sarajevo.
- Ilešić, S., 1983, Specijalizacija i reintegracija u savremenoj geografiji. Zbornik XI Kongresa geografa SFRJ, Titograd.
- Vasović, M., 1983, Regionalna geografija i njena uloga u integraciji naše nauke. Zbornik XI Kongresa geografa SFRJ, Titograd.
- Gnjato, R., 1985, Regionalna podjela Bosne i Hercegovine u funkciji prostorne organizacije privrednog razvoja. Zbornik XII Kongresa geografa SFRJ, Novi Sad.

PLANNING REGIONS AND PROBLEMS OF COMPLEX REGIONAL
DEVELOPMENT

The territorial organization of space in the function of general, particular and complex regional development is one of the most acute problems today. Until recently this problem has not been paid due attention, which led, among other things, to territorial disproportions in general and particular economic development, i.e. such a state of affairs led to differentiation of regional parts and to a disproportion in their development. The causes to this phenomenon are various and ought to be looked for in the peculiarities of the socio-economic and political systems of certain national communities.

Modern development of any given national region changes the existing, primarily socio-economic set up, aspiring to equalization of the regional differences. Planning of space is one of the essential presuppositions of prosperous development of the plan regions and defining of their basic function. It is necessary, on federal level, to single out the plan regions, define their basic functions, carry out the reintegration of economy and achieve its branch and territorial unity. The plan regions must have a function of territorially productive complexes.

The issue of planned development is connected with the problems of complex regional development. The complexity of the regional development ought to be accepted conditionally and treated separately, depending on real conditions and possibilities of development. Regardless of the number of specialized branches, the planned region must have the main function.

The areas that offer no conditions for development of any branch of economic development pose a special difficulty. In such areas, accessory activities and "artificial" industries should be developed.

The problems of unequal regional development are particularly hard in nationally heterogeneous communities, so they must be adequately solved in accordance with the plans of general regional development.

IZVLEČEK

UDK 911:711

Članek prikazuje na splošno nekaj misli o regionalnih razlikah, njihovi vsebini, načinu prikazovanja in merjenja ter o vlogi in pomenu regionalnih razlik v regionalnem razvoju.

ABSTRACT

UDC 911:711

REGIONAL DISPARITIES AND REGIONAL DEVELOPMENT

The article deals in general with regional disparities, its structure, determination, measurement, and its function in regional development.

Namen članka je opozoriti na enega izmed vidikov, ki je v regionalni geografiji dokaj slabo zastopan tako v teoretskem kot metodološkem smislu. V bistvu gre za štiri ključna vprašanja, ki se nanašajo na proučevanje regionalnih razlik:

- kakšni in kateri vzroki povzročajo regionalne razlike?
- kakšne in katere regionalne razlike?
- kako prikazati, oziroma meriti regionalne razlike?
- kakšna je vloga in pomen regionalnih razlik?

Regionalne razlike so postale osrednji predmet proučevanja številnih strok in sicer zaradi objektivnih in subjektivnih razlogov. Objektivnih zato, ker je razvoj zaobsegel širša območja, kar je vodilo k številnim ekonomskim, prostorskim, socialnim in ostalim spremembam. Subjektivnih zato, ker so postale obstoječe regionalne razlike bolj vidne tudi na subregionalnem in lokalnem nivoju. In tudi prebivalstvo vedno bolj spoznava in se zaveda, da sta čisto okolje in kvaliteta življenja družbeni vrednoti.

V literaturi in praksi ni splošno sprejetih in veljavnih teoretičnih in metodoloških izhodišč glede:

* Mag., univ. asis., Oddelek za geografijo, Filozofska fakulteta, Univerza Edvarda Kardelja, 61000 Ljubljana, Aškerčeva 12.

- različnih vidikov, oziroma področij regionalnih razlik in različnih stopenj v regionalnih razlikah;
- vplivov in posledic posameznih regionalnih razlik na ekonomske, prostorske, socialne in ostale značilnosti regij;
- vrednotenja pomena regionalnih razlik med posameznimi državami, regijami, območji in znotraj le-teh;
- kazalcev, s katerimi prikazujemo in merimo regionalne razlike;
- prostorskih enot, regij, območij ali manjših prostorskih enot, med katerimi in znotraj katerih proučujemo regionalne razlike.

Kaj sploh so regionalne razlike? Katere in kakšne razlike? Ali razlike v vrednotenju, ali razlike, ki izhajajo iz dejstva, da so nekateri ljudje bolj enaki kot drugi? Razlike v načinu in kvaliteti življenja? Razlike v razporeditvi naravnih, demografskih, ekonomskih, socialnih, zgodovinskih in ostalih značilnosti med regijami? Razlike v sestavi, funkciji in pojavnih oblikah ekonomskega, prostorskega in socialnega razvoja? Razlike v vizuelni zaznavi pokrajinskih značilnosti itd.? Ob tem se zastavlja še eno vprašanje. Kakšna stopnja regionalnih razlik je zaželjena, oziroma nezaželjena? Enakomeren regionalni razvoj, kot predpostavka stabilnega razvoja je nesporno in splošno priznano načelo ter osnovni cilj. Enakomeren regionalni razvoj ima lahko namreč številne vplive:

- onemogoča prostorsko polarizacijo, koncentracijo ali superkoncentracijo;
- vpliva na enakomernejše izkoriščanje naravnih bogastev, naravnih in ostalih virov;
- omogoča prostorsko optimizacijo tržišča, ki naj bi obsegalo vsa območja in prebivalstvo države itd.

Enakomeren regionalni razvoj se ne more uresničevati zgolj z enakomernejšo prostorsko razporeditvijo prebivalstva in dejavnosti. Posebno velja to za proces preraščanja nerazvitosti in pri ustvarjanju materialnih osnov za nadaljnji regionalni razvoj. V prvi vrsti zato, ker pomeni

le optimalno kombinacijo posameznih dejavnikov: optimalno sestavo investicij v neki regiji, optimalen odnos med tremi osnovnimi proizvodnimi dejavniki, optimalne stroške medsebojnega povezovanja proizvodnih in neproizvodnih dejavnikov itd. Ne upošteva pa regije z vsemi njenimi fizično in družbeno geografskimi značilnostmi, oziroma regije kot subjekta razvoja.

Ne glede na to je enakomernejša regionalna razporeditev "blagostanja" med prebivalci in regijami v prid celovitemu razvoju. Naj omenim le dva osnovna razloga. Zaradi velikih regionalnih razlik lahko pride do številnih ekonomskih, prostorskih, socialnih, političnih in ostalih posledic, ki se izražajo v zahtevah po "prerazporeditvi", kot v višjih "stroških" zaradi prenaseljenosti. Najbogatejše regije morajo npr. prispevati večji delež za skupne družbene potrebe razvoja, npr. za hitrejši razvoj manj razvitih območij. V večjih urbanih središčih se lahko stroški za družbene dejavnosti, komunalno infrastrukturo itd. prekomerno povečajo zaradi splošne preobremenjenosti. Stöhr in Todtling (1977) govorita o "prostorski pravici", ki pomeni zmanjševanje regionalnih razlik v smislu:

- zmanjševanja razlik med "severom in jugom";
- enakomernejšega razvoja med regijami in znotraj regij;
- preprečevanju regionalnega neravnotežja;
- enakopravnejših "osnovnih pogojih" življenja in dela.

Regionalne razlike se do sedaj niso zmanjšale v tolikšni meri, kot so pričakovali, čeprav je splošna politika regionalnega razvoja v šestdesetih letih težila za zmanjševanjem regionalnih razlik na nacionalnem nivoju. V številnih primerih so se razlike celo povečale.

Posledice regionalnega razvoja so se odražale v povečani funkcijski specializaciji in integraciji, ter povečani medsebojni soodvisnosti med dejavnostmi, regijami in državami. Velike spremembe v tehnologiji, ceni surovin in energije, povpraševanju itd. so vplivale tudi na pro-

storske spremembe, ki so se pričele kazati tudi v obliki onesnaženja okolja, nezaposlenosti, prenaseljenosti, izčrpavanju naravnih virov itd. Urbana in industrijska rast se zato odražata v številnih, med seboj tesno povezanih in potencialno zelo občutljivih problemih: hiperurbanizaciji, stopnji onesnaženosti, prevladi razvitih območij nad "periferijo", širjenju nezaposlenosti, povečevanju razlik v dohodkih, regionalnem pomanjkanju hrane, slabšanju materialnih pogojev na podeželju itd.

Regionalne razlike navzlic optimističnemu napovedovanju niso bile zmanjšane, marveč so imele celo kumulativen značaj. Zmanjševanje stopnje rasti narodnega dohodka je v zadnjih letih v številnih državah zaostri-
lo razlike med regijami. Myrdal je celo postavil hipotezo o splošni tendenci povečevanja regionalnih razlik (Bigsten, 1980). Obstajajo številni poizkusi, da bi odgovorili na vprašanje zakaj prihaja do regionalnih razlik. Naj navedem le nekatere. Prostorska ekonomija poudarja npr. relativne razlike v moči aglomeracijskih in disperznih sil, ki vplivajo na regionalno razporeditev prebivalstva in dejavnosti: ekonomije velikosti in lokacij, urbane ekonomije, lokacijske prednosti in konstante, pole rasti, kumulativne procese itd. Gre za takoimenovan "neto učinek" dveh nasprotujočih si sil: koncentracije in disperzije.

Po eni izmed številnih razlag, regionalni razvoj ni zasnovan na razlikah v stopnji industrializacije in urbanizacije, marveč na dejstvu, da so samo nekatere regije središča materialnih, tehnoloških in institucionalnih inovacij. Zaradi visoke sposobnosti ustvarjanja, sprejemanja in uresničevanja inovativnih sprememb te regije prednjačijo in prevladujejo nad ostalimi.

Na pojav regionalnih razlik vplivajo v prvi vrsti naravne značilnosti, demografske, ekonomske in socialne značilnosti prebivalstva, organizacija dejavnosti v prostoru in namenska raba prostora, medsebojna soodvisnost med prebivalci, dejavnostmi, dejavniki in prostorskimi

enotami, stopnja sposobnosti družbe za smotrno in celovito rabo vseh dejavnikov razvoja, značilnosti dosedanjega razvoja itd.

Naslednje vprašanje je, kako meriti in medsebojno primerjati različne regionalne razlike. Obstaja več problemov. Prvi izhaja iz različne stopnje merljivosti posameznih regionalnih razlik. Gre za odnos med tistimi regionalnimi razlikami, ki jih lahko kakovostno in količinsko prikazujemo in tistimi, ki so le delno merljive, oziroma popolnoma nemerljive. Večina kazalcev se nanaša na količinska in kakovostna merila regionalnih razlik. Količinska merila so demografska, ekonomska, prostorska in socialna, ki se spreminjajo v prostoru in času. Kakovostna merila za sestavo dejavnosti, tehnološka razvitost, stabilnosti dejavnosti in delovnih mest, organizacijske značilnosti, sistem odločanja itd.

Popolnoma merljivi so dejansko samo "materialni pogoji življenja in dela", ali kakor jih imenuje Allardt "pogoji imetja" (Molle, 1980). Družbeni bruto proizvod je v prvi vrsti denarno merilo. Sprememba stopnje in strukture rasti družbenega proizvoda na prebivalca ostaja še vedno najpogostejši kazalec, s pomočjo katerega ocenjujemo stopnjo razvitosti neke države ali regije. Pri tistih regionalnih razlikah, ki so posebnega pomena, se srečujemo z največjimi težavami: zgodovinski razvoj, agrarni odnosi, proizvodne tradicije, dosedanji razvoj itd. Dejansko lahko merimo le četrtno vseh dejavnikov, ki vplivajo na rast materialne proizvodnje. Več kot dve tretini rasti pripisujemo vsem ostalim dejavnikom ter znanim in neznanim vplivom.

V zadnjem času so razvili številne metode, ki upoštevajo kazalce različne stopnje merljivosti, npr. multivariacijske analize. Obstajajo tudi številna alternativna statistična merila: ponderirana merila, merila kvadratov odklonov od povprečij, merila ponderirane variance itd. V zelo redkih primerih je avtorjem uspelo oblikovati takoiimenovani "sintetični kazalec": Liujevo "merilo kvalitete življenja" je zasnovano na več kot 100 elementih in devetih kategorijah (Betielle, 1983).

Ostaja še vedno odprto vprašanje, kako in s kakšnimi merili prikazati oziroma meriti ekonomske, prostorske, socialne in ostale regionalne razlike. Obstajajo sicer številne metode, ki pa prikazujejo večino eno ali skupino analitičnih vrednosti, ki se nanašajo na posamezne prostorske enote. Gre za prikaz prostorske razporeditve posameznih meril, ne pa za poizkus geografske razlage.

Drugi problem pri prikazovanju regionalnih razlik se nanaša na vrednotenje regionalnih razlik v prostoru in času. Izhodišče regionalnega razvoja so namreč regije, vsaka s svojo lastno regionalno značilnostjo. Vsaka regija je enkratna, obsega različna območja, ima svojstvene naravne, ekonomske, socialne in ostale značilnosti itd. Od tod tudi različen pomen in vloga regionalnih razlik v posameznih regijah in različnih časovnih obdobjih.

Naj ob koncu omenim še problem v zvezi s spoznavanjem in primerjanjem regionalnih razlik na osnovi različnih prostorskih enot: celin, držav, regij, območij, manjših prostorskih enot, posameznih lokacij itd. Razlike obstajajo med vsemi enotami in tudi znotraj posameznih enot, odvisno od obsega proučevanja. Tudi značaj in pomen razlik se spreminja z obsegom prostorskih enot. Vprašanje je, katere so najpomembnejše regionalne razlike. Ali samo razlike med regijami?

Brez dvoma so vprašanja regionalnih razlik tudi v regionalni geografiji eno izmed možnih teoretskih in metodoloških delovnih področij, ki bi lahko vsebinsko obogatila njena dosedanja spoznanja.

Literatura:

- Adelman, I., Morris, C., 1973, Economic and Social Equality in Developing Countries. Stanfords Univ. Press.
- Adelman, I., Morris, C., Robinson, A., 1976, Policies for Equitable Growth. World Development, Vol.4.
- Betille, A., 1983, Equality and Inequality. Theory and Practice, Oxford Univ. Press.
- Bigsten, A., 1980, Regional Inequality and Development. A case Study of Kenya. Hampshire.
- Coates. B.E., Johnston, R.j., Knox, P.L., 1977, Geography and Inequality. Oxford Univ. Press.
- Kuklinski, A., 1981, Polarized Development and Regional Policies. UN Research Institute for Social Development. Geneva, Paris.
- Kuznetz, S., 1960, Quantitative Aspects of Economic Growth of Nations. Economic Development and Cultural Change, Vol:8, No.4.
- Molle, W., Holst, B.V., Smith, H., 1980, Regional Disparity and Economic development in the European Community. Saxon House.
- Phillips, P., 1982, Regional Disparities. Toronto.
- Stöhr, W., Todtling, F., 1977, Spatial Equity, Some Antytheses to Current Regional Development Doctrine. Spatial Inequalities in Regional Development. London.

REGIONAL DISPARITIES AND REGIONAL DEVELOPMENT

There are many problems how to determine so wide notion as regional disparity is, although it is widely known in all field of work and every day life. Probably this is also one of the main reasons for difficulties in defining the term of regional disparities.

In essence there are just four key questions:

- causes for regional disparities?
- which regional disparities?
- how to measure regional disparities?
- does it matter?

Intention of this paper, of course is not to answer these questions, but just to present some of the aspects of regional disparities.

KONCEPTI REGIONALIZACIJE

Krešimir Papić*

IZVLEČEK

UDK 911.6

Podana so splošna teoretična izhodišča za negeografske in geografske koncepte regionalizacije.

ABSTRACT

UDC 911.6

REGIONALIZATION CONCEPTS

General starting-points of theoretical concepts of regionalization for geographic and nongeographic purposes are presented.

Regionalizacija predstavlja jedan od važnih zadataka geografskog proučavanja, ali isto tako sredstvo i metodu regionalne ekonomske politike. Zato se s razlogom može utvrditi da se naučno i aplikativno značenje regionalizacije ne dovodi u pitanje, jer je očigledno da živimo u vremenu povećanog interesa za regionalizaciju i regionalnu problematiku uopće. Istovremeno se mora upozoriti na teškoće u vezi s kriterijima, principima ili konceptima regionalizacije, koji nisu do kraja razradjeni, sasvim ujednačeni, lako primenljivi niti opće prihvaćeni pa problem regionalizacije sam po sebi nije prost već naprotiv i teorijski i praktično još uvijek veoma složen.

U tom smislu i ovaj kratki osvrt na koncepte regionalizacije pokazuje nam s jedne strane, svu raznolikost koncepta, njihove prednosti i nedostatke, a s druge strane, dileme pred kojima se nalaze svi oni koji pristupaju regionalizaciji određenog prostora. Za ilustraciju je dovoljno reći to da još nemamo naučno utemeljene, opće prihvaćene i u društveno-ekonomskoj praksi verificirane regionalizacije naše zemlje. U cilju sistematizacije, izloženi koncepti regionalizacije su uvjetno podijeljeni na tri grupe: negeografski, geografski i ekonomsko-geografski koncepti regionalizacije.

* Dr., red.univ.prof., Ekonomski fakultet, Univerzitet u Sarajevu, 71000 Sarajevo, Trg oslobođenja 1.

1. Negeografski koncepti regionalizacije

a/ Koncept administrativnih regija.

Ovaj koncept se zasniva na pokušaju poistovjećivanja regija s postojećom političko-teritorijalnom podjelom zemlje na manje ili veće cjeline. Ukoliko se radi o dovoljno velikim i zaista zaokruženim teritorijama s geografskog i društveno-ekonomskog gledišta, takav koncept često i nije loš, ali je veoma nepodesan kad takve podudarnosti nema. Tako npr. suviše male prostorne jedinice (općine, srezovi) ne bi se mogle tretirati kao regije, a kod onih većih prostornih jedinica pitanje je da li stvarno obuhvaćaju prirodno i privredno zaokružene cjeline koje bi se mogle smatrati regijama.

U nedostatku solidno izvedene i prihvaćene regionalizacije, u nas su ulogu takvih regija preuzimali raniji srezovi, okruzi i oblasti. U novije doba tu ulogu na dijelu državnog teritorija imaju na odredjeni način područja regionalnih (ili osnovnih ili medjuopćinskih) privrednih komora, koja obuhvaćaju više bliskih općina i predstavljaju oblik udruživanja privrednih organizacija na odredenom prostoru. Sličnu takvu funkciju, tamo gdje su na samoupravnim osnovama konstituirane, imaju i regionalne zajednice općina. Naime, ovako izdvojena komorska područja ili regionalne zajednice u društveno-ekonomskoj i planerskoj praksi često se smatraju i imenuju regijama ili regionima republike, a pogotovo tamo gdje se prostorno podudaraju. (Vrišer, 1968, 1978, Papić, 1985).

b/ Koncept tehničkih regija.

Ovaj koncept regije je raširen u krugovima tehničkih stručnjaka i često predstavlja dio planskog postupka u determiniranju prostornih okvira za izvođenje velikih projekata. On podrazumijeva regije koje obuhvaćaju takav prostor zemljine površine ili odredjene zemlje, na kojem se za kraći ili duži vremenski period izvode odredjeni zahvati širih razmjera. Takve su npr. prostorne cjeline na kojima se vrše krupni i najčešće kompleksni radovi u vezi s melioracijom, vodosnabdijevanjem, energetske korištenjem voda, saobraćajnim rješenjima i slično.

Klasičan primjer za to je TVA sistem u SAD, a u nas Dunav-Tisa-Dunav, uređenje sliva Save ili Morave, energetska iskoristavanje Drine, itd.

Tako ustanovljene regije su izrazito praktičnog značenja i njima se ne može pripisati veći značaj za regionalizaciju osim u onim slučajevima kad se regionalno planiranje veže za takve projekte koji stvaraju trajnu osnovu za regionalizaciju. (Vrišer, 1968, 1978).

c/ Koncept historijskih regija.

Ovaj koncept se zasniva na poistovjećivanju regija s historijskim pokrajinama koje su se sve do danas više ili manje očuvale u svijesti ljudi i u svojim prostornim okvirima, unatoč brojnih političko-teritorijalnih izmjena i opće socio-ekonomske transformacije zemalja. Neke od tih historijskih pokrajina i sada se skladno uklapaju u aktualno izvedenu regionalizaciju državnog prostora, druge su bile važan i nezaobilazan faktor u formiranju suvremenih regija, a treće su podijeljene između više regija i izgubile svoju cjelovitost i historijske granice.

Tako su u nekim zemljama historijske pokrajine i danas krupne političko-teritorijalne cjeline i s funkcijom makroregija (Engleska, Škotska, Vels, Vojvodina, Crna Gora), u drugim zemljama su to priznate ekonomske regije (Lorena, Alzas, Hercegovina, Dalmacija), a u ostalim su to historijski izdvojeni i prepoznatljivi prostori i pojmovi (Saksonija, Tiringija, Banat, Istra, Sandžak) (Vrišer, 1968, 1978, Dolfus, 1970).

2. Geografski koncepti regionalizacije

a/ Koncept prirodnih regija.

Prirodna regija je jedan od najstarijih i najviše korištenih geografskih pojmova. Ona podrazumijeva determinirajuću ulogu prirodnih (fizičkih) elemenata u diferenciranju i organizaciji prostora. Prirodna regija je prema tome "dio zemaljskog prostora čije jedinstvo proizlazi iz posredovanja jedino fizičkih (ili prirodnih) elemenata". (A. Cholley). U tom

smislu se i regionalizacija po ovom konceptu oslanja na veće ili manje prirodne cjeline koje imaju iste ili slične reljefne, klimatske, hidrografske ili biogeografske osobine. To može biti jedan hidrografski bazen, planinski sistem ili pak prirodna regija kojoj glavni pečat daje klima. Takva prirodna regija može pokrivati i milione kvadratnih kilometara kao što je Sahara, ali i nekolike desetina kvadratnih kilometara kao što je neka manja močvarna regija.

Iako je imao i drugih pristalica, ovakav koncept regionalizacije je ranije smatran izrazito geografskim, jer se razvio u okviru geografije i od strane geografa. Danas je ovaj koncept teško primjenljiv zbog bar dva razloga. Prvi je taj, što čisto prirodnih regija skoro i da nema više pa i "taj pojam postaje sasvim nerealan i jako apstraktan" (Ilešič, 1979). Drugi je razlog taj, što se djelovanje i dometi prirodnih elemenata najčešće ne podudaraju s djelovanjem i dometima socio-ekonomskih faktora. Zato "prirodna regija ne nudi sasvim zadovoljavajući okvir za stvaranje prave predstave o jednoj realno postojećoj, aktivnoj i razvojnoj cjelini" (George, 1970, Vrišer, 1968, 1978, Ilešič, 1970, Dolfus, 1970).

b/ Koncept fizionomskih regija.

Za regije po ovom konceptu najkoncizniju definiciju je dao poznati francuski geograf, a glasi: "Regija odgovara području rasprostiranja određenog pejzaža" (M. Sorre). Prema tome, taj koncept se u biti oslanja na elemente prirodne osnove, tačnije transformirane prirodne osnove, jer se pri tom uzimaju u obzir i intervencije društvenih faktora u prostoru. Drugim riječima, izdvajanje regija po ovom konceptu se ne može ograničiti samo na jednu grupu komponenata prostornog kompleksa, t. j. samo na elemente prirodne osnove ili samo na društvene faktore. Tok kombinacija elemenata prirodne osnove i društvenih faktora pruža osnovu za izdvajanje regija po ovom konceptu.

U tom smislu, osnovni sintetički pokazatelj svih komponenata odredjenog prostornog kompleksa jest njegov izgled ili geografska fizionomija. Iz toga se onda izvlači logični zaključak: ako je geografska fizionomija, odražena u pejzažu, osnovni sintetički pokazatelj, onda između fizionomske pejzažne homogenosti i geografske homogenosti nema razlike. Zbog toga se ovako izdvojene fizionomske (homogene) regije ponekad i nazivaju geografskim (homogenim) regijama, a izdvajanje prostornih kompleksa po tom konceptu - geografskom regionalizacijom, za razliku od bitno različite ekonomske regionalizacije. (Vrišer, 1968, 1978, Ilešić, 1979, Rogić, 1963, 1970, Dolfus, 1970).

3. Ekonomsko - geografski koncepti regionalizacije

a/ Koncept ekoloških ili potencijalnih regija.

Ovaj koncept je bio često zastupljen u geografiji, a nastao je u pokušaju da se povežu prirodno-geografski i ekonomsko-geografski kriteriji regionalizacije. Rezultat toga je bio poistovjećivanje prirodno-geografskih s ekonomsko-geografskim regijama. Taj koncept podrazumijeva izdvajanje ekonomsko-geografskih regija prema upotrebljivosti prirodnih uvjeta i izvora za privredu. Prema tome, ekonomsko-geografska regija bila bi prostor koji ima iste ili slične prirodne uvjete i izvore za privredni razvoj. Otud i naziv: ekološke ili potencijalne regije.

Medjutim, danas je sasvim očigledno da taj koncept nije ekonomsko-geografski (ekonomski), jer u stvari ništa ne kazuje o privredi regije već samo o prirodnoj osnovi (potencijalima) za njenu privredu. Zbog toga regije izdvojene po ovom konceptu, premda uključuju ocjenu ekonomske upotrebljivosti prostora, ne možemo smatrati ekonomsko-geografskim (ekonomskim) regijama već jednostavno prirodnogeografskim ili regijama s homogenim prirodnim uvjetima (Ilešić, 1979, Vrišer, 1978).

b/ Koncept homogenih ekonomskih regija.

Ovaj koncept je istovremeno najklasičniji i najjednostavniji te je dobro

poznat geografima i ekonomistima. On podrazumijeva homogenost proizvodnje pa bi regije izdvojene po ovom konceptu bile područja s jednom ili sličnom proizvodnjom ili socio-ekonomskom strukturom. Pri tom pojedini dijelovi regije pokazuju maksimum zajedničkih osobina i u isto vrijeme maksimum razlika prema susjednim regijama. Na toj osnovi, homogene ekonomske regije u širem smislu bile bi: rudarske regije, industrijske regije, agrarne regije idr., a u užem smislu: metalurške regije, žitarske regije, vinogradarske regije idr.

Koncept homogenih ekonomskih regija ima svojih prednosti i nedostataka. Prije svega on izgleda jednostavan, a zatim odgovara ponajprije za zemlje manje razvijene s pretežno agrarnom privrednom strukturom, gdje se može vrlo lako uočiti homogenost proizvodnje kao odraz homogenosti prirodnih uvjeta. Nedostaci su slijedeći: prvo, ovako izdvojene regije sve manje odgovaraju pravim i kompleksnim ekonomskim regijama; drugo, pojam homogenosti je vrlo relativan jer je jedna regija homogena u pogledu prihvaćenog kriterija, ali je heterogena u pogledu niza drugih kriterija; i treće, u razvijenim zemljama, gdje je ekonomska i prostorna struktura složenija, teško je govoriti o uspješnoj primjeni ovog koncepta (Ilešić, 1979, Vrišer, 1969, 1978, Beguin, 1963, Berzowski, 1962, 1967, Boudeville, 1961).

c/ Koncept planskih regija.

Ovaj koncept poznaju i prihvaćaju neki ekonomski geografi i mnogo više ekonomisti. Nasuprot stavu velike većine geografa, da je ekonomske regije moguće odrediti na osnovi sadašnjeg, realnog ekonomskog stanja, ovaj koncept podrazumijeva ekonomske regije koje služe kao osnova i okvir za budići planski razvoj.

Prema jednom domaćem autoru, takve regije predstavljaju "... dijelove ukupnog nacionalnog prostora, koji svaki za sebe treba u prvom redu da predstavljaju privredno što zaokruženiju cjelinu s gledišta mogućnosti svog dugoročnog privrednog razvitka ..." (Kuvobić, 1974). U tom

smislu, ove ekonomske regije su optimalni okvir, te sredstvo i metoda regionalne ekonomske politike. Te se regije formiraju udruživanjem manjih političko-teritorijalnih jedinica na osnovi postojanja zajedničkih problema, zajedničkih interesa i potreba, te mogućnosti zajedničkog dugoročnog društveno-ekonomskog razvoja.

Radi usporedbe, može se navesti i jedno mišljenje stranog autora prema kojemu je planska ili programska regija takav prostor čiji različiti dijelovi podliježu jednoj te istoj odluci, te predstavljaju sredstvo da bi se postigao određeni ekonomski cilj, (Boudeville, 1961, Kubović, 1961, 1974, Boudeville, 1961).

d/ Koncept teritorijalno proizvodnih kompleksa.

Ovaj koncept se najprije razvio u Sovjetskom Savezu, a poslije u više zemalja sličnog društveno-ekonomskog uređenja. On polazi od proizvodne specijalizacije i organizacije privrede, uzimajući u obzir prvenstveno proizvodnju, odnosno teritorijalni razmještaj proizvodnih snaga. Prema tom konceptu, ekonomska regija je shvaćena kao teritorijalno-proizvodni kompleks (TPK) koji predstavlja jednu heterogenu cjelinu različitih industrijskih, agrarnih i drugih privrednih organizacija, međusobno tijesno povezanih na određenom prostoru.

Kao bitne karakteristike ovakvog koncepta regionalizacije se ističu: prvo, jasna razlika između prirodne i ekonomske regije; drugo, podjela na regije je izvršena na osnovi proizvodnje i posebno industrijske proizvodnje; treće, veliko podudaranje između ovako izvedene ekonomske i postojeće političko-teritorijalne podjele; i četvrto, akcenat je na kompleksnom karakteru privrede regije koja je u osnovi jedna heterogena cjelina.

Teritorijalno-proizvodni kompleksi su istovremeno i objektivno postojeće ekonomske cjeline i prostorni okviri za planski ekonomski razvoj takvo izdvojenih dijelova državnog teritorija (Rogić, 1963, Berezowski, 1962, 1967, Saouchkine, 1980).

e/ Koncept funkcionalnih regija.

Koncept funkcionalnih (nodalnih, polariziranih) regija se temelji na činjenici da osnovna ekonomska funkcija povezuje prirodno i proizvodno različita područja u regionalnu cjelinu. On polazi od funkcionalnih veza zasnovanih na tržištu, potrošnji i uslugama te njihovoj organizaciji. Izraz je teorije racionalne društveno-ekonomske organizacije prostora, oslonjene na hijerarhijsku mrežu proizvodnih, potrošnih i uslužnih centara. Regija po ovom konceptu je prirodno i proizvodno heterogeni prostor, čiji su pojedini dijelovi komplementarni i održavaju izmedju sebe i posebno s dominantnim centrom (polom, nodom) jače veze nego s bilo kojom susjednom regijom.

Funkcionalna povezanost i organizacija ovih regija u velikoj mjeri se oslanja na saobraćajnu mrežu kojom je usmjerena više ili manje izražena gravitacija ljudi, dobara i informacija prema centru regije. Ukoliko je ekonomska i druga funkcija regije razvijenija, utoliko je gravitacijska komponenta izraženija. Zbog toga se ponekad i naziva ovaj koncept gravitacijskim ili funkcionalno-gravitacijskim.

Središta na koja se oslanja funkcionalna regionalizacija nazivaju se nodalnim centrima (centralnim naseljima), njihova utjecajna područja nodalno-funkcionalnim regijama, a funkcionalne veze izmedju njih centralnim funkcijama. Pošto su te funkcije višeg i nižeg ranga, zavisno od veličine i razvijenosti centara, to su i regije različito velike: više manjih regija nižeg stupnja povezuje veći centar u jednu veću regiju višeg stupnja. Taj jednostavni model hijerarhije centralnih naselja i njihovih nodalno-funkcionalnih regija je veoma blizak stvarnoj prostornoj organizaciji osnovnih aktivnosti društva.

Zato ne iznenadjuje što je ovaj koncept vrlo podesan za ekonomsku regionalizaciju, za potrebe regionalnog planiranja i za sprovođenje mjera regionalne ekonomske politike. On je očigledno realan, dinamičan, prilagodljiv i primenljiv koncept regionalizacije, a regije izvedene po tom

konceptu su najbliže suvremenom shvaćanju ekonomskih regija. Otud mu i prednost pred drugim konceptima ove grupe. (Rogić, 1963, 1970, Ilešić, 1979, Vrišer, 1968, 1978, Beguin, 1963, Berezowski, 1962, 1967, Boudeville, 1961, George, 1970).

Literatura:

- Beguin, H., 1963, Aspects géographiques de la polarisation. Tiers Monde 16, Paris, s.559-608.
- Berezowski, S., 1967, Les notions de région économique et d'arrière-pays. Mélanges de géographie offerts à M. Omer Tulippe, Gembloux, s.558-566.
- Berezowski, S., 1962, Cracovie et sa région - Exemple de méthode de régionalisation économique. Académie polonaise des sciences, Centre scientifique à Paris, Fascicule 42.
- Boudeville, J.R., 1961, Les espaces économiques. P.U.F., Paris.
- Dolfus, O., 1970, L'espace géographique. P.U.F., Paris.
- George, P., 1970, Les méthodes de géographie. P.U.F., Paris.
- Ilešić, S., 1967, Problème de régionalisation géographique - L'exemple de la Yougoslavie. Mélanges de géographie offerts à M. Omer Tulippe, Gembloux, s.602-614.
- Ilešić, S., 1979, Pogledi na geografiju - Teoretsko-metodološki prispevki, razprave in poročila, Ljubljana.
- Kubović, B., 1961, Regionalni aspekt privrednog razvitka Jugoslavije. Zagreb.
- Kubović, B., 1974, Regionalna ekonomika. Zagreb.
- Papić, K., 1985, Aktualni problemi regionalizacije Jugoslavije. Referat na XII. kongresu geografa Jugoslavije, Novi Sad.
- Papić, K., 1985, Pogled na probleme i dileme regionalizacije jugoslovenskog prostora. Opredjeljenja 3, Sarajevo, s.139-172.
- Rogić, V., 1963, Geografski koncept regije. Geografski glasnik 25, Zagreb, s. 113-119.
- Rogić, V., 1973, Regionalizacija Jugoslavije. Geografski glasnik 35, Zagreb, s.13-27.
- Saouchkine, Y., 1980, Géographie économique, Moscou.
- Vrišer, I., 1968, Regionalizacija i centralna naselja v regionalnem planiranju. Ekonomska revija št.2, Ljubljana, s.145-152.
- Vrišer, I., 1978, Regionalno planiranje. Ljubljana.

LES CONCEPTS DE LA REGIONALISATION

Tenant compte que la régionalisation présente un des importants devoirs de la recherche géographique et en meme temps le moyen et la méthode

de la politique économique régionale, l'auteur a donné un aperçu systématique des concepts de la régionalisation. En ce sens il a présenté les principales caractéristiques de dix concepts divisés en trois groupes: les concepts nongéographiques, géographiques et economico-géographiques.

METROPOLITANSKE REGIJE U SISTEMU REGIONALIZACIJE

Milan Vresk *

IZVLEČEK

UDK 911.6:711.433

Avtor definira pojam planske regije s konkretnim primeri u svetu in še posebej v SR Hrvatski.

ABSTRACT

UDC 911.6:711.433

METROPOLITAN REGIONS IN THE SYSTEM OF REGIONALIZATION

The author defines the notion of planning region with essential world examples and especially of SR Croatia.

Regija je, kako nam je poznato, relevantnim obilježjima izdvojeni dio prostora koji se odlikuje uniformnošću fizionomskih obilježja ili funkcionalnom povezanošću.

Preobrazbom svoje okolice i funkcionalnom organizacijom grad uvjetuje diferencijaciju prostora, te se s obzirom na njegovo značenje u prostoru mogu izdvajati dva tipa regija. Nodalna regija odražava značenje grada kao čvorišta prostorne cirkulacije ljudi, robe i informacija, odražava, dakle, njegovo značenje u funkcionalnoj organizaciji prostora. U ovom radu pažnja će, međutim, biti posvećena regijama koje se izdvajaju na osnovi preobrazbe koju grad vrši u prostoru. Radi se o socio-ekonomskim gradskim regijama za koje se u svjetskoj literaturi proširio američki naziv - metropolitanske regije.

Što je metropolitanska regija? Metropolitansku regiju čini grad određene veličine i okolica, koja je pod utjecajem funkcije rada toga grada doživljela određenu homogenost socio-ekonomske preobrazbe. S obzirom da se izdvajanje okolice vrši socio-ekonomskim pokazateljima preobrazbe, to se takvu regiju svrstava u tip socio-ekonomskih gradskih regija. Za preobrazbu okolica nužna su dva bitna preduvjeta: određena veličina (odnosno funkcija rada) grada i određeni stupanj društveno-

* Dr., izr.prof., Geografski zavod, Prirodno matematički fakultet
41000 Zagreb, Maruličev trg 19.

ekonomskog razvoja zemlje. Mehanizam kojim se vrši preobrazba okolica gradova ima dvije komponente. Jedna je dnevna migracija zaposlenih, a druga je spontana ili planska decentralizacija funkcije rada i stanovanja iz grada u okolicu. Prva komponenta svakako je primarna, dok se druga javlja u zrelijoj fazi razvoja regije.

U izdvajanju metropolitanskih regija koriste se tri grupe relevantnih varijabli. Prvom grupom određuje se veličina grada (brojem stanovnika) ili njegova funkcija rada (brojem radnih mjesta, odnosno zaposlenih), Izdvajanje veličine grada je neophodno, jer se značajnija preobrazba okoli-lice vrši pod utjecajem grada određene veličine.

Drugom grupom varijabli utvrđuje se stupanj preobrazbe okoli-lice i određenim parametrima okoli-lice se izdvaja od okolnog prostora. Pri tome se najčešće koriste slijedeća relevantna obilježja: udio nepoljoprivrednih domaćinstava, udio zaposlenog od aktivnog stanovništva, stupanj dnevne pokretljivosti stanovništva, gustoća stanovništva itd.

Trećom grupom varijabli utvrđuje se integracija između grada i okoli-lice, utvrđuje se, naime, koji prostor oko grada doživljava preobrazbu pod njegovim utjecajem. U tu svrhu redovno se koriste podaci o dnevnim migracijama zaposlenih u grad.

Izbor određenih varijabli i parametara u izdvajanju metropolitanskih regija mijenja se od zemlje do zemlje (Nellner, 70). Općenito se može reći da se u razvijenim zemljama veća pažnja pridaje varijablama integracije, dakle, dnevnim migracijama zaposlenih, a manje socio-ekonomskim obilježjima okoli-lice. To je zapravo razumljivo s obzirom na njihov stupanj ekonomske razvijenosti i urbanizacije.

Metropolitanske regije izdvajaju se, dakle, na osnovi homogenosti socio-ekonomske i drugih oblika preobrazbe. Međutim, spomenuta preobrazba posljedica je intenzivne interakcije između grada i njegove okoli-lice koja je izražena u obliku dnevnih migracija zaposlenih. Bez svake

je sumnje da je grad sa svojom okolicom funkcionalno najintenzivnije povezan. Upravo se zbog toga javlja dilema gdje je mjesto metropolitanske regije u sistemu regionalizacije. Valja, međutim, naglasiti da se metropolitanska regija izdvaja na osnovi formalnih obilježja koja pokazuju homogenost prostora, a da pokazatelji interakcije služe za određivanje vanjske medže regije. S obzirom na to, u sistemu regionalizacije metropolitanske regije možemo uvrstiti u uniformne, odnosno homogene regije.

Fizionomska i nodalna regionalizacija omogućava, kako nam je poznato, u taksonomičnom, odnosno hijerarhijskom slijedu, regionalnu diferencijaciju cijelog nacionalnog teritorija. Kod diferenciranja metropolitanskih regija to, međutim, nije slučaj, pošto se metropolitanska regija javlja na određenom stupnju ekonomskog razvoja i pojavom gradova određene veličine, odnosno funkcionalne snage. Da bi se ovaj nedostatak izbjegao u pojedinim razvijenim zemljama s višim stupnjem metropolitizacije uvodi se i kategorija nemetropolitanska regija. Ne-metropolitanske regije neki autori izdvajaju na osnovi slabije centralizirane migracije zaposlenih, koja je istovremeno jače ispoljena međusobno između više naselja (Smart, 1974). Tako je npr. u Velikoj Britaniji 1971. godine bilo izdvojeno 138 metropolitanskih i 28 - ne-metropolitanskih regija, čime je bio izdiferenciran cijeli teritorij zemlje (Hall, Hay, 1980).

Pojavu i razvoj metropolitanskih regija valja sagledavati evolutivno kroz dimenziju vremena i prostora. Metropolitanske regije se, naime, razvijaju u skladu s ekonomskim razvojem i urbanizacijom. To praktički znači da danas u svijetu postoje zemlje u kojima je proces metropolitizacije daleko otišao, ali da u nekim zemljama i nije počeo.

Metropolitanske regije javljaju se u industrijskoj fazi, da bi u tercijarnoj ili metropolitanskoj fazi društvenog razvoja postale dominantan oblik koncentracije stanovništva i radnih mjesta. Strukturne promjene u zaposlenosti s dominacijom u tercijarnim djelatnostima, socijalno prestrukturu-

riranje društva s jačanjem značenja tzv. nove srednje klase, razvoj automobilizma, te porast i promjene u prostornom mobilitetu stanovništva pospješili su razvoj metropolitanskih regija.

Proces metropolitanizacije najranije je počeo i najdalje odmakao u SAD gdje su se metropolitanske regije najranije počele izdvajati. Metropolitanska regija postala je u ovoj zemlji standardna prostorna kategorija, danas poznata pod nazivom SMSA (Berry, Horton, 1970). Na značenje metropolitanskih regija u SAD govori podatak da je 1980. godine u ovoj zemlji bilo 318 takvih regija u kojima je živjelo 153,7 milijuna ili 68 % ukupnog stanovništva.

Medžutim, i u ostalim razvijenim zemljama proces metropolitanizacije je stalno jačao, tako da su rasle potrebe za izdvajanjem in proučavanjem metropolitanskih regija u svijetu. To je 70-ih godina rezultiralo konkretnim programima istraživanja i konkretnim rezultatima (Hall, Hay, 1980; Kawashima, Koreelli, 1982). Za ova istraživanja značajna su dva centra u Evropi: u Reading u Engleskoj i Laxenburgu u Austriji.

Regionalizacija 15 razvijenih zemalja Evrope na metropolitanske i ne-metropolitanske regije vjerno ukazuje na značenje ovih regija u koncentraciji stanovništva i zaposlenih (tab.1). Metropolitanske regije u svim zemljama, bez obzira koliko ih ima, postala su žarišta života. To potvrđuju podaci o udjelu ukupnog stanovništva i udjelu zaposlenih u metropolitanskim regijama pojedinih zemalja. Kako vidimo (tab.1), u metropolitanskim regijama udio nacionalnog stanovništva i zaposlenih u većini spomenutih zemalja iznosi iznad 80 %. Pri tome valja naglasiti da su ove metropolitanske regije izdvojene po blažim kriterijima nego u SAD. Osnovni kriteriji su, naime, slijedeći: jezgro regije mora imati najmanje 20.000 zaposlenih, a u metropolitanski ring su uvrštene okolne općine s 15 % ili više dnevnih migranata u jezgro od ukupno zaposlenih.

Metropolitanske regije prostori su stalne koncentracije stanovništva i radnih mjesta. Tako je npr. 1950. u metropolitanskim područjima spomenutih zemalja živjelo 86,0 %, 1960. godine 87,0 %, a 1970. godine 88,3 % njihovog ukupnog stanovništva. Postavlja se pitanje kako daleko ide ovaj proces koncentracije u metropolitanske regije. Američko iskustvo govori da ovakav razvoj teče do određenog stupnja ekonomskog razvoja i urbanizacije kada dolazi do reversnog procesa ("Clean break" hypothesis). Tada, naime metropolitanske regije počinju gubiti stanovništvo u korist nemetropolitanskih. U SAD to se je dogodilo 70-ih godina. U Evropi do takvog razvoja još nije došlo, ali je došlo do značajnih promjena u unutrašnjem razvoju regija. Tokom vremena mijenja se stopa koncentracije stanovništva i zaposlenih u jezgri i okolici, te dolazi do njihovog unutrašnjeg preraspmještaja.

U razdoblju 1950-1960. godine zapadnoevropske metropolitanske regije doživljavaju centralizaciju. Stanovništvo njihovih jezgara povećavalo se brže od okolica. Šezdesetih godina uslijedile su promjene, jer se stanovništvo počelo iz jezgara metropolitanskih regija preseljavati u metropolitanske ringove. Ovakav razvoj pojačan je 70-ih godina. Decentralizacija, odnosno dekoncentracija na razini metropolitanskih regija opća je tendencija njihovog razvoja u razvijenim zemljama (Hall, Hay, 1980). Proces metropolitaneizacije nije, međutim, prisutan samo u najrazvijenijim zemljama. Iako u manjem izdvajanje metropolitanskih regija postaje sve aktuelnije. (Kawashima, Koreelli, 1982).

Urbanizaciju Jugoslavije u cjelini karakterizira polarizacija, koja je općenito izražena u zemljama u industrijskoj fazi razvoja. Migracijama selo-grad pospješen je populacijski razvoj gradova, a praznjenje sela. U takvim uvjetima raste vrijednost okolica gradova i njihova preobrazba. Međutim, u skladu sa stupnjem društveno-ekonomskog razvoja u našoj zemlji postoje regionalne razlike u oblicima urbanizacije. U razvijenim krajevima migracije selo-grad su slabije izražene s time da su značajne dnevne migracije, pogotovo okolica-grad. To se odražava na

preobrazbu okolica i formiranje metropolitanske regije.

U Hrvatskoj je polarizacija bila osnovno obilježje urbanizacije. Koncentracija stanovništva, stanova i radnih mjesta u gradovima, a populacijsko praznjenje i demografsko starenje sela njezini su glavni efekti. U takvim uvjetima proces metropolitanizacija došao je do izražaja najprije kod većih gradova (Žuljić, 1971). Međutim, tokovi urbanizacije u Hrvatskoj se mijenjaju. Preseljavanje stanovništva selo-grad jenjavaju, i ako su još značajna, ali istovremeno jačaju dnevne migracije. U takvim uvjetima vrijednost okolica je u porastu, pogotovu okolica većih gradova. To se odrazilo na smanjenje nekih polarizacijskih efekata. Stanovništvo većih gradova sporije se povećava od srednjih i manjih gradova. Istovremeno, stope porasta stanovništva gradova su niže nego stope porasta stanova i radnih mjesta. Analize prostorne pokretljivosti stanovništva pokazuje da 70-ih godina dnevne migracije zaposlenih nadmašuje stope preseljavanja selo-grad. Valja, međutim, istaći da i unutar Hrvatske postoje regionalne razlike u oblicima urbanizacije.

Pojačani proces dnevnih migracija zaposlenih u centre rada povećao je, kako je već rečeno, vrijednost okolice i njihovu jaču preobrazbu. Kod većih gradova javlja se spontana i planska suburbanizacija nekih gradskih funkcija. To je pridonjelo formiranju metropolitanskih regija. Analiza odnosa grada i okolice pokazala je da gradovi s 20.000 ili više zaposlenih formiraju manje-više kontinuirane urbanizirane okolice.

Uzimajući u obzir veličinu centara, odnosno njihovu funkciju rada te stupanj preobrazbe njihovih okolica u Hrvatskoj je 1981. izdvojeno 12 socio-ekonomskih gradskih regija (tab.2). Kriteriji izdvajanja su bili sljedeći: centar regije mora imati 20.000 ili više zaposlenih, urbanizirana okolica, izdvojena na osnovi nepoljoprivrednog stanovništva, stupnja zaposlenosti i dnevne pokretljivosti zaposlenih u grad, mora biti kontinuirana, te da regija ukupno ima više od 50.000 stanovnika (Vresk, 1986).

Broj gradskih regija u Hrvatskoj nije velik, međutim, na njihovo značenje ukazuje podatak da je u njima 1981. godine živjelo 1.987.350 ili 43,2 % stanovništva ove republike. Udio zaposlenih iznosio je preko 50 % ukupno zaposlenih republike. U odnosu na naprijed istaknute zemlje razvijene Evrope udio stanovništva u gradskim regijama nije visok, iako je značajan. No, valja reći da su i kriteriji izdvajanja naših gradskih regija stroži. Pored toga većina gradskih regija nalazi se u početnoj fazi razvoja. To sudimo po udjelu i razvoju stanovništva centra i okolice u regiji. Kod većine regija u Hrvatskoj najveći udio stanovništva regije otpada na centar regije. Isto tako centri većine regija imaju više stope porasta stanovništva od okolice. Na osnovi razvoja stanovništva i radnih mjesta gradske regije Hrvatske mogu se diferencirati u tri tipa: relativna decentralizacija, relativna centralizacija i apsolutna centralizacija (tab.2). U svojem razvoju najdalje je otišla metropolitanska regija Zagreba u razdoblju 1961-1971. stanovništvo grada Zagreba imao je veći porast nego njegova okolica. Međutim, u razdoblju 1971-1981. porast stanovništva i radnih mjesta bio je veći u okolici (Vresk, 1985).

Urbanizacija, kao svjetski proces, je zapravo proces koncentracije ljudi, radnih mjesta, stanova i drugih sadržaja na određenom prostoru. U ranijim fazama urbanizacije koncentracija se vrši u gradovima, zbog čega se oni brzo razvijaju. Ovakav proces je posebno izražen u industrijskoj fazi razvoja. Međutim, u kasnijoj fazi razvoja koncentracija se vrši u okolicama gradova, tako se stanovništvo i radna mjesta prelijeva u okolicu. Metropolitanska regija je prema tome jedna historijska i svjetska kategorija, koja nastaje na određenijem stupnju urbanizacije. S obzirom na to zasluhuje posebnu pažnju i u našoj zemlji.

Tab. 1: Metropolitanske regije razvijenih zemalja Evrope:

Zemlja	Broj metropoli- tanskih regija		Broj ne-metropo- litanskih regija		Udio stanovništva u metropolitanskim re- gijama		Udio zaposlenih u metropolitanskim regijama	
					%	god.	%	god.
Velika Britanija	138		48		96,7	1975	97,3	1970
Irska (otok)	5		16		66,3	1970	83,2	1970
Švedska	22		25		78,6	1975	78,7	1970
Norveška	10		24		72,7	1975	75,0	1970
Danska	12		20		85,5	1975	85,6	1970
Nizozemska	19		5		93,7	1975	54,2	1970
Belgija i Luksemburg	15		5		98,6	1975	98,3	1970
Francuska	88		71		81,6	1975	82,1	1960
Španjolska	38		51		85,4	1975	89,2	1970
Portugal	5		10		74,7	1970	76,2	1970
Italija	84		95		79,0	1975	79,6	1970
SR Njemačka	78		-		100,0	1970	100,0	1970
Švicarska	11		2		93,9	1970	94,1	1970
Austrija	13		-		100,0	1970	100,0	1970

Izvor: Hall, Hay, 1980.

Tab. 2: Veličina, struktura i stupanj razvoja socio-ekonomskih gradskih regija u Hrvatskoj

Gradska regija	Udio stanovništva (%)		Indeks broja stanovnika 1981/1971		Tip razvoja regije
	Regija - ukupno	Grad Okolica	Regija - ukupno	Grad Okolica	
1. Zagreb	100	78,7	120,4	115,4	RD
2. Split	100	86,5	127,7	133,0	RC
3. Rijeka	100	77,7	122,9	123,3	RC
4. Osijek	100	75,5	112,9	111,0	RD
5. Zadar	100	69,9	123,4	140,5	AC
6. Pula	100	76,0	112,2	118,5	AC
7. Sisak	100	62,3	117,3	114,9	RD
8. Slavonski Brod	100	67,6	114,3	114,5	AC
9. Vinkovci	100	47,0	106,3	113,1	RC
10. Varaždin	100	59,4	111,7	114,9	RC
11. Karlovac	100	84,8	117,7	116,4	RD
12. Šibenik	100	63,1	108,6	120,5	AC
Ukupno	100	75,8	119,0	119,3	RC

RD - relativna decentralizacija; RC - relativna centralizacija; AC - apsolutna centralizacija.

Literatura :

- Berry, J.L., B., Horton, F.E., 1970, *Geographic Perspectives on Urban System*. Prentice-Hall.
- Friganović, M., 1985, Demografsko-strukturne karakteristike gradskih i ostalih naselja SR Hrvatske. *Radovi GO*, 20, Zagreb.
- Haegen, J., Van Der, Ed., 1982, *West European Settlement System*. Acta Geographica Lovaniensia, Vol. 22.
- Haggett, P., 1965, *Locational Analysis in Human Geography*, London.
- Hall, P., Hay, D., 1980, *Growth Centres in the European Urban System*, Heinemann Educational Books.
- Kawashima, T., Koreelli, P., 1982, *Human Settlement System. Spatial Patterns and Trends*, International Institute for Applied System, Laxenburg.
- Nellner, W., 1970, *Die Abgrenzung von Agglomerationen im Ausland*. Veröffentlichung und Raumplanung, Raum und Bevölkerung, 10.
- Vresk, M., 1981, *Metropolitanska regija Zagreba 1981 godine*. Geografski glasnik 41-42, Zagreb.
- Vresk, M., 1984, *Socio-ekonomske gradske regije Hrvatske*. *Radovi GO*, 19, Zagreb.
- Žuljić, S., 1971, *Pojava metropoliskih regija i njihovo značenje za daljnju urbanizaciju Jugoslavije*. *Geographica slovenica* 1, Ljubljana, s. 59-66.

METROPOLITAN REGIONS IN THE SYSTEM OF REGIONALIZATION

This article deals with metropolitan regions within the system of geographic regionalization. The appearance, development studied. Special attention has been placed on the formation of metropolitan regions. With to the method of formation and their characteristics the author interpolated metropolitan regions into so-called uniform regions.

Consequently, utilizing the results of other investigations (Hall, Hay, 1980; Kawashima, Koreelli, 1981) the author pointed out the significance of metropolization and the need for formation of metropolitan and non-metropolitan regions in Europe.

The author also brought into focus the appearance of metropolitan regions in Yugoslavia. Thus, the author particularly pointed out the case of Croatia in which 12 town regions were formed in 1981, with a total of 43.2 % of the overall population, and over 50 % of the total employees in this republic.

UTICAJ INDUSTRIJE NA FORMIRANJE REGIJA- PRIMER SAP KOSOVA

Asllan Pushka *

IZVLEČEK

UDK 911.6:338.45(497.115)

Članek osvetljuje nekatere značilnosti ekonomskogeografskih regij, posebno tistih, ki jih oblikuje industrija. Z analizo stopnje industrializacije je avtor za SAP Kosovo ugotovil tri regije.

ABSTRACT

UDC 911.6:338.45(497.115)

THE INFLUENCE OF INDUSTRY ON FORMATION OF REGIONS - CASE OF SAP KOSOVA

Some characteristics of economic regions are described especially of those that are created by industry. The analyse of degree of industrialization in the SAP of Kosovo have defined three regions.

Regija obuhvata odredjeni prostor gde se najveći broj obelježja međusobno znatno do visoko podudaraju. Znači, unutar jedne regije postiže se najbolja kombinacija obelježja odnosno kombinacija sa najnižom varijancom izmedju obelježji.

U zavisnosti od karaktera obelježja koje se uzimaju u razmatranje, mogu se odrediti različite regije. Medjutim, cilj odredjivanja regija nije svrha za sebe, već srećno uklapanje prirodnih i društveno-ekonomskih objekata i elemenata u datom prostoru i vremenu.

Kod regije, važno je razlikovati skelet prostora (Pjanić, 1972), koji je dugoročan i ono što na njemu uzrasta. Skelet prostora čine priredni objekti (reljefni, hidrografski idr.), a ono što ljudi "nakaleme" u prostoru nazivano sadržajem regije.

Odredjivanje raznovrsnih regija na osnovu raznih kriterija i naučnih disciplina više stvara probleme nego što koristi regionalnom razvoju. S pravom je autor A. Nydegger konstatirao da svi znaju šta je region, ali ne mogu tačno da ga definišu (Piha, 1973).

* Dr., izr. prof., Odsek za geografiju, Prirodno-matematički fakultet, 38000 Priština, M. Tita b.b.

Teorija i praksa poznaje različite vrste regiona, zavisno od kriterija (po veličini, geografski, ekonomsko-socijalni, funkcionalni) za njihovo odredjivanje ili svrhe za koju treba da služi. Tako se pojavljuju: prirodni region, ekonomski, socijalni, administrativni, gradski, homogeni, razvojni isl. (Piha, 1973).

Ako odredjivanje regiona treba da služi društveno-ekonomskom razvoju, to je i jeste glavni cilj, onda on treba da obuhvata dovoljno veliki prostor za ekonomski i socijalni razvoj i dovoljno mali da se oseća kao zajednica (Piha, 1973).

Medjutim, veličina regiona menja se u zavisnosti od stepena razvoja odnosno od mogućnosti komuniciranja, tj. granice regije odredjuju minimalni investicioni i privredni troškovi te racionalna integracija privrede i infrastrukture. Stepem razvoja saobraćaja, koji treba regiju funkcionalno da povezuje u toku dana, odredjuje granicu regije. I kako se on menja, razvija, smanjuje troškove transporta roba, ljudi i ideja, tako se menjaju i granice regije. Optimum veličine regije treba biti u korelaciji sa optimumom troškova transporta za dovoz i odvoz robe i radne snage unutar regije. Osim toga veličina regiona stoji u vezi sa: prirodnim uslovima, mrežom infrastrukture, teritorijalnom strukturom, stepenom opšte razvijenosti regije i zemlje, gustoćom naseljenosti i mrežom naselja (Region. p. plan., 1967).

U regiji koja služi planerskim potrebama, treba da se uzajamno prepliću geografski, ekonomski i socijalni faktori, koji se u toj medjuzavisnosti mogu procenjivati (Mumford, 1938). Regija po urbanistima je bazična osnovna činjenica u čovekovom životu, odnosno ona je sfera kulturnog uticaja, centar ekonomske aktivnosti, implicitna geografska činjenica (Pjanić, 1972).

Prirodna osnova svojom strukturom objekata i resursa pomaže stvaranje privredne strukture, u zavisnosti od stepena razvijenosti. U tom sklopu industrija ima veliki uticaj. Korišćenjem i preradom postojećih sirovina stvara se odredjena struktura industrije a time i privrede.

Neke delatnosti koje imaju površinsko rasprostranjenje homogeniziraju regiju (kao poljoprivreda, nešto manje turizam idr.), dok druge delatnosti, koje se koncentriraju u pojedinim mestima (naseljima) deluju polarizirajuće. Njihove koncentrirajuće dejstvo u vezi je sa predmetom i organizacijom rada, te razvojem tehnike i tehnologije.

Prema tome, dali su regije homogene ili polarizovane, zavisi od privredne strukture, regionalne politike, zatim od razmeštaja prirodnih resursa i mreže naselja.

Ekonomske se zakonitosti materijalizuju u prostoru odnosno regionu u dva vida, i to kao opšte važeće ekonomske zakonitosti i specifični ekonomski zakoni (Pjanić, 1972).

Opšti ekonomski zakoni koji utiču na prostorni razmeštaj grana, sektora i radnih organizacija unutar i izmedju regija su (Pushka, 1986):

1. Zakon jedinstva i suprotnosti produkcionih snaga i odnosa,
2. zakon raspodele društvenog rada po delatnostima i privrednim granama,
3. zakon vrednosti,
4. zakon produkcije i reprodukcije materijalnih dobara,
5. zakon ponude i potražnje,
6. zakon najamnine,
7. zakon profita,
8. zakon rente,
9. zakon cikličnih kriza hiperprodukcije idr.

Njihov uticaj u prostoru zavisi i od političkog sistema sa kojim je u vezi ekonomska i regionalna politika razvoja.

Specifični ekonomski zakoni u regionalnom razvoju jesu:

1. Zakon polova rasta; 2. Zakon sektora i regiona i 3. Zakon centra i osovine razvoja (Pjanić, 1972).

Poznati francuski ekonomista F. Perroux (1969 godine) istakao je da se "rast ne pojavljuje svuda u isto vreme, on se ispoljava u tačkama ili polovima rasta, sa različitim intenzitetom; on se širi različitim putevima i ima različite konačne efekte za celokupnu ekonomiju" (Perroux, 1969).

Polovi rasta stvaraju se i razvijaju pod uticajem vodećih industrijskih grana, koje svojom aktivnošću stvaraju, povećavaju aktivnosti drugih industrijskih grana, bilo u svojstvu snabdevača bilo u svojstvu potrošača roba i usluga (Pjanić, 1972), kako će se razviti polovi rasta, zavisi od vrste industrije, njene razgranate strukture, mogućnosti njenog razvoja idr.

Osim industrije, drugi mogući pol razvoja jeste infrastruktura, a kao treći pol je turizam, mada neki jugoslovenski autori smatraju da turizam zbog svoje sezonske aktivnosti ne može se smatrati kao pol, već kao dopunska razvojna delatnost. Smatra se, da turizam više homogenizira nego što polarizira regiju (Pjanić, 1972).

Dosadašnja praksa i teorija ekonomskog razvoja pokazuju da je tradicionalna industrija (tekstilna i prehrambena) kratkotrajnog efekta. Čak i teška industrija sama ne može dugo da deluje u razvoju pola ili osovine razvoja, već skupa sa drugim granama i aktivnostima. Teška industrija sa preradivačkim granama može da utiče na stvaranje i razvoj bilo aktivnog, potencijalnog ili sporednog pola rasta.

SAP Kosovo, do skora ekonomski dosta homogena celina, sa razvojem industrije i ostalih delatnosti polako se diferencira. Prema podacima iz 1961. godine, 15 opština (ili 68,2 % njih) bile su ne industrijalizirane, a 7 njih slabo industrijalizirane.* Od slabo industrijaliziranih njih 6 je bilo u istočnom delu Kosova, osim Djakovice, gde se počela razvijati

* Podela opština na ne, slabo, umereno, jače i izrazito industrijalizirane, izvršena na osnovu klasifikacije koju je izvršio Igor Vrišer za katastarske opštine Slovenije (Vrišer, 1977).

industrija na iskorišćavanje mineralnih sirovina; olova, cinka, uglja, krečnjaka, laporaca isl., kao: Leposavić, T. Mitrovica, Vučitrn, Priština, Liplane, Kačanik.

Nakon deset godina povećava se broj slabo industrijaliziranih opština na 10 (ili 45,5 %) a jedna opština prelazi u grupu umerene industrijaliziranih opština (sadašnja Titova Mitrovica). Broj ne industrijaliziranih opština smanjuje se na 11 njih (ili 50 %). Do 1971. godine diferenciraju se opštine-regionalni centri (T. Mitrovica, Priština, Uroševac, Gnjilane, Prizren, Djakovica i Peć), u kojima se koncentrira 78,5 % ukupnog aktivnog stanovništva u industriji i rudarstvu (52,2 % stanovništva). Opštine, koje nisu regionalni centri a pripadaju grupi slabo industrijaliziranih su: Vučitrn, Kačanik, Leposavić i Liplane.

Kako su se razvili više opštinski centri nego opštine, to je i broj umerene industrijaliziranih centara veći (Djakovica, Kačanik, T. Mitrovica i Prizren), dok je broj slabo industrijaliziranih centara podjednak broju opština (10 njih).

Tabela 1: Opštine prema stepenu industrijalizacije

	Ne industrijalizirane manje od 7,5 % aktiv. st. u indus. i rudarstvu	Slabo ind. od 7,6 do 25,0 %	Umerene ind. od 25,1-42,5 %
1961. g.	Vi, Gl, Gnj, De, Dr, Is, Kl, Kam, Orah, Pe, Pod, Priz, Sër, Su, Ur.	Vuč, Djak, Kač, T. M, Lep, Lip, Pri.	-
1971. g.	Vi, Gl, De, Dr, Is, Kl, Kam, Orah, Pod, Sr, Su.	Vuč, Gnj, Djak, Kač, Lep, Lip, Pe, Pz, Pr, Ur.	T. M.
1981. g.	Vi, Vu, Gl, De, Dr, Is, Kl, Pe, Sr.	Gnj, Kam, Le, Li, Or, Pe, Pz, Su, Ur.	Dja, Kač, T. M., Pr.

SAP Kosovo kao celina 1961 godine bila je ne industrijalizirana regija sa svega 6,8 % aktivnog stanovništva u industriji i rudarstvu, a 1971 godine pripala tipu slabo industrijaliziranih regija sa 11,7 % odnosno

17,6 %* zaposlenih u industriji i rudarstvu u odnosu na aktivno stanovništvo.

Po klasifikaciji taksonomskih jedinica koja se primenjuje u Sovjetskom Savezu, kao industrijska mesta (punktovi)** mogu se smatrati relativno mlađji industrijski punktovi, koji su se razvili kao potencijalni ili izvedeni polovi rasta (Leposavić, Srbica, Glogovac, Klina, Orahovac, Suva Reka, Dečani idr.), čija je uloga iskorištavanje prirodnih i ljudskih resursa i prostorno širenje procesa industrijalizacije i pratećih socio-ekonomskih pojava. Industrijska čvorišta nalaze se u procesu razvoja u regionalnim centrima i oko njih. Do njihovog potpunog nastanka doći će sa njihovim kompletiranjem u tehno-ekonomske celine. Mada o industrijskim regijama*** u pravom smislu reči u primeru Kosova ne možemo govoriti, ipak se u dosadašnjem stepenu razvoja naziru izvesna regionalna okupljanja na osnovu prirodnih, energetskih i izvora radne snage.

Mineralno bogatstvo Kosova**** i njen geografski razmeštaj uticali su na dosadašnji privredni razvoj i gransko opredeljenje od značaja za celu zemlju. U početnom stadijumu razvoja (50-tih godina) granska struktura industrije je bila jednostavna, jer od celokupnog broja zaposlenih

* Mada po popisu 1981. g. nema podataka o broju aktivnog stanovništva po delatnostima (na nivou opština) mi smo koristili broj zaposlenih u industriji i rudarstvu u odnosu na ukupno aktivno stanovništvo.

** Industrijsko mesto (punkt) smatra se grupacija preduzeća unutar jednog grada, a industrijske čvorište-centar smatra se grad odnosno 2 ili više gradova i gradova satelita u kojima su industrijska preduzeća sjedinjena na osnovu jedinstvenog saobraćajnog položaja, sirovinske i energetske baze i uzajamnim proizvodno-tehnološkim vezama.

*** Industrijska regija (integralna ili granska) predstavlja proizvodno-prostornu zajednicu sa izraženom industrijskom strukturom i specijalizacijom na osnovu jedne razvijene i razgranate industrijske grane ili integracije više industrijskih grana.

**** Prema ekonomskoj proceni P. Radičevića 1974. godine ugalj učestvuje sa 30 %, metali 63 % i nemetali 7 % od ukupne vrednosti mineralnog bogatstva Kosova (Radičević, 1975).

u industriji i rudarstvo obojena metalurgija imala je dominantno mesto sa 49,6 % svih zaposlenih (Pushka, 1980). Ova grana zajedno sa industrijom građevinskog materijala (12,7 %), proizvodnjom uglja (12,4 %), nemetala (6,3 %), duvana (5,5 %), drva (5,1 %) i tekstila (4,0 %) imala 95,6 % od svih zaposlenih u industriji i rudarstvo Kosova.

Sedamdesetih godina u strukturi industrijskih grana uvode se još: metalna, elektro industrija, industrija papira, kože i obuće, gume, prehrambene itd. Od 16 zastupljenih grana po broju zaposlenih najprisutnije su: obojena metalurgija (25,8 %), tekstilna (17,5 %), proizvodnja uglja (13,3 %), metalna (6,5 %), građevinskog materijala (5,7 %), prehrambena (5,0 %) i drvna industrija (4,8 %). Ovih sedam industrijskih grana 1970. g. učestvovala su sa 78,6 % svih zaposlenih u industriji i rudarstvu Kosova.

Kasniji razvoj industrije doveo je do deverzifikacije granske strukture. Medjutim po podacima od 1983. g. u granskoj strukturi preovladjuje osam grana (74,8 % svih zaposlenih u industriji i rudarstvo Kosova). Najzastupljene su: tekstilna industrija (15,4 %), obojena metalurgija (14,1 %), metalna i mašinska (10,4 %), prehrambena (7,8 %), proizvodnja i prerada uglja (7,7 %), industrija građevinskog materijala (6,9 %) i proizvodnja sa distribucijom električne energije (6,6 %).

U razvoju i razmeštaju industrije Kosova utvrdili smo neke pravilnosti, kao što su:

- što je manji urbani centar opštine, manji je i broj zaposlenih u industriji,
- što je manji broj zaposlenih u industriji uglavnom preovladjuje jedna ili dve industrijske grane,
- što je manji industrijski centar, više je orijentiran na vlastite sirovine,
- što je noviji industrijski razvoj, te je više baziran na lokalnu sirovinску bazu, i

- što je neki centar veći i stariji u industrijskom razvoju, te je industrija raznovrsnija i bazira se na veći broj faktora lokacije (Pushka, 1984).

Na Kosovu 1983. g., na osnovu jedne aproksimativne ocene 50,9 % ukupno zaposlenih u industriji nalazi se u granama, koje se zasnivaju na osnovu vlastitih sirovina (u neposrednoj blizini i unutar Kosova).

Metodom standardne devijacije vrednosti učešća industrijskih grana po opštinama utvrdili smo industrijske grane, koje su razvijene iznad preseka date opštine. Grupiranjem sličnih i bližih grana po opštinama došli smo do industrijskih regiona. Na ovaj način uspeli smo diferencirati tri odnosno četiri regije:

1. severno Kosovska industrijska regija,
2. južno Kosovska industrijska regija,
3. Dukadjinska-Metohijska industrijska regija.

Treća industrijska regija mogla bi se podeliti na severnu i južnu Dukadjinsku-Metohijsku industrijsku regiju, mada imaju dosta zajedničkih elemenata.

Severnoj Kosovskoj industrijskoj regiji pripada 7 opština: Leposavić, T. Mitrovića, Vučitrn, Priština, Podujevo, Srbica i Glogovac. U ovoj regiji iznad proseka (znatno, izrazito i vrlo izrazito) razvijene su: obojena metalurgija, proizvodnja i prerada uglja, proizvodnja električne energije, tekstilna industrija, grafička i industrija građevinskog materijala. Pomenute grane ove regije učestvuju sa više od 75 % od ukupnog broja zaposlenih odnosnih grana na nivou Pokrajine. Najkarakteristične grane ove regije su: obojena metalurgija, energetika, hemijska i građevinskog materijala. Učešće ostalih grana je ispod proseka i opštine i Pokrajine. Između strukture industrijskih grana severne i južne Kosovske regije dobijena je slaba negativna korelacija, što znači da se ove dve regije po strukturi industrijskih grana razlikuju.

Južnoj Kosovskoj industrijskoj regiji pripadaju sledeće opštine: Liplane, Uroševac, Kačnik, Vitina, Gnjilane i Kamenica. Karakteristične industrijske grane ove regije su: industrija nemetala, drvena, tekstilna, prehrambena, duvanska industrija, industrija građevinskog materijala i crna metalurgija. Tako npr. industrija nemetala ove regije učestvuje sa 94,6 % u ukupnom broju zaposlenih ove industrije Pokrajine, industrija papira sa 75,3 %, duvanska 68,6 %, drvena 47,5 %, građevinskog materijala 44,3 % i crna metalurgija sa 42,3 %. Preradivačke akumulativne industrijske grane (metalna, mašinska, elektro, hemijska industrija) su manje zastupljene. U Uroševcu znatno su razvijene crna metalurgija (šavne cevi), zatim drvena i prehrambena industrija, u Gnjilanu tekstilna i duvanska, u Kačaniku građevinskog materijala, a u Kamenici i Liplanu industrija nemetala.

Dukadjinska (Metohijska) industrijska regija obuhvata 9 opština: Peć, Istok, Klinu, Dečane, Djakovicu, Prizren, Orahovac, Suvu Reku i Dragaš. U ovoj regiji najkarakteristične grane su: metalna, elektro i hemijska industrija, zatim tekstilna, kože i obuće, gume i prehrambena industrija. Peć je poznat po metalnoj industriji, te industriji kože i obuće i prehrambenoj industriji. Djakovica po tekstilnoj i metalnoj industriji, Prizren po hemijskoj, tekstilnoj i industriji obuće. Suva Reka se specijalizirala za industriju gume i prehrambenu, Orahovac po hemijskoj i prehrambenoj, Dragaš po tekstilnoj, Dečane i Istok po drvnoj industriji, a Klina po izvadjanju boksita. U ovoj regiji iznad 50 % ukupno zaposlenih u industriji Kosova, zastupljena su: metalna (57 %), hemijska (62,4 %), tekstilna industrija (63,1 %), industrija kože i obuće (100 %), gume (85 %) i prehrambena industrija sa 46,4 %.

Osim prehrambene i drvene industrije koje imaju sirovinsku osnovu u svojoj regiji i na Kosovu, ostale grane uvoze sirovinu iz ostalih delova zemlje i inozemstva. Takodjer električna industrija iz Peći, metalna iz Prizrena, te tekstilna i farmaceutska osiguravaju sirovine iz Kosova i izvan nje.

Specifične grane severnog dela ove regije bile bi: drvna, elektro industrija, metalna industrija, a za južni deo; hemijska, industrija gume, farmaceutska. Zajedničke grane su: prehrambena, duvanska, tekstilna i kože i obuće.

U buduću treba očekivati dalju specijalizaciju u nosećim industrijskim granama ali i jaču kooperaciju između centara regija i između regija. Dosadašnja struktura industrije Kosova nije dala najbolje rezultate kako u pogledu akumulacije kapitala tako i zaposlenosti. Učešće industrije u ukupnom broju zaposlenih Kosova već duže vreme ne prelazi vrednost od 35 %, dok učešće u stvorenom nacionalnom dohodku ne prelazi vrednost 40 %. To je indikacija da treba nastojati da se menja dosadašnja struktura industrije, orijentacijom na akumulativne i radne intenzivne industrijske grane. Novim programima treba nastojati da se zaokružuju tehnološko-ekonomske celine.

Tabela 2: Struktura zaposlenih po industrijskim granama u regijama 1983. godine

Industrijske grane	Severno Kosovska ind. regija		Južno Kosovska ind. regija		Dukadjinska- (Metohijska) ind. regija	
	%	učešće u SAP Kos. %	%	učešće u SAP Kos. %	%	učešće u SAP Kos. %
1	2	3	4	5	6	7
UKUPNO	100	45,5	100	18,8	100	35,7
Proizvodnja i distrib. el. energije	11	77,1	1,7	5,1	3,2	17,8
Proizv. i prerada uglja	16	96,8	1,3	3,2	-	-
Crna metalurgija	5	57,7	8,1	42,3	-	-
Obojena metalurg.	29	95,8	-	-	1,9	5,0
Indus. nemetala	0,3	5,4	14,2	94,6	-	-
Metalo prerad. ind. industrija	6,0	27,1	8,6	15,9	16,3	57,0
Elektro industr.	4,2	46,4	2,1	9,7	5,1	43,9
Hemijska ind.	4,4	34,7	0,9	2,9	10,1	62,4

1	2	3	4	5	6	7
Ind. gradj. materijala	5,2	34,5	16,0	44,3	4,0	21,3
Drvena industr.	1,9	20,8	10,7	47,5	3,8	31,7
Industr. papira	0,7	19,9	6,2	75,3	0,2	4,8
Tekstilna industr.	6,7	20,1	13,4	16,7	26,7	63,1
Indus. kože i obuće	-	-	-	-	10,5	100,0
Industr. gume	0,8	14,8	-	-	5,7	85,0
Prehrambena ind.	5,1	30,5	9,3	23,1	9,9	46,4
Duvanska industr.	0,3	6,2	6,8	68,6	1,3	25,2
Grafička industr.	4,6	79,0	0,6	4,7	1,0	16,3
Proizv. raznovrsnih proizvoda	-	-	-	-	0,1	100,0

Literatura :

- Mumford, L., 1938, The culture of cities. New York.
- Perroux, F., 1969, L'economie du XXe siecle. Paris.
- Piha, B., 1973, Prostorno planiranje. Beograd.
- Pjanić, L., 1972, Prostorna ekonomija. Beograd.
- Pushka, A., 1980, Industrializacija Kosova kao inovacioni proces. Geographica Slovenica 10, IGU, Ljubljana, s.237-250.
- Pushka, A., 1984, Prirodni resursi i teritorijalna podela rada u SAP Kosovo, Jugoslovenski simpozij, Priština.
- Pushka, A., 1986, Lokacioni i aktiviteti primare, rukopis, Priština, prema radu B. Jovanovića, 1978, Ekonomske zakonitosti, Ekonomia, Priština.
- Radičević, P., 1975, Mineralna sirovinna baza SAP Kosova kao faktor privrednog razvoja i njena kompleksna geološko-ekonomska ocena. Beograd.
- Regionalno prostorno planiranje, publikacije OUN, prevod SZU, Beograd, 1967.
- Vrišer, I., 1977, Industrializacija Slovenije. Ljubljana.
- Žikić, J., 1986, Lokacija industrije. Rukopis.

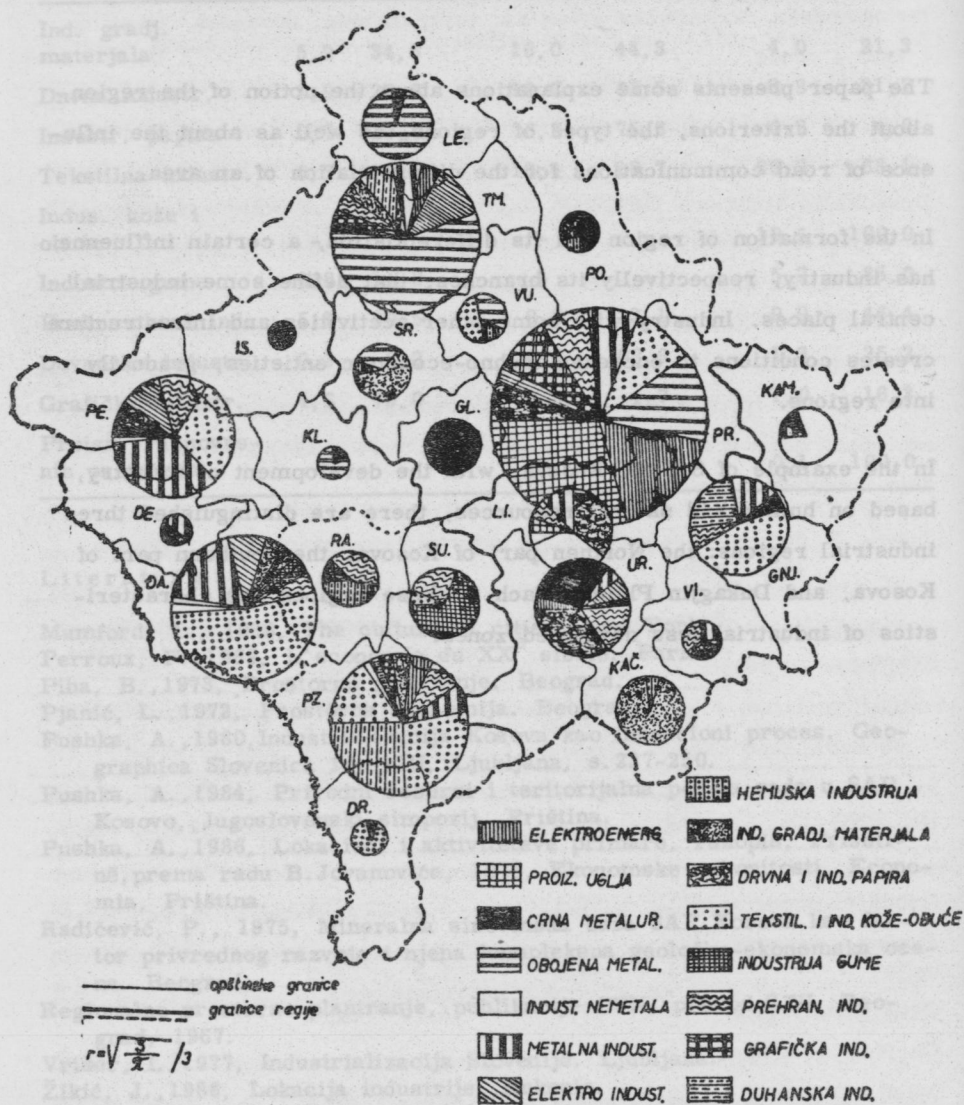
THE INFLUENCE OF INDUSTRY ON FORMATION OF REGIONS -
CASE OF S A P KOSOVA

The paper presents some explanations about the notion of the region, about the criterions, the types of regions, as well as about the influence of road communications for the differentiation of an area.

In the formation of region and its differentiation, a certain influence has industry, respectively its branches, that define some industrial central places. Industry with some other activities and infrastructure creates conditions to increase techno-economic entities, gradually into regions.

In the example of SAP of Kosova, with the development of industry, based on human and natural resources, there are distinguished three industrial regions: the Northern part of Kosova, the Southern part of Kosova, and Dukagjin Plaine. Each of these regions has characteristics of industrial less developed zones.

ZAPOSLENI U INDUSTRIJI KOSOVA 1983 GODINE

REGIONALNI RAZVOJ U SR SLOVENIJI**

Igor Vrišer*

IZVLEČEK

UDK 911:711(497.12)

Na osnovi devetih kazalcev je za dvanajst regij v okviru SR Slovenije prikazan regionalni razvoj v obdobju 1952 - 1982.

ABSTRACT

UDC 911:711(497.12)

REGIONAL DEVELOPMENT IN THE SOCIALIST REPUBLIC OF SLOVENIA

The study tries to reveal fluctuations in the level of regional development for 12 regions in Slovenia during the years 1952 to 1982, using nine indicators.

I.

Medžu užim regionalnogeografskim temama je, po mom mišljenju, od posebnog značaja regionalni razvoj, to jest analiza dosadašnjeg društvenog razvoja, postignuti stupanj socijalno-ekonomskog razvoja i dosadašnji problemi prirodnog, društvenog i ekonomskog značaja i njihova uloga u budućem razvoju regije. Regionalni razvoj u suštini obuhvata kompleks društveno-ekonomskih faktora te, u ne baš maloj mjeri, zavisi od prirodnih izvora i općih društvenih prilika u regiji. Iz neobjašnjivih razloga jugoslovenski geografi prepuštaju tu tematiku ekonomskim parametrima (npr. o narodnom dohotku, vrijednosti osnovnih sredstava, investicijskim ulaganjima, zaposlenosti itd.) u regiji. Pri tome zanemaruju druge za regionalni razvoj relevantne faktore kao što su prirodni izvori, socijalnogeografski odnosi, očuvanje okoline i naročito teritorijalna podjela rada u regiji. Smatram da je takvo pasivno shvaćanje geografa štetno jer prepušta tu izrazito geografsku tematiku drugoj struci i time siromaši regionalnu geografiju.

* Dr., redni prof., Oddelek za geografiju, Filozofska fakulteta, 61000 Ljubljana, Aškerčeva 12.

** Regionalni razvoj v SR Sloveniji, Ekonomska revija, 4, 1985, p. 272-288. Tu je predstavljen skraćeni prikaz studije.

Pojam regionalnog razvoja* je novijeg izvora. Poslijeratni društveno-ekonomski razvoj je gotovo u svim zemljama ukazao na činjenicu da regionalne razlike koje nastupaju u privrednom i socijalnom životu pokrajina, država i kontinenata imaju dublji društveni značaj. Postalo je očigledno da treba uzimati u obzir uz sektorsku i prostornu (teritorijalnu) podjelu rada (Vrišer, 1978). Ona proizlazi iz općih socijalno-ekonomskih odnosa i prilika i ima određene eklatantne ekonomskogeografske i regionalnogeografske uvjete i specifičnosti. Zanimljivo je da su se nove ideje, bez obzira na njihovu aktualnost, vrlo teško prihvaćale u privrednim ideologijama kako kapitalističkog tako i socijalističkog svijeta (Ambrožič-Počkar, 1975). Zbog toga su još danas rijetke zemlje u kojima je politika regionalnog razvoja prihvaćena u cjelini te kompleksno uključena u ekonomsko, odnosno društveno planiranje. Obično se rješavaju samo pojedini zaoštreni problemi koji izazivaju socijalne, političke ili etničke probleme i suprotnosti. Druga karakteristika dosadašnje politike regionalnog razvoja je njena prvenstvena usmjerenost na rješavanje problema manje razvijenih područja. Daleko manje pažnje se posvećivalo depresijskim područjima ili različitim aglomeracijama iako su u tim oblastima postojali određeni teški ili potencijalni problemi (npr. zastarjelost industrijskih postrojenja, degradacija okoliše, neodgovarajuća infrastruktura itd.). Samo povremena pažnja ukazivala se je različitim specifičnim regionalnim problemima, npr. agrarna prenaseljenost, zapošljavanje, odumiranje rudnika, prekvalificiranje radnika, dopuna infrastrukturne mreže itd. (Report ..., 1983).

U Jugoslaviji smo uglavnom slijedili taj razvoj s izuzetkom pomoći manje razvijenim predjelima. Toj pomoći se od samog osnivanja socijalističke Jugoslavije pridavala posebna pažnja koja je bila uključena u sve planske akte. Interesantno je da se je taj razvojni problem mnogo godina rješavao samo na razini federalnih jedinica. Tek potkraj šestidesetih godina pojavilo se saznanje da postoje nerazvijena područja i

* Regional development, aménagement du territoire, Raumforschung und Raumplanung.

(Lačni ..., 1969) unutar razvijenih jedinica te da i ona trebaju posebnu brigu. U tom smislu su gotovo sve federalne jedinice usvojile posebne republičke zakone o uskladjivanju, odnosno o pospješivanju regionalnog razvoja nedovoljno razvijenih općina, kasnije i mjesnih zajednica i pograničnih predjela (Šakota, 1977). Na taj način se je u jugoslaven-skoj politici regionalnog razvoja formirala dvojaka praksa: pomoć nedovoljno razvijenim na federalnoj razini i pomoć manje razvijenim unutar federalnih jedinica. Pospješivanje regionalnog razvoja izvodilo se je posebnim fondovima, subvencioniranim kamatama i udruživanjem rada i sredstava. Karakteristično je da se do danas nije prakticirala pomoć drugim ekonomski ili društveno pogodženim područjima, npr. depresijskim ili područjima ugroženom prirodnom okolinom. Ovakvo sužena politika regionalnog razvoja ostala je aktualna sve do danas jer i posljednji društveni dokumenti ostaju na starim shvaćanjima i dopuštaju jedino diskusiju o opredeljivanju nedovoljno razvijenih područja i o mjerilima za njihovo svrstavanje (Komisija ..., 1983). O širem uključivanju regionalne razvojne politike u opću plansku politiku nije bilo nikakvih poticaja. Čak i većina naučnih publikacija o toj tematici sužava diskusiju na problem razvijenosti i na raspravu o ekonomskim indikatorima razvijenosti, a izostavlja socijalne i prirodne faktore (Stajić, Sicherl, Bolčić, 1971).

Iz svega toga proizlazi:

- da su regionalni razvojni problemi za mnoge političare i privrednike premalo aktualni, iako je poznato da se oni godinama kumuliraju i da je tada njihovo rješavanje mnogo teže i skuplje (slično kao i s degradacijom okoline),
- da još uvijek nemamo odgovarajuće metodologije koja bi na objektivnan način omogućavala mjerenje regionalne razvijenosti i uspoređivanje s drugim regijama,
- da postoje poteškoće s podacima i indikatorima koji moraju biti reprezentativni i u dugim serijama da bismo dobili pravilnu sliku o

razvoju i mogućnost usporedjenja. Posebno pitanje je kako te različite indikatore ujediniti u jedan zajednički nazivnik i time olakšati uspoređivanje.

II.

Na osnovi navedenog želim u ovom prilogu pokazati na primjeru SR Slovenije slijedeće:

1. kakav je bio regionalni razvoj u poslijeratnim godinama u pojedinim regijama i
2. da li su se regionalne razlike smanjivale ili povećavale, naročito poslije usvajanja republičkih zakona u uskladženom regionalnom razvoju od 1971. godine dalje.

Metoda mjerenja. Složeni problem mjerenja regionalnog razvoja pomoću različitih indikatora i pojava pokušao sam riješiti jednostavnim i svima razumljivom metodom: sve upotrebljene indikatore (devet po broju) mjerio sam u indeksima od republičkog prosjeka. Republički prosjek je uvijek iznosio 100, ako je pojava imala nižu vrijednost indeks iznosio je od 0 do 100, a ako je bio iznad prosjeka imao je vrijednost iznad 100. Budići da su indeksi relativni i neimenovani brojevi možemo ih računsko obradživati. Na toj osnovi smo indekse svih devet pokazatelja za pojedinu regionalnu jedinicu sakupili i izračunali njihovu aritmetičku sredinu, odnosno, prosječni indeks regije. Iz njega je bilo vidljivo za koliko indeksnih točaka (postotaka) je bila regionalna jedinica iznad ili ispod republičkog prosjeka i kako se je u godinama proučavanja mijenjao njezin položaj u usporedbi s drugim regijama. Kao sve statističke metode i ova je imala neke slabosti. Njezina najveća mana je bila u tome da je pokazivala samo relativni stupanj razvijenosti, a ne i apsolutni. Na konačni rezultat mnogo su utjecale neke abnormalne ili iznimne vrijednosti pojedinih pokazatelja. S druge strane njegova glavna prednost bila je u tome da su se rezultati mogli uspoređivati međusobno za više vremenskih presjeka. Time smo dobili vremenske serije o mijenjanju položaja regionalne jedinice tokom više godina.

Indikatori. Upotrijebili smo devet indikatora koje je usvojio i republički zakon o ubrzavanju uskladženog regionalnog razvoja u SR Sloveniji (Uradni list SRS 30/80) koji su bili relevantni za opredeljenje razvijenosti općina, odnosno mjesnih zajednica i drugih geografskih područja. Ti pokazatelji predstavljaju tri značajna aspekta društveno-ekonomskih prilika: ekonomsko, socijalno i opskrbno stanje. Republičko zakonodavstvo ih upotrebljava već više godina i prema tome možemo ih smatrati provjerenima. Bili su upotrebljeni sljedeći pokazatelji:

1. Udio zaposlenih u radnom kontingentu stanovništva,
2. vrijednost aktivnih osnovnih sredstava društvenog sektora po radno sposobnom stanovniku,
3. razvoj stanovništva u određenim razdobljima (između popisa stanovništva),
4. narodni dohodak po stanovniku,
5. udio negrarnog privrednog sektora u društvenom proizvodu cjelokupne privrede,
6. promet u trgovini na malo po stanovniku,
7. udio studenata viših i visokih škola u cjelokupnom stanovništvu,
8. udio predškolske djece u odgojno-obrazovnim ustanovama od cjelokupnog broja predškolske djece,
9. broj liječnika na 10.000 stanovnika.

Na žalost, neki od navedenih indikatora su djelomično kvarili račune; najviše problema bilo je s pokazateljem "vrijednost aktivnih sredstava" i "zaposleni u radnom kontingentu stanovništva". Za neke su nedostajali podaci za prve poslijeratne godine (udio predškolske djece, udio studenata).

Regionalne jedinice. Za analizu na regionalnoj ravni upotrijebili smo 12 regija koje se upotrebljavaju u republičkom zavodu za društveno planiranje i koje se uglavnom slažu s regionalizacijom S. Ilešića (1981). Te regije su danas i međuopćinske zajednice. Regionalne jedinice su bile sljedeće:

Pomurska regija	Posavska regija	Gorenjska regija
Podravska regija	Dolenjska regija	Goriška regija
Koruška regija	Zasavska regija	Notranjska regija
Savinjska regija	Osrednje-slovenska regija	Obalna regija

Budući da su današnje općine bile osnovane 1958. godine morali smo za raniji period upotrijebiti nekadašnje srezove (kotare). Oni su pojedinačni ili udruženi bez većih odstupanja odgovarali izabranim regijama, odnosno današnjim međuopćinskim zajednicama. Iako se nisu potpuno podudarali smatrali smo da tim pojednostavljenjem nismo napravili neku veću grešku.

Vremenski presjeci. Statistička gradža uvjetovala je izbor vremenskih presjeka. U prvim poslijeratnim godinama jugoslavenska statistika donosila je dosta oskudne podatke. Njezin redovni rad je počeo tek poslije 1952. godine. Nakon 1960. godine dostupni su prvi podaci o današnjim općinama. Zbog toga smo bili prisiljeni da analizu regionalnog razvoja na razini regija ograničimo na 1952., 1961., 1966., 1971., 1976., i 1982. godinu što se uglavnom podudara i s popisima stanovništva. Detaljniju analizu na razini općina izveli smo za 1961., 1971. i 1982. godinu (rezultate te analize ne navodimo u ovom referatu).

III.

Osnovna konstatacija iz sprovedene analize regionalnog razvoja u SR Sloveniji prema opisanom postupku je da su se u periodu 1952 - 1982, razlike postupno smanjivale. Međutim, te promjene nisu bile niti brze niti jednakomjerne. Bile su u tijesnoj vezi s općim društveno-ekonomskim prilikama i privrednom politikom. Konstatacija se najbolje vidi iz indeksa za pojedine regije.

Stupanj postignute društveno-ekonomske razvijenosti slovenskih regija mjerjen u indeksnim točkama od prosjeka SR Slovenije (= 100) na osnovi devet pokazatelja:

Regija	1952.*	1961.	1966.	1971.	1976.	1982.
Pomurska	54,4	57,6	64,1	64,5	67,3	73,1
Podravska	107,1	96,9	93,5	91,2	93,4	91,0
Koruška	100,4	96,2	88,3	80,8	90,9	89,7
Savinjska	94,2	85,2	89,3	84,1	91,5	94,3
Posavska	63,4	60,0	61,9	61,6	67,3	90,8
Dolenjska	55,0	65,7	72,1	72,2	72,4	89,7
Zasavska	130,9	107,2	102,3	100,2	101,2	95,1
Središnja slo-						
venska	139,8	136,0	142,4	137,8	122,3	117,5
Gorenjska	132,2	110,9	115,3	106,1	108,8	103,1
Goriška	73,7	83,1	89,1	91,6	98,8	97,8
Notranjska	68,1	78,0	94,5	106,0	85,4	87,8
Obalna	69,2	115,9	117,8	120,9	125,2	113,7
SR Slovenija	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Smanjivanje razlika nije bilo pravolinijski već bilježimo pojedine otklone. Stanje 1952. g. s velikim razlikama izražava naslijeđene regionalne razlike nastale pod utjecajem kapitalističkog sistema predratnih

* Nedostaju dva indikatora: aktivna osnovna sredstva na radno sposobnog stanovnika i udio studenata. Razlike između najmanje i najviše razvijenih regija iznosile su 1952. godine 85,4 indeksne točke. Godine 1982. su se smanjile na 44,4 indeksne točke. Pojedinih godina su bile:

1952.	85,4 indeksne točke	1971.	76,2 indeksne točke
1961.	78,4 indeksne točke	1976.	57,9 indeksnih točaka
1966.	80,5 indeksnih točaka	1982.	44,4 indeksne točke

razdoblja. Očigledna je duboko izražena polarizacija na razvijene (Zasavje, Gorenjska i Središnja Slovenija) i nerazvijene (Pomurje, Dolenjska, Posavje, Goriška, Notranjska) koji zaostaju za prosjekom za 30-40 posto. Tri regije imaju republički prosjek: Podravje, Koruška i Savinjska.

Na smanjenje razlika 1961. g. su, prema svemu sudeći, utjecala ulaganja u industriju i infrastrukturu u manje razvijenim regijama (u Dolenjskoj, Goriškoj, Notranjskoj, a naročito Obalnoj regiji). Do izražaja je vjerovatno došla i djelomična decentralizacija podsticanja uvođenjem komunalnog sistema i povećanjem privredne samostalnosti novih općina.

U 1966. g. bilježimo ponovno povećanje regionalnih razlika. Privredna liberalizacija u tom periodu je zasigurno išla u korist razvijenih regija i to naročito Središnje Slovenije. U tom periodu se pokazuju prvi znaci relativnog smanjenja uloge nekih starijih industrijskih regija (Zasavje, Koruška, Podravje). Povećanje regionalnih razlika pobudilo je u Sloveniji mnogobrojne primjedbe jer se prilike ni u 1971. g. nisu bitno promijenile. Određena pozitivna pomjeranja su u to vrijeme zabilježena samo u korist Obalne, Notranjske i Goriške regije. Kod ostalih manje razvijenih regija zapažamo stagnaciju, a u starim industrijskim područjima nazadovanje.

Tek posle 1971. g. došlo je, izvodženjem nove regionalne razvojne politike na osnovi posebnih zakona o uskladženom regionalnom razvoju, do preokreta. Godine 1976. se amplituda razlika smanjila na 57,9 indeksnih točaka. U to vrijeme su izrazit razvoj postigle Dolenjska, Goriška i Savinjska regija. U poslednjem petogodišnjem periodu do 1982. godine se je konačno popravio i položaj Pomurske i Posavske regije. Relativno se snizio i visoki položaj Središnje slovenske (ljubljske) regije i Obalne regije, koje su u prethodnom razdoblju doživljavale izrazitu konjunkturu na račun velikih ulaganja i koncentracije kapitala. Nije se bitno promijenio ni položaj Podravske i Koroške regije koje su se zbog

stagnacije našle ispod republičkog prosjeka. Jak pad bilježimo kod Zasavske regije koja je sve do 1965. g. bila industrijsko srce Slovenije, a se je sada pretvorila u depresivno područje. Još uvijek je ostao problematičan položaj Pomurske regije koja zaostaje za prosjekom za 17 indeksnih točaka. Središnja slovenska i Obalna regija su zadržale svoj visoki položaj. Ipak treba napomenuti da je visoki položaj Obalne regije izraz njenih posebnih komparativnih prednosti (posebno položaja na Jadranskoj obali) i koje su još uvijek premalo iskorištene.

Opisano smanjivanje regionalnih razlika zapažamo na regionalnoj kao i na općinskoj razini samo da su tu one ostale i dalje vrlo velike i zabrinjavajuće. Politika uskladenog regionalnog razvoja pokazala je na općinskoj razini manje uspjeha i mnogo veću zavisnost od konkretne mikroregionalne situacije.

Literatura :

- Ambrožič - Počkar, M., 1975: Nekateri aspekti akcije za reševanje problema neenakomernega razvoja posameznih območij v Jugoslaviji in nekaterih državah v Evropi. *Ekonomika revija* 26, št.2, Ljubljana, s.227-235.
- Ilešič, S., 1981: Redakcijska zasnova in struktura predvidene regionalnogeografske monografije Slovenije, *Geografski vestnik* LIII, Ljubljana, s.103-114.
- Komisija zveznih družbenih svetov za vprašanja gospodarske stabilizacije, 1983, *Regionalni vidik razvoja Jugoslavije*.
- Kubović, B., 1974: *Regionalna ekonomika*. Zagreb.
- Lačni i siti Slovenci, 1969. Maribor.
- Report of an Inquiry into Regional Problems in the United Kingdom, 1983, *Regional Studies Association*, Norwich.
- Rosić, I.M., 1979: *Regionalna ekonomika Jugoslavije*. Kragujevac.
- Stajić, S., P.Sicherl, S.Bolčić, 1971: Kriteriji i metodi za merenje stepena razvijenosti nerazvijenih područja Jugoslavije, IEN, Beograd.
- Šakota, I., 1977: Privredno nedovoljno razvijena područja u republikama i autonomnim pokrajinama 1976-1980. *Jugoslovenski pregled* XXI, št.6, Beograd, s.223-228.
- Vrišer, I., 1976: *Regionalno planiranje*. Ljubljana, p.50-57.

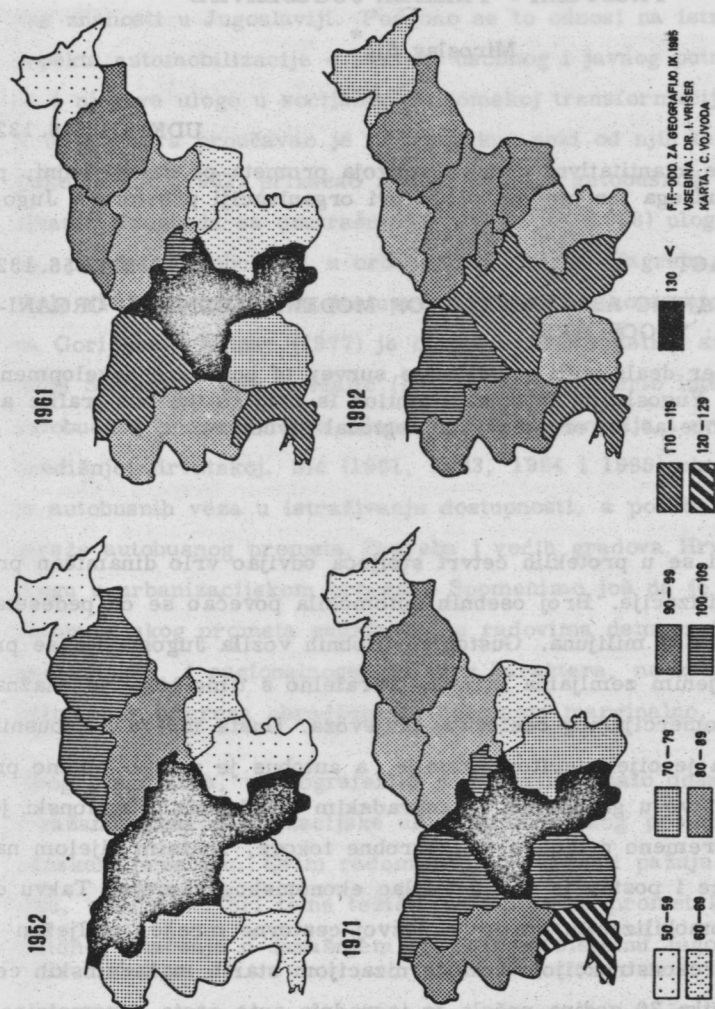
REGIONAL DEVELOPMENT IN THE SOCIALIST REPUBLIC OF SLOVENIA

During the post war period it has been gradually established that even "regional differences" have a deep social significance. There are but a few countries in the world which implement an integral regional development policy. In Yugoslavia, for instance, the assistance to the less developed regions has been the principal objective of this policy.

The study tries to reveal fluctuations in the level of regional development for 12 regions in Slovenia during the years 1952 to 1982, using nine indicators to show the development of productive forces, the effects of the functioning of productive forces, and the growth of social standard. The study also points at the results of the policy of a more balanced regional development which was introduced in the seventies and has been used ever since.

The level of development reached was measured in index points against the existing republican mean. Finally the mean of all the nine indicators was calculated.

Thus obtained findings indicate that the regional differences have been gradually eliminated thanks to industrialization, decentralization of management, and a more balanced regional development which has been imposed since the year 1972. Nevertheless, regional differences between the most and the least developed regions continue to be considerable. The differences among various communities are even greater.

Stupanj društveno-ekonomske razvijenosti u slovenskim regijama
 mjerjen u indeksnim točkama od prosjeka SR Slovenije na osnovu
 devet indikatora u 1952., 1961., 1966., 1971., 1976. in 1982.g.

**AUTOBUSNI PROMET KAO FAKTOR SUVREMENE ORGANIZACIJE
PROSTORA - PRIMJER JUGOSLAVIJE**

Miroslav Sić*

IZVLEČEK

UDK 911:656.132

Podan je kvantitativni pregled razvoja prometa po zadnji vojni, posebno avtobusnoga ter njegova vloga pri organizaciji prostora v Jugoslaviji.

ABSTRACT

UDC 911:656.132

BUS TRAFFIC AS A FACTOR OF MODERN REGIONAL ORGANIZATION: YUGOSLAVIA

The paper deals with quantitative survey of postware development of traffic in Yugoslavia. Special attention is paid to the bus traffic and its significance as an organizer of regional structure.

Uvod

U Jugoslaviji se u proteklih četvrt stoljeća odvijao vrlo dinamičan proces automobilizacije. Broj osebnih automobila povećao se od pedesetak tisuća na blizu 3 milijuna. Gustoćom osobnih vozila Jugoslavija se približila razvijenim zemljama svijeta. Paralelno s time tekla je snažna ekspanzija komercijalnog cestovnog prijevoza. Gusta mreža autobusnih linija pokrila je cijeli teritorij zemlje, a autobus je postao tipično prijevozno sredstvo u gradovima i vangradskim sredinama. Kamionski je promet istovremeno privukao velike robne tokove, znatnim dijelom na račun željeznice i postao je važan činilac ekonomskog razvoja. Takvu dinamičnu automobilizaciju pratio je razvoj cestovne mreže, obilježen prvenstveno rekonstrukcijom i modernizacijom starih makadamskih cesta. Od početka 70. godina počela je izgradnja auto-cesta, prometnica namijenjenih isključivo automobilskom prometu, čime je otvoren proces koji je već znatno ranije započeo u razvijenim evropskim zemljama.

* Dr.,izr. prof., Geografski zavod, Prirodoslovno matematički fakultet, 41000 Zagreb, Maruličev trg 19.

Karakteristično je da era automobila nije privukla veću pažnju geografske znanosti u Jugoslaviji. Posebno se to odnosi na istraživanje užeg aspekta automobilizacije - razvoja osobnog i javnog putničkog prijevoza i njegove uloge u socijalno-ekonomskoj transformaciji prostora. Mali broj autora proučavao je tu tematiku, neki od njih tek povremeno. Tako je Ilić (1962) prikazao mjesto u ulogu autobusnog prometa u povezivanju Beograda sa unutrašnjošću, a Žuljić (1968) ulogu prometnih veza, posebno autobusnih, u urbanizaciji okolice Zagreba. L. Gosar i Peterle (1976) istražili su dostupnost i funkcionalnost autobusnog prometa na Goriškem, Mlinar (1977) je obradio karakteristiku autobusnog prometa Slovenije, dok je Malić (1980, 1981) usmjerio interes na centre autobusnog prometa te na odnos centralnih funkcija i prometnih veza u Središnjoj Hrvatskoj. Sić (1981, 1983, 1984 i 1985) ukazao je na značenje autobusnih veza u istraživanju dostupnosti, a posebno je analizirao mreže autobusnog prometa Zagreba i većih gradova Hrvatske i njihovu ulogu u urbanizacijskom procesu. Spomenimo još da je problematika automobilskeg prometa sadržana i u radovima demografskog, urbano-geografskog, i regionalnogeografskog karaktera, no kako nije bila od primarnog interesa obradžena je uglavnom marginalno.

Zbog svega toga, u geografskim je radovima malo došao do izražaja i važan aspekt organizacijske uloge automobilskeg prometa na jugoslavenskom prostoru. Ovim radom želimo skrenuti pažnju na tu problematiku, stavljajući pri tome težište na autobusni promet kao element specifičnog značenja u današnjem prometnom sistemu Jugoslavije.

Mjesto autobusnog prometa u prometnom sistemu Jugoslavije

Javni cestovni promet glavni je oblik međumjesnog putničkog prijevoza u Jugoslaviji. God. 1985. autobusima je prevezeno 1,024 milijarde putnika odn. 88,0 % od ukupnog broja, a željeznicom 126 milijuna putnika ili 10,8 %. Uloga ostalih vrsta prometa u prijevozu putnika - pomorskog (8,0 mil, 0,7 %), zračnog (5,3 mil, 0,5 %) i riječno-je-

zerskog (0,1 mil, 0,0 %), neznatna je. I drugi karakterističan podatak, prijevozni učinak mjeren putničkim kilometrima, pokazuje slične odnose. U autobusnom prometu ostvareno je 31,5 milijardi putničkih kilometara odnosno 63,0 % od ukupnog prijevoznog učinka, u željezničkom prometu 12,0 milijardi pkm ili 24,0 %, a kod svih ostalih vrsta prometa 6,5 milijardi pkm ili 13,0 %. Nešto niži postotni udio autobusa posljedica je kraćeg prijevoznog puta nasuprot željezničkom i posebno zračnom prometu kod kojih je taj put znatno duži.

Za ocjenu uloge autobusnog prometa u Jugoslaviji nisu dovoljni samo podaci o međumjesnom autobusnom odn. javnom cestovnom putničkom prometu. Razvijen autobusni promet postoji i u gradskim sredinama, a službena ga statistika uključuje u širu skupinu gradskog prometa, zajedno sa tramvajima i trolejbusima. Prema statističkom obuhvatu 1985. godine, gradski promet organiziran je u 96 gradova Jugoslavije. S izuzetkom Beograda, Zagreba, Sarajeva i Osijeka, koji imaju složenije sisteme javnog prijevoza, u svim ostalim gradovima postoji samo autobusni prijevoz. Već spomenute 1985. sredstvima javnog gradskog prometa prevezeno je 2,572 milijarde putnika, od čega autobusima oko 82 % što u apsolutnom iznosu daje 2,109 milijardi putnika. To pokazuje da autobusni promet ima primarno značenje i u gradskim područjima.

Velika uloga autobusa u međumjesnom putničkom prijevozu i još izrazitija u gradskom prijevozu jasno ističe dominantan položaj autobusnog prometa u prometnom sistemu Jugoslavije. Takav njegov položaj rezultat je u prvom redu dinamičnog procesa automobilizacije, tokom kojega su potisnuti ostali oblici javnog prijevoza, osobito željeznica. Ekspanziji autobusa pogodovali su i ostali faktori, unutar prometnog sistema i izvan njega.

S razvojem automobilizacije bitno su izmijenjeni odnosi između željeznčkog i autobusnog prometa, dvaju glavnih oblika međumjesnog putničkog prijevoza. Neposredno iza rata željeznica je bila glavni prijevoznik putnika, a zatim je, sa sve jačim širenjem autobusnog prometa, njezi-

na uloga počela slabiti. Sredinom 60. godina (1966) autobus dobija pre-vlast i dalje snažno ekspandira prevozeći početkom 80. godina devet desetina svih putnika. Tada je izgleda dostignut i maksimum njegovog razvoja jer u slijedećih nekoliko godina, pod utjecajem opće ekonom-ske krize i povezano s time pogoršanih uvjeta poslovanja, ispoljava tendenciju stagnacije.

Tabela: Prevezeni putnici u željezničkom i cestovnom prometu Jugo-slavije 1950-1985 (u mil.)

Godina	Ukupno		Željeznički promet		Cestovni promet	
	Aps.	%	Aps.	%	Aps.	%
1950	209	100,0	179	85,6	30	14,4
1955	193	100,0	164	85,0	29	15,0
1960	304	100,0	212	69,7	92	30,3
1965	436	100,0	236	54,1	200	45,9
1970	650	100,0	157	24,2	493	75,8
1975	954	100,0	129	13,5	825	86,5
1980	1046	100,0	107	10,2	939	89,8
1981	1059	100,0	105	9,9	954	90,1
1982	1020	100,0	111	10,9	909	89,1
1983	1134	100,0	117	10,3	1017	89,7
1984	1211	100,0	118	9,7	1093	90,3
1985	1150	100,0	126	11,0	1024	89,0

Izvor: SGJ-1980, 1986.

Na veliku ulogu autobusa u prometnom sistemu Jugoslavije utjecao je i slabiji razvoj osobnog automobilskeg prometa. Iako u 1985. dostignu-ta već relativno visoka gustoća osobnih automobila (8,2 stan./1 osob. automobil), mobilnost je tih automobila ostala relativno niska, tako da višekratno zaostaje za mobilnošću u razvijenim evropskim zemljama. U Jugoslaviji je 1979. godine na osobni automobil otpadalo 1552 putnička kilometra po stanovniku prema 4617 u Švicarskoj, 5830 u Austriji, 7050 u SR Njemačkoj i 7120 u Francuskoj (Bejaković, 1984). Ograni-čeno korištenje automobila kao osobnog prijevoznog sredstva pogodovalo

je jačem razvoju autobusnog prometa, to tim prije što ni željeznica nije bila u stanju da preuzme značajniju ulogu u putničkom prijevozu, osobito na kraćim udaljenostima. Usporedba strukture unutrašnjeg putničkog prometa u Jugoslaviji i Francuskoj potvrđuje navedene konstatacije. Bitna razlika između te dvije zemlje određena je prijevoznim učinkom odn. ulogom osobnog automobila: u Francuskoj, zemlji visoke automobilizacije, osobni automobil ima dominantan položaj u prometnom sistemu, u Jugoslaviji takav položaj ima autobus, dok je osobni automobil od sekundarnog značenja.

Tabela 2: Prijevozni učinak unutrašnjeg putničkog prometa u Jugoslaviji (1981) i Francuskoj (1978) (u milijardama putničkih kilometara)

Vrsta prometa	Jugoslavija		Francuska	
	Aps.	%	Aps.	%
Kopneni promet	87,2	98,9	522,0	99,2
- osobni automobil *	30,5	34,6	430,0	81,7
- autobus **	47,2	53,5	31,0	5,9
- željeznica ***	9,5	10,8	61,0	***11,6
Zračni promet	1,0	1,1	4,1	0,8
Ukupno	88,2	100,0	526,1	100,0

* Procjene.

** Međumjesni i gradski autobus

*** Zajedno sa metroom i R.E.R.

Izvor: B. Božinović, Drumski saobraćaj 1973-1981.

Jugoslavenski pregled 6/1983.

Saobraćaj i veze 1981. Statistički bilten 1360 SZS, Beograd, 1981.

Les transports en France, Notes et études documentaire, La documentation française, Paris 1982.

Pored navedenog i određena strukturna obilježja autobusnog prometa, posebno prijevoz putnika prema udaljenosti i veličina prijevoznčkih poduzeća, u daljnjoj mjeri pridonose sagladavanju položaja toga prometa u prometnom sistemu Jugoslavije.

Struktura obilježja autobusnog prometa Jugoslavije

Različiti podaci pokazuju da se autobusni promet u Jugoslaviji odvija pretežno na kraćim udaljenostima, u funkciji najviše lokalnog, a manje regionalnog i još šireg povezivanja.

Prosječan put putnika u javnom cestovnom odn. međumjesnom autobusnom prometu Jugoslavije povećao se od 18,9 km u 1950. na 30,0 km u 1975. godini i od tada se zadržava u prosjeku na oko 31 km. To je znatno manje od prosječnog puta putnika na željeznici koji je 1985. iznosio 95,2 km. Još je relevantnija struktura prijevoza putnika prema udaljenosti. God. 1981. prevezeno je u javnom cestovnom prijevozu, ne računajući tu prijevoz ostvaren u organizacijama izvan djelatnosti prometa, oko 954.000 putnika, od čega više od polovice (51,2 %) na udaljenosti do 20 km. Kako je daljnjih 30,6 % putnika prevezeno na udaljenosti 21-50 km, proizlazi da se tri četvrtine svih putnika prevozi na relacijama do 50 km. Takva distribucija putnika prema udaljenosti navodi na zaključak da međumjesni autobusni promet prvenstveno služi lokalnim migracijama. Najveću ulogu u njima, kako to pokazuju

Tabela 3: Prevezeni putnici u javnom cestovnom prometu Jugoslavije prema udaljenosti (1981)

Udaljenost	Apsolutni broj	Postotni udio
do 20 km	488.231	51,2
21 - 50	291.994	30,6
51 - 100	130.700	13,7
101 - 300	35.893	3,8
Preko 300 km	7.288	0,7
Ukupno	954.106	100,0

Izvor: Saobraćaj i veze 1981.

Statistički bilten 1360, SZS, Beograd 1981.

pojedine ankete, * imaju putovanja zaposlenih, a zatim školske omladine. Na određene strukturne karakteristike i prometnu usmjerenost autobusnog prometa ukazuje i dužina linija te broj polazaka na njima. Ilustrirat ćemo to nekim primjerima iz Hrvatske. U poduzeću "Čazmatrans", najvećem cestovnom putničkom prijevozniku u Hrvatskoj, od 448 registriranih linija sa 1.100 polazaka dnevno (1985), 75 % su linije dužine do 50 km, tako da prosječna dužina svih linija iznosi 45,3 km. ** Podaci za poslovnu zajednicu "Transportkomerc", koja okuplja glavninu radnih organizacija javnog cestovnog putničkog prometa u Hrvatskoj pokazuju istovremeno da se 75,8 % od ukupno 5.956 dnevnih polazaka autobusa u 1985. godini ostvaruje na linijama dužine ispod 50 km. Od toga na linije 0-15 km otpada 25,4 % polazaka, na linije 0-30 km 32,3 % polazaka i na linije 0-50 km 18,1 % od svih polazaka. Na ostalim linijama, od 50 do 1.000 km udaljenosti ostvaruje se tek 24,2 % polazaka dnevno. **

Iz navedenih podataka proizlazi da je u Jugoslaviji, slično kao i u razvijenim zemljama, posebno evropskog Zapada, autobusni promet usmjeren u prvom redu na lokalni prijevoz. Posebnost je toga prijevoza da se on odvija u prosjeku na nešto dužim linijama, što je posljedica manje razvijenosti željezničke mreže i slabije mobilnosti osobnog automobilskog prometa. Na tu je posebnost i povezano s time na određene razlike (na pr. prema Austriji) upozoreno i u analizi autobusnog prometa podunavskih zemalja (Jordan, 1984), a one još više dolaze do izražaja u odnosu na SR Njemačku i Francusku.

* U SR Hrvatskoj na putovanja na posao otpada 35,7 %, a na putovanja u školu 17,5 % od svih dnevnih putovanja u domaćinstvima (Krasić, Milojević, Račić, 1983).

** Uvjeti privredživanja u javnom cestovnom putničkom prometu s prijedlogom formiranja cijena i tarifa, "Transportkomerc", poslovna zajednica javnog cestovnog prometa SR Hrvatske, Zagreb, 1986.

Drugi značajan pokazatelj strukture autobusnog prometa Jugoslavije je broj i veličina poduzeća koja obavljaju javni putnički prijevoz. God. 1981. postojala je 1.571 organizacijska jedinica javnog cestovnog prijevoza, od čega je 131 (8,3 %) bila registrirana za putnički promet, 308 (19,6 %) za putničko-robni i 1.132 (72,1 %) za robni promet. Tako veliki broj prijevoznčkih organizacija značajan je pokazatelj stanja i razvoja javnog cestovnog prometa. Iste 1981. Jugoslavija je imela 522 općine, pa proizlazi da su na svaku općinu otpadale u prosjeku 3 prijevoznčke organizacije, a svaka druga je imala barem jednu organizaciju autobusnog prijevoza. Autobusna poduzeća, a još više kamionska, karakterizira prema tome jaka prostorna disperzija.

U strukturi prijevoznčkih organizacija s obzirom na broj vozila prevladavaju male jedinice. Organizacije s manje od 20 vozila u svom voznom parku sudjelovale su sa 43 % u ukupnom broju, a one do 50 vozila sa preko 73 %. Prijevoznčkih organizacija s više od 100 vozila bilo je svega 8,4 %. Ne postoje nažalost istovrsni podaci samo za autobusna poduzeća, no sa dosta sigurnost se može tvrditi, a to potvrđuje i situacija u Hrvatskoj, da je njihova struktura uglavnom slična.

Prostorna obilježja autobusnog prometa Jugoslavije

Navedene strukturne karakteristike autobusnog prometa Jugoslavije odražavaju se u punoj mjeri za njegovim prostornim obilježjima, posebice na razvijenosti i karakteru autobusnih mreža.

U razdoblju 1970 - 1980, u kojem je dinamika razvoja autobusnog prometa bila najviša, u Jugoslaviji je stvoren razvijen sistem autobusnih veza.

Ovisno o sredini u kojoj su formirane, kao i o karakteru i načinu eksploatacije linija, sve se one mogu grupirati u tri osnovna tipa:

1. Gradska autobusna mreža razvila se u većim gradovima u funkciji povezivanja pojedinih dijelova grada i prigradskih naselja. Kako se povezivanje vrši na razini urbane aglomeracije, izrazita je diferencijacija između "pravih" gradskih linija i onih koje povezuje grad sa bližom okolicom. Prve tvore gustu mrežu na užem gradskom području, prilagodženu intenzivnim i složenim dnevnim migracijama. Na njima se ostvaruje veći dio ukupnog prijevoza. Druge, u užem smislu prigradske, vode iz grada prema urbaniziranim naseljima okolice i pretežno su namijenjene pedularnim migracijama. Te autobusne linije, u pravilu veće dužine ali i manje frekvencije prijevoza, znatnije proširuju areal gradske autobusne mreže.
2. Medžugradska autobusna mreža jednako je vezana uz veće gradske centre, a služi putničkim tokovima koji se javljaju unutar šireg sistema centara. Zbog toga se one ističu prostranošću svoga areala, koji u pravilu prelazi okvire regija (zajednica općina). Autobusne su linije u njoj skoncentrirane na glavne cestovne pravce i uklapaju se u sistem "Inter-City" povezivanja. Premda manje snage, prometni tokovi na tim linijama značajan su činilac razvoja hijerarhijske strukture centara i nodalne organizacije prostora.
3. Prigradska autobusna mreža. Taj tip mreže je najčešći. Razvio se oko manjih gradova i centralnih naselja s ciljem lokalnog povezivanja. Glavnina autobusnih linija tu ne prelazi 50 km i premda ih službeni statistika svrstava u međumjesne (medžugradske) linije, one su izrazito prigradskog karaktera. Namijenjene su prvenstveno dnevnim migracijama zaposlenih i odvijaju se na relaciji mjesto - stanovanja - mjesto rada. Kako je centar rada u pravilu općinski centar i na višem stupnju centar zajednice općina, linije su strogo ograničene na općinski ili širi teritorij zajednice općina. Reorganizacijom mreže škola i uvođenjem školskih autobusa taj prigradski prijevoz pojačan je i školskim migracijama.

Uloga autobusnog prometa u organizaciji jugoslovan- skog prostora

Dosadašnja je analiza jasno pokazala da autobusni promet predstavlja glavno sredstvo organizacije jugoslavenskog prostora. U uvjetima relativne slabo razvijene željezničke mreže, ograničene prijevozne funkcije osobnih automobila te prometne politike i komunalnog političkog sistema koji su pogodovali cestovnom prometu, uloga autobusa maksimalno je došla do izražaja. Povezano s time naveliko su se ispoljile posljedice njegove ekspanzije, posebno u domeni socijalno-ekonomskog i regionalnog razvoja.

U teoriji prometne geografije poznata je činjenica da cestovni promet, zahvaljujući prednostima prometnog puta i prijevoznog sredstva, snažno utječe na pokretljivost stanovništva i na disperziju aktivnosti u prostoru (Wolkowitsch, 1973). U Jugoslaviji je autobusni promet taj koji je najviše utjecao na razvoj migracija, posebno dnevnih i na socijalno-ekonomski preobražaj stanovništva. Autobusom su stvorene svakodnevne, a nerijetko i cjelodnevne veze između središnjih naselja i njihove okolice. Autobusi su često doprli do najudaljenijih naselja. Povezanost sa gradom odn. središnjim naseljem stimulirala je određenu orijentaciju i radnu angažiranost stanovništva u pravcu neagrarnih aktivnosti što je dovelo do duboke transformacije ekonomske i demografske strukture. Paralelan razvoj školskih migracija u daljnjoj je mjeri ubrzao proces preobražaja ruralnih sredina. Premda je takva uloga autobusnog povezivanja posvuda došla do izražaja, posebno je bila značajna u prigradskim područjima velikih gradova u kojima su uspostavljeni uski funkcionalni odnosi i intenzivni recipročni tokovi između središnjih gradova i okolnih urbaniziranih naselja.

Može se prema tome zaključiti da se autobusni promet Jugoslavije razvijao pretežno u funkciji razvitka komunalnog političkog sistema, pa je i njegova organizacijska uloga najviše došla do izražaja u okvirima općina odnosno zajednica općina. Pod njegovim utjecajem općine su se

formirale u funkcionalno zaokružene prostorne jedinice, naglašenog značenja, ali su svojim mejama istovremeno ograničile razvoj i areal autobusnog prometa. Zbog takvih je odnosa uloga autobusnog povezivanja u stvaranju nodalnih regija otvorenih granica jače došla do izražaja tek na razini širih prostornih cjelina i pod utjecajem gradskih središta veće polarizacijske snage.

Literatura :

- Bejaković, D., 1984: Dugoročni razvoj prometa na području SR Hrvatske. Republička zajednica za znanstveni rad SR Hrvatske i Republički zavod za društveno planiranje SR Hrvatske, Zagreb.
- Božinović, B., 1983: Drumski saobraćaj 1973-1981. Jugoslovenski pregleđ XXVII, št. 6, Beograd.
- Gosar, L., Peterle, L., 1976: Analiza avtobusnoga prometa na Goriškem, Geografski vestnik 48, Ljubljana.
- Ilić, J., 1962: Mesto i uloga javnog autobusnog saobraćaja u povezivanju Beograda sa unutrašnjošću, Zbornik VII. kongresa geografov FLRJ, Ljubljana.
- Jordan, P., 1984: Die Autobusverkehr in den Donauländern - Ergänzungen zu einer Karte im Atlas der Donauländer. Österreichische Osthefte 26, št. 2, Wien.
- Krasić, A., Milojević, D., Račić, A., 1983: Unutranji i vanjski tokovi putnika na području SR Hrvatske, Institut prometnih znanosti, Zagreb.
- Malić, A., 1980: Centri autobusnog prometa SR Hrvatske. Spomen-zbornik o 30. obljetnici GD Hrvatske, Zagreb.
- Malić, A., 1981: Centralne funkcije i prometne veze naselja središnje Hrvatske. Zagreb.
- Mlinar, B., 1977: Javni medkrajevni linijski avtobusni promet v Sloveniji. Magistarski rad. Oddelek za geografijo FF, Ljubljana.
- Sić, M., 1981: Prometna dostupnost Rijeke u okvirima zapadne Hrvatske, Zbornik radova sa savjetovanja Promet u složenim uvjetima s obzirom na grad Rijeku, knj. 3, Rijeka.
- Sić, M., 1983: Pristup istraživanju prometne dostupnosti velikih gradova u Hrvatskoj. Zbornik XI. kongresa geografa SFRJ, Titograd.
- Sić, M., 1984: Razvoj mreže gradskog autobusnog prometa kao pokazatelj urbanizacije Zagreba, Radovi Geografskog odjela, št. 19, Zagreb.
- Sić, M., 1985: Mreže gradskog autobusnog prometa u Hrvatskoj i njihova uloga u razvoju prigradskih područja. Radovi Geografskog odjela, št. 20, Zagreb.
- Wolkowitsch, M., 1973: Géographie des transports, Paris.
- Žuljić, S., 1968: Utjecaj saobraćaja na razvoj naselja i stupanj urbanizacije okolice Zagreba. Bilješke o Zagrebu, Zagreb 1978.

BUS TRAFFIC AS A FACTOR OF MODERN REGIONAL ORGANIZATION: YUGOSLAVIA

Bus traffic plays an important rôle in the traffic system of Yugoslavia. In 1985 buses transported 88 % of the total number of passengers in inter-town passenger traffic, and approximately 82 % of passengers in public town traffic. This important role of bus traffic is an outcome of the lower frequency and mobility of personal cars, poorly developed railway network, traffic development policies and political-territorial administration.

Structurally Yugoslav bus traffic is characterized by a predominance of local routes (up to 50 km), which daily provide transport for the majority of passengers. Bus traffic is maintained by 440 transport organizations, predominately small with regard to the number of vehicles, and scattered over the whole of Yugoslavia. Developed traffic networks and a predominance of local lines result in a very good coverage of Yugoslav territory by daily bus connections. Three types of traffic networks can be differentiated:

1. town bus networks,
2. inter-town bus networks and
3. outlying bus networks.

Bus traffic stimulated faster socio-economic transformation, especially in outlying housing areas and became the most important factor in the regional organization of Yugoslavia. It is characteristic of this organization that bus connections have been formed mainly within the boundaries of communes and associations of communes in the process of development of the communal system. This directly influenced the importance of basic political-territorial units and their central settlements in Yugoslavia.

METODOLOGIJA IZRADE GEOGRAFSKIH MONOGRAFIJA

VOJVODŽANSKIH OPŠTINA

Dragoljub Bugarski, Pavle Tomić*

IZVLEČEK

UDK 911(497.113)

Članek opisuje organizaciju izdelave geografskih monografij vojvodinskih općina, metodološki pristop ter opozarja na večstranske koristi takega dela.

ABSTRACT

UDC 911(497.113)

THE METHODOLOGY FOR GEOGRAPHICAL MONOGRAPHY OF COMMUNES IN VOIVODINA

The article represents the organization of series of regional monographies of communities in Voivodina and its methodological scheme.

Inštitut za geografiju Prirodnomatematičkog fakulteta u Novom Sadu u okviru plana svoje naučne delatnosti radi i na geografskom proučavanju vojvodžanskih opština. Ova proučavanja obuhvaćena su dugoročnim projektom čiji je naziv "Geografske monografije vojvodžanskih opština". Proučavanje većih opština vrši se timskim radom, a manjih individualnim. Istraživački deo posla finansira Samoupravna interesna zajednica za naučni rad Vojvodine neprekidno od 1970. godine. Ona manjim delom pomaže i objavljivanje monografija, dok veći deo finansijskih sredstava obezbeđuju odgovarajuće opštine. Do sada je objavljena 21 monografija.

Metodologija rada

Sve monografije predstavljaju regionalno geografske studije. Prilikom izrade monografija koriste se dva oblika rada: kabinetski i terenski.

U okviru kabinetskog dela rada, saradnici na ovom projektu konsultuju dosta bogatu stručnu literaturu, naših, mađarskih, nemačkih, rumunskih i drugih autora. Dalje, vrše analizu karata iz XVI, XVII, XVIII, XIX i XX veka, naročito topografskih, geološki, geomorfološki, hidrološki i pedološki. Zatim vrši se analiza starih planova naselja na osnovu

* Dr., izr. prof., Institut za geografiju, PMF, Veljka Vlahovića 1, 21000 Novi Sad.

kojih se prati prostorno širenje i morfologija naselja. Posebnu pogodnost saradnici na projektu imaju što im je dostupno korišćenje najnovijih topografskih karata razmera 1 : 25.000, kao i najnovijih rezultata naftno-gasnih istraživanja, na osnovu kojih rekonstruišu paleoreljef i imaju kompleksnije uvide u geološki sastav.

Za saradnike na ovoj studiji značajan izvor podataka predstavlja obiman i sadržajan satatistički materijal. Tako autori koriste austro-ugarsku, zatim jugoslovensku statistiku između dva svetska rata i najnoviju jugoslovensku statistiku.

Terenski rad je sveobuhvatan i pretežno je vezan za geomorfološka, hidrološka, biogeografska i društveno geografska istraživanja, kao i za prikupljanje podataka koji se ne mogu pronaći u publikacijama.

Sadržaj rada

Monografije se sastoje iz dva dela - opšteg i posebnog. Opšti deo obuhvata fizičkogeografski i društvenogeografski pregled opštine kao celine. Posebni deo je posvećen kraćem pregledu geografskih karakteristika i problema po naseljima.

Opšti deo. U okviru položaja, granica i veličine, geografski položaj svake opštine razmatra se sa više aspekata i to: njenog prostornog položaja prema teritoriji SAP Vojvodine, Jugoslavije i Panonske nizije, prema važnijim komunikacijama, geomorfološkim, klimatskim, hidrografskim, pedološkim i biogeografskim prilikama. Zatim analizira se međusobni položaj naselja u opštini i daje se opšta ocena o geografskom položaju opštine.

Kod geomorfoloških prilika opštine polazi se od ranije proučenih makro-oblika, a posebna pažnja se posvećuje mezo i mikro oblicima kao geomorfološkim agensima koji su učestvovali u njihovom stvaranju. Posebno treba istaći da su pojedini autori utvrdili postajanje fragmenata nekih elemenata reljefa koji raniji ispitivači u svojim radovima ne pominju (tako na primer deo lesne terase u južnom Sremu, fragmente aluvijalne terase u

Potisju i južnom Banatu itd.).

Geološki sastav posmatra se u užem i širem prostoru. Prema raspoloživim podacima daje se dosta detaljan petrografski i litološki sastav na osnovu kojih se između ostalog dolazi do rekonstrukcije paleoreljefa i savremenog reljefa.

Klimatske prilike u opštini se izučavaju u sklopu većeg prostora. Najpre se ukazuje na klimatske faktore i modifikatore, a zatim se daje detaljan prikaz klimatskih elemenata, najčešće za period od 20 godina. Zahvaljujući gustoј mreži meteoroloških stanica u Vojvodini i relativno malih visinskih odnosa između pojedinih geomorfoloških oblika, autori ne nailaze na teškoće prilikom obrade klimatskih podataka.

U sklopu hidrografskih karakteristika detaljno se izučavaju podzemne vode (freatske, arteške i termomineralne), površinske vode (reke, kanali, jezera, bare i močvare). Autori skoro redovno daju predloge u vezi širih mogućnosti korišćenja vode i rešavanja određenih vodoprivrednih problema. Posebno se ukazuje na mogućnosti navodnjavanja, odvodnjavanja, vodosnabdevanja naselja i industrije i do sada veoma slabo korišćenje termalnih voda.

Analizom pedološkog sastava (tipova, podtipova i varijeteta) utvrđuju se u pojedinim opštinama mogućnosti racionalnijeg korišćenja zemljišta, naročito kada su u pitanju manje plodna zemljišta. Zanimljivo je istaći da autori redovno ukazuju na primere degradacije zemljišta i smanjivanje poljoprivrednih površina.

Prilikom obrade stanovništva najpre se iznosi njegovo poreklo od najranijih vremena do danas. U vezi s tim istorijski podaci se koriste samo u onolikoj meri koliko je potrebno za ovakve vrste studija. Posebno se ističu periodi masovnijih doseljavanja pojedinih naroda. Pouzdani podaci o kvantitativnom kretanju stanovništva mogu se pratiti od prvog detaljnog popisa od 1869. godine. Raniji podaci o broju stanovnika su nedovoljno pouzdani i obično se odnose na broj domova u naseljima. U novije vreme

daju se projekcije stanovništva do 2000. godine. Poseban problem pri obradi stanovništva predstavljaju izvesne promene u metodologiji poslednjih popisa, čime je onemogućeno pravljenje komparacija kod pojedinih struktura stanovništva između dva i više popisa.

Pregled privrednih delatnosti neki autori su obradili prema prioritonom redosledu, određenom na osnovu učešća pojedinih delatnosti u ukupnom narodnom dohotku opštine, a drugi su obradili po principu primarnih, sekundarnih i tercijarnih privrednih delatnosti. Za svaku privrednu granu iznose se prirodni i društveni faktori njenog razvoja. Analizira se ukupna proizvodnja i njeno učešće u Vojvodini. Posebno se povećuje pažnja izučavanju sirovinske baze, daje se ocena opravdanosti lokacija pojedinih industrijskih objekata, porekla i kvalifikacione strukture radne snage, problema tržišta i transporta. Takodže se ukazuje na određene privredne probleme i daju se predlogi za rešavanje najakutnijih.

U posebnom delu monografija dati su geografski prikazi svih naselja. Kod obrade svakog naselja obuhvaćeni su geografski položaj, najbitnije fizičko geografske i društveno geografske karakteristike, teritorijalno širenje naselja po pojedinim etapama, funkcije naselja, komunalna opremljenost, zaštita životne sredine i mogućnosti rešavanja postojećih problema.

Zaključak

Geografske monografije vojvodžanskih opština predstavljaju dragoceni doprinos geografskoj literaturi. Geografske monografije opština urađene su sa ciljem da doprinesu iznalaženju najboljih rešenja u daljem privredno-ekonomskom, društvenom i kulturnom razvoju opštine; ona se mogu koristiti kao dragoceni priručnik za društveno planiranje, regionalno-prostorni plan, urbanističke planove, potrebe opšte narodne odbrane i sl. Pored toga, one se mogu koristiti za zavičajnu nastavu, zatim za širenje opšte kulture stanovništva opština koje ima priliku da detaljnije i šire upozna sredinu u kojoj živi i radi.

MONOGRAPHIES GEOGRAPHIQUES DES COMMUNES DE VOIVODINE

Les monographies géographiques font partie de la géographie régionale. Elles se composent d'une partie générale et d'une partie détaillée. La partie générale examine chaque commune comme une entité alors que la partie détaillée est un examen de chaque localité de la commune.

La géographie physique rend compte de la composition géologique, du relief, de l'hydrologie, de la composition pédologique, de la faune et de la flore. Cette analyse est basée sur la recherche sur le terrain ainsi que sur les publications spécialisées et celles d'un grand nombre de sciences auxiliaires.

La géographie humaine et économique examine la population, l'économie et les agglomérations. Elle analyse l'origine de la population, le nombre des habitants, l'accroissement naturel, les migrations, les structures et les projections.

La partie économique traite des ressources naturelles et du niveau de leur exploitation. Les agglomérations de la commune sont étudiées au moyen des méthodes les plus récentes. On accorde une importance particulière à la situation et à la morphologie des agglomérations.

KORELACIJA NARODNOG I NAUČNOG KONCIPIRANJA PROSTORNIH

CJELINA NA PRIMERU SAP KOSOVO

Muharem Cerabregu*

IZVLEČEK

UDK 911.6:311(497.115)

Referat se bavi z vprašanjem opredelitve regije. Postavljen je teoretični model regije na osnovi korelacije med prirodnimi in družbenimi dejavniki. Na osnovi tega modela je izvršena fizičnogeografska regionalizacija Kosova.

ABSTRACT

UDC 911.6:311(497.115)

CORRELATION OF THE NATIONAL AND SCIENTIFIC DETERMINATION OF SPATIAL UNITS IN THE CASE OF KOSOVO

The paper deals with the question of determination of region. Theoretical model of region is set up on the basis of correlation between natural and social factors. Physical geographic regionalization of Kosovo is carried out on the basis of this model.

Može se pretpostavljati da su se od prehistorijskih vremena, prostorne cjeline diferencirale na hierarhiskoj razini: makro, mezo i mikro regija, uglavnom na osnovi fiziografskih, ekonomskih, socijalnih i kulturnih oblika, čije bitne karakteristike se najbolje izražavaju u značenju geografskog naziva.

Kasnije, počevši od antičkih vremena naučnici su stalno imali u vidu narodni način geografskog diferenciranja pojedinih cjelina i odgovarajuću generalizaciju imena mjesta, na osnovi koje su se izgradjivali i opravdali iznalaženju za mjerenje nekih značajnih aspekata regionalizacije.

Teoretski model regije

Razmatrajući ovaj cilj, može se izgradjivati neka vrsta teoretskog modela o pojmu jedne regije. Mogu se uzeti glavne geografske odlike, koje mi smatramo da bi bile interesantne za vrijednovanje četiri dimenzija prostora: X, Y, Z i Vreme (tab.1, fig.1.).

* Dr.,izr.prof., Odsek za geografiju PMF, 38000 Priština, Ul.Maršala Tita, b.b.

U suvremenoj nauci najizrazitija tehnika je metod korelacije, koji omogućava maksimalnu kontrolu i objektivnost u širokoj lepezi objašnjavanja fenomena. Ovo se jednostavno sastoji od procjene jačine odnosa između dva ili više varijabla, koje dominiraju u nekoj prostornoj cjelini. Zapravo, izražavajući se preciznije, korelacija nije metod, ona je tehnika za analizu podataka

Tabela 1:

Geografski elementi i faktori koji se mogu uzeti u obzir pri definisanju jedne prostorne cjeline (omjer: 1. vrlo izrazito, 2. izraženo, 3. znatno, 4. izrazito, 5. slabo)

Geografski elementi i faktori	omjer
-------------------------------	-------

I. Fizičko geografske odlike prostorne cjeline

1. hipsometria	1
2. geološki sastav	3
3. klima	2
4. sastav zemljišta	3
5. vegetacija	2
6. vode	4
7. opšta fiziografska odlika	1

II. Ekonomske, socijalne i kulturne osobine prostorne cjeline

8. aktivnosti	2
9. način života	3
10. narodna nošnja	3
11. lokalne lingvističke specifičnosti	3

III. Ime mjesta kao najobuhvatnije geografsko konceptiranje jedne prostorne cjeline

FIZIČKO-GEOGRAFSKE ODLIKE PROSTORNE CJELINE

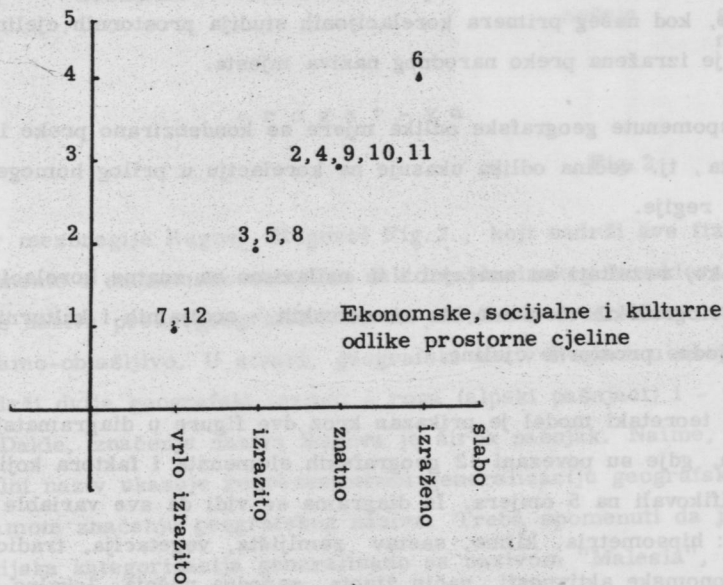

Fig. 1.

Da bi ovo ilustrirali pretpostavimo da nas zanima koliko hipsometria terena utječe prilikom definiranja jedne prostorne cjeline. Kod podudaranja sa pravilima jedne variable, mora se uzeti u obzir hierarhija jednog prostora koja se javlja kao mikro, mezo i makro regionalne cjeline.

Standardizacija, koja bazira na nekim normama, ili tipičnim vrijednostima, kod našeg primera korelacionih studija prostornih cjelina, najbole je izražena preko narodnog naziva mjesta.

Sve spomenute geografske odlike mjere se kondenzirano preko imena mjesta, tj. većina odlika ukazuje na korelaciju u prilog homogenosti jedne regije.

Svakako, rezultati su značajni i tu nailazimo na znatne korelacije između fiziografskih elementa, te ekonomskih, socijalnih i kulturnih faktora jedne prostorne cjeline.

Dakle teoretski model je prikazan kroz dve figure u diagramatskom obliku, gdje su povezani 12 geografskih elemenata i faktora koji su se okvalifikovali na 5 omjera. Iz diagrama se vidi da sve variable koreliraju: hipsometria, klima, sastav zemljišta, vegetacija, tradicionalne ekonomske aktivnosti, način života, narodna nošnja, lokalne jezične specifičnosti, dialekti, itd.

Ova kombinacija geografskih elemenata i faktora uzvišava se u znatno većoj razini generalizacije, krunisane sa imenom mjesta, koji je produkt odnosa svih gore spomenutih elemenata i faktora, što se može i empirijski dokazati.

U stvari, u svim razinama regionalizacije, kod mikro, mezo i makro prostornih cjelina, sledeći stepen generalizacije, korelacija je u saglasnosti.

Kod fig. 2., je dokazano da svi omjeri spadaju u dvije nezavisne grupe,

a prateći odgovore na osnovi statističkih pokazatelja mogu se računati korelacije. Korelacije između dvanaest geografskih odlika su prikazane diagramatski, gdje se može vidjeti da obe grupe 7 i 4 tačaka, ukazuju na položaj od kuta nultog stepena što pokazuje odlično slaganje.

R u g o v a					
hipsometria,	klima, sas.	fiziog. odlike,	vegetacija,	način živo-	ling. spe-
geološki	zemljišta	aktivnosti	vode	ta, narodna	cifič.,
sastav				nošnja	geog.
					naziv

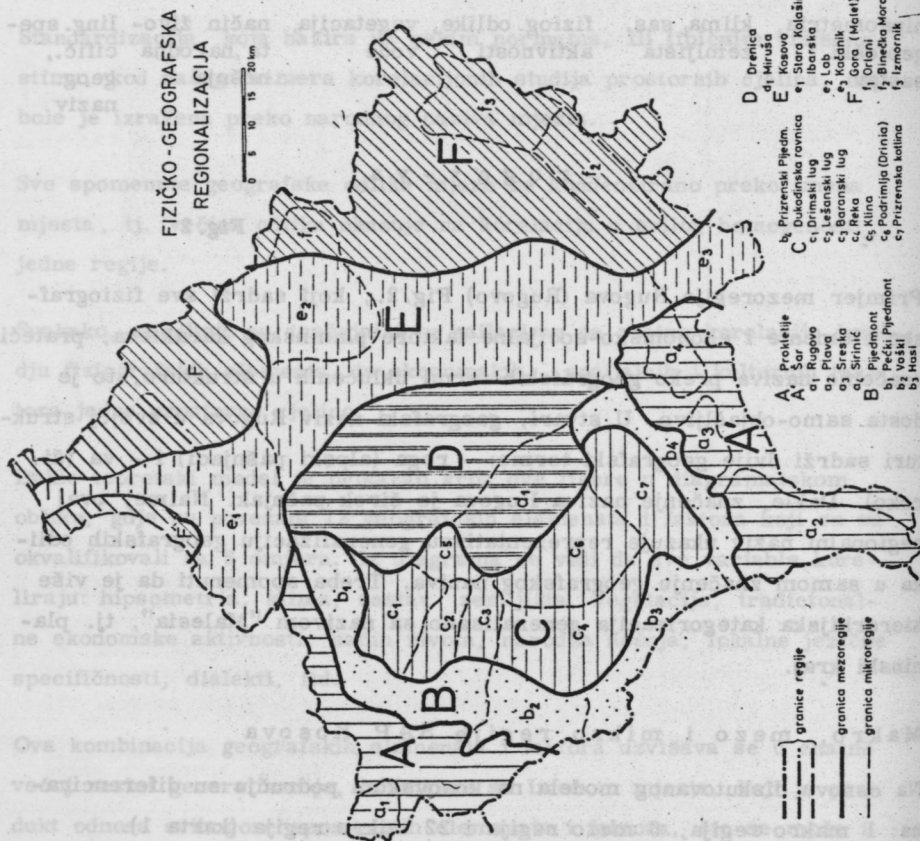
- r o g a + - v a

Fig. 2

Primjer mezoregije Rugova (Rugovo) Fig. 2., koji sadrži sve fiziografske elemente i ekonomsko-socijalne faktore planinskog karaktera, prateći značenje naziva preko geografskih termi uključenih u strukturu, to je dosta samo-objašljivo. U stvari, geografski naziv Rugova u svojoj strukturi sadrži dvije geografske terme: - roga (alpski pašnjaci) i - va (široko). Dakle, značenje naziva Rugova je širok pašnjak. Naime, ovaj regionalni naziv ukazuje reprezentativnu generalizaciju geografskih odlika u samom značenju geografskog naziva. Treba spomenuti da je više hierarhijska kategorizacija generalisano sa nazivom "Malesia", tj. planinski kraj.

Makro, mezo i mikro regije SAP Kosova

Na osnovu diskutovanog modela na kosovskom području su diferencirana: 1 makro regija, 6 mezo regija i 22 mikro regija (karta 1).

Literatura:

- Cerabregu, M., 1971, Osnove fizičko-geografske regionalizacije Kosova (Tema iz magistarskog rada: Populacijske osobine Kosova i njihova grafička obrada), Zagreb.
- Cerabregu, M., 1981, Opšta klasifikacija na naselbite vo Kosovo. - Zbornik na trudovi od republičkiot simpozium "Prirodni i socio-geografski problemi na ridsko-planinskitе področja", s.210-215.
- Cerabregu, M., 1985, Termat gjeografike dhe emervendet, Përparimi No.1-2, Prishtine.
- Rogić, V., 1963, Geografski koncept regije. Geografski glasnik XXV, Zagreb.
- Lleshi, Q., 1963, Regjionalizimi fizikogjeografik i Kosoves dhe Metohise, Përparimi, No.1-2, Prishtine.

CORRELATION OF THE NATIONAL AND SCIENTIFIC DETERMINATION OF SPATIAL UNITS IN THE CASE OF KOSOVO

It is postulated that since the prehistorical times, the territorial entities are differentiated following a hierarchy of micro, mezo and macro regions, generally on the base of physiographic and economic social and cultural features, that are the most coherently expressed in the meaning of a place-name which can be carried on the calling of a fis (tribe), surname, name, etc.

Since ancient times scientists having into consideration peoples way of geographical differentiation and place name generalization of space units, have constructed and validated inventories to measure some meaningfull aspects of regionalization.

All mentioned geographical features measure the same variable condensed in the place name of a space unit, and that means that the majority of features correlate showing sufficient homogeneity of a region. However, the results are significant. There are many quite marked correlations between physiographic elements and economic, social and cultural factors of a space unit.

The theoretical model is shown in both figures and diagrammatic form. We have linked up the 12 geographical elements and factors that were answered through a rating from 5 degrees. Admittedly, they all correlate: hypsometry, climate, soil, vegetation traditional economic activities, manner of living, folk dressing, local language differences, dialects, etc.

This combination of geographical elements and factors rise to more general, i.e., to a more inclusive geographical feature that is crowned at a place-name, that is defined in terms of all above mentioned elements and factors, which can be empirically demonstrated to correlate together.

In fact, in all regionalization levels: at macro, mezo and micro space units, following the degree of generalization, the correlation is in accordance.

The example of the mezo region Rugova (Rugovo) Fig.2., that retains all physiographic elements and economic, social and cultural factors of a mountainous region, following its place name meaning through geographical terms envolved in it's structure, it is quite self explanatory. In reality, the place name Rugova in its structure has two geographical terms: - roga (alpic pasture) and - va (wide). So, the meaning of place name Rugova is Wide - pasture. In reality, this regional name shows the most inclusive generalization of geographical features at the meaning of a place name.

UPOTREBA GRAVITACIONIH I POTENCIJALNIH MODELA ZA ODREDJIVANJE NODALNIH REGIJA NA PRIMERU SR SRBIJE

Jovan Žikić*

IZVLEČEK

UDK 911.6(497.11)

Avtor je na osnovi vrednosti demografskega potencijala in vrednosti intenzivnosti demografske gravitacije za SR Srbiju opredelil pet nodalnih makroregij.

ABSTRACT

UDC 911.6(497.11)

THE USE OF GRAVITY AND POTENTIAL MODELS TO DEFINE
NODAL REGIONS. CASE STUDY OF SR SERBIA

On the basis of demographic potential value and the value of the intensity of demographic gravitation five nodal macro-regions in the SR of Serbia have been defined.

Da bi se shvatila suština mreže gradova u određenom prostoru kao i njihova hijerarhijska struktura, mora se početi od koncepta uticajnih (gravitacionih) područja gradova. Kako veličina uticajnih područja gradova uglavnom zavisi od broja stanovnika i rastojanja između njih, to je ta pojava povezana sa magnetizmom ili zakonom gravitacije koji je postavio J. Newton. Zakon gravitacije je među prvima u društvenim naukama primenio W.J. Reilly (1953) i to za određivanje intenziteta trgovine na malo: Zakon gravitacije trgovine na malo ili zakon Reilly-a u prostom obliku utvrđuje, da u normalnim uslovima, obim trgovine na malo, dva veća grada sa manjim gradom koji se nalazi između njih, biće upravo proporcionalan veličini tih gradova a obrnuti proporcionalan kvadratu rastojanja od tih gradova do centra koji se nalazi između njih. Na osnovu Reilly-evog zakona se može odrediti granica uticaja između dva veća centra po formuli:

$$Da = \frac{Dab}{1 + \sqrt{\frac{Pa}{Pb}}}$$

* Mag., prof., Pedagoška akademija, 19300 Negotin, Trg M. Pijade 11.

gdje je D_a - rastojanje od naselja a (granica uticaja naselja a), D_{ab} - rastojanje izmedju naselja a i b , P_a - broj stanovnika naselja a , i P_b - broj stanovnika naselja b .

Prema tome, normalno je, da će veći gradovi imati veća gravitaciona područja, pa ako se uzmu svi gradovi određenog prostora, ovaj se model može upotrebiti za određivanje granica nodalnih regija. Na primer, pri proučavanju gradova Francuske radi utvrđivanja teorijske površine preovladjujućih uticaja svakog od većih gradova u obzir je uzet broj stanovnika i pravolinijsko rastojanje na kvadrat. Tako su dobijene gravitacione zone koje imaju oblik krugova, stim što se krugovi manjih centara nalaze u krugu većih kao na primer, gravitaciona područja Grenoblea i St. Etiennea se nalaze u gravitacionom području većeg centra Lyona (Merlin, 1977).

J. Q. Stewart (Stewart, 1947) je znatno dopunio i transformisao zakon gravitacije Reillya. Tako po Stewartu svaka tačka (naselje) određenog prostora poseduje određenji demografski potencijal. Tako na primer, u tački j , grad P_i koji se nalazi na rastojanju R_{ij} daje toj tački potencijal

$$k \frac{P_i}{R_{ij}^2}$$

gdje je k - empirijska konstanta, P_i - broj stanovnika naselja i , i R_{ij} - rastojanje od naselja i do naselja j . Ostali gradovi takođe utiču na tu tačku tako da joj povećavaju potencijal. Prema tome potencijal u određenoj tački biće (Harris, 1954):

$$V_j = \sum_{i=1}^{i=n} \frac{P_i}{R_{ji}^2}$$

gdje je V_j - demografski potencijal naselja j , P_i - broj stanovnika u j -tom i svim ostalim naseljima prostora, R_{ji} - rastojanje od naselja j do svih ostalih tačaka prostora ($R_{11}, R_{22}, \dots, R_{nn}=1$), i n -broj naselja u prostoru. Demografski potencijal se prema tome izračunava u granicama određenog prostora (polja) za određenu tačku (naselje) kao suma

odnosa broja stanovnika u toj tački i svim ostalim tačkama prostora i rastojanja od te do svih ostalih tačaka prostora. Pri izračunavanju demografskog potencijala može se uzeti pravolinijsko rastojanje ili neka druga jedinica, a eksponent može da bude i različit od jedinice. Broj stanovnika naselja za koje se računa potencijal može se uzeti u celini ili deliti sa nekom konstantom što zavisi od konkretne situacije. Demografski potencijal koji zavisi od veličine određenog naselja i rastojanja i veličine ostalog naselja je relativna veličina koja kvantitativno izražava geografski položaj naselja u sistemu.

Vrednosti demografskog potencijala naselja se mogu naneti na kartu. Ako se tačke sa istim vrednostima potencijala spoje izolinijama (izopotencijalam) dobija se uslovno nazvan "demografski reljef". Tačke sa najvećim vrednostima potencijala predstavljaju "vrhove", odnosno center nodalnih regija. Vrednost demografskog potencijala postepeno opada od centra prema periferiji. Tamo gde dostigne najmanju vrednost prestaje uticaj jednog centra i počinje uticaj drugog pa se tu može povući granica izmedju dve nodalne regije (Evteev, 1969).

Gravitacija manjih centara prema većim se može proveriti pomoću formule intenziteta polja demografskog uticaja koja izgleda ovako (Merlin, 1977):

$$E_b^a = \frac{H_a}{R_a^2}$$

gdje je E_b^a - intenzitet demografskog uticaja naselja a u tački b , H_a - broj stanovnika naselja a , i R_a - rastojanje izmedju naselja a i b . Na osnovu ovoga se može odrediti i sistem hijerarhijskih odnosa regija ako se koristi sledeće pravilo: Naselje b , sa svojim gravitacionim područjem se nalazi u zoni uticaja većeg naselja a , ako je intenzitet demografskog uticaja naselja a u tački b veći od intenziteta uticaja drugog naselja c u toj tački (Nymmik, 1969).

Potencijalni model se može primeniti u različite svrhe, kao na primer za utvrđivanje potencijalnih površina prihoda od prodaja određenog

proizvoda (Harris, 1954) što može da posluži za određivanje optimalne lokacije nekog industrijskog preduzeća, kao i za određivanje naselja sa centralnim položajem u određenom prostoru (Warntz, Neft, 1960).

Pri određivanju nodalnih regija SR Srbije u obzir su uzeti svi opštinski centri i njihov broj stanovnika 1981. godine i pravolinijsko rastojanje između njih koje je izračunato na osnovu koordinata tih naselja. Vrednosti potencijala su izračunate po formuli (Harris, 1954) i nanete na kartu. Intenzitet demografskog uticaja naselja izračunat je po formuli (Merlin, 1977).^{*} Intenzitet je svrstan u tri kategorije: visoki (preko 100), srednji (50 - 100), i niski (do 50). Pri određivanju sistema nodalnih veza korišćen je sledeći postupak: manji centar gravitira prema bližem centru nižeg reda, a ovaj prema sledećem centru višeg reda, itd.

Korišćenjem demografskog potencijala i intenziteta demografskog uticaja na prostoru SR Srbije izdvojene su sledeće kategorije centara:

- makroregionalni centri (broj stanovnika preko 100.000, demografski potencijal preko 120.000),
- mezoregionalni centri koji u perspektivi mogu da postanu makroregionalni centri (broj stanovnika 70.000 - 100.000, demografski potencijal 120.000 - 170.000),
- mezoregionalni centri (broj stanovnika 45.000 - 70.000, demografski potencijal 80.000 - 120.000),
- regionalni centri (broj stanovnika 20.000 - 45.000, demografski potencijal 45.000 - 80.000), i
- ostali centri (broj stanovnika manji od 20.000, demografski potencijal manji od 45.000).

Prema tome, u SR Srbiji se mogu izdvojiti pet makroregija sa sistemom nodalnih regija nižeg reda:

^{*} Podaci su obradjeni na računaru Commodore - 64 po programu koji je sastavio autor.

1. Beogradska makroregija s obzirom na veličinu Beograda ima najveću površinu. Obuhvata skoro čitav prostor uže Srbije (osim Gornjeg Pomoravlja), južni deo Banata i deo Srema (u Sremu se prepliću uticaji Beograda i Novog Sada). Prostor u donjem toku Z. Morave (Kruševačka mezoregija) se nalazi u zoni preplitanja uticaja Beograda i Niša, dok se područje Sandžaka (Novopazarska regija), zbog udaljenosti od centara u dolini Z. Morave, nalazi u zoni preplitanja uticaja tih centara i centara na Kosovu. U Beogradskoj makroregiji se može postaviti sledeći sistem mezoregija i regija:

- Beogradska mezoregija sa regijama čiji su centri: Mladenovac, Aradjelovac, Indjija i Sremska Mitrovica,
- Pančevačka prema kojoj gravitira regija sa centrom u Vršcu,
- Šabačka sa regijom Loznice,
- Valjevska,
- Titovoužička sa regijom Priboja,
- Kraljevačka s regijom Novog Pazara,
- Kragujevačka sa regijom Svetozareva,
- Smederevska sa regijama Požarevca i Smederevske Palanke,
- Zaječarska, koja nema centar mezoregionalnog karaktera već dvojni centar Zaječar-Bor.

2. Niška makroregija obuhvata Gornje Pomoravlje, delove istočne Srbije i područje donjeg toka Z. Morave. U Niškoj makroregiji postoji sledeći sistem mezoregija i regija:

- Niška mezoregija sa regijama Prokuplja i Pirota,
- Leskovačka sa regijom Vranja,
- Kruševačka.

3. Prištinska makroregija obuhvata prostor SAP Kosova gde se mogu izdvojiti sledeće mezoregije i regije:

- Prištinska mezoregija sa regijama Uroševca i Gnjilana,
- Titovomitrovačka sa regijom Vučitrna,
- Pecka,
- Prizrenska sa regijom Djakovice.

4. Novosadska makroregija obuhvata prostor južnog dela Bačke, severnog dela Srema i središnjeg dela Banata. Srazmerno broju stanovnika Novog Sada, ova regija zauzima relativno manji prostor zbog uticaja Beograda i Subotice. U makroregiji postoje dve mezoregije:
 - Novosadska sa regijama Bečeja, Titovog Vrbasa i Bačke Palanke,
 - Zrenjaninska sa regijom Kikinde.
5. Subotička makroregija obuhvata prostor severne Bačke i severnog Banata, i u njoj se mogu izdvojiti tri regije sa centrima u Somboru, Bačkoj Topoli i Senti.

Kako svaki model, pa tako i ovaj koji je primenjen za izdvajanje nodalnih regija SR Srbije, sadrži visoki stepen apstrakcije, to rezultati ne moraju da odražavaju realno stanje, ali mogu da posluže kao doprinos složenoj problematici geografske regionalizacije.

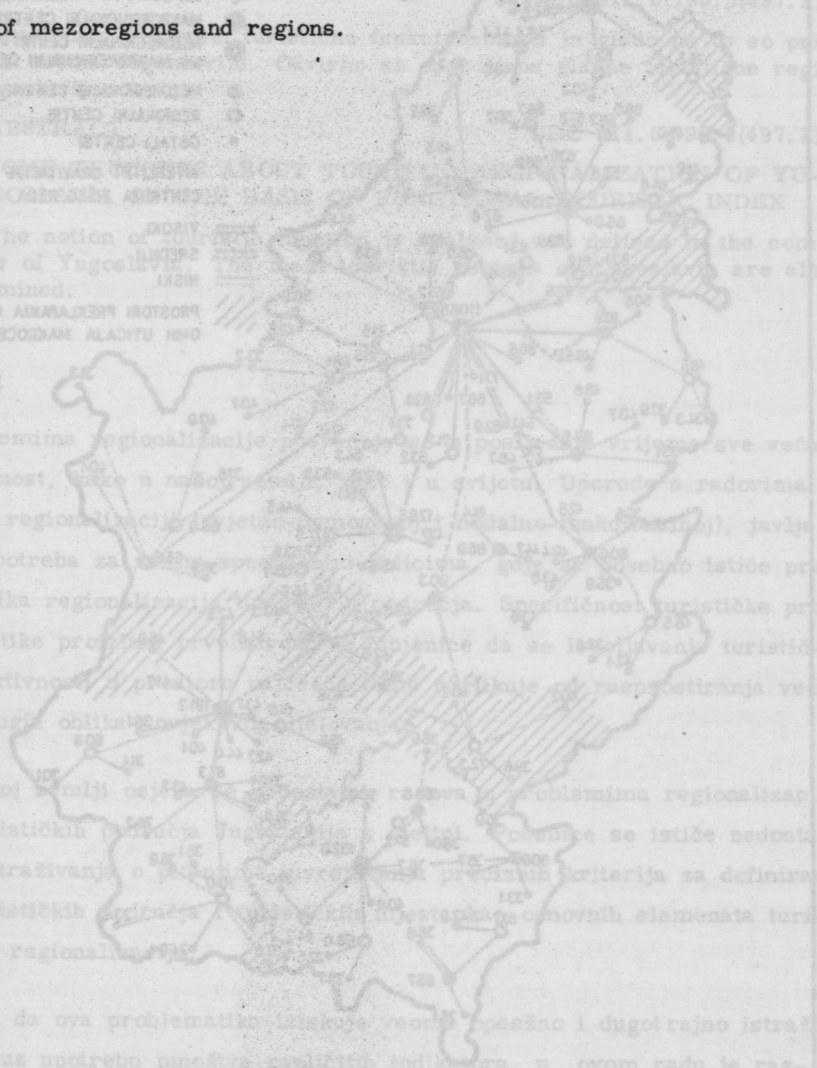
Literatura :

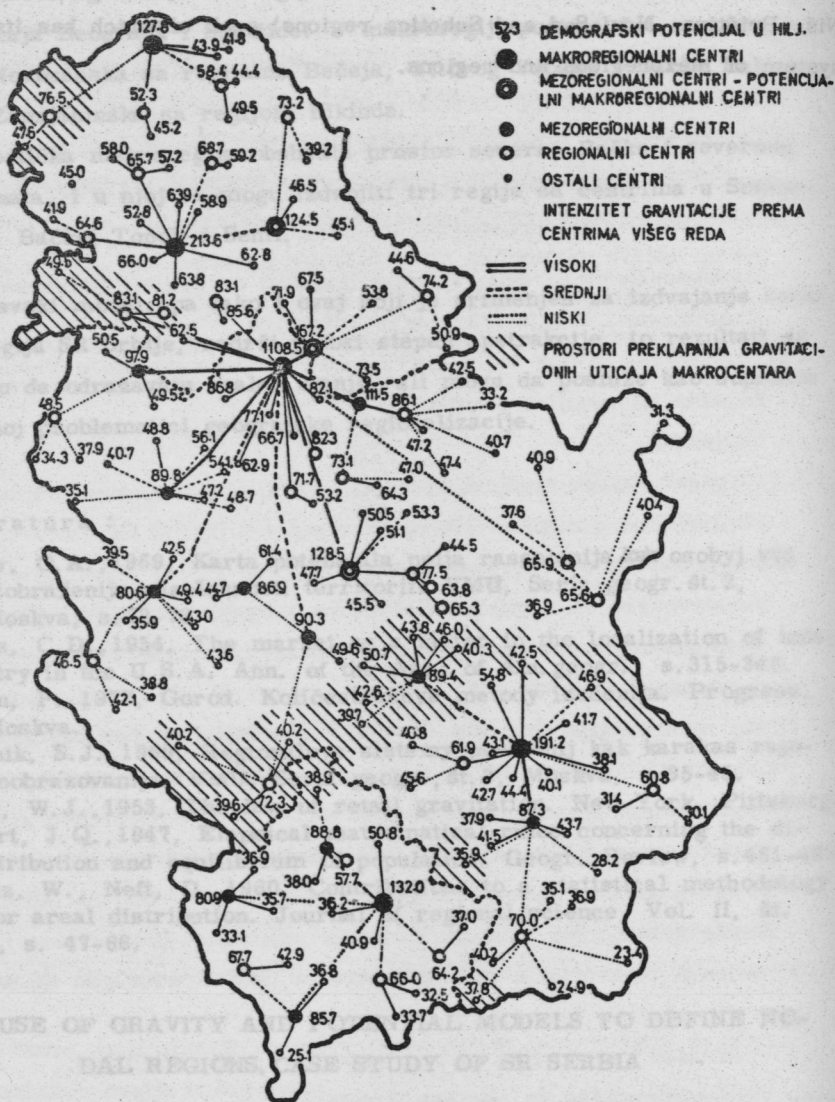
- Evteev, O.A., 1969, Karta potencijala polja rasselenija kak osobyj vid izobraženija naselennosti territorii. VMU, Seria geogr. št. 2, Moskva, s. 72-76.
- Harris, C.D., 1954, The market as a factor in the localization of industry in the U.S.A. Ann. of the Ass. of Am. geogr., s. 315-348.
- Merlin, P., 1977, Gorod. Količestvennye metody izučeniya. Progress, Moskva.
- Nymmik, S.J., 1969, Regionalnye sistemy poselenij kak karakas rajo-noobrazovanija. VMU, Seria geogr., št. 3, Moskva, s. 35-45.
- Reilly, W.J., 1953, The law of retail gravitation. New York, Pittsburg.
- Stewart, J.Q., 1947, Empirical mathematical rules concerning the distribution and equilibrium of population. Geogr. Review, s. 461-485.
- Warntz, W., Neft, D., 1960, Contributions to a statistical methodology for areal distribution. Journal of regional science Vol. II, št. 1, s. 47-66.

THE USE OF GRAVITY AND POTENTIAL MODELS TO DEFINE NODAL REGIONS, CASE STUDY OF SR SERBIA

The nodal regions system in SR of Serbia has been determined on the base of the demographic potential values which have been calculated by the formula (2) and the intensity demographical influence values which

have been calculated by the formula (3). On the base of the given results SR of Serbia has been divided into five macroregions (Belgrade, Niš, Priština, Novi Sad and Subotica regions) each of which has its system of mezoregions and regions.

NODALNA REGIONALIZACIJA SR SRBIJE

NEKA RAZMATRANJA O TURISTIČKOJ REGIONALIZACIJI JUGOSLAVIJE NA TEMELJU INDEKSA TURISTIČKE FUNKCIONALNOSTI

Zoran Klarić*

IZVLEČEK

UDK 911.6:796.5(497.1)

Analiziran je pojam turistične funkcionalnosti in glede na to so prikazane občine Jugoslavije. Okvirno so opredeljene glavne turistične regije Jugoslavije.

ABSTRACT

UDC 911.6:796.5(497.1)

SOME THOUGHTS ABOUT TOURISTIC REGIONALIZATION OF YUGOSLAVIA ON THE BASIS OF FUNCTIONAL TOURISTIC INDEX

The notion of touristic function is analysed and defined in the communes of Yugoslavia. The main touristic regions of Yugoslavia are also determined.

Uvod

Problemima regionalizacije posvećuje se u posljednje vrijeme sve veća pozornost, kako u našoj zemlji, tako i u svijetu. Uporedo s radovima na općoj regionalizaciji (uvjetno-homogenoj i nodalno-funkcionalnoj), javlja se i potreba za nekim specifičnim oblicima, gdje se posebno ističe problematika regionalizacije turističkih područja. Specifičnost turističke problematike proizlazi prvenstveno iz činjenice da se ispoljavanje turističkih aktivnosti u prostoru najčešće bitno razlikuje od rasprostiranja većine drugih oblika čovjekovog djelovanja.

U našoj zemlji osjeća se nedostatak radova o problemima regionalizacije turističkih područja Jugoslavije u cjelini. Posebice se ističe nedostatak istraživanja o pitanjima utvrđivanja preciznih kriterija za definiranje turističkih područja i turističkih mjesta kao osnovnih elemenata turističke regionalizacije.

Budići da ova problematika iziskuje veoma opsežno i dugotrajno istraživanje uz upotrebu mnoštva različitih indikatora, u ovom radu je raz-

* Mag., Institut za turizam, 41000 Zagreb, Braće Oreški 1.

matran samo jedan, ali po mnogim ocjenama najpouzdaniji pokazatelj relativne važnosti turizma u prostoru - indeks turističke funkcionalnosti.

Pojam indeksa turističke funkcionalnosti

Indeks turističke funkcionalnosti (Tf indeks) u Evropi je općenito prihvaćena mjera za utvrđivanje relativne važnosti turizma u određenom prostoru, a popularizirao ju je P. Defert 1967. godine. Prema Defertu, turistička funkcija nekog područja zasniva se na odnosu turista i domicilnog stanovništva, a izvodi se iz usporedbe broja ležajeva namijenjenih turistima i broja stanovnika istog područja po formuli (Pearce, 1979):

$$Tf \text{ indeks} = \frac{\text{broj komercijalnih ležaja} \times 100}{\text{broj stalnih stanovnika}}$$

Tf indeks izračunavan je za mnoge zemlje i regije kao što su Provence u Francuskoj, Colorado u SAD, Novi Zeland i neki otoci u Tihom oceanu, a u modificiranom obliku i za zajednicu Alpe-Jadran.

Iako su za utvrđivanje važnosti turizma na nekom prostoru značajni i neki drugi pokazatelji, u prvom redu broj turista i noćenja po stanovniku, postojanje turistički atraktivnih lokaliteta, te udio sektora ugostiteljstva i turizma u zaposlenosti i dohotku, odnos broja ležajeva i broja stanovnika ipak najbolje ukazuje na turistički značaj određenih prostornih cjelina.

Broj turista i broj noćenja podložan je čestim promenama iz godine u godinu ovisno o kretanjima na turističkom tržištu, a javljaju se i problemi ocjene turističkog značaja vezani uz iskorištenost kapaciteta, prosječno trajanje boravka turista i sezonalnost. Tako je vrlo teško ocijeniti da li je turistički važniji neki vrlo posjećeni lokalitet koji ostvaruje relativno mali broj noćenja (npr. Plitvička jezera i Postojna), ili pak neki drugi lokalitet gdje relativno mali broj turista ostvaruje vrlo značajan

broj noćenja (turistička mjesta na jadranskim otocima). Visoka kvaliteta turističke ponude, dobra prometna dostupnost i obilje kulturno-zabavnih i sportskih sadržaja omogućuju isto tako znatno veću iskorištenost kapaciteta, a tako i broj ostvarenih noćenja i dohotka od turizma na nekom relativno manje atraktivnom turističkom lokalitetu, i obratno.

Postojanje turistički atraktivnih lokaliteta utvrđuje se najčešće na temelju ocjena od strane pojedinaca, čime je objektivnost znatno smanjena. Udio sektora ugostiteljstva i turizma u zaposlenosti i dohotku je kao pokazatelj važnosti turizma određenog područja također vrlo problematičan zbog postojećih razlika u općem stupnju razvijenosti. Taj udio je u prosjeku relativno znatno viši u općenito nerazvijenim područjima, a niži u razvijenim. Tako je npr. udio sektora ugostiteljstva i turizma u ukupnoj zaposlenosti i dohotku SR Slovenije više nego dvostruko niži od istog udjela u SR Crnoj Gori, unatoč činjenici da je po broju noćenja SR Slovenija neznatno slabija, a po broju turista, iskorištenosti kapaciteta i ostvarenom ukupnom dohotku u turizmu i ugostiteljstvu po stanovniku znatno jača od SR Crne Gore. Indeksu turističke funkcionalnosti, odnosno korištenju odnosa broja ležajeva i broja stanovnika kao pokazatelja turističke važnosti također bi se mogle uputiti određene zamjerke. One u prvom redu proizlaze iz činjenice da broj turističkih ležajeva često ovisi i o nizu vanjskih faktora - interesu društveno-političke zajednice određenog prostora, financijskim mogućnostima, a česti su i problemi vezani uz statističko utvrđivanje broja ležajeva.

Potrebno je posebno napomenuti da iako odnos broja ležajeva u osnovnim smještajnim kapacitetima (hotelima i sl.), kampovima i privatnom smještaju treba ponegdje zasebno promatrati, za opću ocjenu turističkog značaja određene prostorne cjeline diverzifikacija nije nužna. Visok udio privatnog smještaja i kampova ne znači manju turističku važnost u odnosu na neko drugo područje s velikim udjelom osnovnih smještajnih kapaciteta, nego najčešće nedostatak financijskih sredstava za izgradnju hotela i sličnih objekata.

Zbog toga se može općenito zaključiti da Tf indeks može poslužiti kao relativno dosta pouzdan pokazatelj značaja turizma na određenom prostoru. iz čega proizlazi da utvrđivanje njegove vrijednosti za općine Jugoslavije može pružiti mnogo korisnih spoznaja za proučavanje problema regionalizacije jugoslovenskog prostora.

Općine Jugoslavije prema indeksu turističke funkcionalnosti

Na kartama 1., 2. i 3. prikazan je indeks turističke funkcionalnosti po općinama Jugoslavije za 1971. i 1981. godinu i promjena indeksa za isto razdoblje. Analiza ovih karata, kao i analiza prethodno izračunatih vrijednosti Tf indeksa za pojedine općine zaslužila bi sigurno vrlo složenu i opširnu analizu, no zbog ograničenosti prostora predviđenog za ovaj rad, ovdje će se analizirati samo najzanimljivije pojedinosti.

Već iz sasvim letimičnog pogleda na karte može se primijetiti da se vrlo visoke vrijednosti Tf indeksa odnose isključivo na obalno područje, a veće vrijednosti u unutrašnjosti zemlje na međusobno izolirane krajeve, vezane prvenstveno uz lokalitete planinskog i liječilišnog turizma. Vrijednost Tf indeksa iznad 50,0 imale su 1981. godine isključivo primorske općine, 1971. godine osim njih još samo općina Vrnjačka Banja (54,8), s time da porast Tf indeksa od 1971. do 1981. godine za više od 20 bilježe također isključivo primorske općine (naročito na otocima), te općina Titova Korenica (Plitvička jezera), gdje je porast iznosio 35,9.

Tablica 1. Općine Jugoslavije s Tf indeksom većim od 100,0 1971. ili 1981. g.

Br.	Općina	Tf indeks		Razlika 1971/81
		1971.	1981.	
1.	Poreč	310,3	428,4	118,1
2.	Budva	323,6	337,2	13,6
3.	Makarska	254,6	315,6	61,0
4.	Cres - Lošinj	88,2	301,8	213,6
5.	Buje	173,7	264,7	91,0
6.	Rab	141,1	253,1	112,0
7.	Crikvenica	199,0	223,1	24,1
8.	Pag	63,8	211,4	147,6
9.	Krk	132,5	195,4	62,9
10.	Hvar	119,4	172,4	53,0
11.	Rovinj	115,6	163,7	48,1
12.	Biograd	124,3	161,1	36,8
13.	Herceg-Novi	109,8	127,0	17,2
14.	Ulčinj	68,8	112,6	43,8
15.	Piran	100,9	101,6	- 0,7

Izvor: SGJ 1972. i 1982.

U 1971. i 1981. godini daleko odskoču općine Poreč, Budva i Makarska, a po porastu općine Cres - Lošinj, Pag, Poreč i Rab. Tome bitno pridonosi relativno mali broj stanovnika i njihova koncentracija na obali, očito je da se radi o turistički najznačajnijim dijelovima naše obale. Porast vrijednosti Tf indeksa na jadranskim otocima zorno pokazuje povećan turistički značaj naših otoka u posljednje vrijeme, što se je odrazilo i na njihov opći prosperitet. Cres - Lošinj, Rab i Krk jedine su otočke općine koje su u razdoblju od 1971. do 1981. godine imale porast stanovnika, dobrim dijelom zahvaljujući upravo turizmu.

Pad Tf indeksa nekih dijelova Jugoslavije (posebice u SR Sloveniji) ne znači nužno pad turističkog značaja, nego je uglavnom posljedica uklanjanja nekih turističkih kapaciteta nižeg standarda (u ovom slučaju kampova). Ova pojava je ujedno i glavna zamjerka Tf indeksu kao pokazatelju turističke važnosti za područje Jugoslavije, iz čega proizlazi nužnost kon-

Odredžen utjecaj na vrijednost Tf indeksa ima svakako i kretanje broja stanovnika - znatnije povećanje stanovništva iziskuje i znatnije povećanje kapaciteta za smještaj u cilju zadržavanja, odnosno povećanja vrijednosti Tf indeksa. Upravo iz tog razloga je i kretanje indeksa od - 0,2 do 0,2 označeno kao stagnacija - ukoliko u nekoj općini nije bilo promjene u broju ležajeva od 1971. do 1981. godine, Tf indeks je najčešće neznatno opao zbog povećanja broja stanovnika.

Posebna situacija javlja se u slučaju velikih gradova, gdje su vrijednosti Tf indeksa relativno male zbog koncentracije stanovništva, unatoč velikog broja smještajnih jedinica. Valja ipak naglasiti da većina gradova ima vrijednost znatno veću od prosjeka jugoslavenskih općina, što potvrđuje njihov turistički značaj. Svi jugoslavenski gradovi s više od 100.000 stanovnika osim Banja Luke i Prištine imaju tako Tf indeks veći od 1,0, koji je 1981. godine posjedovalo samo 30 % jugoslavenskih općina.

Tablica 2. Općine Jugoslavije prema iznosu Tf indeksa 1971. i 1981. g.*

Vrijednost Tf indeksa	1971.		1981.	
	broj općina	%	broj općina	%
0,0 - 0,2	223	45,9	154	31,6
0,2 - 0,5	96	19,7	82	16,8
0,5 - 1,0	46	9,5	100	10,6
1,0 - 2,0	34	7,0	47	9,7
2,0 - 5,0	31	6,4	45	9,3
5,0 - 50,0	37	7,6	32	6,7
50,0 i više	19	3,9	26	5,3
Ukupno	486	100,0	486	100,0

Izvor: SGJ 1972. i 1982.

* Ukoliko se neko veće gradsko naselje rasprostire na teritoriju više općina, te općine se na ovom mjestu tretiraju kao jedna općina - to se odnosi na 5 gradskih općina Ljubljane, 10 Zagreba, 5 Sarajeva, 10 Beograda i 5 Skopja. Isto se odnosi i na 6 općina Maribora, 7 Novog Sada i 3 Splitske formiranih nakon 1981. godine (u slučaju Maribora uključene su i općine Pesnica i Ruše, a u slučaju Novog Sada općine Petrovaradin i Sremski Karlovci za koje nije bilo odvojenih podataka, iako te općine ne obuhvaćaju dijelove grada Maribora, odnosno Novog Sada).

Od općeg povećanja Tf indeksa na cjelokupnom jugoslovenskom prostoru, možda je još značajnija spoznaja da je sve veći prostor naše zemlje pokriven smještajnim turističkim kapacitetima. To zorno potvrđuje podatak da su 1981. godine 332 općine od 486 ili 68,3 % imale Tf indeks veći od 0,2, nasuprot 1971. godini kada je takvih općina bilo svega 283 ili 54,1 %.

Okvirno određivanje glavnih turističkih regija Jugoslavije

Na temelju proučavanja indeksa turističke funkcionalnosti jugoslovenskih općina, na ovom su mjestu okvirno određene glavne turističke regije Jugoslavije. U skladu s prethodno navedenim ograničenjima, ovo određivanje ne treba shvatiti kao čvrsto definiranu podjelu, nego samo kao mali prilog u cilju boljeg poznavanja problematike turističke regionalizacije Jugoslavije.

Prema "Turističkoj geografiji", prostor Jugoslavije dijeli se na tri osnovna turistička područja - jadransko, planinsko i panonsko-peripanonsko (Blazević, 1979). Kao najvažnije se izdvaja jadransko područje i ono se dalje dijeli na sedam užih turističkih područja - Koprsko primorje (glavni centar Portorož), Istru (Umag, Poreč, Rovinj, Pula, Rabac), Kvarner (Opatija, Mali Lošinj, Crikvenica, Rab), Sjevernu Dalmaciju (Zadar, Biograd, Vodice, Primošten), Srednju Dalmaciju (Split, Hvar, Baška Voda, Makarska), Južnu Dalmaciju (Dubrovnik, Cavtat, Korčula) i Crnogorsko primorje (Herceg-Novi, Budva, Sutomore, Ulcinj). Južnodalmatinskom turističkom području geografski pripada i Neum u sastavu SR Bosne i Hercegovine.

Za razliku od jadranskog turističkog područja koje se dosta jasno izdvaja i kojeg je lako podijeliti na uža, danas općenito prihvaćena turistička područja, s planinskim i panonsko-peripanonskim turističkim područjem je situacija znatno složenija. Njihovom preciznijem raščlanjivanju mogao bi znatno pripomoći upravo indeks turističke funkcionalnosti.

Prema Tf indeksu, kao glavna turistička područja planinskog prostora Jugoslavije izdvajaju se Alpsko područje u SR Sloveniji (Julijske i Savinjske Alpe, Karavanke i Pohorje), Górski Kotar i Lika u SR Hrvatskoj, Srednjobosansko područje u SR Bosni i Hercegovini (Vlašić, Bjelašnica, Jahorina), te planinsko područje Jugozapadne Srbije i Crne Gore (Zlatibor, Maljen, Kopaonik, Durmitor). U svim ovim krajevima prevladavaju zimsko-sportska turistička središta (Bovec, Kranjska Gora, Jezersko, Jahorina, Zlatibor, Divčibare, Kopaonik, Žabljak), ali ima i mnogo mjesta koja privlače turiste ljepotom pejzaža i osobitostima krškog reljefa (Postojna, Bled, Bohinj, Plitvička jezera, kanjon Tare i Drine).

Kao specifično planinsko turističko područje izdvaja se Zapadna Makedonija s Ohridskim i Prespanskim jezerom. Izvan ovih glavnih turističkih područja posebno se izdvajaju i neki odvojeni turistički centri kao što su npr. Kupres u SR Bosni i Hercegovini ili Kruševo u SR Makedoniji.

Glavno turističko obilježje panonsko-peripanonskom prostoru daju lječilišta i toplice. Zbog toga je u ovom razmatranju panonsko-peripanonskom turističkom području pridružen i predalpski prostor SR Slovenije, čiju turističku ponudu zastupaju najvećim dijelom upravo toplice - Dobrna, Dolenjske Toplice, Čatež, Rogaška Slatina, Radenci. Na predalpski prostor SR Slovenije nastavlja se područje Sjeverozapadne Hrvatske u kojem se kao turistička mjesta također ističu lječilišta i toplice - Tuheljske, Krapinske, Stubičke i Varaždinske Toplice, te Daruvar i Lipik. Slična je situacija i u peripanonskoj Bosni gdje su glavna turistička središta banje Laktaši, Slatina i Teslić (Banja Vrućica).

Glavno područje lječilišnog turizma Jugoslavije je prostor peripanonske Srbije sa Banjom Koviljačom, Arandželovcem, Vrujcima, Ovčar Banjom, Mataruškom banjom, Vrnjačkom Banjom. Kao i u slučaju predalpskog prostora SR Slovenije, zbog prevladavanja lječilišnih lokaliteta u turističkoj ponudi panonsko-peripanonskom turističkom području može

se pridružiti i prostor Južnog pomoravlja i Istočne Srbije sa Vranjskom, Sijarinskom, Kuršumlijskom, Niškom, Brstovačkom i Soko Banjom. Od ostalih turističkih sadržaja panonsko-peripanonskog područja ističu se, slično planinskom području, neki specifični prirodno atraktivni lokaliteti, kao što su npr. Fruška Gora i Džerdap.

Lokaliteti koji turiste privlače uglavnom zahvaljujući kulturno-povijesnim znamenitostima vezani su ponajviše uz veće gradove, kojih ima u svim turističkim područjima. Jače se ističu ipak samo glavni gradovi SR i SAP a osim njih još i Mostar i Jajce. Kulturno-povijesne znamenitosti su međutim vrlo često u kombinaciji s prirodnim turističkim atraktivnostima, osobito u slučaju primorskih turističkih središta (Pula, Zadar, Split, Dubrovnik), dok se kod planinskih turističkih središta naročito ističe Sarajevo. Naši najveći gradovi, osobito Beograd i Zagreb, u velikoj mjeri privlače turiste i zbog svog upravnog, privrednog i prometnog značaja.

Bez obzira na opravdanost ovakve regionalizacije, valja naglasiti da je svaka turistička regionalizacija, slično kao i nodalno-funkcionalna, podložna promjenama kroz određena vremenska razdoblja. To se posebno ogleda kroz mogućnost otvaranja novih, zasad nedovoljno afirmiranih turističkih područja, kao što su npr. zapadnobosanski planinski prostor ili područje SAP Kosovo. Česti su također i slučajevi preklapanja različitih oblika turizma - primjer su lječilišni centri u planinskom turističkom području (Ilidža kod Sarajeva i Debarska banja u Zapadnoj Makedoniji) ili pak zimsko-sportski centri u peripanonskom području (Medvednica).

Literatura i izvori:

- Blažević, I., Pepeonik, Z., 1979, Turistička Geografija. Školska knjiga, Zagreb.
- Novosel-Zić, P., 1986, O nekim kriterijima izdvajanja turističkih naselja otoka Krka. Geografski glasnik 48, Zagreb.

- Pearce, D., 1979, Towards a Geography of Tourism. Annals of Tourism Research. Volume VI, 3, University of Wisconsin - Stout.
- Pepeonik, Z., 1983, Prostorni raspored i osnovne značajke stambenih objekata za odmor i rekreaciju u SR Hrvatskoj. Geografski glasnik 45, Zagreb.
- Rogić, V., 1984, Jednostavnost i fleksibilnost koncepta nodalno-funkcionalne diferencijacije SR Hrvatske. Geografski glasnik 46, Zagreb.
- Schmidhauser, H.P., 1973, Nettoreisenintensitat, Bruttoreisenintensitat und Reisehaufigkeit. Festschrift zur Vollendung des 65. Lebensjahres von o. Prof. Dkfm. Dr. Paul Bernecker, Wien.
- Statistički godišnjak Jugoslavije 1972. i 1982., Beograd 1972. i 1982.
- Statistički bilten Turizam 1982, Beograd 1985.

SOME THOUGHTS ABOUT TOURISTIC REGIONALIZATION OF YUGOSLAVIA ON THE BASIS OF FUNCTIONAL TOURISTIC INDEX

This paper examines certain problems pertaining to tourism regionalization in Yugoslavia as it is illustrated by one of the most significant indicators - the tourist function index. The tourist function index (Tf index) is based on the juxtaposition of two populations - the visitors and the visited, and is derived by comparing the number of beds available to tourists in the area with the resident population of that area according to formula:

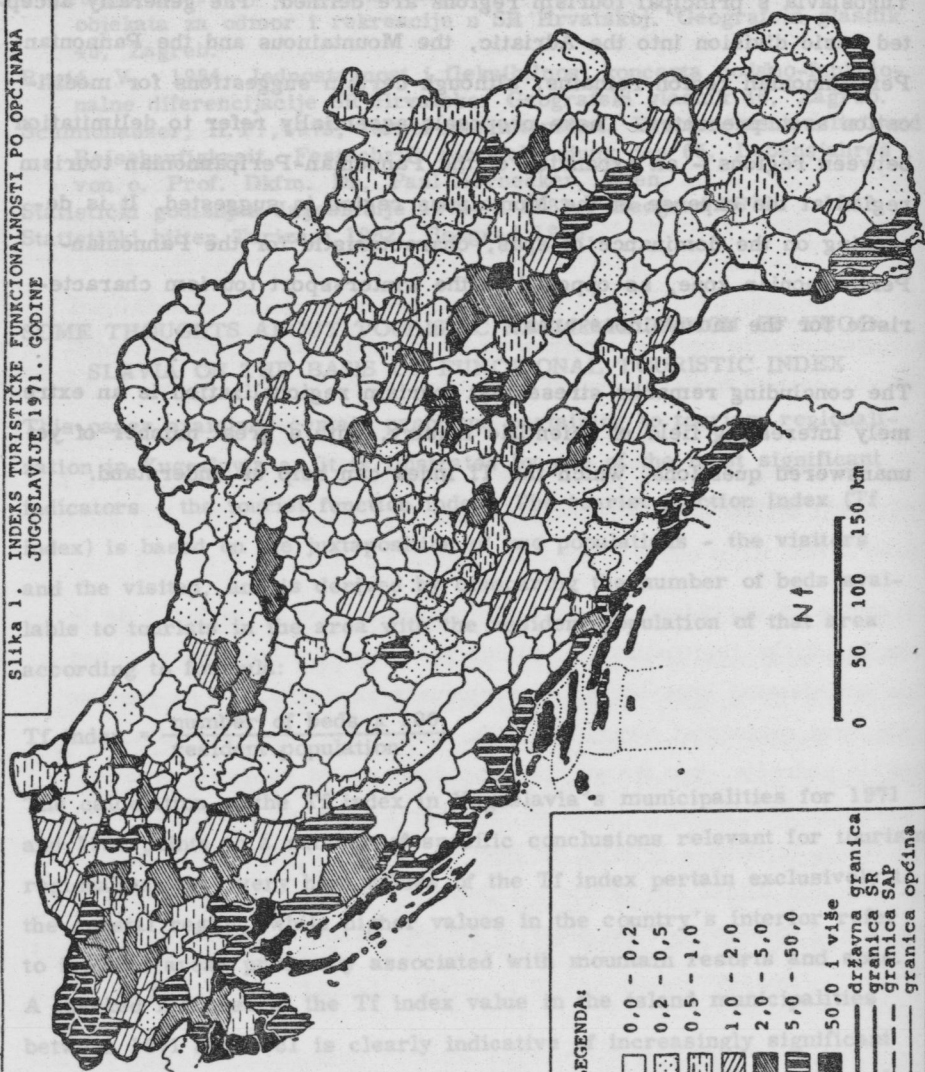
$$\text{Tf index} = \frac{\text{number of beds} \times 100}{\text{resident population}}$$

The calculation of the Tf index in Yugoslavia's municipalities for 1971 and 1981 points to a number of specific conclusions relevant for tourism regionalization - very high values of the Tf index pertain exclusively to the coastal region, while higher values in the country's interior refer to isolated areas primarily associated with mountain resorts and spas. A marked increase of the Tf index value in the island municipalities between 1971 and 1981 is clearly indicative of increasingly significant role the Adriatic islands play in Yugoslavia's tourism. This paper also discusses some of the shortcomings of the Tf index as a relative indicator of the spatial importance of tourism, the result of which is a necessity of consulting other indicators as well.

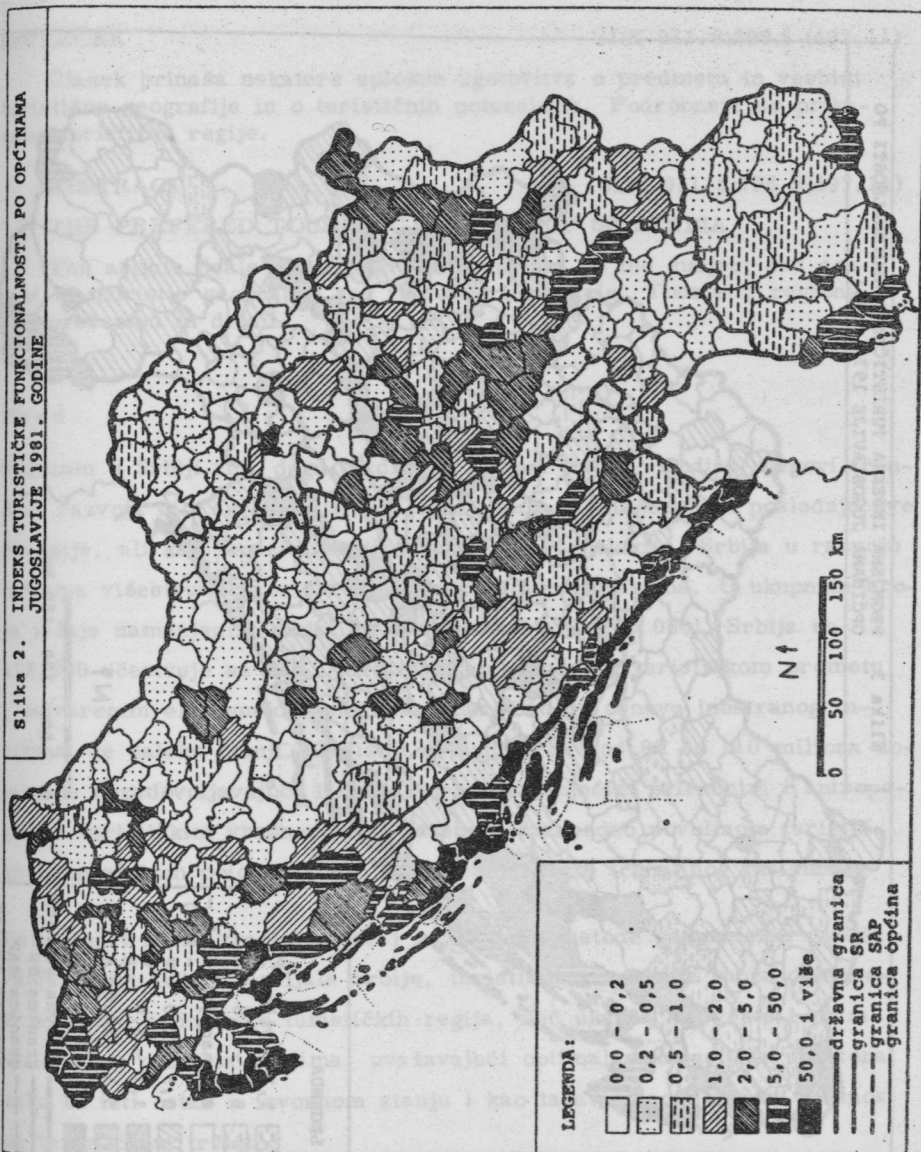
At the end of this work, and in accordance with the acquired knowledge, Yugoslavia's principal tourism regions are defined. The generally accepted basic division into the Adriatic, the Mountainous and the Pannonian-Peripannonian region remains, although certain suggestions for modification are presented. These proposals essentially refer to delimitation between regions - an expansion of the Pannonian-Peripannonian tourism region at the expense of the Mountainous region is suggested. It is depending on the dominance of spas, characteristic for the Pannonian-Peripannonian zone, as opposed to the winter-sport tourism characteristic for the mountainous areas.

The concluding remarks stress that tourism regionalization is an extremely interesting field of scientific inquiry, with a great number of yet unanswered questions, which the Tf index can help us understand.

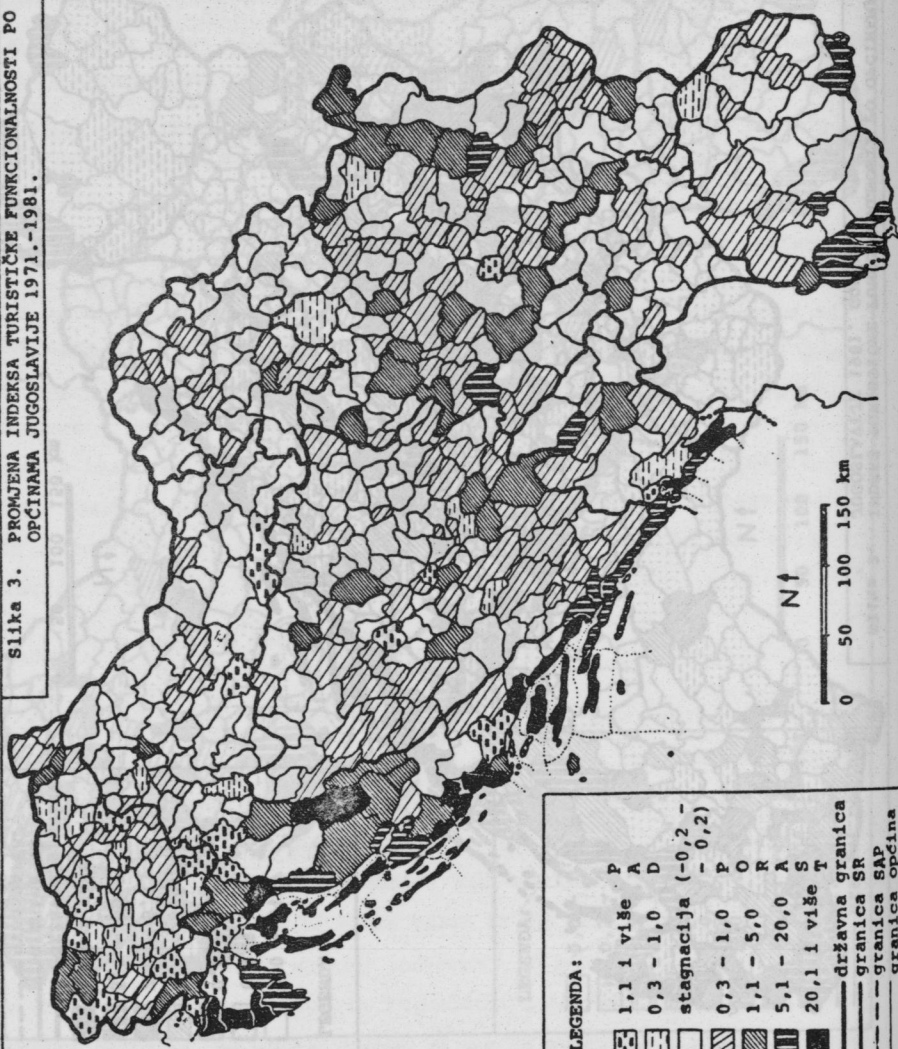
Slika 1. INDEKS TURISTIČKE FUNKCIONALNOSTI PO OPĆINAMA
JUGOSLAVIJE 1971. GODINE

Slika 2. INDEKS TURISTIČKE FUNKCIONALNOSTI PO OPĆINAMA
JUGOSLAVIJE 1981. GODINE

Slika 3. PROMJENA INDEKSA TURISTIČKE FUNKCIONALNOSTI PO
OPĆINAMA JUGOSLAVIJE 1971.-1981.

PRIORITETNE TURISTIČKE REGIJE SRBIJE

Stevan M. Stanković*

IZVLEČEK

UDK 911.6:796.5 (497.11)

Članek prinaša nekatere splošne ugotovitve o predmetu in vsebini turistične geografije in o turističnih potencialih. Podrobneje so prikazane turistične regije.

ABSTRACT

UDC 911.6:796.5(497.11)

THE PREFERRED TOURISTIC REGIONS OF SR SERBIA

The article deals with general statements on the subject and content of touristic geography and touristic potentials. Touristic regions are presented in detail.

Uvod

Turizam u Srbiji ima dugu tradiciju. Tokom minulih godina njegovi trendovi razvoja bili su različiti. Najveći uspon zabeležen je u poslednje dve decenije, ali kao izrazito kontinentalni deo Jugoslavije, Srbija u razvoju turizma višestruko zaostaje za primorskim republikama. U ukupnom broju ležaja namenjenim turistima u Jugoslaviji (1.300.000), Srbija sa 115.000 učestvuje sa 9 %. Medjutim, njen udeo u turističkom prometu i ostvarenim ekonomskim efektima, naročito po osnovu inostranog turizma, je daleko manji. Godišnji devizni priliv od 80 do 110 miliona dolara je nezadovoljavajući i nesrazmeran postojećim prirodnim i antropogenim turističkim vrednostima, posebno izvanredno povoljnom turističko-geografskom položaju, koji omogućuje razvoj tranzitnog turizma.

Oslanjajući se na tradicionalne i savremene metode geografskih proučavanja turističkih potencijala Srbije, turistička geografija može doprineti ne samo definisanju turističkih regija, već ukazati na vrste i obim turističkog prometa u njima, uvažavajući optimalne kapacitete prostora, kako bi isti ostao u izvornom stanju i kao takav imao posebnu vrednost na turističkom tržištu.

* Dr., univ. prof., Prirodno-matematički fakultet, 11000 Beograd, Studentski trg 16.

Turistička geografija

Na osnivačkoj skupštini Srpskog geografskog društva, koja je održana u Beogradu 1910. godine, velikan naše naučne misli, Jovan Cvijić, jasno je definisao njegove zadatke. Prvi su se odnosili na naučni i stručni rad, a drugi na popularisanje znanja iz geografije i srodnih nauka. Iz Cvijićevih stavova, naučnih zahteva i sposobnosti da procenjuje razvoj nauke u budućnosti, formirana su osnovna opredeljenja gotovo svih prirodnih i društvenih geografskih disciplina, koja se i danas uvažavaju (Stanković, 1974).

Sa današnje vremenske distance teško je utvrditi ko je i kada u Srbiji prvi upotrebio termin turistička geografija, da bi njime označio deo geografske nauke širokog poimanja objekata i metoda proučavanja. Sigurno je da je turistička geografija pominjana 1910. godine i da je Jovan Cvijić predviđao njen razvoj. Ovakav stav dokumentujemo sledećim rečima odštampanim u prvoj svesci Glasnika Srpskog geografskog društva: "Drugi je zadatak Geografskoga Društva popularisanje geografskih znanja ... Ovaj rad traži najviše spremnih, aktivnih i neumornih članova. Na njih se poglavito mislilo, kad je u pravilima predviđeno osnivanje sekcija Geografskog Društva u Srbiji i izvan Srbije. Ima izvesnih fakata koja će te sekcije u svojim oblastima s uspehom utvrđivati po uputstvima, koja će biti izradjena. U sekcijama će se moći naročito kultivisati turistička geografija." (Cvijić, 1912, 3).

Početak razvoja savremene geografije u Srbiji bio je praćen obimnom i raznovrsnom izdavačkom delatnošću. Time su stvorene posredne i neposredne osnove i za turističku geografiju, koja je imala dosta jasno definisane pojave, procese i probleme, kojima se mogla baviti. Neke banje, planine i gradovi, privlačili su ljude iz bliže i dalje okoline, radi lečenja, odmora, razonode i poslovnih sastanaka. U takvim centrima odvijao se izvestan promet, koji možemo smatrati turističkim.

Posle drugog svetskog rata, a naročito posle 1960. godine, u Srbiji se brzo povećava broj onih koji se bave turističko-geografskim istraživanjima. Štampani su prvi udžbenici. Organizovana postdiplomska nastava. Održano je nekoliko naučnih skupova i uradjeno više naučno-istraživačkih studija.

Izdvajamo prvi jugoslovenski simpozijum iz turističke geografije "Geografija i turistička praksa" (Arandjelovac, 1971.), na kojem je, pored ostalog, bilo reči i o društvenoj vrednosti geografskog proučavanja turizma, geografiji odmora i regionalnom aspektu u turističkoj geografiji (Vasović, 1973). Od značaja je i Kongres Medjunarodne organizacije naučnih eksperata za turizam "AIEST" (Beograd, 1975). Podneti referati o turističkoj regiji (Vasović, 1975, 102) i konceptu turističko-geografskih istraživanja (Jovičić, 1975; 33), od značaja su za potvrđivanje turističke geografije, definisanje njenog predmeta proučavanja i opravdanosti takvih istraživanja turističkog prometa u čijoj će osnovi stajati turistička geografija, bez obzira što je manje razvijena od nekih klasičnih geografskih disciplina i što se njen regionalni aspekt mora dokazivati na konkretnim primerima.

U proučavanju turizma Srbije, geografi zauzimaju značajno mesto. Za obuhvatnije zahvatanje problema, utvrđivanje naučnih istina i konceptiranje operativnih delatnosti, potrebno je sledeće:

- Izvršiti detaljnu inventarizaciju prirodnih turističkih vrednosti u svim predeonim i administrativnim celinama Srbije i u republici kao celini.
- Sistematizovati prirodne turističke vrednosti po oblicima pojavljivanja, genezi i stepenu sadašnje turističke privlačnosti i valorizovanosti.
- Klasifikovati prirodne turističke vrednosti po veličini kontraktivne zone, uz utvrđivanje osnovnih i komplementarnih vrednosti, kako bi se definisala gustina motiva u pojedinim krajevima.
- Utvrditi turističke disperzivne zone većih gradskih naselja i industrijskih centara i saglasno klasifikaciji turističkih kretanja po vrstama, intenzitetu i sezonskoj koncentraciji, uticati na uobličavanje turističkih

regija i svrsishodnu ponudu u njima.

- Posvetiti posebnu pažnju banjskim i planinskim turističkim centrima i lokalitetima, kao jezgrima budućih turističkih regija, jer je reč o prvorazrednom delu turističke ponude Srbije.
- Utvrditi prioritete za kompleksnu turističku valorizaciju odgovarajućih predeonih celina uz istovremeno definisanje makro i mikro lokacija pogodnih za izgradnju objekata turističke infrastrukture, neophodnih za obogaćivanje sadržaja boravka.
- Promovisati nove do sada nepoznate ili malo poznate turističke vrednosti Srbije (pećine, reke, klisure, veštačka jezera, lovni tereni), jer iste mogu poslužiti za formiranje turističkih centara kao osnove za buduće konceptiranje turističkih regija.
- Istraživati geografske uslove i aspekte razvoja turizma na selu u zavisnosti od tipa naselja, položaja, pristupačnosti, broja stanovnika, stambenog fonda, opremljenosti domaćinstva, očuvanosti ambijenta, izvornosti prirode i drugih karakteristika.
- Pratiti stanje životne sredine i utvrditi njene pogodnosti za turističku valorizaciju. Proučavati pozitivne i negativne efekte izazvane razvojem turizma. U tom smislu, dosledno, svuda i uvek, primenjivati geografske osnove koncepcije aktivne zaštite životne sredine.
- Razvijati metodološke osnove turističko-geografskih istraživanja uz korišćenje savremene tehnike i tehnologije.
- Naglašavati regionalni aspekt istraživanja i primenom metode komparacija diferencirati turističke lokalitete, centre i regije po ukupnoj i specifičnim vrednostima (Stanković, 1985, 182).

Navedeni (i drugi) zadaci geografskih istraživanja pojava i procesa značajnih za razvoj turizma, višestruko potenciraju potrebu specijalizovanih regionalno-geografskih istraživanja. Iz njihovog analitičko-sintetičkog upoznavanja moguće je, međusobnom komparacijom, doći do pokazatelja značajnih za opredeljenja nadležnih službi i institucija za investiranje materijalnih sredstava u izgradnju objekata, turističku propagandu i druge sfere turističke ponude.

Turistički potencijali

Izučavanje postojećih potencijala za razvoj turizma u Srbiji je veoma složeno. Ono mora bazirati na stepenu turističke valorizacije prirodnih i antropogenih resursa, koji na odgovarajući način doprinose usmeravanju turističkih tokova. Nedovoljan stepen turističke valorizacije prirodnih i antropogenih objekata, pojava i manifestacija, potvrđuje ispravnost shvatanja da ima dovoljno prostora za znatno brži razvoj turizma u Srbiji i intenzivnije privredjivanje po osnovu turizma. Ovo zbog činjenice da se izvesne turističke vrednosti u Srbiji odlikuju izvornošću, neponovljivošću u vremenu i prostoru, sve boljom saobraćajnom povezanošću i odgovarajućom tehničko-tehnološkom opremljenošću. Posebno svojstvo nekih turističkih lokaliteta, centara i regija u Srbiji, proističe iz mogućnosti da se u njima komplementarno i kompleksno razvija više vrsta domaćeg i inostranog turizma.

Ekonomski značajniji stepen turističke valorizacije može se postići kompleksinijom turističkom prezentacijom manjih i većih predeonih celina, odnosno, turističkih regija sa centrima, lokalitetima i saobraćajnim pravcima. Srbija na svojoj teritoriji ima takve celine u kojima je koncentrisan veći broj prirodnih i antropogenih turističkih vrednosti, koje su svojevrsna osnova za diferenciranje prioriternih turističkih regija. Iste treba favorizovati kroz izgradnju turističko-ugostiteljskih objekata, saobraćajnica i prateće infrastrukture (Stanković, 1981, 17).

Gustina i teritorijalni razmeštaj turističkih potencijala na teritoriji Srbije nije svuda podjednak, što potencira mogućnost formiranja različitih turističkih regija. Na osnovu turističko-geografskih istraživanja moguće je izdvajanje predeonih kompleksa sa većim i manjim brojem turističkih vrednosti na jedinici površine. Pri tome je moguće izdvojiti turističke regije sa elementima lokalne, regionalne, republičke, jugoslovenske i svetske privlačnosti i odgovarajuće kontraktivne zone. Uvidom u postojeći potencijal, na teritoriji Srbije je moguće izdvajanje teritorijalnih kompleksa sa grupnim i linearnim razmeštajem turističkih vred-

nosti. Grupni razmeštaj turističkih vrednosti karakterističan je za ravničarske, kotlinske i planinske delove Srbije. Na takvim teritorijalnim kompleksima moguće je formiranje primarnih i sekundarnih turističkih centara, sa gravitacionom zonama različite veličine. Kod linearnog razmeštaja turističkih vrednosti, koji je zastupljen duž rečnih dolina i važnijih saobraćajnica, izdvajaju se atraktivni centri i kraći i duži sektori. U oba slučaja moguće je formiranje turističkih regija, ali se do kompletiranja istih teško i sporo dolazi, te se pre može govoriti o potencijalnim turističkim regijama.

Turističke regije

Sa aspekta savremenog turizma, posebno stacioniranog, važno je da postoje manje i veće predeone celine sa izvornom, dobro očuvanom i zaštićenom životnom sredinom. Takve prostore uslovno označavamo sanatorijem i njima ima u različitim delovima Srbije. Po fizionomiji i nameni krajnje su kontrastni gradskim naseljima sa razvijenom industrijom, te su ka njima usmereni odgovarajući turistički tokovi. Naravno, mnoge takve predeone celine ne možemo poistovetiti sa turističkim regijama, čije objašnjenje izvodimo iz definicije geografske regije. Ovo zbog toga što je u postojećoj turističkoj literaturi malo naučnih radova koji se odnose na metodološke i teorijske postavke ovog problema.

Turistička regija je takva prostorna celina u kojoj je turizam dominantna ili objedinjujuća funkcija, a geografski lik u osnovi posledica te funkcije (Vasović, 1982, 12). Pri tome je moguće izdvajanje homogenih i heterogenih turističkih regija. Homogene turističke regije se odlikuje time da je turizam u njima osnovna delatnost i glavni izvor prihoda većine domicilnog stanovništva. To znači da je razvijen i da se ka njemu usaglašavaju prateće delatnosti (saobraćaj, trgovina, deo poljoprivrede, znanstvo, proizvodnja suvenira, gradjevinarstvo, uređenje prostora). Heterogene turističke regije su one u kojima se privredjivanje po osnovu turizma dopunjuje sa drugim delatnostima, koje dominiraju, i u manjem ili većem procentu učestvuje u formiranju dohotka postojećeg

stanovništva (Radović, 1968).

Iz ovakvih stavova nameće se zaključak da je u Srbiji, kao turistički nedovoljno razvijenoj republici, opravdanije i jednostavnije izdvajanje heterogenih nego homogenih turističkih regija, jer prve izrazito dominiraju nad drugim. "Bilo je pokušaja turističke regionalizacije pojedinih republika ili Jugoslavije kao celine, ali su oni vrlo diskutabilni već samim tim što nisu polazili od određene definicije turističke regije.

Jedno se mora odmah i jasno reći: turističkom regijom ne možemo a priori proglašavati svaki deo geografske sredine, koji je ispunjen visokoatraktivnim elementima, pa makar prostorno i srećno koincidirali brojni prirodni i antropogeni elementi velike turističke vrednosti. Takav prostor ne možemo označiti turističkom regijom ni onda, kada se njegove atraktivnosti počnu valorizovati u turizmu; on se uobličuje u turističku regiju tek kada se suprastruktura vizuelno projektuje u to-me regionalnom okviru" (Vasović, 1975, 103).

Za koncepciju politike razvoja turizma u Srbiji i donošenje odluka o ulaganju investicionih sredstava u turističko-ugostiteljske objekte, prostorno, fizionomsko i funkcionalno definisanje turističkih regija je od izuzetnog značaja. Značajna je činjenica da "Veličina teritorije turističkih regija ne zavisi od razvoja i organizacije ukupnog društveno-ekonomskog života, već od prostornog kontinuiteta motiva, funkcija i elemenata sektorskog razvoja u okviru regionalne strukture privrede. Stoga granice i veličina turističkih regija mogu se razlikovati od ekonomskih, prostorno-planerskih i sličnih vrsta regija" (Nikolić, 1984, 51). Nije od značaja ni to da li je reč o planinskoj, banjskoj, gradskoj ili jezerskoj turističkoj regiji, koje su karakteristične za Srbiju. Turističke regije specifičnog izgleda i posebnih funkcija, izgradjuju se decenijama. Pri tome je poželjno uzlazno turističko privredjivanje, koje doprinosi uspostavljanju komplementarnosti, spajanju i prožimanju turistički valorizovanih prirodnih i spomeničkih vrednosti sa objektima materijalnog obezbeđenja turizma (turističko-ugostiteljski objekti, saobraćajnice, sportski tereni).

Uvažavajući atraktivnost motiva, saobraćajne uslove, stepen razvoja turističkih kapaciteta, opremljenost turističkih centara i lokaliteta, kao i obim turističkog prometa, na teritoriji Srbije (bez SAP), izdvojene su sledeće prioritetne turističke regije: Djerdapska, Niško-sokobanjska, Zlatiborska, Vranjsko-banjska, Podrinjska, Južnomoravska, Kopaonička, Novopazarska i Golijska. Ocenjujući analizirane pokazatelje odgovarajućim brojem poena, navedene turističke regije su rangirane na sledeći način: Djerdapska 2.773, Niško-sokobanjska 2.534, Zlatiborska 2.326, Vranjsko-banjska 2.184, Podrinjska 2.005, Južnomoravska 1.577, Kopaonička 1.386, Novopazarska 856 i Golijska 741 (Nikolić, 1984, 102). Izdvojenim turističkim regijama treba dodati Fruškogorsku iz Vojvodine, Prokletijsko-metohijsku i Šar-planinsku sa Kosova i time zahvatiti Srbiju u celini. Po broju poena, a na osnovu istih kriterijuma, prioritetne turističke regije iz Vojvodine i sa Kosova, sigurno bi se našle u sredini interpretirane rang liste.

Izvedena turistička regionalizacija znatno odgovara savremenoj stvarnosti turizma u Srbiji. Pri tome je važno istaći da je stepen razvijenosti turizma u navedenim regionalnim celinama, meren smeštajnim kapacitetima, brojem zaposlenih u turizmu i ostvarenim ekonomskim efektima, veoma različit. Najvećom ekspanzijom razvoja ističe se Kopaonik, te će na istom uskoro biti više od 10.000 turističkih ležaja, što označava najveću koncentraciju u turističkoj ponudi Srbije.

Medju geomorfološkim vrednostima sa stanovišta turizma ističu se planine, a medju njima Kopaonik, Zlatibor, Tara, Prokletije, Šar planina i Fruška gora. Od hidrografskih objekata, sa aspekta turizma, jugoslovensku i međunarodnu vrednost imaju neki termomineralni izvori u banjama. Izgradjenošću objekata, medicinskom službom i opremom, ovladanošću terapijskih postupaka ističu se Vrnjačka Banja, Sokobanja, Niška Banja, Bukovička Banja i Mataruška Banja. Od reka, bogastvom vode i mogućnostima za razvoj više vrsta turizma, ističu se Dunav, sa dva jezera u djerdapskom sektoru, Drina sa jezerima i Tisa u vojvodjanskoj ravnici.

Kulturno-istorijski objekti, kao turističke vrednosti, dobro su evidentirani, neki dobro restaurirani i zaštićeni, ali nedovoljno iskorišćeni, za formiranje svrsishodne ponude turističkom tržištu. Prioritete imaju Lepenski Vir (arheološki lokalitet), Gamzigrad i Mediana (rimski kulturni spomenik), Sopoćani, Mileševa, Manasija, Ravanica, Studenica, Žiča, Ljubostinja, Lazarica, Kalenić, Dečani, Pećka Patrijaršija, Gračanica (srpska srednjovekovna baština), Petrovaradin, Beograd, Smederevo, Golubac, Fetislam, Niš, Maglič, Zvečan (srednjovekovni utvrđeni gradovi), Cer, Gučevo, Slobodište, Kadinjača, Šumarice, Memorijalni centar "Josip Broz Tito" (Jugoslavija danas).

Nabrojane (i druge) turističke vrednosti nalaze se u izdvojenim prioritarnim turističkim regijama i daju im izuzetne karakteristike. Uslovljavaju razvoj više vrsta turizma i moraju se uvažavati kao osnova za donošenje predloga budućih planova razvoja turizma. U uslovima i prostoru nedovoljno razvijenog turizma, objekti i lokaliteti velike turističke vrednosti, osnova su formiranja turističkih regija i kao takve ih treba uvažavati (Stanković, 1986, 5).

Literatura:

- Stanković, M.S., 1985, Razvitak i zadaci turističke geografije u Srbiji. Posebna izdanja Odseka za geografiju i prostorno planiranje, knjiga 3, Beograd.
- Cvijić, J., 1914, Geografsko društvo i Glasnik. Glasnik Srpskog geografskog društva, 1, Beograd.
- Vasović, M., 1973, Regionalni aspekt u turističkoj geografiji. Zbornik radova "Geografija i turistička praksa", Odsek za geografske nauke i Institut za turizam i prostorno planiranje, Posebna izdanja, 2, Beograd.
- Vasović, M., 1975, O turističkoj regiji. Turizmologija, Posebna izdanja, 1, Beograd.
- Jovičić, Ž., 1975, Koncept turističko-geografskih istraživanja u Jugoslaviji. Turizmologija, Posebna izdanja, 1, Beograd.
- Stanković, M.S., 1981, Prirodni i antropogeni turistički motivi SR Srbije i ocena njihove vrednosti. "Turistički potencijali Srbije", sveska 1, Institut za turizam Odseka za turizmološke nauke PMF, Beograd.
- Stanković, M.S., 1983, Turistički motivi Srbije. Glasnik Srpskog geografskog društva 63, št. 1, Beograd.

- Vasović, M., Jovičić, Ž., 1982, Važnije turističko-geografske regije Evrope. IRO "Rad", Beograd.
- Radović, M., 1988, Značaj regionalno-prostornog planiranja u turizmu s posebnim osvrtom na regiju Južnog Jadrana. Zbornik na VIII. kongres na geografite na SFRJ, Skoplje.
- Nikolić, S., 1984, Regionalni prioriteti razvoja turizma u SR Srbiji van teritorija SAP. NIŠRO "Turistička štampa", Beograd.
- Stanković, M.S., 1986, Prostorni potencijali turizma uže Srbije. Teorija i praksa turizma, Beograd.

THE PREFERRED TOURISTIC REGIONS OF SR SERBIA

Tourism in Serbia has a long tradition. The most prominent results were achieved in the course of the past two decades, but lagging behind the developing tourism of the coastal republics is all too evident.

Touristic geography first started to develop in 1910 upon the definition by Jovan Cvijić of the tasks to be performed by the Serbian Geographical Society. Therefrom originated further development of some target investigations of the admittedly touristic regions aimed at marking the priorities, this being essential to investing in appropriate provisioning of the touristic environments. The following regions claimed priority: Djerdap region, Niš-Sokobanja region, Zlatibor region, Vrnjačka Banja region, the Podrinje, Južna Morava region, Kopaonik region, Novi Pazar region, the Golija, the Fruška Gora, the Prokletije-Metohija, and Šarplanina region.

The cited regions show differing degree of touristic development. Prevailing are the heterogenous regions whose population, in addition to tourism industry, engages in other fields which, as yet dominate over the tourism both in number of the engaged and in the attained economic effects.

MIKROREGIONALIZACIJA GEOGRAFSKO-TURISTIČKOG PROSTORA

ULCINJSKE OPŠTINE

Maksut Dž. Hadžibrahimović*

IZVLEČEK

UDK 911:796.5(497.16 "Ulcinj")

Obrađivana su neka izhodišta mikroregionalizacije s turističnog vidika te predstavljena detaljna regionalizacija ulcinjskog područja, posebno na osnovi morfoloških poteza.

ABSTRACT

UDC 911:796.5(497.16 "Ulcinj")

REGIONALIZATION OF THE RECREATIONAL AREAS OF THE COMMUNE ULCINJ

The article deals with some basic elements of micro-regionalization from the tourist point of view and gives a detailed regionalization of the Ulcinj area, especially on the basis of morphological features.

Uvod

Različitosti unutar geografskog prostora ulcinjske opštine omogućuju njegovo regionalizovanje, tj. izdvajanje prostornih cjelina-regija (mikroregija). Mikroregionalizacija se vrši na osnovu kvalitativnih razlika među činiocima prostora i elementima geografske sredine. Osnovni je činilac mikroregionalizacije morfologija topografske površine, dok drugi elementi geografske sredine (litološki sastav, podzemne i površinske vode, pedološki pokrivač, vegetacija i drugo) predstavljaju modifikujuće elemente izdvojenih cjelina. Posebno primjenljiv metod ocjene sredine jeste bonitacija.

Prilikom mikroregionalizacije prostora presudan činilac izdvajanja mikroregija jeste morfologija terena, odnosno oblik topografske površine tih izdvojenih cjelina. Mikroregije za potrebe rekreacije i odmora, tj. za turističke potrebe, izdvajaju se na osnovu značajnih karakteristika pejzaža (predjela) u cjelini, klimatska svojstva mikroregije, šumski fond, kvaliteta površinskih voda i drugo.

* Prof., 85360 Ulcinj, Ćazima Resulbegovića 51.

Turističke mikroregije ne mogu se diferencirati na bazi jednog odredženog kriterijuma već treba izvršiti analizu elemenata, motiva i funkcija ove složene društveno-ekonomske pojave.

Tipovi geografsko-turističkih mikroregija

U ulcinjskoj opštini prema motivskoj fizionomiji razlikujemo tri osnovna tipa turističkih regija odnosno mikroregija: prirodne, antropogene i kompleksne. Prirodne mikroregije mogu biti primorske (obalske i ostrvske) i kontinentalne (planinske i jezerske). U antropogenim mikroregijama ove opštine dominiraju istoimeni motivi (spomenici i naselja) dok su kod kompleksnih zastupljeni i prirodni i antropogeni motivi.

S obzirom da se regije dijele i prema stepenu razvoja (potencijalne, afirmisane i razvijene), u ovom radu biće riječi samo o regijama prema motivskoj fizionomiji.

Prirodne geografsko-turističke mikroregije

Ulcinjsko Primorje obuhvata obalsku zonu Jadrana od rta Starog Ulcinja na sjeverozapadu do ušća Bojane na jugoistoku. Uski obalski pojas obuhvata i primorske strane planina Belvedera, Radoča, Mavrijana, Mendre, Bijele Gore, Pinješa, Možure, Brinjske Gore i Rumije. Ulcinjsko Primorje od planinskog zaledža je odvojeno strmim stranama i odsecima primorskih planina, koje se dižu u neposrednoj blizini obale. Otuda je ulcinjsko Primorje u sjeverozapadnom dijelu usko, prosječno u širini od 2 do 3 km, a jugoistočno od Ulcinja (Ulcinjsko, Zogajsko i Štojsko polje) Primorje je nešto šire, i preko 10 km.

Obalska zona ulcinjskog Primorja je visoka i izgradžena od krečnjaka iza kojih se nalazi flišna zona. Abrazija je mjestimično probila klifove i preko 50 m široku krečnjačku barijeru i zašla u flišnu zonu iza krečnjaka. Pošto je fliš mekši i lakše se abradira, u njemu su stvoreni polukružni zatoni sa krečnjačkim rtovima na krilima i niskim pjeskovitim žalima u zaledžu.

Primorska geografsko-turistička mikroregija

Ulcinjaska obala sastoji se od mekših i čvrstih stijena, te je selektivnom abrazijom izgrađena nazupčana obala. Klinasti zatoni u mekšim stijenama uvlače se između rtova od otpornijih stijena. Zatoni su postali abrazijom u mekim stijenama, a između njih su poluostrvski rtovi od krečnjaka ili silikatnih stijena. U mekim flišnim stijenama razvile su se i primorske zaravni: Ulcinjsko polje sa Zogajskim jezerom (blatom) i Anamalsko-Vladimirsko polje sa Šaskim jezerom.

Obalska linija mora mijenjala je položaj tokom minulih geoloških vremena, a naročito tokom najmlađeg geološkog razdoblja-pleistocena. U eocenu Jadransko more je pokrivalo sadašnje Primorje (flišne naslage između krečnjaka). Spuštanje Jadranske kao i ulcinjske obale obavljalo se tokom cijelog kvartara i još traje. Potopljena pribrežna serija (terase, klifovi, talasne pećine) potvrđuje brzo spuštanje jadranske obale. Ulcinjska kao i Jadranska obala je po porijeklu tektonsko ingresiona, kod koje je potopljeno nabrano zemljište.

Obalsku zonu čine abrazione i akumulativne forme (klifovi, ostrva, ostrvica, hridi, grebeni, polukružni zatoni i zalivi, žala), koja imaju poseban značaj za turizam.

Od 32,7 km ukupne obale na klifove otpada 14,6 km, a na obalu upotrebljivu za kupanje i helioterapiju 18,1 km (Hadžibrahimović, 1984). Mikroregionalizacija za potrebe planiranja u prostoru i uređenja prostora podrazumijeva dva osnovna aspekta:

- a) podjelu geografskog prostora na cjeline (regije),
- b) ocjenu (kvalitativnu i kvantitativnu) tih izdvojenih cjelina, s obzirom na namjenu te provedene mikroregionalizacije, tj. prema namjeni istraživanja konkretne geografske sredine (Lješević, 1981).

Za geografske cjeline V.Rogić tvrdi, da predstavljaju "makroreljefno homogene prirodnogeografske komplekse, bez obzira na često ~~znatne unutar-~~

nje razlike klimatski određenih ekoloških prilika, vrlo relevantnih za pejisažnu fizionomiju" (Rogić, 1973).

U okviru primorske obalske mikroregije odnosno cjeline izdvajaju se abrazione i akumulativne forme.

Primjer regionalizacije, primjenjene za slijedeće morfološke termine u okviru primorske (obalske i ostrvske) prirodne mikroregije:

Morfološki termin	Toponimi
1. Obala, zalivi:	Kruče (Stari Ulcinj), Vučja Jama, Valdanos, Velika, Liman, Bashbylyk, Xhemiles, Reimet, Lamës, Maslinjaka (Ullishtës), Ulcinjski, Milena
2. Rtovi:	Stari Ulcinj, Rep, Mendra, Debeli, Barjak (Punta e Nuradinit), Suka (Ratislava), Džeran
3. Ostrva:	Stari Ulcinj, Ada (Vada)
4. Hridi:	Veliki i Mali Kamen (Limanski zaliv), Džeran

Ovakva podjela prostora ulcinjske opštine na posebne cjeline zasnovana je na morfologiji. Geografski prostor može se podijeliti i na osnovu etničkih svojstava, kao i ekonomskih odnosa, ali je to nepotpuna regionalizacija, sem ako se ove podjele ne baziraju na morfologiji terena.

I manje jedinice geografskog prostora se mogu podijeliti na sličan način. Ta detaljna regionalizacija ili mikroregionalizacija primjenjuje se u detaljnim planovima uređenja prostora.

Primjer regionalizacije, primjenjeni za naredne morfološke termine kod kontinentalne prirodne mikroregije (planinske, jezerske i banjske):

Morfološki termin

Toponimi

1. Planine:	Belveder, Radoč, Mavrijan, Mendra, Bijela Gora, Kodra, Crveni Brijeg, Pinješ, Možura, Brinjska Gora, Medžurečka planina, Liponjak, Čafa Šimbri, Šingli

Diferenciranje turističko-prostornih jedinica predstavlja putokaz za adekvatnu valorizaciju, kao i za programiranje turističke izgradnje. Turistička mikroregionalizacija opštine Ulcinj, zbog njenih specifičnih orografskih, klimatskih, hidrografskih i drugih uslova, veoma je složena.

Morfološki termin

Toponimi

1. Rečne doline:	Bojane, Medžureča, Velike Bërdhele, Male Bërdhele, Bratice
2. Jezera:	Šasko, Zogajsko
3. Polja:	Ulcinjско, Štojsko, Zogajsko, Brinjsko, Anamalsko, Vladimirsko, Fraskanjelsko, Sukobinsko, Ljukaj
4. Izvori sumporne vode:	Podnožje Pinješa, Zaliv Porto-Milena, Zaliv Liman, Podnožje Mendre, Zaliv Valdanos

Detaljna regionalizacija ili mikroregionalizacija primenjuje se u detaljnim planovima uređenja prostora. Potreba diferenciranja svih turističko-prostornih jedinica na teritoriji opštine Ulcinj od najmanje (lokalitet), do najveće (region-mikroregion), javila se u izradi Prostornog plana, odnosno reviziji generalnog urbanističkog plana Ulcinja (predlog plana).

Svi navedeni elementi: morfološki termini i toponimi kod kontinentalne prirodne mikroregionalizacije, kao i u okviru primorske mikroregionalizacije, posledica su morfologije terena i imaju modificirajuću ulogu pri ocenama pojedinih mikroregija.

Kod već navedenih turističko-geografskih mikroregija opštine Ulcinj, jedan od zadataka prostornog planiranja je problem daljeg diferenciranja

manjih teritorijalnih celina. Radi se o individualizaciji i korelativnom razvoju više turističkih lokaliteta i pravaca u okvirima neke teritorijalne celine. To je veoma praktično pitanje, naročito kada se radi o davanju prioriteta u turističkoj izgradnji.

Literatura :

- Hadžibrahimović, M. Dž., 1984, Plaže na ulcinjskom Primorju, Globus 16, Beograd, št. 15-16, s. 102-105.
 Lješević, M., 1981, Mikroregionalizacija i ocena elemenata životne sredine za potrebe planiranja u prostoru. Glasnik Republičkog zavoda za zaštitu prirode i Prirodnačkog muzeja u Titogradu 14, Titograd, s. 227-246.
 Rogić, V., 1973, Regionalizacija Jugoslavije. Geografski glasnik 35, Zagreb, s. 13-28.

EINE TOURISTISCH-GEOGRAPHISCHE REGIONALISIERUNG DER GEMEINDE ULCINJ

Ulcinj, die südlichst gelegene Stadt an der jugoslawischen Küste, ist eine der schönsten touristischen Zentren an der Adria. Die Stadt liegt an herrlichen immergrünen Berghängen, an einem Küstenstreifen von über 32,7 km, wovon 24 km herrliche Sandstrände sind. Somit zählen sie zu den schönsten und einzigartigsten in Europa.

Am Ende dieses Strandes liegt der Fluss Bojana der sich in seiner Mündung in eine Delta verzweigt. Dazwischen liegt die Insel-Ada, welche mit ihrer 5,4 km² Fläche, einzigartig an der Adria ist.

Dank seinem wohltuenden milden Mittelmeer-klima mit über 217 sonnigen Tagen jährlich, 7,6 Sonnenstunden durchschnittlich im einen Tage und dank seinen schönen Sandstränden bietet Ulcinj die Badesaison von April bis November und wird von Jahr zu Jahr von immer mehr Touristen aus der ganzen Welt besucht.

HRIBOVSKKE KMETIJE V POKRAJINSKI STRUKTURI

MEŽIŠKE DOLINE

Milan Natek*

IZVLEČEK

UDK 911.373(497.12 "Mežiška dolina")

Na osnovi zbranega gradiva za 430 hribovskih kmetij so prikazani nadmorska višina kmečkih domov, višine in strmina obdelovalne zemlje. Podana je velikost kmetij in razčlenjene so osnovne sestavine prebivalstva.

ABSTRACT

UDC 911.373(497.12 "Mežiška dolina")

MOUNTAIN FARMS IN THE REGIONAL-GEOGRAPHIC STRUCTURE OF THE MEŽA VALLEY (MEŽIŠKA DOLINA) NORTHERN PART OF ALPINE SLOVENIA

On the basis of the material gathered for 430 mountain farms the altitude above sea-level of the farmhouses, the altitude and inclination of the cultivated land are represented. Size of the land tenure is given and the basic structures of population analysed.

Uvod

Hribovske kmetije z vsemi svojimi geografskimi značilnostmi in posebnostmi imajo vidno vlogo in mesto v fiziognomskih in pokrajinskih sestavinah Mežiške doline. Kajti v njeni regionalno-geografski strukturi so zarisana vzajemna prepletanja vseh tistih temeljnih pokrajinskih prvin, ki so v posameznih obdobjih družbeno-gospodarskega razvoja usmerjale in vodile celostno preoblikovanje pokrajine. Hitrost in utrip vseh fiziognomskih pokrajinskih sprememb sta bila odvisna od moči in trajanja posameznih gospodarskih ukrepov kakor tudi od njihove zadostne uveljavitve in utrditve v posameznih slojih prebivalstva. Prav zato smemo v sleherni (tudi agrarni) pokrajini iskati pomen in vlogo tistih trajnih (t.j. naravnih) kakor tudi nestalnih in hitro spremenljivih (družbenih in gospodarskih) dejavnikov, ki so vodili in usmerjali sočasni utrip vsakdanjega življenja ter ga udejanjali v pokrajinski podobi (Ilešić, 1970, 10-14).

* Dipl.geog., strokovni svetnik, Geografski inštitut Antona Melika ZRC SAZU, 61000 Ljubljana, Novi trg 4/II.

Mežiška dolina je s svojimi naravnogeografskimi raznolikostmi, ki temeljijo v pestri sestavi kamninske zgradbe, pa v reliefni izoblikovanosti, višinski razčlenjenosti, podnebnih in rastnih prilikah in pogojih, nemalo prispevala k nastanku svojevrstne kulturne (agrarne) pokrajine. Vse njene samobitnosti, ki se kažejo v človekovih dejavnostih in njegovih naslonitvah na obstoječe domače proizvodne vire, so se lahko ohranjale samo dotlej, dokler je prevladovala samooskrbna in samozadostna usmerjenost kmetijskega gospodarstva. Hribovske kmetije v Pomežju so bile prej (v 18. in 19. stol) kot kjerkoli drugje v slovenskem predalpskem svetu pa tudi močnejše podvržene sorazmerno zgodnjim in neposrednim vplivom rudarsko-fužinarskih dejavnosti (Mohorič, 1954, Ilešič, 1970, 16). Obstoj dveh tako različnih gospodarskih dejavnosti, kakršne so predstavljali kmetijstvo z gozdarstvom in nastajajoče neagrarne panoge, je sprožil prvo temeljitejšo socialno in zaposlitveno razslojitev kmečkega prebivalstva. Vse najpomembnejše neagrarne dejavnosti, ki so se locirale v dnu glavne doline, in sicer ob močnejših virih vodnega pogona, so pričele vsrkavati domačo delovno silo, ki je je bilo na številnih kmetijah na pretek. Čim bolj so se razvijale, širile in socialno utrjevale neagrarne dejavnosti, tem bolj je postajal njihov obstoj in razcvet ali zastoj odvisen od gospodarskih in političnih razmer, ki so urejale in sooblikovale ozemlje celotne države (Medved, 1967).

V današnjih geografskih značilnostih hribovskih kmetij v Mežiški dolini so neovrgljivo zarisane vzajemnosti med njenimi naravnimi in družbeno-gospodarskimi sestavinami.

V prispevku bom opozoril le na nekaj najosnovnejših geografskih značilnosti hribovskih kmetij v Mežiški dolini. Ta spoznanja slonijo na podatkih, ki so bili zbrani za 430 kmečkih gospodinjstev, in jih po sprejeti metodologiji geografskega preučevanja lahko uvrščamo med hribovske kmetije (Meze, 1980). Pri preučevanju hribovskih kmetij pride bolj kot kjerkoli drugje do očitne veljave in prednosti kompleksna regionalno-geografska metoda (prim., Ilešič, 1983, 54). Kajti le-ta odstira, opredeljuje in vrednoti prenekatere vzajemnosti med naravnimi in socialno-gospo-

darskimi sestavinami geografskega okolja. Ob tem spoznavamo prevladajoče pokrajinske oblike, v katerih odsevajo funkcije gospodarskih usmeritev posameznih območij v določenih presekih ali obdobjih.

Razporeditev kmečkih domov po nadmorski višini

Naravnogeografske razmere in pogoji so med tistimi, ki so nemalo prispevali k pokrajinski oziroma regionalni razporeditvi in razmestitvi kmetij v Mežiški dolini. Ozka aluvialna ravnina ob Meži in njenih pritokih ni bila primerna za poselitev večjega števila kmečkih domov in njihovega zemljišča. Pozna srednjeveška kolonizacija, ki je zajela predvsem hribovski svet v zgornjem Pomežju (Kos, 1955, 202, Melik, 1954, 104 in 114, Ilešić, 1970, 12, ZAP, 1970, 78), se je naslonila na naravno ugodnejša območja. S trebljenjem gozdov so nastale krčevine kmetijskega zemljišča na prisojnih in manj strmih pobočjih pa na slemenih in uravninah. Poučna je razporeditev in razmestitev kmetij v zgornjem Pomežju (npr. Bistra, Javorje, Koprivna, Ludranski Vrh, Jazbina, prim. tudi Natek, 1986, 28). Na tem območju prevladujejo tipične hribovske kmetije alpskega tipa (velika posest z obsežnimi gozdovi, celoletna paša na skupnih ali zasebnih planinah, gojenje predvsem jarih žitnih posevkov itd.).

Tudi v spodnjem delu Mežiške doline (prim. Gams, 1959, 16, 17), kjer so neagrarne dejavnosti domala že v celoti pregnale kmetijstvo iz dolinske ravnice na višji obrobni svet, se je ohranilo kmetijstvo z izbranimi proizvodnimi usmeritvami v zaledju industrijskih središč. Glavnina tamkajšnjih kmetij zavzema prisojna in položnejša pobočja po gričevju, brdinju in hribovju. Izredno goste so kmetije v neposrednem zaledju neagrarnih središč. Zato je njihova posest nadpovprečno razdrobljena.

Tabela 1. Osnovne značilnosti hribovskih kmetij v Mežiški dolini

Višinski pas	Število kmetij	Povprečna nadmorska višina doma (m)	Višina sklenjenega kmetijskega zemljišča spodnji rob (m)	zgornji rob (m)	Povprečna strmina kmetijske površine (stopinje)	Povprečna velikost kmetije (ha)
do 500 m	9	483	433	502	18,2	10,95
500 - 599 m	113	549	496	578	14,0	21,64
600 - 699 m	118	647	583	675	15,2	22,89
700 - 799 m	76	733	669	776	16,6	28,99
800 - 899 m	40	847	766	888	17,8	34,64
900 - 999 m	41	946	864	994	18,9	42,85
1000 - 1099 m	19	1040	954	1095	19,8	61,24
1100 - 1199 m	7	1130	1039	1198	18,0	84,29
1200 m in več	7	1266	1186	1325	23,4	65,58
Skupaj	430	715	650	752	16,2	29,78

Domovi kmetij, ki so socialno in gospodarsko osrčje sleherne domačije, stoje v povprečni nadmorski višini 715 m. Najvišje segajo v Koprivni (1062 m), Topli (1009 m), Jazbini pod Uršljo goro (995 m), na Ludran-skem Vrh (947 m), v Bistri (942 m) in Javorju (914 m). Naravno je, da nadmorska višina hribovskih domov pojema po dolini navzdol, kakor se tudi zmanjšuje od obrobne hribovitega sveta preko brdinja in gričevja k osredju dolinskega dna. Z večanjem nadmorske višine se naglo zmanjšuje število kmetij. Do 700 m nadmorske višine (=nmv) je bilo 56 % hribovskih kmetij v Mežiški dolini, v pasu med 700 in 900 m, kjer niso več pridelovali koruze, ali pa je bil njen pridelek zelo tvegan, je stalo 27 % kmetij, v predelih med 900 in 1100 m pa je gospodarilo 14 % kmetij, nad to višino je stalo še 14 ali 3,2 % obravnavanih domov. Takšna višinska razporeditev kmetij je v skladu z naravnimi pogoji kmetovanja. Z naraščanjem nmv naglo slabijo naravni pogoji za kmetijstvo. Krajšo vegetacijsko dobo je mogoče nadoknaditi z večjo osončenostjo (t.j. strmino) obdelovalne zemlje. Že od nekdanj imajo (najvišje) hribovske kmetije več zemlje kot druge, s čemer je bilo mogoče nadoknaditi pičlejši pridelek na enoto površine. Obsežnejša površina in krajša vegetacijska doba sta terjali, da so imele hribovske kmetije veliko število za delo sposobnega prebivalstva.

Različna geološko-petrografska sestava in izoblikovanost površja dajejo svojstveno podobo posameznim predelom Mežiške doline. Navedene sestavine so bile odločilne pri nastanku prsti, uveljavitvi mikroklimatskih razmer in vegetacijskih pogojev. Na tej osnovi moremo Mežiško dolino razdeliti v tri karakteristična območja, ki si slede od Olševe (1929 m) proti zahodnemu Pohorju v naslednjem zaporedju: a) koprivensko-javorski predel, b) osrednji karavanški predel in c) strojansko-hotuljsko območje (gl. Medved, 1967, 22). Odsev naravnih prilik se neposredno kaže v višinski razporeditvi kmečkih domov. Kmečki domovi v koprivensko-javorskem predelu (65 kmetij ali 15 %) so na povprečni nmv 960 m, v osrednjem karavanškem predelu med Peco in Uršljo goro (43 kmetij ali 10 %) stoje 791 m, v strojansko-hotuljskem območju, kjer je 322 kmetij (t.j. 75 %) pa so v višini 656 m.

Spodnja in zgornja meja sklenjenega obdelovalnega zemljišča

Za hribovske kmetije v Mežiški dolini je značilno, da stoje njihovi domovi po 14 m nad višino aritmetične sredine obdelovalne zemlje. Izračuni kažejo, da so kmečki domovi v vseh stometrskih višinskih pasovih v povprečju od 10 m (v pasu 700 - 799 in nad 1200 m) do 20 m (v predelu med 800 in 899 m) nad aritmetično sredino sklenjenega kmetijskega sveta. Spodnji rob obdelovalne zemlje je v povprečni višini 650 m, zgornji na 752 m. Višinski ali relativni razpon obdelovalne zemlje znaša v povprečju 102 m. Z naraščajočo nadomorsko lego kmetij se večja relativni razpon med spodnjim in zgornjim robom obdelovalne zemlje, in sicer vse do višine 1200 m. Najvišje kmetije (nad 1200 m) obdelujejo svojo zemljo v povprečnem višinskem razponu 139 m, enako kot domačije v pasu med 1000 in 1099 m. Pregled po naseljih je pokazal, da so imeli največji višinski razpon obdelovalnega zemljišča kmetje v Topli (273 m), Jazbini (193 m) na Uršlji Gori (159 m), v Platu (161 m), Žerjavu (145 m), na Strojni (137 m), v Javorju in na Lešah (po 135 m). Omembe vredne so te razlike med posameznimi pokrajinskimi enotami. Pri domačijah v osrednjem karavanškem predlu je največja in znaša 141 m, v koprivenško-javorskem 115 m in v strojansko-hotuljskem območju 94 m.

Relativni višinski razpon med obema skrajnima robovoma obdelovalne zemlje je pomembno pokrajinsko določilo. Le-ta je prvenstveno odvisen od velikosti posesti in strmine kmetijskih površin. V tem pokazatelju, ki je bil pomembnejši v preteklosti - v času polikulturnega kmetijstva - kot danes, je zarisana prenekatera geografska zakonitost s področja mikroklimatskih, pedogeografskih, rastnovegetacijskih in pridelovalno - proizvodnih pogojev. Čim večji je višinski razpon med robovoma obdelovalne zemlje, tem večji je tudi prometni upor, ki povečuje proizvodne stroške. Obstoječe višinske razlike so v času polikulturnega poljedeljstva nemalo vplivale na etažno razporeditev različnih njivskih posevkov.

Strmina ali nagnjenost obdelovalne zemlje

Znatne so razlike v strmini (ali naklonu) obdelovalnih površin med posameznimi predeli. Kmetije v koprivenske-javorskem predelu imajo najbolj strma zemljišča ($19,6^{\circ}$), v drugih dveh območjih so obdelovalne površine nekoliko bolj uravnane (osrednji karavanški predel $15,3^{\circ}$, strojansko-hotuljski predel $15,8^{\circ}$).

Zelo strme so njive, travniki in pašniki pri domačijah do 500 m nmv, kjer znaša povprečni naklon njihovega zemljišča $18,2^{\circ}$. Med drugim spoznamo, da z nadmorsko višino domov narašča strmina kmetijskih zemljišč. V tem pogledu je izjema sedem kmetij v pasu med 1100 in 1200 m, ki imajo obdelovalno zemljo s povprečnim naklonom 18° (gl. tabelo 1).

Pregled po naseljih odkriva podrobnejše razločke med posameznimi predeli Mežiške doline. Najbolj strmo zemljo imajo kmetije v Žerjavu ($23,6^{\circ}$), Koprivni ($23,3^{\circ}$), na Strojni ($20,1^{\circ}$), Črneški Gori ($19,9^{\circ}$), Koroškem Selovcu ($19,8^{\circ}$), v Jazbini ($19,8^{\circ}$), Javorju ($19,6^{\circ}$), Topli ($19,2^{\circ}$) itd. V vseh navedenih naseljih so zemljišča že prestrma za sodobne oblike poljedeljstva. Strokovnjaki namreč menijo, da so površine z naklonom okrog 20° že na skrajni zgornji meji uporabnosti za pašnokošni sistem in da so primernejše za trajne pašnike (Meze, 1980, 147).

V šestih naseljih so imele kmetije povprečno strmino obdelovalne zemlje pod 12° (Preški Vrh $8,8^{\circ}$, Podgora $9,3^{\circ}$, Pristava $9,4^{\circ}$, Podkraj $10,3^{\circ}$, Sele $11,4^{\circ}$ in Dolga Brda $11,5^{\circ}$). Te površine je mogoče uporabljati v najrazličnejše namene mehaniziranega poljedeljstva (Meze, 1980, 147).

Strmina obdelovalne zemlje je odvisna od nešteti naravnih dejavnikov, kakor tudi od človekovih posegov v pokrajino. Že v preteklosti je bila strmejša in od domov oddaljena zemlja namenjena travnatim površinam. Z naglo deagrarizacijo hribovskih območij, ki je pospešila razkroj samoskrbnega in samozadostnega kmetijstva, se je v temeljih spremenila izraba in namembnost kmetijskih površin. V zadnjih dveh desetletjih in

pol so se skrčile njivske površine za več kot 60 %. Večina njiv je spremenjena v travnike. Niso redki primeri, ko so najbolj strme travnike in pašnike pogozdili na račun novih krčevin v gozdu, ki pa so na položnejšem površju in jih je mogoče strojno obdelovati.

Različna nagnjenost kmetijskega zemljišča ni samo pomembna fiziognomska prvina in pokrajinska sestavina, temveč predstavlja svojevrstno, najpogostejše naravno oviro v kmetijski proizvodnji. Z različnimi načini obdelovanja strmih kmetijskih površin je sprožil človek zemeljske usade, pospešil je erozijo prsti. Spodnji, nižji deli ornih površin so ponavadi rodovitnejši in odpornejši proti sušam kot zgornji, višje ležeči ogoni njiv in travnikov. Krčenje gozdov, vsakoletno trebljenje krčevin in obdelovanje polj je prispevalo k nastanku svojevrstne razbrazdanosti obdelovalnih pobočij. Na ta način so nastale kulturne in orne terase, ki jih domačini imenujejo "robi". Zgornji deli njiv, ki jih prekriva le tanka in pusta plast prepereline, navzgor prehajajo v značilne odore (prim. tudi Medved, 1961, 146 - 147).

Velikost kmetij

Zemljiška posest je pomembna sestavina gospodarske trdnosti domačije. V njej so osredotočeni in udejanjeni osnovni naravni dejavniki, pa zgodovinsko-razvojne, socialne in gospodarske značilnosti posameznega območja in širših predelov. V današnji zemljiški posesti, ki je nasledek celotnega družbenega in gospodarskega razvoja pokrajine od srednjega veka dalje, odkrivamo tudi preostanke preteklih družbeno-gospodarskih obdobj. Vsako izmed njih je vtisnilo zemljiško-posestnim odnosom svojstvene poteze in mnoge izmed njih se dedujejo iz obdobja v obdobje. Tudi zato je postala zemljiška posest kot katalizator okolja pomembna pokrajinska in regionalna prvina, ki je s svojimi značilnimi potezami zarisana v globalni strukturi pokrajinske fiziognomije.

Povprečna velikost hribovskih kmetij v Mežiški dolini je znašala 29,8 ha. Najobsežnejše kmetije so bile v koprivensko-javorskem območju (52,7 ha); skoraj za petino za njimi zaostajajo domačije v osrednjem karavanškem

predelu (44,3 ha), še manjše pa so bile v strojansko-hotuljskem območju (23,2 ha).

Velikost kmetij po naseljih je različna. Za več kot eno tretjino nad povprečjem so kmetije v devetih naseljih. Največ zemlje imajo domačini v Topli (107,6 ha). Več kot 45 ha zaostajajo za njimi domačije v Bistri (62,3 ha), Koprivni (61,3 ha), na Pristavi (58,5 ha), v Platu (52,7 ha), na Ludranskem Vrhju (52,7 ha) itd. Skratka, najmogočnejše kmetije so v zgornjem Pomežju in neposredno v naseljih pod Uršljo goro (1700 m). Velikost kmetij se zmanjšuje po Mežiški dolini navzdol, kakor tudi od njenega obrobnega razvodnega hribovja k dolinskemu osredju.

Velikost kmetij je neposredno odvisna od nadmorske višine domov. Z večanjem višine domov se povečuje površina njihove zemljiške posesti (prim. tabela 1). Izjema v tej zaporednosti so le najvišje kmetije, ki zaostajajo za posestjo pod njimi (t.j. v pasu med 1100 in 1199 m) za dobro petino. V nakazanem večanju velikosti posestev, in sicer z nadmorsko višino, se ne kažejo samo naravne prilike, ki so že ob kolonizaciji ter v kasnejših obdobjih pogojevale obsežnejše domačije v višjem hribovju in gorovju kot na njegovem obrobju ali gričevju, temveč vrsta socialno-gospodarskih sprememb, ki so vplivale med drugim tudi na propad in drobljenje kmetij. Podoba je, da so bili družbeno-gospodarski dejavniki, ki so razkrajali kmetije in spreminjali njihovo socialno podobo, močnejši v neposrednem zaledju neagrarnih središč, kot pa v oddaljenih, slabo dostopnih in zatišnih hribovskih predelih.

Prebivalstvo na hribovskih kmetijah

Tudi danes, ko so hribovske kmetije že močno mehanizirane, je prebivalstvo med najodločilnejšimi dejavniki proizvodne usmerjenosti in gospodarske trdnosti domačij. Na 430 hribovskih kmetijah Mežiške doline je živel 2.160 ljudi (v letih 1985/86), med katerimi je bilo 49,5 % žensk. Na 10 domačij je prišlo povprečno po 50 ljudi. Največ ljudi na kmetijo je bilo v strojansko-hotuljskem območju (5,1 oseb), najmanj, in sicer 48 ljudi na 10 gospodarstev v naseljih koprivensko-javorskem predelu.

Tabela 2: Prebivalstvo po hribovskih kmetijah v Mežiški dolini in njihova razporeditev po višinskih pasovih (stanje 1985/86)

Višinski pas	Prebivalstvo		Zaposleni izven kmetij		Zaposleni doma na kmetiji		Kmetije brez kmetov		Število ljudi na kmetijo
	skupaj	ženske	skupaj	ženske	skupaj	ženske			
do 500 m	41	23	13	4	10	8	-	4,56	
500 - 599 m	599	306	164	57	190	120	4	5,30	
600 - 699 m	582	290	155	40	181	119	2	4,98	
700 - 799 m	372	176	88	21	131	86	3	4,90	
800 - 899 m	197	92	43	5	73	43	1	4,93	
900 - 999 m	206	105	37	10	79	48	3	5,03	
1000 - 1099 m	99	45	16	4	42	22	1	5,21	
1100 - 1199 m	34	19	2	-	13	6	-	4,86	
1200 m in več	30	14	1	-	13	8	-	4,29	
Skupaj	2.160	1.070	519	141	732	460	24	5,04	

Na kmetijah v osrednjem karavanškem območju je živel po 5 ljudi.

V šestih naseljih, od katerih sta dva v koprivensko-javorskem predelu, a ostalih pet v strojansko-hotuljskem območju, je živel po 6 ljudi in več na kmetiji. Največ ljudi so imele domačije na Belšaku (6,4) in v Kotu (6,2), v drugih štirih naseljih (Dolga Brda, Poljana, Pristava in Stražišče) je bilo po 6 ljudi na kmetiji.

Najmanj ljudi so imele kmetije v naseljih Žerjav (3), Brdinje in Podkraj (po 4,1 osebe), Jamnica (4,2) in Koprivna (4,3). Ta naselja so bila razkrojena po vseh treh mikroregijah.

Podrobnejši pregled je pokazal, da so imele kmetije v 20 naseljih več ljudi, kot je znašal povpreček za Mežiško dolino in v 21 naseljih so imela kmečka gospodarstva podpovprečno število ljudi na gospodinjstvo.

Pri razporeditvi števila ljudi na kmetijo, in sicer z vidika nadmorske lege njihovih domov, ni bilo mogoče zaznati kakršnekoli splošnejše utemeljenosti. Tudi spolna sestava prebivalstva po kmetijah se spreminja z višino domov in tudi pri tem ne moremo slediti kakršnekoli tesnejši korelaciji.

Na hribovskih domačijah je bilo med aktivnim prebivalstvom, to je med ljudmi v starosti od 16 do 65. leta, kar 41,5 % zaposlenih v neagrarnih dejavnostih. Najvišji delež nekmečkih zaposlencev je bil v naseljih strojansko-hotuljskega območja (79 %), v drugih dveh mikroregijah pa že manj kot ena tretjina aktivnega prebivalstva (koprivensko-javorski predel 33,1 %, osrednje karavanško območje 31,7 %).

V 11 naseljih je bila polovica in več aktivnega prebivalstva, ki je živel na kmetijah, zaposlena v neagrarnih panogah. Med njimi so najbolj izstopala: Koroški Selovec (65 %), Breznica (62 %), Črneška Gora (61 %), Zagrad (59 %), Lom (56 %), Stražišče (55 %) itd.

Delež v neagrarnih dejavnostih zaposlenih pojema z nadmorsko višino domov. Kmetije v pasu med 500 in 700 m imajo 46 % zaposlenih izven kmetijstva, domovi v nmv nad 1100 m pa le eno desetino svojega aktivnega življa. Z nadmorsko višino domov naglo usiha delež žensk, ki so zaposlene v nekmetijskih panogah. V zarisanih potezah deagrariziranosti prebivalstva po kmetijah, in sicer v različnih višinskih pasovih, se kažejo regionalno-geografske sestavine Mežiške doline (oddaljenost in dostopnost do industrijskih središč, velikost posesti, število ljudi na kmetijo, njihova starostna in socialna sestava itd.).

V zrcalni sliki deagrariziranosti se kaže aktivno kmečko prebivalstvo. Pri tem je treba poudariti: z večanjem nadmorske višine domov se povečuje število kmečkih ljudi na kmetijo, in sicer do višine 1100 m, višje ležeče kmetije imajo v povprečju le po 1,86 za delo sposobnih ljudi, to je toliko, kot domačije med 800 in 900 m. Druga pomembnejša ugotovitev je ta, da med aktivnim kmečkim prebivalstvom prevladujejo ženske. Čim nižje so kmetije, tem višji je delež ženske kmečke delovne sile. V tem pogledu so izjema domačije v območju med 1100 in 1200 m, kjer je bilo med 13 kmetovalci samo 6 žensk.

Danes je obstoj in napredek kmetij bolj kot kdajkoli v preteklosti odvisen od kmečkih žena. Spremenjene družbene, socialne in gospodarske razmere so prevalile na žensko poleg vsakodnevnih skrbi za družino in gospodinjstvo, še znaten del skrbi za uspevanje kmetije.

V procesu nagle deagrarizacije ostaja čedalje več kmetij brez ustrezne kmečke delovne sile. V letu 1985/86 je bilo 24 domačij brez kmetov: njihovi lastniki so delali v nekmetijstvu, ali pa so že ostareli in niso mogli več zadovoljivo vzdrževati svojih domov in ne obdelovati zemlje. Največ domačij brez aktivnim kmetov je bilo v pasu med 600 in 700 m; med najvišjimi (nad 1100 m) takih primerov nismo odkrili.

Sklep

Pregled nekaterih značilnih in temeljnih sestavin hribovskih kmetij je opozoril na oblikovanje njihove socialne in gospodarske funkcije, ki se kaže v utripu vsakdanjega življenja v pokrajini. V sestavinah geografskega okolja spoznavamo in vrednotimo tiste odločujoče činitelje, ki so preoblikovali kulturno pokrajino skozi stoletja. Njih učinek se kaže v posameznih pokrajinskih oblikah, kakor tudi v celotni pokrajinski fiziognomiji.

Hribovske kmetije s svojstveno geografsko lego in razširjenostjo ter s samosvojimi oblikami proizvodnje so tista aktivna preobrazbena komponenta, ki vzdržuje in spreminja kulturno pokrajino skozi posamezna obdobja. Prebivalstvo hribovskih območij je izredno razpršeno. Zato je zanje značilna redka obljudenost. Kmečki domovi so tista jedra, na katera so osredotočena posamezna gospodinjstva. Njihova vzdrževalno-proizvodna in preobrazbena moč je odvisna od demografskih, socialnih in gospodarskih sestavin. Hribovska domačija z značilno razdelitvijo zemlje v zaprte ali samotne in odprte celke (Ilešič, 1950, 85-86) je naša najmanjša in prostorsko osamljena socialna in proizvodna celica, ki pa čedalje hitreje izgublja svojo nekdanjo samostojnost in pokrajinsko veljavnost. To pospešujejo in omogočajo današnje prometnice in deagrarizacijski proces. Obenem pa so hribovske domačije naš pomemben proizvodni potencial, bodisi na področju pridelave hrane, bodisi na področju gozdnega gospodarstva. In prav s tem bogatijo in pestrijo naše celotno gospodarstvo.

Vlogo in pomen hribovskih kmetij v pokrajini je treba vrednoti še z enega vidika. Na njihovih domovih živi precejšen del deagrariziranega prebivalstva, ki je večinoma zaposleno v bližnjih dolinskih središčih. S tem so dolinska naselja in tamkajšnje okolje razbremenjeni prenekaterih vsakdanjih težav, ki jih prinaša in povzroča hitra koncentracija prebivalstva (npr. pomanjkanje stanovanj in njihova ustrezna komunalna in infrastrukturna opremljenost, pomanjkanje objektov družbenega standarda itd.).

Obenem pa nekmečka delovna sila, ki stanuje na kmetijah, izven svojega delovnega časa tudi pomaga pri kmečkih opravilih. V neredkih primerih pomagajo zaposlenci s svojim zaslužkom opremljati domačije s sodobno kmetijsko mehanizacijo. Podoba je, da mešana kmečka gospodarstva hitreje napredujejo in spreminjajo svojo proizvodnjo kot pa čisti kmetje. To jim omogočajo deloma dohodki zaposlenih, deloma pa tudi številčnejši delovni kontingent, ki živi na njihovih kmetijah.

Literatura:

- Gams, I., 1959, Pohorsko Podravje. Razvoj kulturne pokrajine. Ljubljana.
- Pešič, S., 1950, Sistemi poljske razdelitve na Slovenskem. Ljubljana.
- Pešič, S., 1970, Vloga koroške regije v slovenskem prostoru. Jugovzhodna Koroška. Ljubljana, s. 9-25.
- Pešič, S., 1983, Specijalizacija i reintegracija u savremenoj geografiji, Zbornik XI. kongresa geografa SFRJ, Titograd, s. 51-56.
- Kos, M., 1955, Zgodovina Slovencev. Od naselitve do petnajstega stoletja, Ljubljana.
- Medved, J., 1961, Problematika gorskih kmetij ob primeru Tople. Geografski vestnik XXXIII, Ljubljana, s. 137-152.
- Medved, J., 1967, Mežiška dolina. Socialnogeografski razvoj zadnjih 100 let. Ljubljana.
- Melik, A., 1954, Slovenski alpski svet. Ljubljana.
- Meze, D., 1980, Osnovne smernice za geografsko proučevanje hribovskih kmetij na Slovenskem. Geografski vestnik LII, Ljubljana, s. 145-154.
- Mohorič, 1954, Industrializacija Mežiške doline. Maribor.
- Natek, M., 1986, Prebivalstvo hribovskih kmetij v zgornjem Pomežju leta 1985 in njihova razporeditev po višinskih pasovih. Geografski vestnik LVIII, Ljubljana, s. 27-41.
- ZAP, 1970, = Zgodovina agrarnih panog. I. zvezek, Agrarno gospodarstvo, Ljubljana.

MOUNTAIN FARMS IN THE REGIONAL-GEOGRAPHIC STRUCTURE OF THE MEŽA VALLEY (MEŽIŠKA DOLINA) - NORTHERN PART OF ALPINE SLOVENIA

The Meža valley is situated between the Savinja Alps and the western part of the Pohorje mountains. The river Meža with its numerous tributaries drains off the following regional units: the Koprivna-Javorje valley, the East Karavanke Mountains with Peca (2126 m) and Uršlja gora

(1700 m), the Mežica-Kotlje valley, and the central Alpine Strojna (Strojna 1055 m) and the Selovec mountains (Grubarjev vrh 885 m). This region, which is composed of various rocks (metamorphic sediments, crystalline and slaty rocks, Mesozoic limestones, dolomites, slates and sandstones, Tertiary sediments, and so on), gets from 1000 to 1450 mm of precipitation per year, 75 % of it in the period of vegetation. The mountain farms in this region are among the highest located farms in Slovenia.

430 of the mountain farms have been investigated, which are to be found in 41 settlements. Their homes are situated at the altitude above sea-level from 488 to 1324 m. The average altitude of the farmhouses is 715 m. The cultivated land of the farms under consideration is to be found at the average altitude between 650 and 752 m. The average inclination of the cultivated land is 16.2° . The inclination of the cultivated land increases with the growth of the altitude of the farms (Cf. Table 1).

The average size of the farm is 29.8 ha, 64,3 % of it occupy forests. The land tenure increases with the altitude of the farms, and that to the altitude of 1200 m, after which it decreases for 22 % (Cf. Table 1).

In the years 1985/86 there were on the 430 mountain farms 2.160 inhabitants, 1.251 or 58 % of them were active. 519 people were employed in non-agricultural activities, 141 or 27 % of them were women. The number and a share of non-agricultural workers decrease with the growth of the altitude of the farms. On the farms worked 732 people, 460 or 62,8 % of them were women. Parallel to the growth of the altitude of the farmhouses the number of agricultural population per farm increases (Cf. Table 2). In the Meža valley 24 of the mountain farms were destitute of the agricultural labour force.

METODIČKE SPECIFIČNOSTI OBRADE REGIONALNO-GEOGRAFSKIH

TEMA

Zdravko Ivanović*

IZVLEČEK

UDK 910.1:913

Avtor obravnava vprašanje obdelave regionalnogeografskih tem pri pouku. Poudarja tudi pomen regionalnogeografskih proučevanj za potrebe družbe, na primeru opredelitve razvojnih regij v Črni gori.

ABSTRACT

UDC 910.1:913

THE TREATMENT OF REGIONAL-GEOGRAPHIC TOPICS AND THEIR METHODOLOGICAL SPECIFICS

The author deals with questions of treatment of regional-geographic treatment in lessons. He emphasizes on the meaning of regional-geographic research for the need of society, in the case of development regions in Monte Negro.

Ako podjemo od zadatka regionalne geografije i nastavnih programa geografije, dolazi se do zaključka da regionalno-geografska tematika ima značajnu funkciju i mjesto u geografskom obrazovanju i vaspitanju mladih generacija. Predmet proučavanja regionalne geografije je regija, što, uostalom, pokazuje i sam naziv ove geografske discipline. Prema M. Vasoviću (1985, 10 i 11) zadatak regionalne geografije sastoji se u sledećem: da rasčlani zemljinu površinu na pojedine regije; da pravilno prouči udeo prirodnih procesa i društveno-ekonomskih uticaja u obrazovanju i preobražavanju regije; da prouči zakonitosti formiranja pejzaža, odnosno individualnosti izdvojenih regija; da prouči dinamiku regija, prožimanja veze i jedinstvo regija koje sve zajedno, kao kakav mozaik sa gotovo neponovljivim "kamenčićima", čine zemljinu površinu. Regionalno-geografska proučavanja imaju poseban značaj u regionalnom, urbanističkom, turističkom i privrednom planiranju. Zbog toga posebnu pažnju zaslužuju problemi izbora regionalno-geografske tematike u geografskom obrazovanju. Način i metod obrade ove problematike predstavljaju važne elemente njenog pravilnog usvajanja od strane učenika i studenata.

* Dr., univ. prof., Ekonomski fakultet, 81000 Titograd, Jovana Tomaševića 37.

Kao aktuelno pitanje u nastavnoj praksi postavlja se, kako prići obradi geografskih regija, zatim da li obraditi svaku veću regionalnu cjelinu ili pristupiti obradi posebnih regija svijeta. U vezi s tim V. Rudić (1982, 74) konstatuje: "Ukoliko bi se obradjivale sve veće geografske regije svijeta, nastavni sadržaji bili bi površno obradjeni i geografija bi se svela na njihovo opisivanje. U nastavnoj praksi u osnovnoj školi prišlo se kombinovanoj metodi. Pomoću reprezentativnog metoda stiču se temeljitija geografska znanja i ukazuje kako treba obradjivati geografske regije i pojedinačne države. Teškoće se javljaju u obradi država, jer se državne teritorije ne poklapaju sa granicama regija. Različiti društveno-ekonomski sistemi i stepeni razvijenosti uslovljavaju nejednake nivoe razvijenosti geografskih regija, što umanjuje njihovu kompaktnost. Dugo vremena se u našim školama obradjivala svaka država posebno, što je radjalo površnost, deskripciju i formalizam u geografskom obrazovanju. Gledano sa obrazovno-vaspitnog stanovišta i razvoja intelektualnih sposobnosti učenika, obrada država po reprezentativnom metodu daleko je korisnija. Ovaj princip je prihvaćen u reformisanoj osnovnoj školi. Obradjivanjem karakterističnih država po dubini geografske problematike dobijaju se bolji radni rezultati od površne obrade svih država geografske regije" (Rudić, 1982, 74). Znači, nužno je obraditi samo najvažnije zemlje, pa će se na taj način upoznati osnovne geografske karakteristike makroregije u cjelini.

Za pravilno obradjivanje regionalno-geografskih tema potrebno je kompleksno poznavanje svih fizičko geografskih i društveno geografskih sadržaja (prirodne odlike, naselja, stanovništvo, privredne djelatnosti). Jer, regionalna geografija ustvari predstavlja sintezu svih geografskih znanja funkcionalno povezanih u jednu cjelinu. Analiziranjem regionalno-geografskih tema obezbjeđuje se bolji razvoj intelektualnih sposobnosti i funkcionalnije geografsko obrazovanje.

Cjelovitost ili kompleksnost u obradi regija se gradi postupno, pošto pomoću djelimičnih sinteza dodjemo do konačne sinteze. Da li je određena regija razvijena u skladu sa vrijednošću prirodnog potencijala, za-

visi od niza društveno-ekonomskih, socijalnih i kulturno-političkih činioca. U regionalnoj sintezi moramo osim potencijalne funkcije ustanoviti i stvarnu ili realnu funkciju, tj. njen stvarni značaj i ulogu u određenom vremenu. Na primjer vrednovanje prirodnog potencijala Sredozemlja iz evroazisko-afričkog i svjetskog aspekta u skladu sa savremenim socijalno-ekonomskim i tehničkim razvojem daće nam potencijalnu funkciju Sredozemlja u svjetskim razmjerama. Prilikom ustanovljavanja potencijalne funkcije Sredozemlja brojne privredne grane koje se temelje na povoljnom privrednom ili društveno-ekonomskom potencijalu, izgubiće svoj širi značaj. U prvi plan istaći će se one koje, zahvaljujući specifičnosti prirodne i društvene sredine imaju značaja za šire područje (Medved, 1978).

Metodičke podobnosti obrade regionalno-geografskih tema zavise od više faktora, medju kojima su značajni: prostorna udaljenost, veličina prostora, stepen proučenosti, stepen saradnje izmedju država itd. (Rudić, 1982). Zbog složenih političkih i društveno-ekonomskih odnosa u svijetu mnoge države ili regioni često se nalaze u centru pažnje svjetske javnosti, pa su časopisi i novine pune izvještaja i fotografija o njima. Takav dragocjeni materijal o njima treba umješno koristiti u nastavnoj praksi. Takodje i ekskurzije u druge države su od velike koristi.

Regija je predmet proučavanja u regionalnoj geografiji pojedinih kontinenta, zatim država, odnosno političko-teritorijalnih jedinica pa i naše zemlje. Obrada nacionalne geografije ima dobre metodičke podobnosti u odnosu na strane države. Obrada inicijalnih geografskih sadržaja počinje u nižim razredima osnovne škole s upoznavanjem mesne zajednice koja je osnovna ćelija našeg društva. Mesna zajednica, opština i region imaju dobru metodičku podobnost te je prava šteta što se to dovoljno ne koristi u nastavi poznavanja prirode i društva koji predstavljaju temelje geografskog obrazovanja (Rudić, 1982). "Izdvojene regije, kao sastavni djelovi Jugoslavije, obradjuju se pojedinačno u svim geografskim aspektima s ciljem da se upozna njihova geografska struktura i naglase specifičnosti (posebnim isticanjem ili redosledom izlaganja), čime je, meto-

dom komparacije, omogućeno uočavanje sličnosti, odnosno raznolikosti susjednih i udaljenih krajeva. Reprezentativni metod prikaza naših regija podređen je prikazu svih cjelina (uz adekvatnu ravnomjernost), s obzirom da selektivni metod vodi ka detaljnom poznavanju jednih, odnosno nepoznavanju drugih (ne manje značajnih) cjelina. Nije ispravno da se, na primjer, Srem, Kordun ili Pelagonija detaljno upoznaju, a da se o susjednom Banatu, Lici ili Povardarju malo zna (Marković, 1970). Regije Jugoslavije su nedovoljno i neravnomjerno proučene, što zahtijeva detaljnije studije po cjelinama, osobito mikroregijama, iz kojih se kasnije javlja sinteza kao generalna sinteza regionalizacije.

Regionalno-geografska proučavanja su dragocjena za druge društvene potrebe. Kod izrade prostornog plana SR Crne Gore po prvi put je primijenjena metodologija kod izdvajanja strategije razvojnih zona. Tom prilikom izdvojeno je 14 prostornih jedinica (Titograd-Danilovgrad, Cetinje, Nikšić, Herceg-Novi, Kotor-Tivat, Budva, Bar, Ulcinj, Kolašin-Mojkovac, Durmitor-Rijeka, Tara, Plevlja, Bijelo Polje, Rožaj-Plav i Ivangrad), a SR Crna Gora ima 20 opština. Za svaku razvojnu zonu obuhvaćeni su: prioriteti razvoja, okruženja, ograničenja, konflikti, preduslovi i kontrola seizmičkog rizika. Postojeća administrativna struktura i granice su prevaziđene, jer u ovoj etapi i u ovakvoj vrsti razmatranja one ne igraju odlučujuću ulogu. Glavni interes je usredsređen na pronalaženju širokih, prostornih jedinica koje su u procesu razvoja i koje imaju potencijale za razvoj i otvaranje tih jedinica ka njihovim specifičnim i vodećim razvojnim prioritetima, namećući zabrane za neki drugi vid razvoja. Cilj je takodje da se naznače neki od glavnih potencijalnih konflikata, izazova okruženja i ograničavajućih faktora koji će biti medjusobno povezani sa jačanjem prioritetne funkcije.

Kod izdvajanja prostornih regija Crne Gore (sjevernu, srednju i južnu) uzeti su u obzir: fizičko-geografski uslovi, stepen ekonomske razvijenosti i funkcionalna gravitacija.

Na kraju ističemo da je od posebnog društvenog odnosno obrazovno-vaspitnog značaja da se u nastavi obezbijedi moguća regionalno-geografska obrada odgovarajućih programskih sadržaja jer za to nijesu potrebna neka uvećana finansijska sredstva. Pored toga, škola je ipak najčešće imuna na razne, nažalost, sve jače raznovrsne podjele. Za nastavu nije toliko presudno da li je svaka regija tipska, odnosno da li istu teritoriju teoretičari dijele na isti broj regija, već je izuzetno značajnije da regionalno-geografsko upoznavanje prostora što češće primjenjujemo, jer ono doprinosi da vaspitanici stiču takvu geografsku kulturu koja će najviše razvijati geografsko mišljenje, trajni i najkvalitetniji zahtjev nastave geografije.

Literatura:

- Marković, Dj. J., 1970, Geografske oblasti SFRJ. Beograd.
Medved, J., 1978, Princip cjelovitosti ili kompleksnosti u nastavi geografije. Geografsko društvo Bosne i Hercegovine, Sarajevo, s. 27-33.
Rudić, V., 1982, Metodika nastave geografije. Beograd.
Vasović, M., 1985, Regionalna geografija. Beograd.
Ekonomska enciklopedija I, 1984, Savremena administracija, Beograd.
Prostorni plan SR Crne Gore (Osnove plana), 1983, Titograd.

THE TREATMENT OF REGIONAL-GEOGRAPHIC TOPICS AND THEIR METHODOLOGICAL SPECIFICS

Region-geographical studies are especially important for regional, urban, tourist and economic planning. Because of that an exceptional attention should be paid to the problems concerning the choice of the region-geographical subject matter in geographical education. Manner and method of these problems represent very important elements for its proper understanding by the pupils and students.

In demand with correct treatment of the region-geographical themes it is necessary that whole physical-geographical contents are known (natural characteristics, settlements, population, economic activities).

According to its complexity region-geographical themes are very complicated for teaching because the teacher should know geography on the whole, its all scientific, auxiliary and related disciplines, their specifications, also educational-corrective values which are suitable for teaching. An intact and complex process of the region treatment is formed gradually. After we used the partial synthesis we'd reached the final one.

Region is subject of study in the region-geography of some continents, states, in reference to the political-territorial units and to our country, as well.

Concerning the region determination locality and personal demands are very often expressed. But the common social and joint interest is neglected.

It is neither very important for teaching if every region is classified according to its type nor is if the same territory is devoted by theoreticians on the same number of regions, but it is much more important that region-geographical formalization of the space is applied more often. Because it has got a great contribution that students acquire such geographical culture which'll develop geographical opinion the most, permanent and best demand in geography introduction.

SODOBNI VIDIKI PROBLEMATIKE OBRAVNAVE REGIONALNE
GEOGRAFIJE V ŠOLI

Tatjana Ferjan *

IZVLEČEK

UDK 911:371.3:913

Sestavek obravnava vprašanje regionalne geografije v šoli. Poudarek je na pretresu snovi iz drugega razreda srednjega izobraževanja, kjer se obdelajo države v razvoju in razvite države.

ABSTRACT

UDC 911.371.3:913

CONTEMPORARY ASPECTS OF REGIONAL GEOGRAPHY IN THE
SCHOOL

The article deals with questions of regional geography in the school. The emphasis is on contents of developing and developed regions in the second class of the secondary school.

V sestavku želimo spregovoriti o problemu regionalne geografije v šoli. Vprašanje se postavlja ali imamo še regionalno geografijo v šoli oziroma kakšno problematiko obravnava regionalna geografija?

Predmet geografske obravnave je pokrajina, to pa sestavljajo povezani in součinkujoči pojavi, torej je pokrajina kompleksen pojav. Regionalna geografija skuša prikazati pglavitne pojave, ki opredeljujejo obstoječe razmere v določeni pokrajini ter tvorijo iz nje kompleksno prostorsko stvarnost. Regionalna geografija proučuje (Vrišer, 1966) stvarno prostorsko realnost v vsej kompleksnosti, zato vidijo geografi v regionalni geografiji osnovni smisel geografije.

Kako pa je v šoli? Šolska geografija je bila do nedavno regionalna geografija, vendar je doživljala očitke češ, da prevladuje spominsko osvajanje, deskriptivni način, enciklopedičnost in zaporednost. Pri množici dežel, ki naj bi jih obravnavala regionalna geografija v šoli, je opisni način pravzaprav edina pot. Učenci si tako pridobe enciklopedične

* Dr., Srednja šola za trgovinsko dejavnost, 61000 Ljubljana, Poljanska 28 A.

podatke, ki pa jim ne omogočajo poznavanje bistvenega. Pomanjkanje časa je vzrok za tako delo. Številne podatke iz regionalne geografije učenci ne morejo razumsko osvojiti tudi zato, ker slabo poznajo občo geografijo. Zaporednost pri obravnavi dežel ni istovetna s kompleksnostjo.

Sodobni pouk zahteva aktivizacijo učencev in razvoj geografskega načina mišljenja. Tega klasična regionalna geografija ni uresničevala.

Izveden je tudi prehod obravnave snovi iz koncentričnih krogov na spiralno - vertikalni način obravnave snovi. Regionalna geografija v šoli je zato doživela bistvene spremembe. Ni govora več o pokrajinah in deželah kot smo bili vajeni. Vprašanje je odklik od klasične regionalne geografije. Regionalno geografijo sveta naj bi nekje nadomestili geografski problemi držav v razvoju in razvitega sveta. Ali je to regionalna geografija? Ali s to snovjo regionalna geografija išče nove vsebine oziroma oblike? Torej že pregled osnovne problematike, ki jo obravnavajo "Temeljne geografske značilnosti držav" navaja na misel, da gre za problemsko geografijo. Pri tem se zasleduje regionalni aspekt. Pri tej snovi skušamo pojasniti soodvisnost med stopnjo družbenogospodarskega in tehničnega razvoja ter vrednotenjem naravnih razmer in človekovim gospodarjenjem v prostoru. Naravnogeografskim dejavnikom je namenjeno malo časa, vendar pri tem naj bi spoznali vlogo posameznih dejavnikov kot tudi prirodno valorizacijo. Eksemplarično naj bi se obdelala prirodna oznaka Kenije in Kanade. Mislím, da bi morali prirodni valorizaciji posvetiti več časa in osvetliti problematiko z več primeri. Vrednost prirodnih elementov se s časom in razvojem menja. Učenci morajo imeti jasno predstavo o prirodnih dejavnikih, o njihovi vlogi v prostoru, kot tudi o spremembah vrednosti posameznih elementov, če hočejo razumeti trenutno gospodarsko stanje posameznih dežel oziroma skupin dežel.

Demografski in gospodarski dejavniki se široko obdelajo tako pri prikazu razvitih kot tudi držav v razvoju. Povsod se zasleduje regionalni aspekt. Problemski in funkcionalni pristop je jasno izražen. Regionalni geografski prikaz je zastopan z nekaj primeri, vendar ne v klasični obliki. Tudi tukaj gre za funkcionalno in dinamično osvetlitev obravnavanih dežel.

Ta tip obravnave velikih regij, kot je razviti oziroma nerazviti svet, je mogoč pri dobrem poznavanju regionalne geografije posameznih držav, ki ga pa učenci na tej stopnji nimajo, vsaj ne na vseh programih.

Zato je ta sodoben pristop k obravnavi problemov sveta mnogokrat problematičen. Smatram, da bi moderna regionalna geografija morala slediti naslednjim ciljem: regionalnemu aspektu, kompleksnosti in razvoju geografskega mišljenja ter s tem razumevanju sodobnega sveta.

Regionalni aspekt je zastopan tudi v obči geografiji v SVIO, ki je temelj in izhodišče za regionalno geografijo. Sauškin pravi (Vrišer, 1966), da je fizična geografija temelj celotne geografske zgradbe, na ta temelj se opira družbena geografija. Celotno geografsko zgradbo prekriva regionalna. Med deli so povezave, zato se noben od teh delov ne more pravilno razvijati, če je ločen. Ali to dosegamo s snovjo Države v razvoju in razvite države?

Druga stvar, ki jo zasleduje moderna regionalna geografija je kompleksnost. Plešič (1979) v Pogledih pravi, da si mora geografija kljub težnjam za specializacijo ohraniti svoje lastno področje, to je kompleksno obravnavanje prostorske stvarnosti temelječe na regionalnem aspektu.

Pri regionalni geografiji kompleksnost ni vedno izvedena in jo včasih zamenjujemo z zaporednostjo. To se je dogajalo pri klasični regionalni geografiji. Poznamo več oblik kompleksnosti: enostavno, bipolarno in regionalno geografsko kompleksnost, kjer gre za obravnavo vzročne in funkcionalne celokupnosti geografskih pojavov v pokrajinskih enotah, pri

čemer so v ospredju pokrajinske posledice odnosov med naravo in družbo. To kompleksnost skušamo zasledovati pri moderni regionalni geografiji. Deželo učencem prikažemo kot rezultanto družbenih procesov, ki se v okviru prirodnih pogojev specifično in edinstveno razvijajo. Regija je razvita v skladu s sodobno vrednostjo naravnega potenciala in je odvisna od vrste družbenih, socialnih, kulturnih in političnih dejavnikov. Zato moramo pri regionalni geografski sintezi razen potencialne funkcije ugotoviti tudi njeno stvarno funkcijo, to je njene dejanske vloge v prostoru.

Regija nudi kompleksen regionalen pogled, torej možnost za razvoj geografskega mišljenja. Zdi se mi, da s tem zadenemo v bistvo geografije v šoli. Še več, tako usposobimo učenca za aplikacijo geografije v vsakdanjem življenju. Bistvo geografskega izobraževanja je razviti geografsko mišljenje. Največ prispeva k temu funkcionalna regionalna geografija, pri kateri učenci spoznavajo spremembe v prostoru, ki so posledica sprememb posameznih dejavnikov npr. temeljne regionalne razlike med pokrajinami v posameznih deželah (razlike v razvoju med Severom in Jugom, kar obravnava snov 2. letnika).

Aktualno pri sodobnem pouku je tudi vprašanje t.im. regionalizacije. Kako opredeliti regije? Ali je mogoče opredeliti regijo na osnovi celote? Po Ilešiču morajo regionalizacije ostati geografske, to je kompleksne, da upoštevajo več kriterijev. Regionalizacija v našem primeru je zasnovana na osnovi več kriterijev, ki govorijo o stopnji razvoja. Tako svet delimo v dve skupini dežel. Kot osnovo pri vsaki skupini dežel pregledamo fizično geografske značilnosti, nato je beseda o družbeno-geografskih problemih. Gre za odkrivanje problemov, iskanje sozavisnosti, za analizo in sintezo.

Kaj dosegamo z moderno regionalno geografijo, oziroma boljše rečeno z regionalno družbeno geografijo, saj gre v glavnem za družbene probleme sveta, ki se v času in prostoru hitro spreminjajo. Učenca nava-

dimo na kompleksno gledanje, regionalni pristop, geografsko mišljenje in razumevanje sodobnega sveta. Pri tem gre za razumevanje medsebojnega odnosa med prirodnimi in družbenimi elementi. Učenec spozna deželo vsestransko z vidika človeka, ki v njej dela in živi.

Literatura:

Ilešič, S., 1979, Pogledi na geografijo. Ljubljana.

Medved, J., 1976, Načelo celostnosti in kompleksnosti pri pouku geografije. Geografski obzornik XXIII, št. 34, s. 25-29. Ljubljana.

Gams, I., 1977, Regionalna geografija - vrh ali anahronizem metodične geografije. Geografski obzornik XXIV, št. 1-2, s. 41-45. Ljubljana.

Vrišer, I., 1966, Osnove geografskega dela, Ljubljana.

Radinja, D., 1977, O kompleksnosti v geografiji in izven nje. Geografski vestnik XLIX, Ljubljana, s. 25-30.

CONTEMPORARY ASPECTS OF REGIONAL GEOGRAPHY IN THE SCHOOL

The present paper speaks about contemporary approaches to regional geography treatment. At such treatment several problems arise, since it differs quite a lot from traditional regional geography. Contemporary regional geography has to serve the following purposes: regional aspect, complexity and developement of geographic way of thinking, and consequently comprehension of the modern world. Pupils learn countries, as a result of social processes that have a specific evolution within the scope of natural conditions. They learn all the dynamics in a region, which gives the pupils wider possibilities to apply knowledge about a region in practice.

Safet Nurković*

IZVLEČEK

UDK 911.6(497.16+497.115)

Na osnovi homogenosti, tako reliefne strukture, ekoloških enot kot zgodovinsko-geografskega razvoja je izvedena regionalizacija Sandžačko-starovlaškog območja.

ABSTRACT

UDC 911.6(497.16+497.115)

REGIONAL STRUCTURE OF SANDŽAK-STARI VLAH AREA

On the base of criterion of homogeneity as relief structure, ecological units as historical-geographical development regionalization of Sandžak-Stari Vlah area is presented.

Polaznu osnovu našeg razmatranja homogene regionalizacije Sandžačko-starovlaškog prostora predstavlja primjena načela homogenosti reliefne strukture, homogenosti ekološke sredine i homogenosti procesa istorijsko-geografskog razvoja. Na bazi kriterija kompleksne geografske homogenosti prostora Jugoslavije izdvojen je Središnji planinski prostor u kojem se jasno izdvaja cjelovit kompleks tzv. Sandžačko-starovlaški prostorni kompleks, koji predstavlja jednu od 24 regionalne cjeline tog prostora. Ovaj regionalni kompleks ima posebno značanje jer je to jedina cjelina drugog stupnja Središnjeg planinskog prostora Jugoslavije koja zahvata teritorije dviju republika (SR Srbije i SR Crne Gore), s toga odredjivanje osnova njegove izdvojenosti i regionalne strukture zasluži je osobitu pažnju.

Kao posebnu regionalnu cjelinu u sklopu Starovlaških predjela Bosne i Sandžaka J. Cvijić izdvaja Sandžački Stari Vlah i Crnogorska Brda. Uz manje modifikacije, to je jedinstvena cjelina u regionalno geografskom

* Dr., redni prof., Odsek za geografiju, PMF, 38000 Priština, Maršala Tita b.b.

smislu i kao takva je i predmet našeg izlaganja. Istina, prostorni pojam "Crnogorska Brda" je teritorijalno širi. J.Dj. Marković (1972) upotrebljava skoro identičnu terminologiju (Starovlaška raška visija i Crnogorska brda i površi), ali je jedan i drugi predio u odnosu na suvremeno regionalno-geografsko pojmovno odredjenje Sandžačko-starovlaškog prostora nešto su širi. M. Vasović u regionalizaciji Srbije izdvaja makroregiju pod nazivom Starovlaško-raška visija koja se pruža u širem graničnom pojasu prema Crnoj Gori i Kosovskom-metohijskoj oblasti, a kao njezin nastavak u Crnoj Gori navodi se pojam "Crnogorski delovi Starovlaško-raške visije", što približno odgovara suvremenom teritorijalnom odredjenju istorijsko-geografske cjeline Sandžačko-starovlaškog prostora. V.Rogić (1973) izdvaja jedinstven regionalni kompleks pod nazivom Sandžačko-starovlaški prostor koji je podijeljen granicom Srbije i Crne Gore. Prostorni pojam Sandžačko-starovlaški prostor je, s obzirom na trojno načelo kompleksne homogene regionalizacije, najpogodniji, s toga se u našem izlaganju opredeljujemo za njega.

Budući da za ovaj značajan dio Središnjeg planinskog prostora Jugoslavije nije izvršen niti jedan pokušaj kompleksne homogene regionalizacije, koji bi obuhvatio cio prostor istorijsko-geografske cjeline Sandžačko-starovlaškog prostornog kompleksa, naše izlaganje, mada vrlo koncizno, ima upravo takav zadatak.

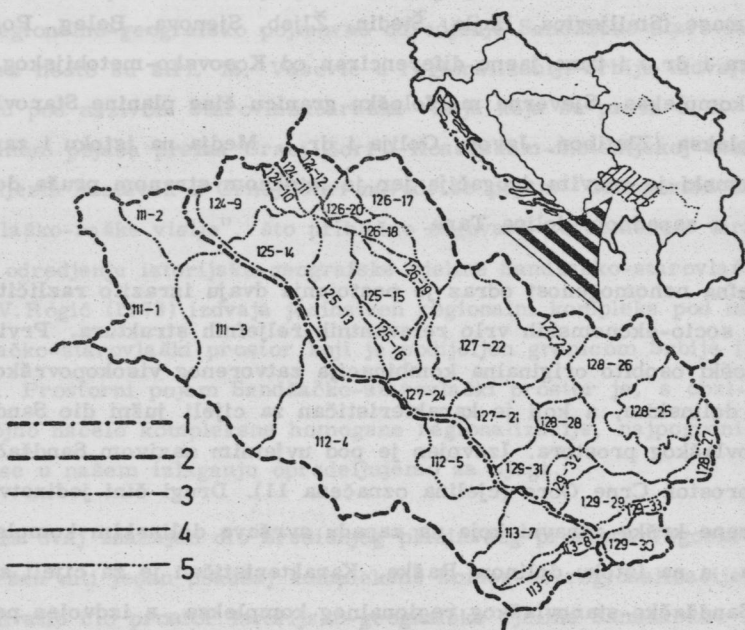
Na preglednoj karti regionalnih cjelina drugog stupnja homogene regionalizacije Jugoslavije V.Rogića (1973), Sandžačko-starovlaški prostor ističe se kao reljefno nehomogena cjelina, ali s jedinstvenim visokopovršsko-dolinskim obilježjima ekološke sredine i retrogradno odredjenim vremen-ski jedinstvenim procesom društveno gospodarske valorizacije.

Sandžačko-starovlaški regionalni kompleks u osnovi predstavlja prostranu planinsku zaravan raščlanjenu mnogobrojnim vodotocima u niz dolina i visokih zaravni. To su najviše zaravni dinarskog sistema (Pljevaljska karsna površ. Koritska površ, Peštersko-sjeniška površ i dr.), koje

se pružaju od planina Kopaonika i Rogozne na istoku do Durmitora, Komova, Sinjajevine i Bjelasice na zapadu, koje plodnim ali mahom dubokim dolinama prosijećaju rijeke Lim, Čehotina, Ibar, Raška i Uvac. Ovaj prostor je na jugoistoku uzdignut obroncima planina prokletijske mase (Smiljevica, Hajla, Štedin, Žljeb, Sjenova, Beleg, Pogled, Mokra i dr.) i time jasno diferenciran od Kosovsko-metohijskog kotlinskog kompleksa. Sjevernu morfološku granicu čine planine Starovlaškog kompleksa (Zlatibor, Javor, Golija i dr.). Medja na istoku i zapadu fizionomski je sasvim drugačija jer je istočnom stranom pruža dolina Ibra, a zapadnom dolina Tare.

Reljefna nehomogenost odraz je postojanja dvaju izrazito različitih tipova socio-ekonomskih vrlo relevantnih reljefnih struktura. Prvi čini tipološki osobito originalna kombinacija zatvorenog visokopovršskog reljefa s dolinskim, a koji je karakterističan za cijeli južni dio Sandžačko-starovlaškog prostora. Izdvojen je pod uvjetnim nazivom Sandžačko-brdski prostor Crne Gore (cjelina označena 11). Drugi čini jedinstven tip otvorene krške zaravni koja na zapadu svršava dolinskim kompleksom Lima, a na istoku dolinom Raške. Karakterističan je za cijeli sjeverni dio Sandžačko-starovlaškog regionalnog kompleksa, a izdvojen pod uvjetnim nazivom Sandžačko-starovlaško-dinarski prostor Srbije. Ova prvo-stepena regionalna cjelina označena je sa 12. Pojam Sandžačko-brdski prostor Crne Gore i Sandžačko-starovlaško-dinarski prostor Srbije u potpunosti odgovara stvarnosti suvremene teritorijalne organizacije ovog prostora.

Na drugom stupnju uvjetno homogene regionalizacije Sandžačko-starovlaškog prostora (oznaka 1), unutar Sandžačko-brdskog prostora Crne Gore (oznaka 11) i Sandžačko-starovlaško-dinarskog prostora Srbije (oznaka 12) izdvojene su cjeline čije su medje, uz izvjesne modifikacije, određene područjem pripadajućih opština, sa izuzetkom cjeline Bihor i Korita (oznaka 112) koja pored teritorije opštine Bijelo Polje zahvata i dio teritorije opštine Ivangrad (tzv. Gornji Bihor). Razumije se da granice opština nijesu, niti mogu biti osnova izdvajanja uvjetno homogenih cjelina.

Sl. 1. Nacrt regionalizacije Sandžacko-starovolashkog prostora s međama do uključivo trećeg stupnja diferencijacije
 Fig. 1. Esquisse de régionalisation d'Espace de Sandžak-Stari Vlah avec des limites jusqu'à le troisième degré taxonomique

1. Republičke granice
2. Des limites politiques
3. Des limites de l'Espace de Sandžak-Stari Vlah
4. Des limites des régions du premier degré
5. Des limites des régions du deuxième degré
6. Des limites des régions du troisième degré
7. Des limites des régions du quatrième degré
8. Des limites des régions du cinquième degré
9. Des limites des régions du sixième degré
10. Des limites des régions du septième degré
11. Des limites des régions du huitième degré
12. Des limites des régions du neuvième degré
13. Des limites des régions du dixième degré
14. Des limites des régions du onzième degré
15. Des limites des régions du douzième degré
16. Des limites des régions du treizième degré
17. Des limites des régions du quatorzième degré
18. Des limites des régions du quinzième degré
19. Des limites des régions du seizième degré
20. Des limites des régions du dix-septième degré
21. Des limites des régions du dix-huitième degré
22. Des limites des régions du dix-neuvième degré
23. Des limites des régions du vingtième degré
24. Des limites des régions du vingt-et-unième degré
25. Des limites des régions du vingt-deuxième degré
26. Des limites des régions du vingt-troisième degré
27. Des limites des régions du vingt-quatrième degré
28. Des limites des régions du vingt-cinquième degré
29. Des limites des régions du vingt-sixième degré
30. Des limites des régions du vingt-septième degré
31. Des limites des régions du vingt-huitième degré
32. Des limites des régions du vingt-neuvième degré
33. Des limites des régions du trentième degré
34. Des limites des régions du trente-et-unième degré
35. Des limites des régions du trente-deuxième degré
36. Des limites des régions du trente-troisième degré
37. Des limites des régions du trente-quatrième degré
38. Des limites des régions du trente-cinquième degré
39. Des limites des régions du trente-sixième degré
40. Des limites des régions du trente-septième degré
41. Des limites des régions du trente-huitième degré
42. Des limites des régions du trente-neuvième degré
43. Des limites des régions du quarantième degré
44. Des limites des régions du quarante-et-unième degré
45. Des limites des régions du quarante-deuxième degré
46. Des limites des régions du quarante-troisième degré
47. Des limites des régions du quarante-quatrième degré
48. Des limites des régions du quarante-cinquième degré
49. Des limites des régions du quarante-sixième degré
50. Des limites des régions du quarante-septième degré
51. Des limites des régions du quarante-huitième degré
52. Des limites des régions du quarante-neuvième degré
53. Des limites des régions du cinquantième degré
54. Des limites des régions du cinquante-et-unième degré
55. Des limites des régions du cinquante-deuxième degré
56. Des limites des régions du cinquante-troisième degré
57. Des limites des régions du cinquante-quatrième degré
58. Des limites des régions du cinquante-cinquième degré
59. Des limites des régions du cinquante-sixième degré
60. Des limites des régions du cinquante-septième degré
61. Des limites des régions du cinquante-huitième degré
62. Des limites des régions du cinquante-neuvième degré
63. Des limites des régions du soixantième degré
64. Des limites des régions du soixante-et-unième degré
65. Des limites des régions du soixante-deuxième degré
66. Des limites des régions du soixante-troisième degré
67. Des limites des régions du soixante-quatrième degré
68. Des limites des régions du soixante-cinquième degré
69. Des limites des régions du soixante-sixième degré
70. Des limites des régions du soixante-septième degré
71. Des limites des régions du soixante-huitième degré
72. Des limites des régions du soixante-neuvième degré
73. Des limites des régions du septantième degré
74. Des limites des régions du septante-et-unième degré
75. Des limites des régions du septante-deuxième degré
76. Des limites des régions du septante-troisième degré
77. Des limites des régions du septante-quatrième degré
78. Des limites des régions du septante-cinquième degré
79. Des limites des régions du septante-sixième degré
80. Des limites des régions du septante-septième degré
81. Des limites des régions du septante-huitième degré
82. Des limites des régions du septante-neuvième degré
83. Des limites des régions du quatre-vingtième degré
84. Des limites des régions du quatre-vingt-et-unième degré
85. Des limites des régions du quatre-vingt-deuxième degré
86. Des limites des régions du quatre-vingt-troisième degré
87. Des limites des régions du quatre-vingt-quatrième degré
88. Des limites des régions du quatre-vingt-cinquième degré
89. Des limites des régions du quatre-vingt-sixième degré
90. Des limites des régions du quatre-vingt-septième degré
91. Des limites des régions du quatre-vingt-huitième degré
92. Des limites des régions du quatre-vingt-neuvième degré
93. Des limites des régions du cinquante-dixième degré
94. Des limites des régions du cinquante-et-dixième degré
95. Des limites des régions du cinquante-deuxième degré
96. Des limites des régions du cinquante-troisième degré
97. Des limites des régions du cinquante-quatrième degré
98. Des limites des régions du cinquante-cinquième degré
99. Des limites des régions du cinquante-sixième degré
100. Des limites des régions du cinquante-septième degré

Medjutim, eliminirajući elementarna odstupanja, došli smo ipak do određene usaglašenosti uvjetno homogene regionalizacije s administrativnom podjelom. Tako, na drugom stupnju uvjetno homogene regionalizacije Sandžačko-starovlaškog prostora izdvajamo: Pljevaljsku karsnu površ (oznaka 111), Bihor i Korita (oznaka 112) i izrazito razvijena Rožajska površ (oznaka 113) u sklopu Sandžačko-brdskog prostora Crne Gore i Srpsko donje Polimlje (oznaka 124), Srpsko srednje Polimlje (oznaka 125), Područje srednjeg Uvca i Bistrice (oznaka 126), Peštersko-sjenička zaravan (oznaka 127), Dolina Raške (oznaka 128) i Štavički basen sa Donjim Pešterom (oznaka 129) u sklopu Sandžačko-starovlaško-dinarskog prostora Srbije.

Pojam PLJEVALJSKA KARSNA POVRŠ (111) odnosi se na prostor između rijeka Tare i Lima po čijoj dolini je usječena dolina Čehotineinarskog pravca. Područje ima izgled prostrane karsne površi, mjestimice izbrazdane dubokim dolinama, mjestimice isprekidane plićim i dubljim kraškim poljima, što ukazuje na izrazitu dinamičnost reljefa. Zatvorenost lancem planina prema sjeveroistoku i jugozapadu i jasna omeđenost na istoku visokim površima i nižim planinama na razvodju između Čehotine i Lima, doprinosi jasnomo individualiziranju ove drugostepene regionalno-geografske cjeline. Uz elemente reljefne strukture, karakteristike ekološke sredine bitno utiču na regionalno-geografsku izdvojenost ove cjeline od ostalih cjelina drugog stupnja. To ujedno pruža mogućnost daljnje uvjetno homogene regionalizacije na trećem stupnju. Podgora (oznaka 111-1), Karsna površ na sjevernoistoku (oznaka 111-2) i Pljevaljska kotlina (111-3).

Postojanje izvjesnih regionalno-geografskih individualnosti koje imaju mikroregionalno značenje omogućavaju daljnju regionalizaciju na četvrtom stupnju kao npr.: Površ Bukovica (oznaka 111-11), Površi planine Ljubišnje (111-12) i Površ planine Obzora (111-13) i Površ Lisac-planine (111-14), u okviru trećestepene cjeline Podgora (111-1).

Cjelinu drugog stupnja BIHOR I KORITA čine dva susjedna predjela i to: Bihor (tipičan dolinski prostor) i Korita (tipičan visokopovršski prostor). Ovakva struktura omogućava da na trećem stupnju regionalno-geografske diferenciranosti izdvojimo: Bihor (oznaka 112-4) i Korita (oznaka 112-5) sa jasno istaknutim individualnostima kako elemenata reljefne strukture tako i ekološke sredine. Postojanje raznovrsne interne reljefne strukture u sklopu trećestepene cjeline Bihor (112-4) pruža mogućnost za daljnju diferencijaciju na četvrtom stupnju i to: Gornji Bihor (112-415) i Donji Bihor (112-416), a postojanje izvjesnih mikroreljefnih jedinica pruža mogućnost daljnje diferencijacije Korita (112-5) na četvrtom stupnju i to: Gornja Korita (112-519) i Donja Korita (112-518).

Pojam "izrazito razvijena Rožajska površ" odnosi se na Rožajski kraj, odnosno u regionalno-geografskom smislu na vrlo razvijenu Rožajsku površ koja se nalazi u izvorištu rijeke Ibra, uokvirena sa svih strana planinama. Ova drugostepena regionalno-geografska cjelina čini jugozapadni dio Sandžačko-starovlaškog prostora, smještena između Metohijsko-kosovske zavale na južnoj, Ivangradske kotline na zapadnoj, Bihora na sjeverozapadnoj i Pešterske površi na sjevernoj strani. Ova drugostepena regionalno-geografska jedinica je, u odnosu na susjedne predjele koji je okružuju uzdignuta što doprinosi njenom individualiziranju. Velika uzdignutost reljefa na jugu i jugozapadu na desnoj, područje visokih brda i nižih planina na sjeverozapadu, sjeveru i sjeveroistoku na lijevoj strani, kao i između njih uska dolina Ibra daju osnovne karakteristike ovoga prostora, a također pružaju mogućnost da na trećem stupnju izdvojimo: "Planinsko područje na desnoj strani Ibra (oznaka 113-6), Područje brda i nižih planina (oznaka 113-7) na lijevoj strani Ibra i Poligenetska dolina Ibra (odnosno složena dolina Ibra) između prethodne dvije trećestepene cjeline (oznaka 113-8). Uvjetno homogena regionalizacija na četvrtom stupnju osniva se na postojanju mikroreljefnih razlika mikroreljefnih jedinica u kojima vladaju specifični klimatsko-ekološki uvjeti. Npr.: Dolina Ibra do Rožaja (113-827), Rožajska kotlina (113-828) i Kanjonasta dolina Ibra od Rožaja do Špiljani (113-829) u okviru treće-

stepene cjeline Složena dolina Ibra (113-8).

SRPSKO DONJE POLIMLJE čini granično područje Sandžačko-starovlaškog prostora prema Bosni i Hercegovini. Sjevernu i zapadnu granicu ove cjeline čine republičke granice Srbije, Bosne i Hercegovine i Crne Gore. Primjenom kriterija uvjetno homogene regionalizacije ocjenjuje se da je reljefna nehomogenost prisutna i to zbog vrlo izražene disecije reljefa. Tek izdvajanjem cjelina na trećem stupnju utvrđuju se obilježja homogenosti. Primjenom načela jedinstvenog tipa reljefne strukture izdvojene su slijedeće cjeline trećeg stupnja: Područje Poblaćnice (oznaka 124-9), Površ između Poblaćnice i Lima (oznaka 124-10), Dolina Lima od ušća Kratovske rijeke do ušća Uvca (124-11), Područje između Lima i Uvca (124-12). Sve četiri trećestepene cjeline morfološki su vezana za Lim. Postojanje kompleksne homogenosti kod cjelina sa oznakom 124-10 i 124-9 onemogućava daljnju diferencijaciju na četvrtom stupnju, dok je kod cjelina sa oznakom 124-11 i 124-12 moguća daljnja regionalizacija na četvrtom stupnju. Tako npr.: Pribojska kotlina (124-118), Čitlučko polje (124-119) i Kaludjersko Polje (124-117) predstavljaju četvorostepene cjeline u okviru cjeline Dolina Lima (124-11).

Srpsko srednje Plimlje u osnovi predstavlja prostranu površ u koju je usječena dolina Lima, Mileševke i mnogobrojnih pritoka. Morfološki je jasno izdvojena od Peštersko-sjениčke zaravni na jugoistoku lancem planina Jadovnik i Ozren, dok cijelom zapadnom stranom vodi granica Srbije i Crne Gore. Skoro po sredini ovog područja, vrlo složenog geološkog sastava, meridijanski se provlači poligenetska dolina Lima koja je spuštена u površi do 600 m. Analiza reljefne strukture i karakteristika ekološke sredine pruža mogućnost uvjetno homogene regionalizacije na trećem stupnju. Na taj način su izdvojene četiri cjeline: Dolina Lima od Dobrakova do ušća Kratovske rijeke (125-13), Površ na zapadu (125-14) i Područje Mileševke (125-15) i Planinsko područje na jugoistoku (125-16). Postojanje izvjesnih posebnosti u sklopu trećestepenih cjelina poslužilo je, da na četvrtom stupnju cjeline, koje su pokazale

visoku homogenost i jedinstvenost. Tako npr.: u okviru Doline Lima (125-13) izdvojene su: Brodarevka kotlina (125-131), Župska kotlina (125-132) i Prijepoljska kotlina (125-133). Sve četiri trećestepene cjeline ovog područja fizionomski i funkcionalno su vezane za dolinu Lima koja istodobna predstavlja njihovo prirodno središte.

PODRUČJE SREDNJEG UVCA I BISTRICE u osnovi predstavlja visoku površ (1100-1200 m) koja je uzdignuta na sjeverozapadu ka jugoistočnim padinama planina Zlatibor i Murtenica i na jugoistoku planinom Zlatar. Cijela površ, blago zatalasana, nagnuta je ka Limu i disecirana Bistricom i Uvcem u niz manjih površi pravca SZ-JI. Elementi reljefne strukture poslužili su kao osnova za izdvajanje cjelina na trećem stupnju u kojima vladaju specifični prirodni uvjeti. Tako su, primjenom načela jedinstvenog tipa reljefne strukture, u sklopu ovog područja izdvojene četiri cjeline trećeg stupnja: Područje srednjeg Uvca (126-17), Područje Bistrice (126-18), Područje Zlatara (126-19) i Područje Kratovske rijeke (126-16). Postojanje mikroreljefnih i mikroklimatskih razlika unutar cjelina trećeg stupnja pruža mogućnost da na četvrtom stupnju uvjetno homogene regionalizacije izdvojimo: npr.: u sklopu Područja srednjeg Uvca (126-17): Klisurastu dolinu Uvca (126-176) i Površi na desnoj (126-177) i lijevog strani Uvca (126-178).

Peštersko-sjениčka zaravan (oznaka 127) je otvorena, prostrana i visoka dinarska površ uklopljena izmedju susjednih planina i izmedju susjednih nižih (poligenetske doline Lima na zapadu i doline Raške na istoku) i viših predjela (prema sjeveru blago uzdignuta u planinski kompleks Starog Vlaha, a na jugo oslonjena na razvijenu Rožajsku površ). Prirodno je dobro individualizirana, a reljefno jasno izdiferencirana cjelina u odnosu na ostale cjeline drugog stupnja Sandžačko-starovlašskog regionalnog kompleksa. Uvažavajući postojanje izvjesnih reljefnih posebnosti i klimatskih specifičnosti, moguće je u sklopu ove vrlo homogene cjeline izdvojiti četiri cjeline trećeg stupnja i to: Pešterska površ (127-21), Sjenіčka površ (127-22), Sjeverni, sjeveroistočni i istočni planin-

ski okvir (127-23) i Jugozapadni planinski obod (127-24). Uz uvažavanje velike homogenosti i jedinstvenosti pojedinih trećestepenih cjelina, postojanje stanovitih posebnosti unutar njih pružaju mogućnost regionalne analize na narednom četvrtom stupnju. Tako npr.: unutar Sjeničke zaravni (127-22) izdvajamo Sjeničku kotlinu (127-227), Obodni kotlinski prostor (127-228) i Sjenička zaravan u užem smislu (127-229).

Dolina Raške (oznaka 128) smještena je između visoke Peštersko-sjeničke zaravni na zapadu, planine Rogozne na istoku i Golije na sjeveru. Reljef Doline Raške (128) čine četiri markantne morfološke cjeline, koje ujedno predstavljaju trećestepene regionalne cjeline i to: Novopazarska kotlina (128-25), Potplaninsko pobrdje (128-26), Planina Rogozna (128-27) i Koštam Polje (128-28). Postojanje stanovitih posebnosti unutar pojedinih diferenciranih cjelina trećeg stupnja omogućilo je izdvajanje jedinstvenih cjelina na četvrtom stupnju kao npr.: u okviru Novopazarske kotline (128-25) jasno se izdvaja Novopazarsko polje (128-257).

Štavički basen sa donjim Pešterom zahvata prostor između Peštersko-sjeničke zaravni na sjeverozapadu, doline Raške i Novopazarske kotline na sjeveroistoku, doline Ibra na jugoistoku i visoke Rožajske površi na jugozapadu. U reljefu ovog područja, jasno se, svojom individualnošću diferencira pet cjelina trećeg stupnja: Štavički basen (129-29), Područje na desnoj strani rijeke Ibra (129-30), Donji Pešter (129-31), Površ između Donjeg Pešteri i Štavičkog basena (129-32), Klisurasta dolina Ibra od Špiljani do Ribarića (129-33).

Izdvojenih devet cjelina drugog stupnja u potpunosti odražava složenost reljefne strukture i postojanja specifičnih klimatsko-ekoloških obilježja. S obzirom na osnovna obilježja pojedinih cjelina drugog stupnja moguće je jasno izdvojiti tri tipa reljefno-ekoloških kompleksa: izrazito dolinski (Dolina Raške), izrazito visokopovršski (Rožajska površ, Pljevaljska karsna površ, Peštersko-sjenička površ) i kombinirani dolinsko-visokopovršski (ostale cjeline drugog stupnja).

Primjenom načela jedinstvenog tipa reljefne strukture za ocjenu uvjetno homogene regionalizacije Sandžačko-starovlaškog prostora, na trećem stupnju izdvojene su cjeline nastale kao rezultat postojanja različitih kategorija reljefa, mikroklimatskih specifičnosti, različitog geološkog i petrografskog sastava tla te vegetacijskog pokrova. Postojanje ovako diferenciranih prirodnih uvjeta uticalo je na formiranje različitih tipova agrarnog i kulturnog pejzaža-krajoblika. Kompleksna regionalno-geografska diferencijacija Sandžačko-starovlaškog prostora pokazala je da su cjeline na trećem stupnju pokazale izrazitu homogenost i jedinstvenost i ona u potpunosti odražava planinsko-visokopovrški karakter cijele oblasti, složenost reljefne strukture i ekološke sredine.

Literatura:

- Rogić, V., 1965, Geografski koncept regije. Geografski glasnik XXV, Zagreb.
- Rogić, V., 1973, Regionalizacija Jugoslavije. Geografski glasnik XXXV, Zagreb.
- Rogić, V., 1974, Regionalizacija središnjeg planinskog prostora Jugoslavije. Zbornik IX. kongresa geografa Jugoslavije, Sarajevo.
- Cvijić, J., 1966, Balkansko poluostrvo i južnoslovenske zemlje, knj. I i II, Zavod za izdavanje udžbenika Srbije, Beograd.
- Marković, J. Dj., 1972, Geografske oblasti SFRJ. Zavod za udžbenike i nastavna sredstva Srbije, Beograd.
- Vasović, M., 1965, Još jedan pokušaj geografske regionalizacija Srbije. Zbornik radova Prirodno-matematičkog fakulteta, br. 12, Beograd.
- Vasović, M., J. Petrović, 1976, Regionalna podjela Crne Gore. Književne novine, Beograd.
- Lutovac, M. V., 1967, Bihor i Korita. Srpski etnografski zbornik LXXXI, SANU, Beograd.
- Lutovac, M. V., 1978, Etničke promene u oblasti Stare Raške. Glas CCCVII, SANU, 20, Beograd.
- Lutovac, M. V., 1957, Ivangradska (Beranska) kotlina. Posebna izdanja Geografskog instituta SAN, 11, Beograd.
- Lutovac, M. V., 1960, Rožaje i Štavica. Srpski etnografski zbornik, LXXV, SAN, Beograd.
- Nurković, S., 1981, Regionalne specifičnosti u raspostranjenosti klimatskih varijeteta dolinsko-visokopovrškog područja jugoistočnih Dinarida. Zbornik radova Prirodno-matematičkog fakulteta, Priština.
- Nurković, S., 1982, Prilog poznavanju regionalno-geografske izdvojenosti i interne strukture Sandžačko-Starovlaškog prostora. Geografski glasnik, 44, Zagreb.

- Nurković, S., 1977, Položaj teritorija opštine Rožaje u širem prostoru Sandžačko-Starovlaškog prostora. Geografski horizont, št. 3-4, Zagreb.
- Nurković, S., 1982, Reljef kao elemenat regionalno-geografske diferenciranosti prostora opštine Rožaje. Rožajski zbornik 1, Rožaje.
- Nurković, S., 1985, Koritska visoravan. Priroda 9/10, Zagreb.

STRUCTURE REGIONALE DE L'ESPACE DE SANDŽAK-STARI VLAH

Dans la région central montagneuse de la Yougoslavie l'espace de Sandžak-Stari Vlah représente une région particulière qui a une signification spéciale parce que c'est un espace qui contient des parties de la territoire de la Serbie et du Monténégro.

L'espace de Sandžak-Stari Vlah représente une large plateau montagneuse divisée par un grand nombre de rivières dans les nombreuses vallées et de hauts-plateaux entre eux. On peut discerner deux différents types de structure régionale. Le premier type est une combinaison originale du relief de hauts-plateaux avec les vallées sous le nom de l'espace de Sandžak du Monténégro. Le deuxième type est un plateau rocheux qui se termine, à l'ouest par le complexe de la rivière de Lim, et à l'est, par la vallée de Raška-cette région on appelle l'espace de Sandžak de Serbie.

Au deuxième degré de la régionalisation de l'espace de Sandžak Stari Vlah il existe neuf régions dont les frontières sont déterminées par les empièchements territoriaux des communes. Les régions séparées du deuxième degré représentant la complexité de la structure du relief et l'existence des caractéristiques spéciales de climat.

D'après les différences de la structure du relief au troisième degré il existe des régions résultant de l'existence des différentes catégories du relief, des particularités microclimatiques, de la composition géologique et pétrographique du sol et de la végétation. A cette façon l'auteur

a déterminé 33 régions du troisième degré suivent la complexité de la structure du relief et de milieu écologique.

DIE NUTZUNG DES VON DER REGIONALEN GEOGRAPHIE GEBOTENEN POTENTIALS FÜR DIE PRAXIS: DAS BEISPIEL ADAMAUA/KAMERUN

Werner Fricke*

IZVLEČEK

UDK 913:911.9(671.1)

Po teoretično-metodološkem uvodu je prikazana organizacija ter podrobnejša metodologija in tehnika proučevanja izrabe zemlje v Adamau.

ABSTRACT

UDC 913:911.9(671.1)

THE APPLICATION OF REGIONAL GEOGRAPHY: THE CASE OF
ADAMAUA/KAMERUN

The organization, detailed methodology and tehnics in study of land use in Adamaua is presented after the theoretical and methodological introduction.

Einführung

An dem Beispiel einer praktischen Aufgabe in einem afrikanischen Entwicklungsland soll dargelegt werden, da

- die Regionalplanung auf einer regionalgeographischen Methodologie beruht,
- damit auch in der hinter uns liegenden Zeit einer Ablehnung regionalgeographischer Arbeiten in der geographischen Wissenschaft und Didaktik, solche Untersuchungen durch die Anforderungen der gesellschaftlichen Wirklichkeit existieren,
- eine positive Rückkoppelung auf Grund fortgeschrittener Techniken der Datenbewältigung in der Praxis auf die methodische Entwicklung der Regionalen Geographie besteht.

Zur These 1: Die Regionalplanung strebt an, bestimmte vorgegebene Ziele für Teilbezirke und Gemeinden einer Region zu verwirklichen, bzw. deren Gegenteil zu verhindern. Ziele mögen in der BRD gewechselt haben von der Arbeitsplatzbeschaffung um jeden Preis zum ökologisch orientierten Landschaftsschutz. Grundlage bilden kleinräumig ge-

* Dr., univ.prof., Geographisches Institut der Universität, 6900 Heidelberg, Im Nenenheimer Feld 348.

gliederte sektorale Datenbanken: Naturräumliche Erscheinungen, wie Boden, Relief, Wasserhaushalt, Klima, Vegetation etc., daneben Bevölkerungs- und Wirtschaftsdaten, Ausstattung mit Wohnungen, Arbeitsplätzen, Einrichtungen überörtlicher Versorgung, verkehrsmäßige Erreichbarkeit etc. werden klassifiziert und für einzelne Erdstellen grob ma stäbig verortet gespeichert. In mehreren Integrationsebenen werden dann lokale, mikro- und mesoregionale Verknüpfungen vorgenommen, die in synthetischen Karten letztlich mit bestimmten Zielvortellungen über Nutzungsmöglichkeiten und Nutzungsrestriktionen auch einen flächenhaften, jedoch nicht parzellen-scharfen Niederschlag erfahren. Die Art der Erhebung unterscheidet sich methodisch kaum von der geographischen Studien. Lediglich als Zielrichtung mag in der Vergangenheit bei geographischen Regionalstudien die Retrospektive zwecks Erklärung des heutigen Zustander stärker im Vordergrund als die Prospektive auf ein Ziel gestanden haben. Schon in den gebietsbezogenen geographischen Untersuchungen klasischer Art, in denen naturräumliche Einheiten oder/und Flächennutzungen kartiert und dann Gebiete gleicher Struktur als Raumtypen zusammengefa t wurden, lie sich hierdurch das Untersuchungsgebiet untergliedern. Seit Generationen hatte man sich aber auch gerne vorliegender amtlicher Gemeinde- und Kreisstatistiken bedient und damit sicher relativ willkürlich festgelegte amtliche Grenzen benutzt, um mit Hilfe von Gemeindetypen grö ere Gebiete zu klassifizieren. Hierzu sind auch die von J. Cvijič (1918) veröffentlichten Karten zu rechnen. Ein anderer Weg wurde mit Hilfe der Bestimmung von Einzugsbereichen, z.B. von zentralen Orten, beschritten, um Gebietsteile zuzuordnen. Nach R. Landwehr (1975, 59ff) sind die erste Kategorie Struktur-, die zweite Funktionalregionen, zu denen drittens die von der Verwaltung festgelegten "normativen" Regionen hinzutreten. Letztere stuft M.M. Fischer (1982, 35) als spezielle, normative Ausprägungen der Struktur- bzw. der funktionalen Regionen ein.

* Den Regionsbegriff als taxonomisches Instrument der Raumerfassung statt der bis dahin in der deutschen Geographie althergebrachten, jedoch

nicht einheitlich definierten Bezeichnung "wie etwa '-gebiet', '-land', '-landschaft', 'oder'-erdgegend'" hatte bereits D. Bartels (1968, 75) eingeführt, wodurch auch die Kommunikation mit der Raumforschung erleichtert wurde. Er benutzte dies, um mit klassenlogischen Gliederungen das "geographische Deskriptionsschema" im Sinn einer logisch-empirischen Erklärungstheorie zu objektivieren.

Zur These 2: In der wissenschaftlichen Hochschulgeographie - war für etwa zwei Jahrzehnte die Distanzierung von einer komplexen Regionalgeographie charakteristisch. Wenn ich der Einfachheit halber von den Verhältnissen der Bundesrepublik Deutschland ausgehe, so darf ich doch unterstellen, daß dies mit zeitlicher Verschiebung generell für die Geographien der meisten Staaten gilt. Für die Bundesrepublik Deutschland war die scharfe Kritik der studentischen Fachschaften auf dem Kieler Geographentag 1969 ein äußerlicher Wendepunkt, der dem Befund einer stärkeren fachlichen Spezialisierung, z.B. in Karst-, Periglazial- oder Schichtstufenmorphologie in der Physio-geographie, bzw. genetischen Siedlungs-, Stadt- oder Sozial-geographie in der Anthro-geographie, also in der Allgemeinen Geographie, entsprach (Bestandsaufnahme ... 1970).

Wissenschaftstheoretische Grundlage dieser Kritik bildete der "Logischer Empirismus" K. Popper's (J. Strassel 1975, 107), wie er von D. Bartels (1968) rezipiert wurde. Als Angriffspunkt diente die Länder- und Landschaftskunde, ihnen beiden wurde unwissenschaftliches Streben nach "Verstehen" also Hermeneutik vorgeworfen, was zu "Leerformeln" führe; man vermied konkrete, intersubjektiv überprüfbare Quantifizierungen der untersuchten Beziehungen.

Was dabei übersehen wurde, war, daß D. Bartels keineswegs gegen die Bemühung nach "Lösung spezifischer Gestaltungsprobleme der räumlichen Ordnung" war. Seine Kritik richtete sich gegen eine vom "Allgemeininteresse" ausgehende Synthese (1968, 55). Weiter forderte er... "die deutliche Trennung - nicht Isolierung - des naturwissenschaftlichen und des

sozialwissenschaftlichen Ausgangspunktes für den Einsatz choristisch-chorologischer ... Methodik ..." (1968, 182). G. Bahrenberg (1979, 148) geißt diesen Gedanken von D. Bartels (ähnlich auch G. Hard, 1973, 23) in seiner Kritik an dem Versuch einer wissenschaftstheoretischen Begründung der Länderkunde von E. Wirth (1978) wieder auf. Wissenschaftstheoretisch läßt er auch eine hermeneutisch begründete Länderkunde gelten, wenn sie zumindest zweigeteilt in "Länderkunde der Natur" und "Länderkunde des Menschen" wäre (1979, 154). Daneben aber wird die Notwendigkeit und wissenschaftstheoretische Legitimierbarkeit einer Regionalen Geographie als Angewandte Allgemeine Geographie (Großschreibung vom Verfasser) anerkannt (G. Bahrenberg, 1979, 152). Zumindest nach dem gewählten Beispiel zu urteilen, scheint er aber die Trennung von Physio- und Anthropogeographie auf diesen regionalgeographischen Ansatz zu übertragen, obwohl sowohl die Tradition der geographischen Wissenschaft als auch die regionalplanerische Praxis dem entgegensteht. Da wären einmal die modernen, ökologisch orientierten Aufgaben in den industrialisierten Ländern zu nennen, zum anderen Problemstellungen in wirtschaftlich und gesellschaftlich weniger entwickelten Ländern, in denen mangels Kapital die räumliche Differenzierung des natürlichen Potentials der Produktion ein gewichtiger Faktor der Entwicklung darstellt.

D. Bartels griff in seinem posthumen Werk "Lebensraum Norddeutschland? Eine engagierte Geographie" bei der Analyse des "Satisfaktionsraums", der "Heimat", mit Hilfe von fünf "heimatrelevanten Grundbedürfnissen des Menschen" auf die "Horizonte" der Arbeit, des Wohnens, der Versorgung, der regionalen Autonomie und der soziokulturellen Selbstidentifikation auch auf die natürlichen Ressourcen zurück. Es ist also ein komplexer Ansatz, den D. Bartels verfolgt hat. Während er Werke der Soziologie und Psychologie für die Entwicklung seines Heimatgedankens heranzieht, benutzen seine Mitarbeiter im großen Umfang planungsbezogene regionale Analysen, die oft wenige Merkmale zur Grundlage ihrer Studien, z.B. der Ursache der regionalen Disparitäten in

der Bundesrepublik Deutschland, gemacht haben.

Der Bezug zu regionalgeographischen Untersuchungen ist bei angewandten Arbeiten in Entwicklungsländern erheblich enger, wie an dem angekündigten .

- Beispiel des Regionalplanungs-Entwurfs Adamaua/
Kamerun

gezeigt werden soll. Zu dieser Aufgabe kam es, nachdem mit Hilfe der Gesellschaft für Technische Zusammenarbeit (GTZ), einer halbstaatlichen Einrichtung des Bundesministeriums für Wirtschaftliche Zusammenarbeit in Bonn, eine Invasion der Tsetse-Fliege und damit die Ausbreitung der Schlafkrankheit erfolgreich bekämpft worden war. Als bei danach einsetzenden, unkontrollierten Wiederbesiedlung starke Landschaftsschäden durch Erosion auftraten, erinnerte man sich einer regionalgeographischen Studie von mir über Nigeria, wo bei einem gleichen Verfahren diese Schäden vorausgesagt und eine Regionalplanung vor Beginn jeder Maßnahme gefordert worden waren (W. Fricke 1976). Beruhend auf meinen agrar-geographischen Feldstudien in Nigeria (1961-63) arbeitete ich mit einem sozialgeographischen Modell der Vergesellschaftung herrschaftlich strukturierter Territorien einerseits und sippenbäuerlich organisierter Gebiete andererseits (W. Fricke 1965). Dies entspricht der von H. Bobek (1959) vollzogenen Gliederung der Gesellschaft in Hauptstufen, wobei hinzugefügt werden muß, daß als erster C.D. Forde 1946 diese Gliederung in Nigeria entwickelte. Aus didaktischen Gründen, um die besonderen, entwicklungsbestimmenden regionalgeographischen Strukturen Westafrikas deutlich zu machen, fügte ich die tradierten Gesellschaftsstrukturen in ein Darstellungsmodell ein:

"Insgesamt läßt sich die reale Raumgliederung und Raumdifferenzierung Westafrikas vom geographischen Standpunkt aus in ein vierschichtiges Modell fassen, dessen einzelne Schichten sich gegenseitig beeinflussen oder bedingen und dessen Gliederung nicht statisch sondern dynamisch in pro-

ze haften Wechselbeziehungen stehen:

Über die zonale naturräumliche Gliederung legt sich das historisch gewordene afrikanische sozialräumliche Gefüge, dieses ist bereits wieder durch die ökonomisch und sozial wirksame territoriale Gliederung der ehemaligen Kolonien und heutigen Staaten verändert worden. Als mobilstes Gliederungselement ist die gegenwärtige ökonomische Raumnutzung auf die darunterliegenden Raumstrukturen wirksam und zum Teil durch sie erst bedingt. Beispiele hierfür sind das zentralörtliche Gefüge oder die Anbauregionen bestimmter Agrarprodukte.

Diese gedanklich geschiedenen Struktur- und Proze schichten bilden selbstverständlich realiter eine Einheit, jedoch können wir das sich proze haft ändernde, vielfach miteinander verknüpfte Gefüge von Strukturen und Funktionen kaum anders erfassen. Eine erfolgreiche Planung in den Ländern, aber auch schon die Beurteilung d.h. Bewertung von wirtschaftlichen und politischen Vorgängen in diesen Staaten durch die Europäer kann die Kenntnis des gesamten Struktur und Proze gefüges kaum entbehren." (W. Fricke 1971, 325).

Die in These 3 genannte positive Rückkoppelung aus der Praxis auf die methodische Entwicklung der Regionalen Geographie kann an den Arbeitsschritten für den Regionalplanungsentwurf dargestellt werden. Schon bisher waren mit Hilfe mathematisch-statistischer Methoden, wie z.B. Faktorenanalyse, Distanzgruppierungen, schrittweiser multipler linearer Regression etc. eine untersuchte Menge von Gemeinden auf Grund der verfügbaren sozio-ökonomischen, demographischen und siedlungsgeographischen Daten zu räumlichen Typen geordnet worden. Das Ergebnis bedarf einer Interpretation des Bearbeiters, der diese Daten im Sinne seiner Fragestellung auswählte und die Aussagekraft der verschiedenen Variablen abzuschätzen hat, denn Korrelationen erklären nicht die Ursachen. Das Interessante an dem Adamaua-Projekt war, da die Daten selbst erhoben werden mußten, da außer den topographischen Karten 1:200000

und 1:50000, sowie Luftbilder, keine geologischen, boden- oder vegetationskundlichen Unterlagen vorhanden waren. Veraltete Censusergebnisse, völlig unglaubwürdige Viehstatistiken waren im anthropogeographischen Bereich zu nennen. Die Informationssammlung wurde von dem privaten Institut für Angewandte Geowissenschaften, Dr. Klaus Völger und Partner (Frankfurt/Main) für das Projekt, an dem ich als "Consultant" mitarbeitete, folgendermaßen organisiert (K. Völger 1980, 13): Wichtigster Datenträger für den physio-geographischen Bereich waren vom Landsat 3 auf Magnetband gespeicherte multispektrale Remissionswerte der Erdoberfläche. Sie wurden entzerrt und in das UTM-Gitter eingepaßt, im Computer gespeichert und über Bildschirm mit Hilfe von im Gelände und mit Luftbildern kartierten Testgebiete für die zwei Basiskarten "kalibriert". Die eine war die Bodenkarte, bearbeitet von A. Semmel und seinem Mitarbeiter. Hierbei wandte A. Semmel erfolgreich das - wie er selbstkritisch feststellte (1982, 124) - durchaus subjektive, aber durch jahrzehntelange Erfahrungen als Geomorphologe und Bodengeograph begründete, Catena-Gliederungsprinzip an. Im feuchttropischen Klima wurden die Hauf unterschiedlichen Gesteinen und bei Prozessen der Reliefentwicklung sich bildenden Catenen als Parameter der Bodentypisierung benutzt. Die andere Karte erfaßt die Vegetationsdeckung. Agro-Botaniker (D. Dulieu & G. Rippstein) gliederten die Oberfläche - außer den offenen Gewässern - in 16 Vegetationsformationen, wie verschiedene Typen des Graslandes, der Savanne, des Waldes und des Kulturlandes. Während die Bodenkarte 1:200000 hinreichend genau ist, waren bei der Landnutzung Fehlklassifikationen unvermeidlich, da bei traditioneller Landbewirtschaftung eine "Obstbaum"-Savanne entsteht, deren Boden nach einigen Anbaujahren als Grasbrache liegt. Ihre eindeutige Zuordnung ist schwierig.

Als dritte Eingangsinformation (siehe Abb.1) wurde aus der Topographischen Karte 1:200000 die Hangneigung in 5 Stufen (0-1 %; 1-3 %; 3-6 %; 6-15 %; 15 %) berechnet und in das digitale Informationssystem eingespeichert. Auch die anderen Informationen wurden digitalisiert und in

jeweils 125 x 125 m die Wirklichkeit abbildenden Zellen (91,56 Hektar) abgespeichert. Der Komputersortierte die Zellen je nach gespeicherten Informationen auf Grund eines von den Bearbeitern aufgestellten Entscheidungsbaumes in verschiedene Kategorien. Bei bestimmten Böden waren Hangneigungen über 3 % bereits ein Indiz, sie

DATENERHEBUNGS- UND ENTSCHEIDUNGS DIAGRAMM ZUR LAND- NUTZUNG IN ADAMAUA

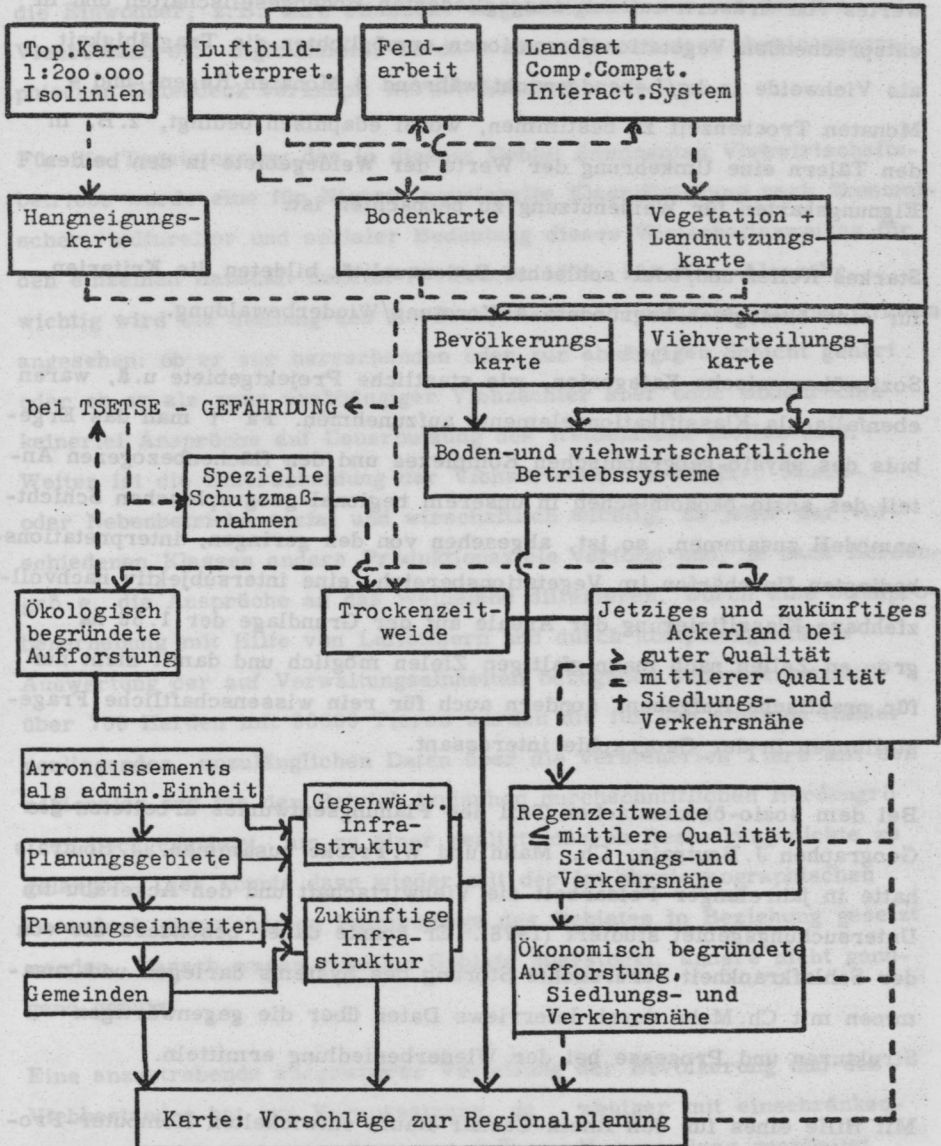

Abb. 1

als für Ackerbau wenig geeignet, im anderen Fall als von mittlerer Eignung einzustufen. Intensive agrostologische Erhebungen des Futterwertes von Gräsern auf den ausgegliederten Bodengesellschaften und in entsprechenden Vegetationsformationen ermöglichten die Tragfähigkeit als Viehweide in kg/Lebendgewicht während 8 Monaten Regen- und 4 Monaten Trockenzeit zu bestimmen, wobei edaphisch bedingt, z.B. in den Tälern eine Umkehrung der Werte der Weidegebiete in den beiden Eignungskarten für Weidenutzung zu beobachten ist.

Starkes Relief und/oder schlechte Bodenqualität bildeten die Kriterien für eine ökologisch begründete Aufforstung/Wiederbewaldung.

Sozio-ökonomische Kategorien, wie staatliche Projektgebiete u.ä., waren ebenfalls als Klassifikationselemente aufzunehmen. Faßt man das Ergebnis des physio-geographischen Komplexes und den flächenbezogenen Anteil des sozio-ökonomischen in unserem regional-geographischen Schichtenmodell zusammen, so ist, abgesehen von den geringen, interpretationsbedingten Unschärfen im Vegetationsbereich, eine intersubjektiv nachvollziehbare Klassifizierung der Areale auf der Grundlage der 1.56 ha gro en Zellen nach mannigfaltigen Zielen möglich und damit nicht nur für praktische Aufgaben, sondern auch für rein wissenschaftliche Fragestellungen in der Geographie interessant.

Bei dem sozio-ökonomischen Teil des Planungsentwurfes arbeiteten die Geographen J.Boutrais, Ch. Mahn und W.Fricke zusammen. J.Boutrais hatte in jahrelanger Feldarbeit die Viehwirtschaft und den Ackerbau im Untersuchungsgebiet studiert (1978). Er konnte daher besonders die von der Schlafkrankheit verursachte Störung des Systems darlegen und zusammen mit Ch.Mahn durch Interviews Daten über die gegenwärtigen Strukturen und Prozesse bei der Wiederbesiedlung ermitteln.

Mit Hilfe eines für den Rhein-Ceekar-Raum entwickelten Computer-Programmes, das quantifizierte Informationen über die Bewohner eines Gebietes in ein Gitterraster von einem Quadratkilometer im UTM-

Koordinatennetz speichert und korrelierbar macht (W.Fricke, H.-H. Bott, R.Henkel & W.Herden 1978), wurden die gesammelten Daten über die Einwohner, z.B. ihre ethnische Zugehörigkeit, der versteuerte Viehbestand etc. digitalisiert, so daß sie auch mit dem physio-geographischen Datendeck verknüpft werden konnten.

Für die Typisierung der in diesem Gebiet dominanten Viehwirtschaftsbetriebe wurde eine für Nigeria entwickelte Klassifizierung nach ökonomischer, kultureller und sozialer Bedeutung dieses Wirtschaftszweiges für den einzelnen Haushalt benutzt (W.Fricke 1979, 139 ff.). Als sehr wichtig wird die Stellung des Herdenbesitzers im sozialräumlichen System angesehen: ob er zur herrschenden oder zur abhängigen Schicht gehört oder ob er als zwar unabhängiger Viehzüchter aber ohne Bodenrechte keinerlei Ansprüche auf Dauernutzung des Weidelandes stellen darf. Weiter ist die Unterscheidung der Viehwirtschaft in Haupt-, Misch- oder Nebenbetriebe sozial und wirtschaftlich wichtig, da jeder der verschiedenen Klassen andere Produktionsziele verfolgt und, je nach Herdengröße, die Ansprüche an das Weideland differieren. Durch eine Stichprobenerhebung mit Hilfe von Luftbildern und durch computergestützte Auswertung der auf Verwaltungseinheiten bezogenen Veterinärstatistik über 700 Herden mit 55000 Tieren wurden die für das einzelne Raster vorliegenden, unzulänglichen Daten über die versteuerten Tiere mit den regionalen und für den Betrieb typischen durchschnittlichen Herdengrößen hochgerechnet, um zu einer realistischeren Bestockungsdichte zu gelangen. Dies konnte dann wieder mit der im physiogeographischen Datendeck gespeicherten Futtermenge des Gebietes in Beziehung gesetzt werden. Danach waren einzelne Gebiete überstockt, andere nicht genügend genutzt.

Eine anzustrebende ausgewogene Verteilung der Bevölkerung und des Viehbestandes hat zur Voraussetzung, daß weniger mit einschränkenden Maßnahmen als mit "Anregungen" zur Umverteilung gearbeitet werden sollte. Eine Inventur der zentralen Orte, Einrichtungen der

human- und veterinärmedizinischen Versorgung, Schulen, insbesondere aber der periodischen und saisonalen Märkte und des dort getätigten Warenumschlages, wie sie für repräsentative Gebiete Ostafrikas von R. Henkel (1979) und Westafrikas von CH. MAHN (1980) durchgeführt worden waren, gaben uns Hinweise auf eine lückenhafte Ausbildung notwendiger flächendeckender Versorgungseinrichtungen.

Da im Untersuchungsgebiet Straßen sich als stimulierend für die Ansiedlung nachweisen lassen - der Verkauf von Anbaufrüchten, Milchprodukten, Schlachtvieh und Brennholz bzw. Holzkohle bedarf der Möglichkeit zum Händlerbesuch und Warentransport - wurde eine entscheidende Verbesserung der Verkehrsverhältnisse durch wenige Verknüpfungen bestehender Stichstraßen empfohlen. Die Knappheit von Kapital und Fachleuten in den Entwicklungsländern ließe es uns geraten erscheinen, den Mängeln in der Infrastruktur weniger durch einen größeren Aufwand, denn durch Setzung neuer räumlicher Akzente entgegenzusteuern.

Weiter lassen sich ohne zusätzlichen Aufwand bestehende, bisher nicht verknüpfte "Inseln" fortgeschrittener Entwicklung, wie Staatliche Versuchsstationen für Tierzucht und für Weide- und Futtertechnik, Projekte der Viehmast und von der Weltbank geförderter privater Ranchen - jetzt noch in verschiedenen Ministerien angesiedelt - mit den gewöhnlichen agraren Beratungs- und Veterinärdiensten, sowie der breiten Masse der traditionellen Viehzüchter in einen sinnvollen gestuften Verbund zwecks Diffusion von innovativen Methoden, Zucht- und Pflanzenmaterial zusammen schließen.

Im Gegensatz zu den meist nur sektoral gemachten Empfehlungen für eine Entwicklungspolitik wurden die konkreten Maßnahmen für die einzelnen Planungseinheiten und Untereinheiten als Untereinteilung der bestehenden Arrondissements konkret in definierten Gebieten genannt. Hierbei wurden die oft einander entgegengesetzten Interessen der Landbevölkerung ausgewogen zu berücksichtigen gesucht.

Dennoch impliziert jede territoriale Planung eine politisch wertende Stellungnahme. In unserem Fall kann es daran gezeigt werden, daß Festlegungen zum traditionellen Landrecht, sei es das sippenbäuerliche kollektive Recht an der Landnutzung bzw. die aristokratische Vergabe von Landlehen oder das sich jetzt ausbildende individuelle Nutzungsrecht durch moderne Betriebe am Boden, getroffen werden mußten. Einerseits bewirkt die Beschränkung der letzteren auf derzeit nicht erschlossene und weniger wertvolle Gebiete, andererseits die vorgeschlagene Vergabe von juristisch definierten Nutzungsrechten an für die viehwirtschaftliche Produktion zwar wichtige aber bisher benachteiligte sog. "semi-nomadische" Gruppen einen erheblichen Eingriff. Gesellschaftskritiker könnten das als eine das System stabilisierende Planung bezeichnen. Es ist aber festzuhalten, daß die Eröffnung des Zuganges zur Bodennutzung für bisher benachteiligte Gruppen einen erheblich "emanzipatorischen Wert" haben könnte.

In der These 3 war auch die Rückkopplung von der Regionalen Geographie in die Praxis und wieder zurück zur Wissenschaft angesprochen worden. War es möglich, die aus den Arbeiten der Regionalen Geographie in das Projekt eingebrachten Erfahrungen wenigstens ansatzweise zu nennen, so muß hinsichtlich der Rückkopplung auf eine wissenschaftliche Regionale Geographie hervorgehoben werden, daß sie m. E. kaum anders gemacht werden könnte als in diesem Beispiel. Nur dürfte sich der einzelne Forscher oder dürften die Mitglieder eines Teams, entsprechend ihrer fachlichen Spezialisierung, weniger komplexen Themen zur Bearbeitung herausuchen. Durch die Zusammenarbeit von Fachleuten aus den verschiedenen Teildisziplinen der Geographie, gegebenenfalls auch mit Spezialisten aus Nachbardisziplinen, läßt sich der vielfältige Katalog der die regionalen Werte bestimmenden Faktoren bearbeiten. Erleichtert wurde dies in unserem Falle durch die Tatsache, daß es sich um ein Vorherrschen agrarer Subsistenzproduktion mit bisher geringem Anteil für den Binnenmarkt handelt. Auch ist bei dem vorherrschendem Produktionszweig der Viehwirtschaft die Beziehung zwischen Quantität der

Bestockung und Qualität der Flächeneneinheit sehr direkt und damit leichter herzustellen als für andere Produktions- bzw. Lebensbedürfnisse.

Abschließend sei zur Methodologie bemerkt, daß moderne Technik, wie Satelliten-Erkundung und elektronische Datenverarbeitung die Geländearbeit für vornehmlich physio-geographische Sachverhalte enorm verringert und die regional-geographisch/regional-planerische Inventur für ein Gebiet von 10.000 km² in wenigen Monaten ermöglicht hat. Einschränkung ist aber festzustellen, daß -trotz der auf weiten Strecken vorhandenen "intersubjektiven Objektivität" der Datenbearbeitung- durch die Klassifizierung der Daten beim Eingang in das Informationssystem wichtige, subjektiv beeinflusste Entscheidungen getroffen werden. Dies reicht von der Anwendung der Catena-Typisierung über die Zuordnung der Buschbrache (=Ackerland) zur Savanne bis zur Klassifizierung der sozioökonomischen Betriebsformen oder Herdengrößendurchschnitte. Diese systembedingten Unschärfen sollten auch in der Planung angesprochen werden dürfen; in die Beurteilung durch die Fachwelt dürften sie sowieso einfließen, da sie dieser bekannt sein müßten. Steckt doch schon in der Auswahl des Untersuchungsobjektes eine das Ergebnis bestimmende Entscheidung des Wissenschaftlers!

Literaturverzeichnis:

(benutzte Abkürzungen:

GZ = Geographische Zeitschrift

HGA = Heidelberger Geographische Arbeiten)

- Bahrenberg, G., 1979, Anmerkungen zu E. Wirths vergeblichen Versuch einer wissenschaftstheoretischen Begründung der Länderkunde. GZ 67, s. 147-157.
- Bartels, D., 1968, Zur wissenschaftstheoretischen Grundlegung einer Geographie des Menschen. GZ, Beihefte 19. Wiesbaden.
- Bartels, D., 1984, Lebensraum Norddeutschland. (mit Beitr. von U. Hahne, A. Priebis & Ch. Schneider). Kieler Geogr. Schrift. 61.
- Bestandsaufnahme zur Situation der deutschen Schul- und Hochschulgeographie. Ein studentischer Bericht (1970). Tagungsber. u. wiss. Abh. 37, Dt. Geographentag Kiel, 1969, s. 191-207, Wiesbaden.
- Bobek, H., 1959, Die Hauptstufen der Gesellschafts- und Wirtschaftsentfaltung in geographischer Sicht. Die Erde 90, s. 259-298.
- Boutrais, J., 1978, Deux études sur l'élevage en zone tropicale humide (Cameroun). Travaux et documents de l'ORSTOM 88, Paris.
- Cvijić, J., 1918, La péninsule balkanique, Géographie humaine, Paris.
- Fischer, M.M., 1982, Eine Methodologie der Regionaltaxonomie: Probleme und Verfahren der Klassifikation und Regionalisierung in der Geographie und Regionalforschung. Bremer Beiträge z. Geogr. u. Raumplanung.
- Forde, C.D., Scott, R., 1946, The Native Economies of Nigeria. A Study of the Economies of a Tropical Dependency, London.
- Fricke, W., 1965, Bericht über agrargeographische Untersuchungen in der Gombe Division, Bauchi Province, Nord-Nigeria. Erdkunde 19, s. 233-248.
- Fricke, W., 1971, Geographische Faktoren der agraren Produktion in Entwicklungsländern, dargestellt am Beispiel Westafrikas. Bad Wildunger Beiträge zur Gemeinschaftskunde 4. Hrsg. v. J. Mück, Wiesbaden.
- Fricke, W., 1976, Tsetse Infestation and Cattle Husbandry in the Savanna of Nigeria. GZ, Beihefte 43, s. 138-156, Wiesbaden.
- Fricke, W., 1979, Cattle Husbandry in Nigeria. A study of its ecological conditions and social-geographical differentiations. HGA 52.
- Fricke, W., Bott, H.H., Henkel, R. & Herden, W., 1978, Ergebnisse quantitativer Untersuchungen für meso- und mikroregionale Bevölkerungsgeographie des Rhein-Neckar Raumes. Tagungsberichte u. wiss. Abh., 41 Dt. Geogr. Tag Mainz 1977, s. 45-71, Wiesbaden.
- Hard, G., 1973, Die Geographie. Eine wissenschaftstheoretische Einführung. Sammlung Götschen 9001, Berlin-New York.
- Henkel, R., 1979, Central places in Western Kenya. A comparative regional study using quantitative methods HGA 54.

- Mahn, Ch., 1980, Periodische Märkte und zentrale Orte - Raumstrukturen und Verflechtungsbereiche in Nord-Ghana. HGA 59.
- Landwehr, R., 1975, Die Gliederung des Raumes: Typisierung, Regionsabgrenzung und Regionisierung. Beiträge zum Siedlungs- und Wohnungswesen und z. Raumplanung 22, Münster.
- Semmel, A., 1980, Geomorphologische Arbeiten im Rahmen der Entwicklungshilfe: Beispiele aus Zentralafrika und Kamerun. Geodynamik 1, s. 101-114, Darmstadt.
- Semmel, A., 1982, Catenen der feuchten Tropen und Fragen ihrer geomorphologischen Deutung. Catena, Supplement 2, s. 123-140.
- Strassel, J., 1975, Semiotische Aspekte der geographischen Erklärung. Gedanken zur Fixierung eines metatheoretischen Problems in der Geographie. HGA 44.
- Völger, K., (Hrsg.), 1980, Land Use planning Study for Adamoua (J. Boutrais, D. Dulieu (with R. Rippstein), W. Fricke, Ch. Mahn, W. Meier, P. Richtscheid, A. Semmel, K. Völger. Inst. f. Angewandte Geowissenschaften, Frankfurt/M./GTZ.
- Wirth, E., 1978, Zur wissenschaftstheoretischen Problematik der Länderkunde. GZ 66, s. 241-261.
- Wirth, E., 1979, Theoretische Geographie. Grundzüge einer theoretischen Kulturgeographie, Stuttgart.

Dosedaj izšla številka DELA

- 1985 Št. 1. Bibliografija v tujni objavljenih del članov Oddeka za geografijo 1945-1984, s. 82
N. 1. Bibliography of Articles Published Abroad by the Members of Department of Geography 1945-1984, p. 82
- 1986 Št. 2. Geografsko proučevanje uvajanja celične proizvodnje na Koroškem, s. 98
N. 2. Geographical Research of the Initial Stages of the Productive Units in Carinthia, p. 98
- 1986 Št. 3. O razmerju med geografijo in etnologijo, s. 160
N. 3. About the Relationship between Geography and Ethnology, p. 160
- 1987 Št. 4. Teorija in metodologija regionalne geografije, s. 240
N. 4. The Theory and Methodology of Regional Geography, p. 240

Oddelek za geografijo Filozofske fakultete
Univerze Edvarda Kardelja v Ljubljani

DELA - Št. 4

Izdala in založila Oddelek za geografijo in Znanstveni inštitut
Filozofske fakultete Univerze Edvarda Kardelja v Ljubljani

Edited and published by Department of Geography and Institute
of Science Faculty of Philosophy University of Edvard Kardelj
in Ljubljana

Naročila in predloge za zamenjavo sprejema Oddelek za geografijo,
Filozofska fakulteta, 61000 Ljubljana, Aškerčeva 12, bančni račun
50100-603-40227 (Filozofska fakulteta).

Dosedaj izdane številke DELA

- 1985 Št. 1. Bibliografija v tujini objavljenih del članov Oddelka za geografijo 1945-1984, s. 62
N. 1. Bibliography of Articles Published Abroad by the Members of Department of Geography 1945-1984, p. 62
- 1986 Št. 2. Geografsko proučevanje uvajanja celične proizvodnje na Koroškem, s. 98
N. 2. Geographical Research of the Initial Stages of the Productive Units in Carinthia, p. 98
- 1986 Št. 3. O razmerju med geografijo in etnologijo, s. 160
N. 3. About the Relationship between Geography and Ethnology, p. 160
- 1987 Št. 4. Teorija in metodologija regionalne geografije, s. 240
N. 4. The Theory and Methodology of Regional Geography, p. 240